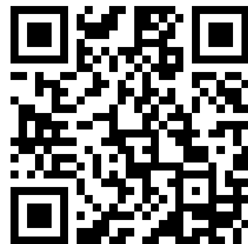
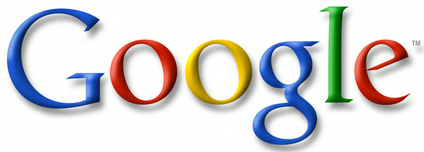

Ateneum

VE RI
TAS

HÄFT. I. 15 FEBRUARI 1899.

1899

ATENEUM

INTERNATIONELL, ILLUSTRERAD TIDSKRIFT FÖR LITERATUR, KONST OCH SPÖRSMÅL AF ALLMÄNT INTRESSE UTGIFVEN AF

WENTZEL HAGELSTAM

UNDER MEDVÄRKAN AF

JUHANI AHO, ACKE ANDERSSON, NISBET BAIN, VÄINÖ BLOMSTEDT, BOULOT, AXEL CEDERCREUTZ, UNO COLLAN, S. P. DIAGHILEW, ALBERT EDELFELT, MAGNUS ENCKELL, ERIK EHRSTRÖM, ALEX. FEDERLEY, W. FINCH, K. FLODIN, VICTOR FURUHJELM, AXEL GALLÉN, MAURICE GANDOLPHE, ALB. GEBHARD, GEORGE GRANFELT, ERNST GRÅSTEN, HJ. GRÖNROOS, JARL HAGELSTAM, P. HALONEN, KNUT HAMSUN, K. J. HARTMAN, YRJÖ HIRN, SANTERI INGMAN, K. F. JOHANSSON, EERO JÄRNEFELT, JOHN af KLERCKER, ALEX. v. KRÆMER, ALI KROGIUS, JULIEN LECLERCQ, OSCAR LEVERTIN, ALEX. LUNDSTRÖM, ALBIN LÖNNBECK, JOS. MANDELSTAM, BIRGER MÖRNER, ADOLF NOREEN, OLOF NYKOPP, ADOLF PAUL, JEAN POIROT, W. RAMSAY, JONATAN REUTER, O. M. REUTER, J. E. ROSBERG, J. SATTLER, AUG. AF SCHULTÉN, LOUIS SPARRE, WERNER SÖDERHJELM, ROBERT TIGERSTEDT, ADOLF TÖRNGREN, A. TÖRNUDD, I. USCHAKOFF, AXEL WALLENSKÖLD, SAM. WIDE, KONNI ZILLIACUS, EDV. ÖHRNBERG, J. ÖHQUIST, m. fl. in- och utländska konstnärer, skriftställare och vetenskapsmän.

A. EDELFELT PINX. KROMOLITOGRAFI. AKTIEB. F. TILGMANN.

OIHONNA OCH DE TRE FRIARENA.

ATENEUM

INTERNATIONELL, ILLUSTRERAD TIDSKRIFT FÖR LITERATUR, KONST OCH SPÖRSMÅL AF ALLMÄNT INTRESSE

UTGIFVEN AF WENTZEL HAGELSTAM UNDER MEDVÄRKAN AF IN- OCH UTLÄNDSKA KONSTNÄRER, SKRIFTSTÄLLARE OCH VETENSKAPSMÄN

ANDRA ÅRGÅNGEN

1899

HELSINGFORS 1899
WENTZEL HAGELSTAMS OCH AKTIEBOLAGET F. TILGMANNS FÖRLAG

HARVARD
UNIVERSITY
LIBRARY

TVÅ DIKTER

AF RUDYARD KIPLING

ÖFVERSATTA AF BERTA EDELFELT.

BÖN FÖRE STRIDEN.

Af synder jorden tynges,
Och vreda böljor slå.
Nationerna i harnesk
Vid våra portar stå.
Förr'n våra leder glesnat,
Förr'n svärdet stänkts med blod!
Jehovah, åskans herre,
Du stridens Gud, gif mod!

Du skänkt oss manligt sinne,
Gladt mod till ädelt dåd.
Dock, när vår stund är inne,
Vi söka, Gud, din nåd.

För hädaren och dåren,
Som sådde syndens frö,
Du ensam utmätt åren,
— Gud, gif oss mod att dö!

Rundt kring oss böner flämta
Till andra gudar opp
Från dem, som ej lärt hämta
Hos dig sitt säkra hopp.
Dock, Herre, vredgas icke!
Vi tvungit dem till strid.
Till oss ditt straff du skicke
Men gif dem evig frid!

För ångest, skräck och fasa,
Låg hämd och laglöst bud,
För lidelser som rasa
Bevara oss, o Gud!
Kväf dolda tankars skygghet,
Gif modlöst sinne ro!
Låt oss med hoppets trygghet
Få somna i din tro!

Du, som drack smärtans galla,
Guds moder, ren och blid,
Gif dem i morgon falla,
I nåd din helga frid!
Vi äro kvinnors söner
Och hjälplöst svaga än.
Slut oss i dina böner,
Styrk fiende och vän!

Se, ren de mörka leder
Ses samla sig till slag.
Du hulpit våra fäder,
Hjälp deras barn i dag!
Allsmäktige, som styrer
Det vilda krigets flod,
Jehovah, åskans herre,
Du stridens Gud, gif mod!

UR »SÅNG TILL ENGLAND»

DE DÖDA SJUNGA.

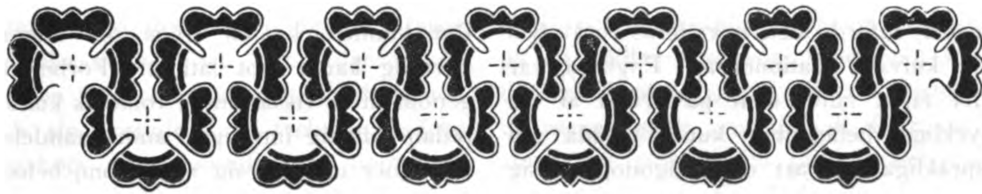
Vi ha offrats åt hafvet i tusen år
Och, omättligt, än bjuder det: Gif!
Fastän aldrig en våg bland vågorna höjts,
Som ej slukat ett mänskolif.
Till rastlös kamp mot faror och död
Hvad bäst vi egde, vi gett.
Om herravälde skall köpas med blod,
Vid Gud, vi betalt vår rätt!

Ej slår en bränning med floden mot land,
Som vår vimplade mast ej bar.
Ej drar sig en våg med ebben från strand,
Som ej lämnar en död af oss kvar.

Så strö vi döda från pol till pol
Längs kuster, där fram vi styrt.
Om herravälde skall köpas med blod,
Om herravälde skall köpas med blod,
Vid Gud, vi betalt det dyrt!

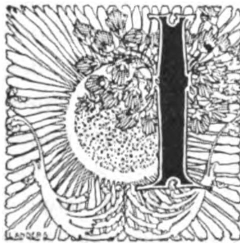
Så skola vi offra i tusen år
Med stolthet åt vindar och haf;
Som vi offrat „Den gyllene hindens" folk
Och det skepp, som i natt gick i kvaf;
Eller det, som slungas bland reflarnas sand
Vid den spöklika fosforns eld.
Om herravälde skall köpas med blod,
Om herravälde skall köpas med blod,
Om herravälde skall köpas med blod,
Vid Gud, vi betalt vår gäld!

FOLKSPRÅK OCH KULTURSPRÅK.

AF WERNER SÖDERHJELM. *)

filologins intresse för språkets utvecklingshistoria blanda sig tvänne synpunkter, en rent lingvistisk och en som man kunde kalla kulturell. Det är från den sistnämda, den för en större allmänhet lättare tillgängliga, som jag vill utgå då jag tager uppmärksamheten i anspråk för en kort framställning af den strid, som nationalspråken i Europas förnämsta kulturländer nödgats utkämpa mot latinet, innan de blifvit bärare af folkens civilisation. Jag menar här således med folkspråk icke den ena eller den andra dialekten, utan hvad jag ville kalla nationernas modersmål: liksom individens modersmål är det språk, i hvars former hans intimaste tankevärld rör sig och på hvilket hans förnuft drar sina subtilaste slutledningar, så är en nations den språkbyggnad, hvilken hon småningom under sorgfälligt arbete uppreser för sitt andliga behof och till ett bevaringsrum för sin odlings dyrbaraste skatter — detta idealspråk, hvars ställning i nationens lif redan Dante förstod och som han betecknade med namnen *vulgare illustre, cardinale, aulicum, curiale,* ehuru hans föreställning om dess genesis var sväfvande. Och jag skall i lika korta drag visa, hvilken form begreppet kulturspråk, efter det latinet förlorat sitt världsvälde, iklädt sig i förhållande till de europeiska nationernas egna tungomål.

*) Föredrag vid tillträdande af ord. professuren i germanisk och romanisk filologi vid universitetet i Helsingfors.

I.

På samma gång den romerska eröfringen lade vida delar af världen och särskildt af Europa under segrarnes

svärd, införde den ock deras språk hos de kufvade nationerna. England var det enda land, som på grund af sin lyckliga belägenhet kunde rädda sin språkliga egenart och tillgodogöra sig det bästa af den romerska eröfringen utan att böja sig under den. Hvarken förut eller efteråt har en eröfrande nation i denna utsträckning förmått andra att uppge sin språkliga själfständighet, ja, man kan säga sin andliga själfständighet, ty om ock det ligger en öfverdrift i den romerske skalden Ennius' yttrande, att han hade tre själar för det han talade tre språk, så kan det väl sägas, att ombyte af språk för ett folk medför ombyte af själ. *) Det är vanligt att framhålla, med hvilken snabbhet romaniseringen fullbordades, och man anför som bevis därpå bl. a. att flere af skriftställarne under den romerska literaturens silfverålder voro spanjorer, som i sitt blod icke hade någon latinsk tradition. Men man må betänka att Spanien eröfrats redan ett par århundraden före Kristus; och man bör icke häller förbise att det dröjde hela fyra sekler, innan Galliens inbyggare glömt sitt keltiska språk och begynt kalla sig själfva *Romani*. Fyrahundra år! Det betyder nu litet för oss, där i det aflägsna perspektivet seklerna stå vid hvarandra nästan lika tätt som årtalen i en historisk tabell, men det betyder mycket, om vi däraf låta lära oss, hvilken seg lifskraft modersmålet, äfven under de mest ogynnsamma förhållanden, besitter gentemot en främmande usurpation.

Och förhållandena voro i sanning de ogynnsammaste man kan tänka sig.

*) G. Paris, Orig. de la litt. française.

Det kunde icke bli fråga om någon allvarlig kamp mot latinet. Förberedt genom att i vissa länder romersk kultur redan tidigare inträngt, i andra handelsrelationer utbildat sig med Rom, befordrades latinets herravälde dels genom makten af eröfrarnes höga civilisation, dels genom kloka om ock radikala förvaltningsåtgärder. Som ämbetsspråk gälde blott latinet, romerska kolonialstäder grundlades, romersk medborgarrätt erbjöds på goda vilkor och — hvad som kanske värkade mest — provinsialerna användes i militärtjänst blott utom sin hembygd, hvarigenom i några trakter stundom hela den vapenföra delen af befolkningen kunde saknas, medan endast kvinnor och barn voro stabila. Dessa togo naturligtvis intryck af omgifningens språk och begynte tala det, ehuru med sin egen aksent. Genom giftermål mellan nybyggare och infödda — sedan männen stupat i striderna — stadgades detta nya tungomål, som i sin ljudbyggnad förändrades alt efter olika länder, men till sin formlära och under en längre tid äfven till sin satskonstruktion förblef sig tämligen likt på hela det eröfrade området.

Det civilisatoriska inflytandet — och det är dock slutligen det enda, som förmår fullt assimilera språk och nationer — var starkare och mera spontant. Medvetna om att deras egen bildning förhöll sig till den romerska som middagens solsken till gryningens sväfvande halfdunkel, kommo de högre klasserna bland de underkufvade folken romarnes sträfvanden villigt till mötes: bländade af maktens glans mottogo de höga befattningar, äregiriga på sina barns

vägnar läto de dem uppfostras i lärda latinska skolor, och när sedan katolicismen kom med sina lockande löften och sin lysande kult, tvekade de icke att böja sina hufvuden till dopfunten och afsäga sig det sista af sin själfständighet, tron på de gamla gudarna. Kyrkans välde befäste latinets ställning: det var hennes gudstjänsts språk liksom hennes tjänares, och ur kyrkans sköte gick den bildning fram, som under hela medeltiden föraktfullt skulle se ner på de icke privilegierade och som i klostercellernas skumrask klädde sina skolastiska spetsfundigheter i underlig munklatin. Detta språk — en med barbarismer bemängd förvanskning af det klassiska latinet, men tillika saknande folklatinets friska och naturliga utvecklingsprägel — var också det, som småningom blef alla vetenskapers, med skild jargon för hvarje af dem, och dess sista utlöpare vore sentida nog att göras till föremål för Molières blodiga skämt.

Folkspråken i de romaniska länderna utvecklades under tiden från vulgärlatinet, soldaternas, handelsmännens och de lägsta ämbetsmännens latin. Dessa romaniska folkspråk blefvo under medeltiden, på samma sätt som folkspråket i Tyskland, bärare af en mycket vidsträkt literatur. Men denna literatur representerade, där den öfverhufvud uppbar någon civilisation, icke den lärda bildningen, utan den höfviska, den var en kodex för sedernas förfining, för kvinnans dyrkan, för ytliga poetiska regler; i öfrigt speglar sig i den det medeltida samhällets storartade okunnighet, och äfven där innehållet afser att gifva kunskap, äro dessa kompilerings- och öfversättningsarbeten blottade på alt värde; hvad som synes motsäga denna allmänna regel, såsom Ristoro d'Arezzos stora encyklopedi Composizione del mondo och på sätt och vis Rosenromanen i Frankrike, kunde icke räcka till att fylla klyftan mellan bildade och obildade. De lärdes, de värkligt kunniges kast, som stod beundrad och föraktande gentöfver mängden, hade blott latinet till uttrycksform, och öfverlägset tillstadde den folkspråket att användas i poesin — för att kvinnorna skulle begripa.

Från Italien utgick det första rop, som väkte nationerna till tanke på att de i sitt eget språk hade en rikedom, hvars rätta förräntande skulle bringa nationalmedvetandet ett tillskott af ovärderlig kraft. Och roparen var den store skald, världsliteraturens störste, hvars namn redan ofvan nämts, Dante Alighieri. Han såg modersmålet ligga framför sig friskt och växtkraftigt som en blommande äng i vårmorgonens dagg, och i sitt snilles belysning visade han sina landsmän dess mångskiftande skönhet.

Han hade det otroliga modet att i en tid, då italienskan var djupare ringaktad än något annat folkspråk, till först använda sitt modersmål i ett djupsinnigt filosofiskt värk, som förblifvit ett af den italienska literaturens förnämsta, *Il Convivio,* Gästabudet. Nyheten i hans företag var så djärf, att han behöfver nio hela kapitel för att försvara den. Han gör det lidelsefullt och häftigt, som hans lynne bjöd. Han vill, säger han, föra sitt språks talan mot dess belackare, hvilka förakta det och gifva andra tungomål företräde, särskildt *oc*-språket

(provençaliskan), sägande detta vara vackrare och bättre, hvaruti de afvika från sanningen. Genom hans kommentar — ty värket utgöres af filosofiska dikter med åtföljande utläggning på prosa — skall *si*-språkets (italienskans) skönhet varda uppenbar för alla, man skall få se huru de högsta och nyaste begrepp därpå kunna uttryckas nästan lika väl som på latin; hittils har dess förtjänst ej kommit till sin rätt, ty det har användts blott för rimmade ting, och dess naturliga behag har dolts af tillfälliga prydnader, rimmet och rytmen, alldeles som en kvinnas skönhet icke kan skönjas under dräktens sirater, hvilka låta blicken häfta vid det yttre mera än vid hennes naturliga fägring, medan hon dock efter denna ensamt måste bedömas. Många klena författare, som vilja hållas för goda, skylla på sitt instrument, folkspråket, likasom smeden, när han icke lyckas, är färdig att skylla på järnets sprödhet. Andra tro sig blifva mera beundrade om de skrifva på ett främmande språk, men så berömvärdt det än är att känna ett sådant, lika tadelvärdt är det att prisa det utöfver sanningens gräns och använda sin kunskap till skryt. Och sedan han på detta sätt i en mångsidig, vidlyftig och ofta hårklyfverisk argumentation prisat italienskan — dock icke utan att därjämte ge latinet som ett „beständigt, skönt och ofördärfligt konstspråk“ sin hyllning — utlägger han vackert sin personliga kärleks och tacksamhets plikter mot sitt modersmål. „Detta mitt *volgare* förenade mina föräldrar, hvilka på detsamma utbytte sina tankar, likasom elden bereder järnet för smeden, som däraf tillvärkar knifven; således ligger i detta språk en orsak till min tillblifvelse. Det har dessutom fört mig in på vetenskapens väg, hvilken är den högsta fulländningens — ty genom det trädde jag till latinet och fick däri undervisning, och detta latin åter gaf mig medel att ytterligare gå framåt.“ Och inspireradt slutar han: „detta skall blifva det nya ljuset, den nya solen, som går upp där den gamla gått ner och skall gifva ljus åt dem, som gå i mörker och dunkelhet för att den gamla solen icke mer kan lysa öfver dem.“

Tvänne andra värk böra nämnas som märkeställen på den väg, längs hvilken Dante förde sitt modersmål till seger. ***De vulgari eloquentia,*** hvilket Dante skref på latin, emedan han främst ville vända sig till de lärde, innehåller det teoretiska försvaret för hans språkliga ståndpunkt. Jag kan här endast beröra ett par af slutpåståendena i denna traktat, som, trots sina fel, första gången fastställt de romaniska språkens släktskapsförhållande, liksom det är den första stil- och verslära, ett nyeuropeiskt folkspråks literatur besitter. Vulgärspråket, säger Dante, står öfver latinet, emedan det är det först använda, emedan hela världen begagnar sig däraf och emedan det är naturligt, under det latinet är artificielt. Dante tror nämligen att latinet tillkommit senare, på konstlad väg och för att tillfredsställa behofvet af gemensamt språk. Ett sådant gemensamt språk med det lefvande vulgärspråket som grund måste nu utbildas. Det skall icke sammanfalla med någon dialekt, utan stå öfver dem alla, i frihet och adel får det icke gifva efter för latinet, men på detta ideala folkspråk böra endast kloka och bildade

män, lärde och skalder, skrifva, likasom purpurn må bäras endast af förnäma och de bästa hästar förbehållas de bästa soldater. Man ser hur begreppet skriftspråk här skymtar för Dante, ehuru han icke klart förmått fatta, att framtidens literaturspråk i själfva värket skulle nära ansluta sig till en dialekt och starkt afvika från andra, liksom han icke häller såg att hans eget diktspråk var utgånget ur den dialekt, toskanskan, hvilken han själf kvalificerar som „pre ceteris turpissimum."

Men framför alt annat blef naturligtvis den gudomliga komedin, på samma gång den största dikt och den märkvärdigaste vetenskapliga encyklopedi medeltiden eger, ett bålvärk för italienskan. I den såg nationen sig själf, sina goda och dåliga egenskaper, som i en klar vattenspegel af oändligt djup, och till denna källa vallfärdade lärd och olärd då som än i dag, för att därur hämta styrka åt sin fosterlandskänsla och exempel åt sin gärning. Det fjortonde seklet blir en gyllenålder för italienskan, det blir „il buon secolo", hvars literära dokument framför andra äras med namnet „testi di lingua"; och Petrarcas hänrykta antikdyrkan och omfattande latinska skriftställeri kunde ej motväga det inflytande, hvarmed han själf och Boccaccio genom sina italienska värk befäste glorian, som Dante virat kring modersmålets tinning.

Från Italien kom denna rörelse till Frankrike. När Karl VIII:s, Ludvig XII:s och Frans I:s skaror på sina härnadståg stego ned från alpernas sluttning, föllo de i famnen på den italienska senrenässansen, som stod i sitt flor, och förtjusta af taflors och statyers skönhet liksom af de gamla böckernas visdom, togo de både i sina tankar och i sina ränslar med sig till hemlandet hvad de kunde. Så bidrogo de äfven till humanismens inträngande i Frankrike, och, så underligt det låter, intresset för de klassiska studierna blef en mäktig befordrare af folkspråkets uppsving. Den vaknande ifvern för latinets renhet måste utdöma detta språk från det lägre bruket, där det blifvit alldeles fördärfvadt, samtidigt som lusten att sprida den antika bildningen i vida kretsar nödvändiggjorde öfversättningar till folkspråket inom snart sagdt alla vetenskapens grenar.

Sida vid sida med humanismen går här redan i Frankrike reformationen. Trots det katolska prästerskapets förföljelser, så värksamma, att man, som en författare i slutet af sextonde århundradet säger, måste gömma sig lika mycket för att läsa bibeln på sitt modersmål som för att göra falskt mynt eller någon ännu värre illgärning, trots t. o. m. dödsstraff, begynte alt flere religiösa böcker att tryckas på franska. Året efter Luthers septemberbibel utkom Lefèvre d'Etaples öfversättning af nya testamentet, året efter Luthers hela bibel Olivetans. Men af största inflytande blef dock på detta område Calvins öfversättning af hans *Institutio christianæ religionis* (1541), både genom sitt ypperliga språk, där latinets höga och ädla tycke smälter samman med franskans klarhet, grupperingskonst och grace, och därför att franskan med detta värk inträngde i den teologiska diskussionen.

Öfveralt öppnas ögonen, och skulle intresset ensamt fått råda, hade den ve-

tenskapliga literaturen på franska snart nog nått ett betydande omfång. Men det häjdades äfven här af ett häftigt motstånd. Hela den ungdom, som utgick ur skolorna, hade fått sin uppfostran på latin och lärt sig att franskan icke blott var ett okultiveradt språk, utan också okultiverbart och dessutom ovärdigt att användas för begrepp, som icke hörde till hvardagens ramaste prosa. En mängd anekdoter bevara i tideböckerna minnet af de lärdes bornerade latindryghet. Rektorn för Pariser universitetet lät instämma för rätta en pappershandlare, som på hans latinska tilltal svarat: „parlez français, je vous répondrai"; när den medicinska fakulteten i samma stad skulle pröfva en mans kunskaper, som anklagats för kvacksalveri, förelade den honom ett skrifprof på latin, ty skulle han staka sig på det, var det klart, att han icke hade några insikter i läkarekonst; en läkare som Laurent Joubert, hvilken i ett celebert arbete på franska bekämpat en del populära medicinska irrläror, fick uppbära af sina ämbetsbröder de skarpaste förebråelser för att han icke blott profanerat vetenskapens hälgd, utan också gjort sig skyldig till oanständigt skriftställeri, och han måste gå in på att låta sin förläggare i nästa upplaga af arbetet förse de ställen med asterisk, som endast borde läsas af gift folk. Men modiga och vackra ord förnummos också till modersmålets försvar. „Det är af italienarne", säger den lärde matematikern och skalden Peletier du Mans, „som fransmännen lärt sig att känna sitt hjärta större än deras fäder någonsin gjort". Historikern Claude de Seyssel, Ludvig XII:s rådgifvare, som af ifver för bildningens spridande öfversatt en mängd antika skriftställare, framhöll vältaligt och öfvertygande hur nödvändigt det var att äfven de som icke kunde latin skulle lära sig en mängd goda saker och att det måste skapas en — han använde ordet första gången — *licterature* på franska; och sitt intresse för denna sak lyckades han meddela hofvet. Den berömde juristen Jean Bodin vågade påstå, att det skulle vara en ofantlig tids- och arbetsbesparing att studera alla discipliner på franska och att detta språk icke blott kunde tjäna till omklädnad, utan äfven till prydnad för vetenskaperna. En af professorerna i Frans I:s kungliga kollegium (sedan Collège de France) företog sig att jämföra „de så kallade lärda och grammatikaliska språken" med folkspråken och frågar sig därvid bland annat, om icke det är ett stort fel att så fördjupa sig i antiken, att man försummar sin religion samt sitt lands och sin egen tids viktigaste frågor. „När skola vi sluta att taga gräset för säden, blomman för frukten, barken för trädet, att lära oss de föregifna gamla gudarnas genealogi, kult, orakel och makt, Aténs och Kartagos styrelsesätt, i stället för att ordentligt läsa den heliga skrift, att veta något om Frankrikes rådsförsamling, om finansernas vård och parlamentets arbetssätt? Man blir icke värkligt vis och nyttig för sitt land om man ej arbetar för de språk, hvilka i den dag som är brukas mellan människorna, och lär känna sin tids angelägenheter." Hur ofta har icke denna tankegång senare upprepats! Och bland många andra

förtjänar slutligen att nämnas den, som först i Frankrike gaf några teoretiska vinkar om huru arbetet för modersmålet skulle bedrifvas för att det äfven själft skulle draga största nytta däraf — detta språk, som i hans tycke är „ett af de vackraste och behagligaste bland alla mänskliga tungomål". Det var en bokhandlare, Geoffroy Tory från Bourges, som enligt egen utsago i sex års tid, „fantiserande i sin bädd", hade tänkt ut ett arbete, hvilket han 1529 publicerade under titeln *Champfleury* och i hvilket tvänne saker särskildt betecknas som nödvändiga för franskans uppblomstring: att den andliga produktionen ökas och göres tillgänglig för alla, samt att språket rensas genom ett inre, grammatikaliskt arbete. Torys bevisföring, som stundom är famlande och naiv, men alltid varm och ofta intelligent, påminner på många ställen rätt mycket om Dantes. Jag vet icke om man försökt att påvisa ett samband; att Tory känt Dantes försvar för folkspråket är emellertid ingalunda omöjligt, ty dels hade *Il Convivio* blifvit trykt både 1490 och 1521, dels befann sig Tory i Italien vid den tid då *De vulgari eloquentia* genom Trissino framdrogs i ljuset efter en nära tvåhundraårig glömska, och Tory, som var en bokhandlare med ovanligt intresse för literaturen, idkade i Italien omfattande studier och plägade umgänge med landets lärdaste män.

Hans önskningsmål skulle icke dröja att uppfyllas. Grammatikalisk behandling behöfde folkspråket i själfva värket så mycket mer, som latinet öfveralt varit en hämsko för utvecklingen af ett vårdadt uttryckssätt; sedan man ändtligen insett att franskan kunde användas för högre ändamål, blef grammatikernas omsorg om dess ans nästan våldsam, och sextonde århundradet erbjuder i afseende å försök att reglera språket ett intressantare studium än någon annan period af den franska språkhistorien. Till en del hade man rätt, till en del gick man för långt; men grammatikerna gjorde i alla fall språket en mycket stor tjänst, oafsedt att hos några framskymtade ljusa idéer, hvilka först i våra dagar hålla på att förvärkligas. Och deras arbete gaf ett icke oväsentligt stöd åt dem som, uppfyllande Torys andra fordran, i början af sjuttonde århundradet sträfvade att höja vulgärspråkets literatur och blefvo föregångsmän till den franska klassikens stilmästare, medan åter Descartes' exempel försvagade alla senare försök att antasta franskan som vetenskapligt uttrycksmedel.

Striden mellan folkspråk och latin i Tyskland sammanfaller med reformationens kamp och seger. Man har sagt, och med full rätt, att det var med modersmålets hjälp som Luther öfvervann påfvedömet och blef tyskhetens störste förkämpe. Ingenstädes har det tydligare än i Tyskland visat sig, i hvilken grad upptäkten af modersmålet blef afgörande för nationens lif. Som en störtflod brusade rörelsen fram öfver detta land, och den blef icke blott literär och kulturell, utan en kamp för nationalitetsprincipen på alla områden, icke minst administrationens. År 1500 hade Tysklands bokprässar levererat sammanlagdt 80 tyska böcker, år 1524 stiger antalet till 990. Luthers språk, „das gemeine deutsch der Kanzleien", blir norm för den äfven här

raskt uppblomstrande grammatiken, ja, man betraktar det som en uppenbarelse ofvanefter, och från honom räknas nyhögtyskans egentliga begynnelse och utbildningen af ett gemensamt skriftspråk. „Es haben auch“, säger hans griftetalare Justus Jonas, „die Kanzleien zum Teil von ihm gelernt recht deutsch schreiben und reden: denn er hat die deutsche sprache wieder recht herfür gebracht, dass man nu wieder kann recht deutsch reden und schreiben, wie das viel hoher Leut müssen zeugen und bekennen.“ Och öfveralt, på prosa som i vers, på latin som på tyska, af lärda och olärda, katoliker och protestanter, får Luthers gärning ett beundrande erkännande. Det tyska språket, som ännu af samtida till reformatorn betraktas som barbariskt, karaktäriseras som „Haupt- und Heldensprache“, hvarmed man vill uttrycka sin stolthet öfver dess förmåga och skönhet, medan det samtidigt första gången uppträdande ordet *muotersprache* på ett innerligare sätt betecknar individens förhållande till sitt eget tungomål än det tidigare använda *mütterliche sprache* — efter *lingua materna, langue maternelle* (jfr *native language*) — kunde göra. År 1687 uppslår den snillrike rabulisten Christian Thomasius i universitetet i Halle den första tyska intimation, och därmed var äfven den hårdnackadt försvarade akademiska tröskeln öfverskriden.

Så hade då latinet, påfvedömets yttre igenkänningstecken och världsomslutande band, nödgats afstå en stor del af sin makt. Konservatism såväl som medvetandet om nyttan af ett vetenskapernas universalspråk gjorde att bland de lärde latinet ännu århundraden framåt gynnades, men de stora folkspråkens träldom var bruten och under alt segerrikare konkurrens med lärdomens gamla tungomål sköto deras stammar upp i en fri luft, bärande friska grenar och blad af en nationell kultur, hvars frukter småningom föllo ned i världens alla hörn.

II.

Intet af de tungomål, hvilkas förenade angrepp störtade latinet från dess herskartron, har lyckats med samma cæsariska myndighet svinga dess spira.

Sangviniker bland de franska grammatikvurmarna förutsade att franskan skulle blifva ett lärdt språk, hvilket man studerade i Europa liksom man gjort med latinet och grekiskan. De voro icke långt ifrån att få rätt. Åtminstone säger Leibnitz, som ju dock var sällsynt varm för sitt modersmål, att han måste skrifva på franska, emedan detta språk var så spridt, och Herder tecknar i sin dagbok att man borde lära sig franska närmast efter sitt modersmål och att de lärde borde kunna det bättre än latin. Men i detta afseende skulle franskan dock icke, lika litet som något annat enskildt språk, taga arf efter latinet. På den vetenskapliga produktionens brokiga marknad klinga flere tungomål, men de som tala dem sörja mest för att de välja ett som är bekant för publiken på platsen. Tyskan, franskan, engelskan och äfven italienskan äro de oftast hörda. Men i nyaste tid och ju mera den nationella individualitetskänslan vuxit, ser man äfven representanter för andra folkspråk tränga sig in med sin vara. Af dem har väl knappast

någon annan tillvunnit sig uppmärksamhet än skandinaverna, till hvilkas tungomål särskildt tyskarna mer och mer begynt lyssna. Den vetenskapliga produktion af allmänt intresse, som för öfrigt begagnar sig af folkspråken, uppoffrar för sin ideella afsikt att bidraga till den lokala literaturens allsidiga blomstring fördelen att deltaga i världstäflan och förfelar därigenom på sätt och vis sitt hufvudsakliga ändamål.

Nej, det skulle icke blifva som den vetenskapliga bildningens universalspråk, franskan efterträdde sin moder latinet, utan i främsta rummet som diplomatins, den sociala hyfsningens, den mellanfolkliga konversationens blankpolerade instrument, hvilket på samhällets höjder svängdes af fina händer och hvars skimrande facetteringar slogo likt en trollkrets kring vida skikt af kringstående och lägre stående.

Tidigare liksom senare är det sedernas förfining i Frankrike, som gifvit dess tungomål denna framskjutna sociala ställning. Endast en gång har det genom eröfrarens maktspråk, som fordom latinet genom romarnes, påtvungits ett folk: det var när normannernas hertig Wilhelm år 1066 lade England under sitt välde och franskan för tre århundraden blef hofvets och administrationens samt för en lång tid också literaturens språk. Men chevaleriet och den ridderliga poesin förde det under medeltiden in till Tyskland, där ett af de tidigaste romaniska lånord betecknande nog är *fîn,* nuv. *fein,* och där snart en mängd franska ord från detta område, som *lanze, aventiure* vunno medborgarrätt, medan andra som *garzûn, merzi* möta i den medelhögtyska riddardikten för att senare åter försvinna. Hela Norditalien beherskades under den senare medeltiden af detta mode, men ända till Toscana trängde inflytelserna: Dantes lärare, Brunetto Latini, skref sitt stora encyklopediska värk *Trésor* på franska, i själfva Dantes språk kan man spåra gallicismer, och det vimlar af franska lånord hos hans berömde samtida, historieskrifvaren Giovanni Villani.

Denna franskans invasion upprepas sedan ständigt i den europeiska civilisationens historia. Den har kastat sig öfver alla land med oregelbundna svallvågor, skjutande bredare och längre tungor in till det ena, kortare och smalare till det andra landet, men alltid kvarlämnande skum, som sugit sig in i i sanden — lånord, syntaktiska vändningar, suffix, som blifvit produktiva. Midt under Luthers ifrigaste strid för sitt modersmål och när han redan vunnit hela sitt land, markerade kejsar Karl V sin afvoghet mot tyskan genom att yttra att han ansåg sig kunna använda detta språk endast i samtal med sina hästar; för honom var Frankrikes tungomål, trots fiendskapen med Frans I, det enda hyfsade. Hvar och en vet hvilken fransk färg den lättare literaturen och det finare umgängesspråket i början af 17:de århundradet hade i Tyskland, och huru de ryktbara språksällskapen uppreste sig däremot. Man vet vidare hvad Fredrik den store har för en del i återupprättandet af franskans välde i Preussen. Berlinerakademin, som grundlades 1743, utgaf sina publikationer allenast på franska; under trettio år, 1751—1780, är, trots Lessing och Goethe, tio pro-

cent af den literära produktionen i Tyskland fransk, och 1762 säger Lessings vän och medarbetare Moses Mendelsohn att han valde sin hustru med särskildt afseende på att hon kunde franska, „som nära nog blifvit Berlinarnes modersmål". Wieland, Herder och Goethe beherska detta språk fullkomligt, Schiller, som är af en yngre generation, läser det, men talar det ej. Omkring 1800 börjar med romantiken en stark återgång till det inhemska, och man känner hvilken häjdlös fart den fått i våra dagar, då tyskans införande i den kejserliga taffelns matsedlar lämnat ett så högt och viktigt föredöme i nationell hängifvenhet, och då användandet af ett uttryck som *poste restante* i stället för *postlagernd* betraktas nästan som en misstänklig opinionsyttring.

I England dör franskan ingalunda ut efter medeltiden, utan gör sig ända till början af 18:de århundradet mycket starkt gällande i de högre klassernas lif. Likaså, och ännu starkare, under vissa perioder af den nyare tiden i Italien, där dess historia nu, som under medeltiden, visar oss exempel på inhemska skriftställare, hvilka begagna sig af franskan, en del i trots af att de samtidigt i teori bekämpa gallomanin; men dess makt är så stor, att de ej kunna undandraga sig den. I andra länder upprepas samma eller ungefär samma förhållanden: i Spanien, Danmark, Sverige, Ryssland. Diplomatin använder ganska allmänt franskan sedan slutet af 17:de århundradet, visserligen icke såsom officielt föreskrifvet språk, men emedan det är bekvämast, då alla kunna det. Franska språkets roll som kulturspråk är ännu i denna stund den största af alla europeiska tungomåls. Visar den tecken att bli ringare, så sker det, skulle jag tro, icke så mycket för att den engelska kulturen åter engång begynt träda ut ur sin reserverade slutenhet och dess språk gjort vinningar på särskilda områden af det moderna samhällslifvet, utan fastmer för att öfveralt känslan för det egna språkets värdighet vaknat och i synnerhet i de andra stora kulturlanden skapat en afvog stämning mot ett lands språk, hvilket ej mer anses gå i spetsen för Europas civilisation.

Den mäktiga faktor, som de främmande språken bildat och bilda i utvecklingen af ett folks kulturella lif, får emellertid under inga förhållanden till sin betydelse underskattas. Om vi ock sett i hvilken ofantlig grad nationernas andliga nivå höjts sedan deras eget idiom blifvit ett värkligt kulturspråk, så är det å andra sidan lätt att fastslå, i huru hög grad de främmande elementen därvid värkat befruktande och befordrande. Det finnes ju visst exempel på att nationella karaktärsegendomligheter varit för envisa för att låta afslipa sig, äfven där bättre exempel legat nära och kunde gjort en uppenbar tjänst; så synes smaken, denna förträffliga egenskap, som ersätter många andra, men af ingen kan ersättas, icke lyckats att, oaktadt all kulturberöring, från Frankrike tränga till Tyskland; så fort en nationell reaktion där inträdt, har den robusta tyska smaklösheten, som legat och lurat under de främmande formerna, triumferande stuckit upp sitt fyrkantiga hufvud. Men bildningen är

dock naturligtvis öfveralt resultatet af en amalgamering, större eller mindre. Ett litet folk, som har lätt att taga intryck liksom vårt, är mer än andra utsatt för densamma; det gäller då att med urskiljning välja medlen för sin import af främmande kulturell ympning. Vi kunna skatta oss lyckliga att det ena af våra folkspråk, modersmål för en om ock ringare del af nationen, latteligen och naturligen tillgängligt för en annan del, jämte sina nordiska syskonspråk i nyaste tid gestaltat sig till bärare af ett vackert kulturuppsving, som omedelbart kan komma oss till godo. Men det är klart att vi tillika af de stora europeiska kulturspråken måste draga all den nytta vi kunna. Måhända ha vi i detta afseende försummelser på vårt samvete gentemot de romaniska språken. Tyskan har varit för oss så lätt att lära och Frankrike så jämförelsevis obekant, vårt lynne står närmare tyskarnas, vårt sätt att tänka likaså. Men det är en fråga, som fordrar sin särskilda pröfning, om icke just denna tyngd i vårt intellektuella anlag skulle behöfva en injektion af spirituellare slag än den tyska tankegångens, och om icke vår horisont skulle sträckas vidare och ljusare, ifall vi litet mera lärde oss att tänka med romanens skarpslipade, sammanfattande, framåt blickande logik. Säkert är åtminstone att vår så bristfälliga förmåga att handhafva vårt modersmål skulle draga den största nytta af en större förtrogenhet med den franska stilens principlära, och säkert också att bland öfriga romaniska språk särskildt italienskan är för vår bildningssökande ungdom alldeles för obekant. Det går en suck af saknad efter klassiciteten genom vår bildnings värld; jag vill icke säga att den romaniska kulturen kan ersätta den, men den är dock dess äkta dotter och bär dess förnämhets märke på sin ädelt hvälfda panna.

Vår bildning skall med eget språk fotas på egen grund, och den skall vara fast murad och blifva en god och hemvarm boningsplats för vårt folk. Men låt oss icke mura in oss där. Låt oss bygga en hög och ständigt öppen port, från hvilken vi kunna träda ut i den västerländska civilisationens parker och hugsvala oss i deras rika skugga. Vi må gärna slå in dess stöd med germanisk grundlighet — det är en tradition, som har sina mycket goda sidor och sin naturliga grund — men det skall icke skada oss om, när vi lyfta blicken, vi se en smäcker romanisk båge bukta sig öfver vårt hufvud, skänkande hvila åt ögat och minnande oss om klassikens lugn.

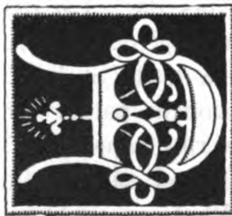

REMBRANDT.

NÅGRA REFLEXIONER

AF JULIEN LECLERCQ.

(ÖFVERSÄTTNING FRÅN FÖRFATTARENS MANUSKRIPT).

Då jag i september förlidet år lämnade Helsingfors, var det öfver Holland och Belgien jag återvände till Frankrike. Det var icke min första resa i Nederländerna, en resa som ju faller sig så lätt för oss fransmän. Ofta har jag vändt Paris ryggen för åtta eller fjorton dagar och begifvit mig till Brüssel, Antverpen, Gent eller Brügge — isynnerhet Brügge, för att lefva en tid i en omgifning, som alltid på mig gjort det djupaste intryck. Från Antwerpen passade jag ofta på att göra en utflykt till det närbelägna Holland. Jag lärde då känna det rörliga lifvet i Rotterdam och Amsterdam och det stilla lifvet i Haag, Harlem, Delft och Leyden. Jag hade för några år sedan mina älsklingsplatser i Haag och i skogen utanför Harlem, där jag liksom på stränderna af Brügges stilla kanaler fick försjunka i mina drömmar.

Jag är född icke långt från dessa trakter och det är helt naturligt att jag älskar dem. Då jag som skolgosse kom på besök till släktingar, som bodde i min födelsestad, gjorde vi hvarje dag, mina små kamrater och jag, en spatsertur till Belgien Armentières ligger blott två eller tre kilometer därifrån. Det var ingen ansträngande promenad. Flere af det franska Flanderns gamla städer ha behållit sin flamländska prägel, och dessa städer äro de första jag såg som barn. Helt ung lämnade jag min provins och ehuru jag sedan längre tid är bosatt i Paris, betraktar jag mig dock som flamländare.

Vid tio års ålder tyckte jag ännu att Holland låg långt borta. Jag hade hört det omtalas af personer, som gjort resor

REMBRANDTS SJÄLFPORTRÄTT.

där och som af mig betraktades som vidtberesta. Holland var det första land jag drömde om.

Det som förliden höst lockade mig till Holland och Amsterdam var den där pågående utställningen af en stor mängd arbeten af Rembrandt. Katalogen öfver denna utställning upptog icke mindre än etthundratjugufyra målningar och fyrahundra teckningar. Jag hade icke velat gå miste om detta enastående tillfälle till en pilgrimsfärd, från hvilken jag skulle återvända med en mera förstående beundran af den store holländske mästaren. Huru mången har icke i likhet med mig inför detta hundratal porträtter och taflor af Rembrandt, ifrån hvarje epok af hans lif, altifrån hans första debyt intill hans död, mottagit ett större, exaktare och mera lefvande intryck af hans originella och mäktiga personlighet! Ingen samling af Rembrandts konst, icke ens de fyrtio taflorna af honom i eremitaget i S:t Petersburg, kan för vinnande af en djupare insikt om honom och hans mästerskap vara så undervisande och gifva ett sådant helhetsintryck som denna utställning. Då jag trädde in i expositionssalarna, erfor jag denna känsla af blyghet, som kommer öfver en, då man befinner sig ansikte mot ansikte med personer, som nått ärans höjder. Man förlorar alt omdöme, man kan hvarken tala eller svara, men småningom, genom ett vältaligt ord från dem, mänskligt djupt och intimt, återfår man modet, omdömet gör sig gällande och vid en välgörande öfverlägsenhets beröring vinner intelligensen i lifaktighet, skärpa och kraft. Museipubliken, med sin vanliga sorglöshet, sin likgiltighet och sina dumma anmärkningar, framkallar bittra och nedslående reflexioner öfver det öde, som drabbar mästervärk, bestämda att sakta falla till stoft, måhända utan att ha varit älskade eller värkligen förstådda. I Amsterdam däremot frapperades jag genast och kände en värklig hugsvalelse af att förhållandet var ett motsatt. Enhvar af dessa åskådare, anlända från alla vrår af Europa och till och med Amerika, stannade länge framför hvarje konstvärk, lutade sig stundom framåt för att bättre utleta dess hemlighet och tyktes tala till det med nyfikenhet, begärlighet, uppmärksamhet och tålamod. Denna utställning var en storartad och allvarlig hyllning åt det triumferande minnet af den produktive konstnär vi känna under namnet Rembrandt.

II.

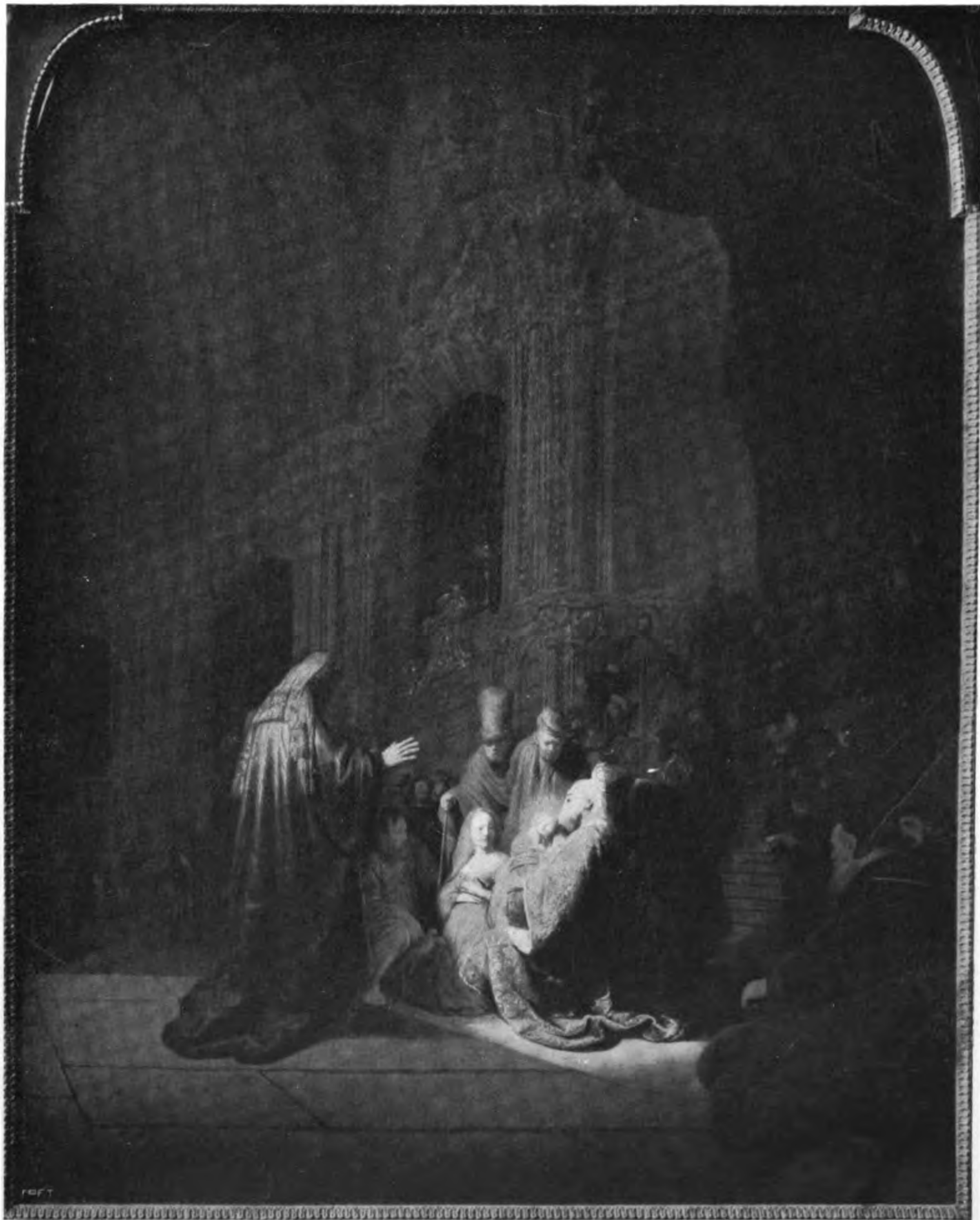
Konstkritikerna hafva en böjelse att göra kritik som man gör naturhistoria. De sätta sin ära i att anvisa hvarje konstnär hans rangordning. De klassificera. För dem finnes det konstnärer af öfver- och underordnadt slag liksom det för naturhistorikerna finnes vertebrerade och ryggradslösa djur. Olyckligtvis äro deras begrepp om öfver- och underlägsenheten ofta falska. En artist af rang är för dem i allmänhet en konstnär, som anslutit sig till hvad man kallar den högre stilen. Det är icke sedan länge tillbaka kritiken söker att komma ur detta hjulspår. För att snart finna huru inrotadt detta lättsinniga och inskränkta sätt att fälla omdömen, hvartill kritiken länge föregått med sitt exempel, i självfva värket är, behöfver man blott följa med diskussionen i en salong, där

personer mötas, hvilka med rätt eller orätt ha pretention på att vara konstälskare, altifrån den förlegade akademikern, professorn, till den lärde, moderne estetikern, från den gamla idealistiska damen till den unga sentimentala flickan. Med ett dylikt system blir man oundvikligt orättvis mot hvarje originelt, nytt och djupt geni, som icke genast kan klassificeras inom den ena eller andra „genren“ och därför går oförstådd och förbisedd af nästan alla. Det behöfdes mer än två sekel, innan Rembrandt blef ansedd som en konstnär af ovanlig betydelse, och de, som i våra dagar icke mera skulle tillåta sig att ställa honom under debatt, hade för tvåhundrafemtio år sedan varit hans hätskaste belackare, vid en tidpunkt då, under det att han var i besittning af sin personlighets hela rika kraft, hans vackraste konstvärk väkte allas missnöje. Att efter *Skyttarnes uppbrott* *) mera beundra Rembrandt var nästan en extravagans. I våra dagar, då man uti den artistiska kampen stält sig på de personliga och sökande konstnärernas sida, kan man lätt tänka sig den ställning Rembrandts vänner på hans tid intogo. För dem som älskade att klassificera var han endast en målare af andra rangen, hvaremot hans rivaler, dem vi numera knapt skänka en blick i museerna, åtnjöto äran att betraktas som första klassens konstnärer. Man räknade dem till förtjänst att de kvarblefvo inom den då gällande konventionens gränsmärken, ehuru de i självfva värket voro oförmögna att gå utom dem, tack vare bristen på talang och äfven i följd af det slags fåfänga, som kom dem att föredraga den enfaldiga hopens beröm framför att utsätta sig för dess klander. En af den store holländske mästarens samtida yttrade med denna märkvärdiga tvärsäkerhet, som är herrar professorer egen: „Det fattas honom blott att hafva besökt Italien och öfriga orter, där man lär sig känna antiken och konstens teori“. Han klandrade Rembrandt skarpt för att denne vågade påstå, att man bör låta leda sig endast af naturen och icke af några regler, och därför att Rembrandt förkastade „de faststända principerna, nyttan af de antika statyerna, Rafaels teckning och hans snillrika värk likasom de för hans yrke så nödvändiga akademierna“. Så sade Sandrart, *) föga anande att eftervärlden skulle draga på munnen åt hans omdöme, hvilket ju icke hindrar att akademici och kritici ännu i våra dagar säga precis detsamma, så snart det är fråga om en originell talang. Senast i vårt sekel har man upprepat det à propos Delacroix.

Den anspråksfulla kritikens stora fel är att den klassificerar, jämför och prisbelönar a priori enligt ett slags värdemätare, af hvilken den begagnar sig som af en logaritmisk tabell. Och utom att ett dylikt mekaniskt tillvägagående, tillämpadt på någonting så sväfvande som konstens olika grenar, är ett bevis på

*) Det är här fråga om kapten Banning Cocks kompanis utmarsch, hvilken tafla tidigare varit känd under namnet *Nattvakten*. Denna benämning är emellertid falsk och bör icke mera användas. Som kändt är taflans belysning ingalunda nattens.

*) Joachim von Sandrart, tysk målare och kritiker (1606—1688). Han vistades några år i Amsterdam (omkring 1638—42), hvarest flere af hans taflor finnas i riksmuseet.

JESUS BÄRES FRAM TILL SIMEON I TEMPLET.

bristande förståelse af konsten själf, måste det dessutom medges att i värdemätaren alt kan förutses utom uppträdandet i ett gifvet ögonblick af ett okändt värde. Före sitt framträdande är geniet alltid ett okändt värde.

Sådant var förhållandet med Rembrandt, som framträdde under en tid i det närmaste jämförlig med vår egen. Alt i Holland, som då icke var klassiskt eller bar spår af italiensk påvärkan, fick föga erkännande. Detta lands mästare, de som vi nu beundra och som voro den holländska målarkonstens värklige grundläggare, åtnjöto icke på långt när det anseende de förtjänade. Den gamle Frans Hals, i Harlem, var endast en småstadsryktbarhet och dog vid 36 års ålder så utblottad, att en af stadens ämbetsmän fått lof att understödja honom. Ruysdaels lif var tragiskt. Misskänd och obemärkt nödgades han, efter att i Amsterdam under sin talangs blomstringstid hafva fört ett mödosamt lif, vid femtiotre års ålder utarmad och sjuk draga sig tillbaka till sin födelsestad Harlem. Där dukade han följande år under på fattighospitalet, dit han, likt ett vanligt fattighjon, blifvit förd. Och hvad Rembrandt beträffar, började för honom strider, svårigheter, förföljelser och orättvisor af alla slag samtidigt som hans personlighet, frigjord från ungdomsinflytelserna, framträdde alt själfständigare.

Människorna tycka icke om att rubbas i sina vanor. De föredraga framför naturens upprörande rika och allvarliga sanning den osanna förkonstlingen, det intetsägande behaget och den klumpiga, dumma högtidligheten. Om en artist af första ordningen händelsevis döljer sin personlighet under en klassisk formel, kan man vara säker på att han blir beundrad blott för den „genre“ han valt och ingalunda för sina personliga egenskaper, dem ingen ser.

En af Pascals „pensées“ börjar med orden: „Jag klandrar såväl dem, som företaga sig att smickra människan, som dem, hvilka söka förströ henne; och jag kan endast gilla dem som klagande söka“. Den falska akademiska idealismen är å ena sidan ett smicker, å den andra en förströelse. Emedan Rembrandt „sökt under klagan“ och icke stannat vid den ytliga syn på lifvet som var hans motståndares, är det som han mötts af så många vedersakare.

III.

Det är helt naturligt att den som älskar konsten och tror sig förstå den, rådfrågar sin egen känsla, genomletar sin själs innersta skrymslen för att göra klart för sig hvad som berört honom djupast, sedan han inför hvar och en af målarekonstens store mästare erfarit en olika sinnesrörelse. Jag anser dock att de allra älsta skolorna böra lämnas ur räkningen, i betraktande af det stora afstånd, som skiljer dem från oss, och trots att de äro så intagande. Det är redan vanskligt nog att säga hvem man föredrager, om man blott håller sig till den långa period, som sträcker sig från Vinci till våra dagar. Vår förkärlek för en konstnär är beroende af en tillfällighet, och huru svårt är det icke att midt ibland lifvets växlande och hvarandra jagande intryck uttrycka en tanke, en känsla, ett omdöme, som värkligen är vår egen

tanke, vår egen känsla och vårt eget omdöme, som har sin rot i hvad vår natur har stabilt och personligt, och icke en tanke, en känsla eller ett omdöme för stunden, beroende af att en sida af vår individualitet är öfvergående exalterad!

Jag har vågat framkasta denna fråga, och då jag sökt förklara hvarför jag uppskattar Rembrandt så mycket bättre än någon annan mästare, har jag funnit att det är för att jag känner mig i släkt med honom.

I de italienska målarnes konst — hos Rafael, Vinci, Veronese, Tiepolo, för att blott tala om de stora — känner jag liksom en fond af likgiltighet och grymhet. Smaken för det vackert arrangerade, den plastiska skönheten, den dekorativa prakten beherskar dem. De envisas med att vända bort blicken från det mänskliga dramat, ifall de icke helt enkelt stå likgiltiga inför detsamma, hvilket är sannolikare. Eller också är detta drama för dem, när de gå in på att skänka det sin uppmärksamhet, endast ett skådespel, som de återge konstnärligt, i sköna linjer och vackra färger, med en glänsande inspirations okänsliga vältalighet. De likna dessa sköna kvinnor i Venedig, Florens och Rom, som kärleksdruckna och äregiriga lefde midt ibland brott, hvilka dock icke från deras läppar förmådde utplåna det lugna småleende man blifvit van att alltid finna där. De italienska mästarne äro som dessa kvinnor, för hvilka det blott fans nöjen, vällust och tillfredsstäld äregirighet. Och förresten, representerade icke Italien under denna sin glansperiod den ohäjdade njutningslystnadens egoism? Aldrig hafva blommor spirat ur en rikare gödselhög. Prunkande tid och prunkande land, af storhet och gräslighet, då samhällen och seder stälde sig på naturens ståndpunkt, naturen som själf frambringar utan att göra sig reda därför det gräsliga jämsides med det stora. Det var en enda, kolossal, beundransvärd komplott af alt som var stort och mäktigt till häfdande af njutningens supremati. Och konstnärerna voro med i komplotten. Deras värk voro glänsande som en hjärtlös herskares högmod och sköna som en sorglös kvinna. Då jag tänker på Gabriel d'Annunzios vältaliga och briljanta böcker, på hans lidelsefulla och själfviska lif och hans själfrådiga och impulsiva skaplynne, förstår jag bättre hans häpnadsväckande förfäders själslif. Det är ju klart att den gudomlige Rafaels konst senare skulle urarta och bli till en teatralisk och geometrisk konst, där alt uppoffrades för proportionerna, för uppställningen och attityden, en tillflyktsort, i hvilken den akademiska andefattigheten trifts ända till våra dagar.

Hvad Rembrandt har att säga är kanske icke så vackert, men det upprör oss mer. Man blir mänskligare inför honom. Hans konst har djupa rötter i lifvet, och om han också insupit värkligheten i fulla drag, har han ingalunda varit okunnig om poesins hemlighet, utan hvilken intet värk af människor når det absoluta, som gör det sublimt. Rembrandt kastar en lång blick omkring sig på alt det, som omger honom, han älskar lidelsefullt alt hvad ödet för i hans väg; han tillber ljuset och låter det sprida sin glans öfver sorger och fröjder inom hans synkrets och drömvärld för att meddela dem sin befruktande värme: han visar hvarken

blygsel eller cynism gentemot det mänskliga, det må nu sedan vara en fattig karl eller en ful flicka; och han som i sin inbillning sett alla världens skatter, han föraktar dem alla för att betrakta naturens enklaste företeelser. Och Rembrandts lif, huru enkelt och modigt och mänskligt var det icke! Hvarje dag är ett framsteg från den föregående: aldrig stannade den rörelse, genom hvilken hans innersta väsen utvecklade sig. Inga andra för hans konst främmande hänsyn störde någonsin denna utveckling. Han gick endast stadigt framåt sträcka efter sträcka, ödmjukt studerande under vägen, och då illusionerna och ungdomslyckan slocknade, fortsatte han sin vandring utan att tröttna, utan hopp och utan vrede, mottagande erfarenheten under olyckans skepnad och genom sorgens tårar på samma sätt som han mottagit den, då den bringade honom korgar fulla af skänker.

Hans lif var ett föredöme af entusiasm, af härdig känsla, af stolthet, oberoende och frihet. Han var genom sin karaktär typen för en konstnär. Rembrandt förtjänar det namn af hjälte, som Carlyle och Emerson gåfvo åt den mänskliga handlingens stormän. Då jag icke har att meddela nya fakta, nöjer jag mig med att här nedskrifva några reflexioner från besöket på utställningen i Amsterdam.

IV.

Det första numret i den uti kronologisk ordning uppstälda katalogen öfver de utstälda taflorna, *En läsande filosof*, är från tiden omkring 1627, och N:o 123 *Ester, Haman och Ahasverus* från 1668 ungefär. Rembrandt föddes den 15 juli 1606 och dog den 8 oktober 1669. Nästan hvarje år var således här representeradt af ett eller flere arbeten. Man hade för sina ögon en konstnärs hela utvecklingshistoria under en tidrymd af fyrtio år. Bredvid ett arbete från det tjugunde året ett från det sextionde. Var man dessutom förutseende nog att mellan tvänne besök på denna exposition göra ett längre i riksmuseet, blef ens kunskap komplett. Det kunde i självfva värket vara nyttigt att under det starka och friska intrycket af Rembrandts arbeten stanna en stund framför hans föregångares, hans samtidas och hans efterföljares.

Som kändt bestod samlingen först och främst af mästarens förnämsta taflor, tillhörande museet i Amsterdam, *Skyttarnes uppbrott, Den judiska bruden, Klädeshandlarnes syndikat,* några andra tillhörande Maurikshuis i Haag eller dess direktör M. A. Bredius, samt slutligen af arbeten från enskilda samlingar eller mindre utländska museer. De stora museerna hade ingenting lånat. England hade till denna minnesvärda utställning sändt trettiosex arbeten, Frankrike trettio, Tyskland tjuguett, Österrike elfva, Ryssland två, Danmark ett, Belgien ett, Rumänien ett; Holland hade skickat tjuguett. En af de förnämsta taflorna, tillhörande herr Durand-Ruel i Paris, stannade i Holland inköpt af M. A. Bredius till ett pris af hundratusen floriner, motsvarande tvåhundratiotusen francs. Den föreställer *David spelande på harpa för Saul* och är från tiden omkring 1665.

Hundratjugufyra taflor af Rembrandt vill säga ganska mycket, om man betän-

ker att man af hans hand icke känner mera än omkring trehundraåttio. Här fans således ungefär tredje delen af hela hans produktion, såvidt den är bekant. Man kan säga att på några få undantag när alla Rembrandts vackraste taflor befinna sig i museerna. Det är nog att blott påminna om dem i St. Petersburg, Dresden, Paris, Berlin, Cassel, München, Stockholm, Brunswick, Amsterdam och Haag. Detta framgick äfven af denna exposition, till hvilken så många privata samlingar sändt bidrag. Men intet museum erbjuder ett så rikt material till anställande af jämförelser. Från förstlingsarbetena till mognaden och blomstringen var det ett enda härligt och mäktigt crescendo.

Till en början trodde jag mig märka att mästaren, om man undantager en fåtalig elitpublik, icke i våra dagar är bättre förstådd än han var det medan han lefde. Han beundras på samma sätt, d. v. s. att af hans arbeten de finaste, de ursprungligaste, de mest beundransvärda äro de, som af flertalet bland museibesökare minst uppskattas. Jag talar här blott om dem, hvilka påstå sig ha glädje af att betrakta taflor och som anlägga en högtidlig och inspirerad min, så snart de på en målning se en berömd mästares namn, ja, t. o. m. de flesta artister och en stor del af kritikerna. Rembrandts ryktbaraste tafla, den som hela världen velat se och som genom reproduktioner blifvit populär, är *En lektion i anatomi.* *) *Skyttarnes uppbrott* har alltid betraktats som ett slags extravagans och kan delvis för sin ryktbarhet skylla sina väldiga proportioner. *Klädeshandlarnes syndikat* gör däremot för liten effekt. Just så tänkte man äfven på Rembrandts tid. *En lektion i anatomi* var hans lifs största framgång, *Skyttarnes uppbrott* refuserades af dem som beställt denna tafla och *Syndikatet* passerade obemärkt. Då jag första gången reste till Holland, pålade man mig att framföralt noga betrakta *En lektion i anatomi*, och det är öfver denna tafla folk som återvänder därifrån bruka himla sig. Det är antagen sed att göra sig lustig öfver „guiderna", öfver deras dumhet och okunnighet, men de uppfinna ingenting, och om de för de resande som önska ledning utpeka *anatomilektionen* som Rembrandts „mästervärk", är det emedan de hört så sägas. I själfva värket är den ett af målarens ungdomsarbeten, signerad 1632 och således målad då Rembrandt var 26 år gammal. Det finnes i Holland tio målningar af Rembrandt, som äro denna tafla öfverlägsna, bland andra *Den judiska bruden* och fragmentet af *Doktor Johannes Deymans anatomilektion,* hvilket framkallar ens lifliga beklagande af att värket vid en eldsvåda blifvit delvis förstördt.

Det var i allra högsta grad intressant, att sedan man tvänne gånger genomgått expositionssalarna och njutit af de konstvärk de innehöllo, ännu en gång göra

*) Den franske målaren Eugène Fromentin, tillika en distinguerad skriftställare och författare till den berömda romanen *Dominique*, var så vidt jag vet den förste som i sin bok *Les Maitres d'Autrefois* vågade framhålla att *En lektion i anatomi* var mästarens öfriga arbeten underlägsen. Själf som målare känslig och måttfull tyckes Fromentin mindre lycklig i sin dom öfver *Skyttarnes uppbrott;* han har en viss lutning åt att finna dess blandning af observation och fantasi oklar.

LA LEÇON D'ANATOMIE — DR TULPS FÖRELÄSNING I ANATOMI.

om besöket, med katalogen i hand nummer efter nummer i kronologisk ordning återse hvarje tafla, hvarje studie och anställa jämförelser. Först se vi Rembrandt, likt en elev som ännu icke hunnit observera mycket, men som afskyr det fadda, ge sina porträtt altför våldsamma uttryck och i allmänhet för stark accentuering åt gesten. Såsom det alltid är fallet med mäktiga och naiva naturer finnas i hans förstlingsarbeten otymplighheter och öfverdrifter, men alltid värme och fart. På ett följande stadium af sin utveckling riktar han hela sin uppmärksamhet och använder hela sin ihärdighet på framställandet af clair-obscuren. Observationen tar vid och, i det han samtidigt ger sin inbillningskraft fria tyglar, går han framåt. Först riktas hans uppmärksamhet på de liflösa föremålen och det sätt hvarpå ljuset låter dem göra sig gällande. Hvad människorna beträffar ser han hos dem blott attityden och uttrycket. Människoanletet har ännu icke för honom uppenbarat sin hemlighet. Men snart går det upp för honom, att den karaktär uttrycket meddelar endast är konstlad, och han söker att hos sin modell upptäcka den naturliga och sanna karaktären. Hans studier bli vid denna tidpunkt porträtt. I sin sträfvan att noggrant återge själfva dragen förlorar han delvis sin tidigare värme, och det finnes bland porträtten från denna period sådana, som äro något torra och af en viss kylig petighet. Porträttet af Nicolaes Ruts *) är i trots af sina anmärkningsvärda egenskaper ett exempel härpå. Samma litet kyliga petighet är märkbar i hans studier af clair-obscuren, där Rembrandt söker att precisera detaljerna i sina interiörer ända ut i fonden, dit en sista ljusvibration når. *En lektion i anatomi* i Haag, såsom artistiskt försök betraktad intressant, tillhör denna period, då Rembrandt under arbeten nödvändiga för sin utveckling förlorat något af sin frihet. Själfva kompositionen är symmetrisk, likets belysning kall, personerna äro delvis stela, delvis är deras uttryck icke naturligt. Det hela är en tillämpning af hans tidigaste studier; studier af uttrycket i några ansikten, studier af den naturliga karaktären i andra, studier af ljusets koncentration på en central punkt och af det spridda ljuset på fonden och i hörnen.

En mindre begåfvad och mindre oberoende konstnär än Rembrandt skulle, uppmuntrad af den framgång hans arbete rönte, ansett sig hafva funnit sin genre och mekaniskt efter samma mönster framstält liknande taflor. Han skulle fortfarande hållit sig till symmetriska uppställningar i själfva kompositionen, till metodiska tillvägagåenden hvad ljuseffekterna beträffar och sålunda tillintetgjort sin hänförelse, sin fantasi, sin mäktiga känsla för lifvet. Med all sin frihetssträfvan, sin djärfhet och sin omedelbarhet förefaller dock *En lektion i anatomi* endast som en glänsande studie, en sammanfattning och ett slags attest af Rembrandts vidtgående ungdomssträfvanden.

Genom granskningen af mästarens förstlingsarbeten kan man konstatera, att om han också genast vid sitt första framträdande visar sig vara en målare i detta ords värkliga bemärkelse, utvecklingen af hans personlighet dock icke försiggår utan

*) Detta porträtt upptaget i katalogen under nummer 124 tillhör grefve Castellane, i Paris. Det är signeradt 1631.

en viss svårighet. Liksom alla, hvilka arbeta ärligt och själf iakttaga, går äfven Rembrandt endast långsamt framåt. Han har blott kommit och gått vid akademierna, och akademierna på hans tid voro desamma som i våra dagar. Man hade där konsten inne att af första bästa elev på två eller tre år göra en tafvelfabrikant, som målade opersonliga taflor efter några lätt inhämtade recept. Vi kunna genom att betrakta resultatet af undervisningen i våra konstakademier se huru svårt det är för en originell talang att lefva och utvecklas i skolor, där handen öfvas i bedrägliga grepp och där anden sofver och dödas. Abstrakta teorier och fastställda principer fritaga i akademierna de unga artisterna från att tänka. Teckningen med sitt system af oföränderliga proportioner och sina på förhand beräknade förhållanden framställes där i själfva värket som en abstraktion utan real grund. Dock, teckna är liktydigt med att observera. Endast på detta sätt behåller modellen sin karaktär. I akademierna påstår man att teckna är detsamma som att följa vissa lagar, och då det icke är nödvändigt att man för att kunna teckna ett föremål skall förstå och så att säga känna det, går dess värkliga karaktär förlorad.

Rembrandt kände och ville förstå. För honom var teckning liktydig med en förstående åskådning, Den intelligenta, öfverlägsna observationen, som ser tingen i deras nakna sanning och icke vill omforma dem enligt akademiska principer, fordrar en lång erfarenhet. Det finnes målare hvilka, tack vare ett skickligt handalag, med den största lätthet åstadkomma någonting, som förefaller att vara ett konstvärk, men som i grunden endast är en lögn. De stora genierna skapas icke på en dag. De måste genomgå smärtsamma processer och så att säga renas i skärselden. Deras personlighet fordrar en normal, naturenlig och kraftig näring, som den själf förskaffar sig med en underbar intuition af hvad som för densamma är nyttigt eller skadligt.

Rembrandt hör icke till de lättvindigt producerande artisterna, hvilka genast vid sin debyt nöja sig med ett skickligt, försiktigt och illusoriskt målningssätt. Han kastar sig modigt midt ibland svårigheterna i sin konst och kämpar där eldigt, medveten om hvad han vill och icke rädd för en möjlig oskicklighet. Och då kärleken till hans konst och dess studium förleder honom till raffinemang, till att precisera detaljer eller till subtiliteter i belysningen, är det som ville han blott öfvertyga sig själf om att han kan våga alt. Men strax därpå frestas han åter af en vidare syn och han skyndar framåt på de breda vägar, där man andas frihetens lifgifvande luft.

Han öfverger en gång för alla det uttrycksfulla porträttet eller studiehufvudet och tränger så småningom och alt säkrare in i personlighetens naturliga karaktär. Clair-obscuren i hans taflor blir mindre påtaglig, mer så att säga lyrisk, djupare, hemlighetsfullare. Den hade tidigare varit mål, som *Jesus bäres fram i templet* och liknande taflor bevisa, senare blir den medel och som medel påtrycker Rembrandt densamma sin personlighets stämpel. Clair-obscuren tilldrar sig icke mer allena hela uppmärksamheten, ljusets lek visar oss varelser och handlingar, hvilka i sig själfva äro

SKYTTARNAS UPPBROTT ELLER KAPTEN COCQS KOMPANI.
Oriktigt kallad: LA RONDE DE NUIT — NATTVAKTEN.

uppfylda af lif och poesi. *Skyttarnes uppbrott* från 1642, som kom jämt tio år efter *En lektion i anatomi*, är ett lysande utslag af Rembrandts geni. I denna jättelika målning har mästaren inlagt all sin värme, all sin frihetskärlek, hela sin lifskänsla, sin inbillningskraft och sin manlighet.

Ordet frihet återkommer och måste ständigt återkomma, då man talar om Rembrandt. Aldrig får han nog däraf. Efter *Skyttarnes uppbrott* står han ingalunda stilla. Aldrig tycker han sig nå tillräckligt högt. Hans behof af iakttagelse växer ständigt. Hans uppfattning af clair-obscuren vidgas ytterligare, han bryr sig mindre om effekten, eller om han gör det, få hans effekter en storslagen dramatisk skönhet. Själfva anläggningen blir mera mänsklig, hans målarblick vekare, barmhertigare, aktningsfullare, mer bländad. De bland Rembrandts värk, som utstaka den väg, på hvilken hans utveckling skridit framåt och i hvilka man kan skönja ett betydande uppsving, lämna intet tvifvel om hans tankes ständiga värksamhet. Tjugu år efter *Skyttarnes uppbrott* är det ett annat ideal han visar oss i *Klädeshandlarnes syndikat*. Hvilken väg har icke blifvit tillryggalagd sedan *En lektion i anatomi*, där målaren blott var en framstående lärjunge! Huru frigjord är han icke nu från det arrangerade och effektsökeriet i denna berömda målning, som skulle göra heder åt hvilken annan målare som hälst genom den öfverlägsna behandling man återfinner i den, liksom i de flesta af Rembrandts arbeten! Ingenting är ställdt på effekt i *Syndikatet*. Huru naturligt äro icke dessa borgare grupperade. Det har varit honom nog att iakttaga hvarje enskild figur och gifva den dess rätta karaktär, att gjuta öfver det hela ett jämt ljus för att skapa en helhet af storhet och lugn, af allvar och imponerande enkelhet. För att rätt kunna bedöma bredden af mästarens dramatiska stil uti arbetena från de sista åren af hans lif, återstår oss ännu att betrakta och begrunda taflor sådana som *Den judiska bruden* (omkring 1665), *Homer sjungande sina dikter* (1663), *Ester, Haman och Ahasverus* (omkring 1668). Jag kallade dessutom fram i minnet den beundransvärda *Batavernas sammansvärjning* i Stockholm, som torde vara från tiden omkring 1663, och *En familj* från museet i Brunswick, äfven den från slutet af hans lefnadsbana.

Hvad mig beträffar har jag efter att hafva sett och återsett alla dessa taflor och studier minnet så öfverlastadt utom af de ryktbara målningarna, dem man aldrig varit i tillfälle att bättre beundra *), af så mycket annat, att jag icke kan räkna upp alt utan att helt enkelt kopiera katalogen. Medan jag skrifver ser jag ännu för mina ögon alla dessa porträtt af *Lysbeth*, Rembrandts syster, af *Saskia*, hans hustru, af *Titus*, hans son, af hans mor, hans far, hans bror, jag återser i minnet alla dessa rabbiner, dessa gubbar, dessa skönt utstyrda kvinnor, jag återser *En ung man med en falk* och *Dam med solfjäder* (n:o 58 och 59 i katalogen, daterade 1643), *Äktenskapsbryterskan* (n:o 62, daterad 1644), *Tan Six vid fönstret* (n:o 68, liten studie från

*) *Skyttarnes uppbrott* ensam i en sal, belyst från åskådarens vänstra sida, gjorde sig utomordentligt väl gällande. Samma var förhållandet med *Syndikatet* och *Den judiska bruden*.

omkring 1647), *Mannen med kasken* (n:o 75, omkring 1647), *Den barmhertige samaritanen förbindande den sårade* (n:o 77, omkring 1650), *Polsk riddare* (n:o 94, omkring 1655). Och jag återser äfven de tio själfporträtt af Rembrandt, hvilka funnos på denna märkliga utställning.

V.

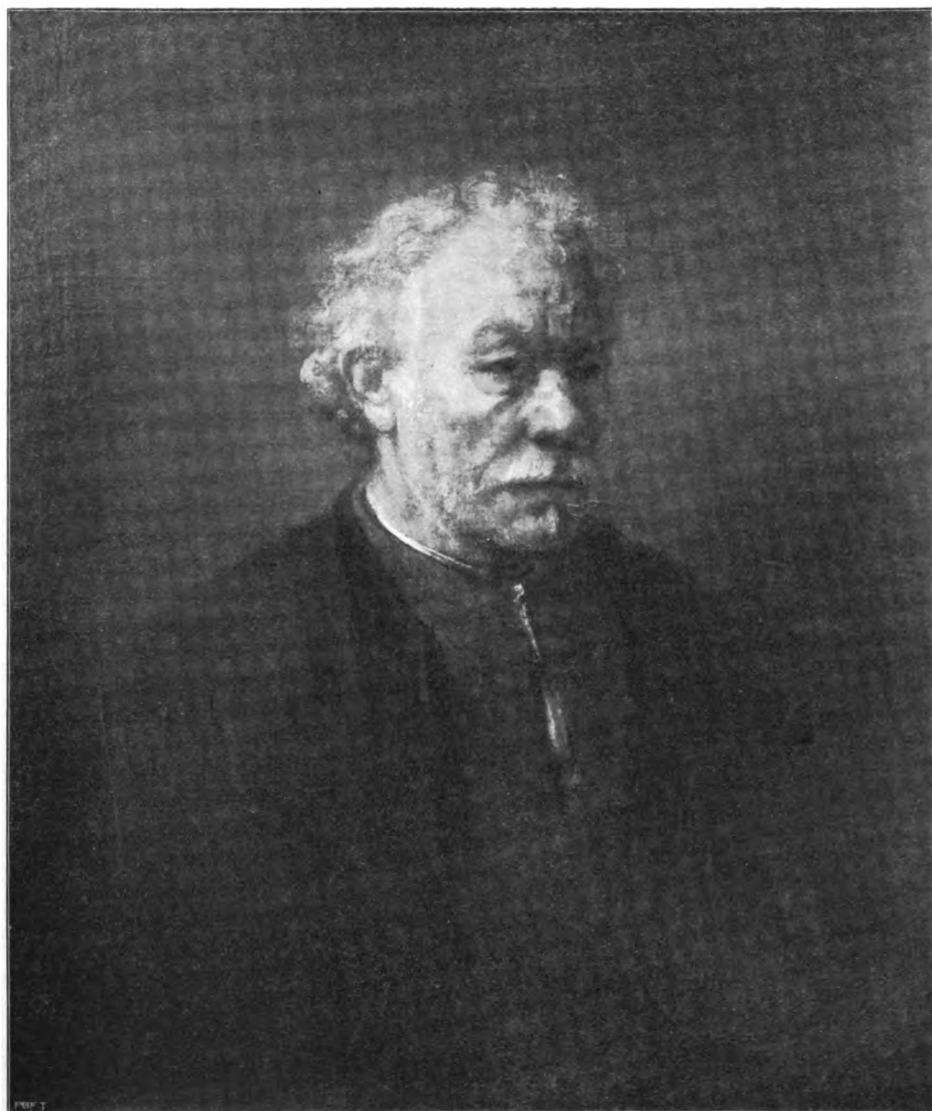
Ännu har jag icke uppräknat alla de målningar, som stå för mitt minne medan jag skrifver. Bland dem fins en som jag vill nämna särskildt. Jag ser den lifligare än någon annan. Den våldsamma öfverraskning jag erfor vid dess första anblick har outplånligt fäst den i min hågkomst. Jag vill icke därmed säga att jag ställer den framom de andra taflorna. Min förvåning har sina orsaker, och jag känner dem.

Först och främst hade jag aldrig sett ett arbete af Rembrandt så väl konserveradt. I de fall då tiden icke gjort dem mörka nog har det alltid funnits okunniga samlare och enfaldiga museikonservatorer, som suddat öfver dem med någon af dessa bruna fernissor, med hvilka man förr i världen älskade att täcka taflor, som ej fort nog sågo gamla ut. I Frankrike urartade detta till en farlig och brottslig mani, på hvilken den holländska skolan isynnerhet blifvit lidande. Våra Rembrandt-taflor i Louvern, så vackra i sig själfva, yppa numera sin skönhet blott för de uppmärksamma besökare, som under slöjan veta att leta fram sanningen.

Den tafla jag här talar om föreföll att komma direkt från målarens atelier och vara målad i går. Genom hvilka pietetsfulla händer hade den gått, eller hvilken skicklig restauratör hade väl från densamma utplånat alla spår af tiden? Det är mig likgiltigt. I alla fall uppskattar den lycklige engelsman, som för närvarande är dess egare, dess friskhet och känner dess värde, ty den skyddas numera af ett glas. Jag skulle vilja, innan jag nämner taflan vid dess namn, fylla läsarens hela fantasi med den. Betänk att denna målning härstammar från den tidpunkt i Rembrandts lif, då han skapade sina intensivast, sina djupast, sina mänskligast skönaste taflor. Och föreställ eder färger, fullkomligt oskadade, ett ljus som icke dämpas, en genomskinlig fond.

Det är ett själfporträtt af Rembrandt.

Som arbetet är osigneradt vet man icke med säkerhet, från hvilket år det härstammar. Specialisterna äro härom oense. Somliga säga 1656, andra 1660 och 1665. Året 1660 eller kanske något senare har sannolikheten för sig, ty Rembrandt ser med säkerhet ut att ha öfverskridit femtiotalet. Af det rika och lockiga håret ser man endast under nattmössan några fattiga gråa lockar sticka fram, och t. o. m. ifall man antager att Rembrandt på detta porträtt är femtiofem år gammal, måste man medge att han åldrats i förtid, något som är mycket möjligt, då man känner hans af sorger och bekymmer uppfylda lif. Men bortsedt från ålderdomstecknen är det ej sorger och bekymmer, som spåras i detta ansikte, hvilket ännu återspeglar ett godt lynne och en viss belåtenhet. Rembrandt målade det helt säkert under en af sina bättre dagar, hvaremot por-

PORTRÄTT AF REMBRANDTS BRODER.

trättet i Louvern, troligen härstammande från samma eller en något senare tidpunkt, icke vittnar om en lika lycklig sinnesförfattning.

Denna målning ger en osökt anledning att tala om Rembrandts porträtt i allmänhet, icke blott om de tio som funnos på utställningen, utan äfven om dem som man får se i museerna. Man kunde med förbigående af alla hans öfriga taflor följa hela Rembrandts utveckling i och genom hans porträtt. Utan tvifvel var hans eget ansikte för honom endast ett föremål för hans studium, af hvilket han begagnar sig enligt godtfinnande och som tillåter honom att, då modeller tryta eller han har en ledig stund, icke vara sysslolös. Det vore ett misstag att i de sextio själfporträtt han målat se ett tecken på fåfänga, anspråksfullhet eller koketteri.

Att länge betrakta sig i en spegel, annat än vid toiletten, då önskan att visa ett renligt och ordentligt ansikte tvingar oss därtill, anses som en narraktighet, hvilken är ovärdig en man och som man blott förlåter kvinnorna. Och man gör rätt i att förlåta dem det, ty kvinnorna stå i timtal framför spegeln blott för att beundra den klädning eller hatt de ha på sig; ansiktet är för dem af underordnad betydelse och det faller dem mycket sällan in att betrakta det, innan coiffeuren eller modisten gjort det till *ett ting*. För min del medger jag att ingenting frestar mig mer än en spegel; hvilket ypperligt tillfälle erbjudes oss icke att roa oss, inhämta och filosofera, hvarje gång vi stå ansikte mot ansikte med vår egen bild. Men härtill fordras att man är karl och icke altför egenkär, att man ser på sig själf som på en främling och icke väljer sådana stunder, då toilettens hjälpmedel försköna en. Man erfar förvåning, tvekan, oro och stundom tillfredsställelse framför en spegel. Man inbillar sig känna sitt eget jag, och plötsligt, när ens bild träder fram, vet man ej mer hvad man skall tro. Då söker man att utreda förhållandet mellan de yttre och inre dragen, och ingenting är, på grund af de ständiga växlingarna, vanskligare än att fånga och bestämma sitt ansiktes värkliga karaktär. För en målare är intresset ännu mångdubbelt större.

Till en början och ännu så länge behandlar Rembrandt sig själf som en modell. Han söker olika uttryck. I ungdomsporträtten är denna sträfvan omisskännelig. Det finnes etsningar där han framställer sig skrattande eller med stirrande ögon. Ett porträtt af Rembrandt från tiden omkring 1629 — *Studie af Rembrandt som ung med öppen mun* — är ett annat exempel. Något senare studerar han hos sig själf belysningseffekterna på människoanletet. Och alltid är det blott för ljusvärkans skull som han hänger på sig halskedjor eller betäcker sitt hufvud med en kask eller tar en sabel i sin hand, ty han älskar ädelstenar och metaller för de reflexer de framkalla. Men då Rembrandt målar är han i fullt arbete, och därför ser man på hans porträtt denna lifliga blick och de rynkade ögonbrynen, det är hållningen hos en målare, som på samma gång är ansträngd, uppmärksam, full af ifver och tillfredsställelse. Sådan är icke hans vanliga uppsyn. Jag känner de godmodigaste, mildaste och beskedligaste målare, som, så snart de få paletten i hand, antaga denna fiendtliga och sturska min.

Då Rembrandt närmar sig fyrtiotalet, lyckas han redan bättre öfverrumpla sitt eget ansikte och träffa dess värkliga karaktär. Han målar med större lätthet och frihet, och då han, äfven i sina egna ögon, från att vara endast modell blifvit människa, kan han, när han vänder sig bort från duken mot spegeln, återskänka sina drag deras lugn och sålunda se sitt värkliga ansikte. Ända till denna period ha hans porträtt haft ett rent tekniskt intresse. Hädanefter bli de mer mänskliga.

Det porträtt, hvarom här närmast är fråga, är slående i sin naturtrohet på samma gång den erfarne konstnären röjer sig i dess utarbetning och idé. Rembrandt var vid den tidpunkt då han målade det mycket fattig. Hans hus och alla hans samlingar voro sålda. Han omges icke mera af alla dessa svärd, dessa kaskar, rustningar, halskedjor och alla dessa dyrbara tyger, dem han förut så gärna använde. Att mista alla dessa kära föremål gjorde honom säkert som människa ondt, som konstnär behöfde han dem icke mer, och han tröstar sig öfver förlusten. Hvem skulle våga påstå att det fattas honom någonting, eller att han hindras och blir mindre af att icke mera kunna förfoga öfver den eller den accessoiren? Samtidigt är välståndet sin kos. I rummet där han målar — kallt utan tvifvel, eller också är han själf som frusen — bär han, som älskade sammetsbaretter, endast en hvit duk knuten kring sitt hufvud, och att skyla sig med har han blott en gammal brun pälskantad kappa, ett minne från bättre dagar. Men han målar sig sådan han är. Om han tänker på sina tidigare porträtt, måste han helt säkert småle. De tiderna äro så långt borta! Huru alt är förändradt!

På detta porträtt, ett knästycke, är han framstäld en face och håller i handen sin palett, sin målarkäpp och sina penslar. Kappan är uppslagen och han har icke detta sjuka, dystra och inåtvända uttryck som på porträttet i Louvern.

Man skulle nästan tro honon lycklig, och säkert var han det också den dagen, lycklig, som t. ex. nordbon eller den fattige, hvilken vintern igenom slitit ondt, kan känna sig vid den första vårliga solstrålen. Ljuset har strömmat in genom fönstret. Den hvita duken kring hans hufvud lyser vackrare än alla kaskar från fordom. Pälsbrämet ser rikt och nytt ut, och kappans slitna, bruna kläde förefaller präktigt och får en rödaktig skiftning mot ljuset. Rembrandt liknar en profet. Han står här i all sin enkelhet, sin kärlek till sin konst — sin värkliga storhet.

Jag ämnar resa till London för att få återse detta porträtt. *) Det kan endast jämföras med det beundransvärda porträttet af borgmästaren Tan Six, som man får se i Amsterdam hos borgmästarens egna sonsonssöner i det hus de ärft efter honom.

VI.

Tack vare trägna forskare, som underkastat sig det mödosamma och nyttiga arbetet att genomleta gamla luntor och dammiga papper i holländska arkiv, ha

*) I Royal Academy i London är en exposition af Rembrandt-arbeten ur engelska samlingar öppen från den 2 januari till den 11 mars. Denna utställning, lika beaktansvärd som den i Amsterdam, omfattar 102 målningar och 106 teckningar. Af dessa 102 målningar voro 40 exponerade i Amsterdam.

EFTER BADET.

de få dyrbara data, på grund af hvilka Rembrandts biografi kunnat skrifvas, kommit i dagen. När man läst denna historia, *) när man studerat mästarens arbeten, när man sett de ställen där han lefvat, när man förresten redan ett dussin år vistats tillsammans med artister, hvilkas karaktär, idéer och vanor man observerat, kunde man nästan tro sig hafva känt honom, som är sitt lands ryktbaraste son.

Det finnes varelser, som äro begåfvade för en enda sak och för ingenting annat. Det vore farligt att draga dem ur deras spår, ty utom området för deras specialitet ha de ingen förmåga. Men dylika varelser äro sällsynta. Den värkliga kallelsen uppträder ingalunda så ofta som det oerhörda antalet af personer, hvilka egna sig åt konsten och literaturen, kunde låta förmoda. En större andlig rörlighet och skickligare hand äro icke ens alltid säkra tecken på att man är skapad för den artistiska banan. Den värkliga kallelsen ligger djupare, är någonting innerligare, väsentligare än dessa yttre gåfvor, hvilka icke äro någonting för människan egendomligt, ty man återfinner dem äfven hos aporna. Denna andliga rörlighet och handens skicklighet föra oftast blott till imitation och skapa nästan aldrig någonting originelt eller personligt. Herrar akademici äro alltid begåfvade med dessa egenskaper; därför kan också första bästa apa, som man tager ur dess bur och för till en akademi, bli deras jämlike och täfla om prisen med dem.

*) För den franska publiken har den jämte alla i Holland upptecknade data utgifvits af *Emile Michel*, Rembrandt, hos Hachette, Paris.

Så var icke förhållandet med Rembrandt. Han egde hvarken denna lifligthet i intelligensen, som gör det möjligt att företaga sig så godt som hvad som hälst, ej häller denna färdighet och lätthet, som ger hastiga men föga betydande resultat. Hans egenart, som låg djupt gömd på bottnen af hans väsen, skymtade otydligt fram redan i hans ungdom och gjorde honom genom den oro, som denna inre rörelse framkallade, oförmögen att uträtta någonting annat. Föräldrarna, hvilka ville göra honom till student, fingo lof att uppgifva denna plan, och vid tretton års ålder slutade han sina studier. Universitetet i Leyden, hans födelsestad, lockade honom icke. Å andra sidan utöfvade faderns yrke — han var mjölnare — ingen dragningskraft på honom. Han tykte om att rita, men ritade sannolikt mycket illa. Likväl sändes han till en vän af familjen, en oskicklig målare, som hade en atelier i Leyden. Tre år stannade han hos denne Swanenburgh, af hvilken han hade föga eller intet att lära. Därpå begaf han sig 1623, vid sexton års ålder, till Amsterdam och stannade tre månader hos Peter Lastman, en under sin lifstid mycket ryktbar, nu föga uppskattad målare. Tre månader — det var icke mycket. Rembrandt återvände till Leyden, till sin familj, och ville icke mera veta af någon lärare. Han hade då ännu icke fylt sjutton år. Det var väl icke något beslut i egentlig mening, som kom honom att sky all undervisning, utan sannolikt snarare ett obehag, för hvilket han hade svårt att göra sig reda, kanske ett slags modlöshet. Han kunde icke finna att de råd man gaf honom voro till någon nytta. Hans natur var

altför personlig för att han skulle kunna tillgodogöra sig ett honom påtvunget åskådningssätt, och tillika var han för anspråkslös att tro sig vara sina lärare öfverlägsen. Af sitt geni drefs han nu in på okända banor, där han skulle komma att lära sig att gå utan stöd. Han studerade allena och vinnlade sig om att arbeta flitigt. Han iakttog hvad som kom i hans väg och bedömde själfständigt de samtidiga målares taflor han var i tillfälle att se.

Som ung lär han hvarken hafva älskat förödmjukelser eller förmaningar. Han led af att i de atelierer han besökte se elever, skickligare än han själf och som bättre än han följde lärarens föreskrifter, få beröm. Ännu kände han sig icke själf, han var medveten hvarken om sin begåfning eller sina krafter. Hans kärlek till oberoende urartade vid denna tid till skygghet och oroade hans föräldrar, hvilka icke kunde fatta, att man kunde lyckas utan lärare. De hade hällre i honom sett en mönsterlärjunge. Tystlåten och inåtvänd satt han blott, vid de tider då familjen var församlad, och tecknade af de sina för att sålunda göra studier efter naturen och förvärfva erfarenhet samt försjönk i grubbel framför de svårigheter han hade att öfvervinna. Hans fantasi var icke glänsande men den var dramatisk, och i stället för att fylla hans drömmar med ovärkliga visioner och förlora sig i molnen, fick den näring af alt som omgaf honom. Öfver faderns hus hvilade en viss stämning, någonting måleriskt, som han älskade och af hvilket han starkt påvärkades. Som kändt har han ofta i sina förstlingsarbeten framstält denna hemvarma, dämpade interiör, där ljuset dog bort i vrårna. Samlad och uthållig, drömmare och iakttagare som Rembrandt var, är det ju naturligt att han på alt sätt skulle trifvas bättre i denna intimare omgifning än i de publika ateliererna, där hans iakttagelse och eftertanke inskränktes till området för lärarens undervisning. Ungdomen har behof af att beundra, och när denna beundran kommer af frivilligt val — hvilket blott är fallet med oberoende, starka och ensamma karaktärer — bär den i en ung själ många och rika frukter. Rembrandt hade ett föremål för sin beundran, som uppfylde och befruktade hans inre lif. Det var hans landsman, den gamle gravören Lucas af Leyden, hvilken efterlämnat så många konstvärk i sin födelsestad, där han lefde och dog. Sålunda kom Rembrandt att lifligt intressera sig för etsningen, hvars teknik han utvidgade med nya metoder och i hvilken konst han blef en oöfverträfflig mästare. Äfven här hade han blott experimenterat och forskat, ty han kände, då han började, af denna konst icke mer än det som var allom bekant.

Ingen i Rembrandts omgifning kunde, innan han fylt sitt tjugunde år, ana till hans geni. Och själf var han, liksom alla hvilka forma sig långsamt och ha svårt att göra sig gällande, säkert naiv nog att i trots af sin kärlek till sin konst icke tilltro sig någon högre bestämmelse. Förresten förblef han under hela sitt lif blott en konstnär, som arbetar med värme och viljekraft, men som aldrig visar någon lust att gå förbi andra eller ens så att säga utmärka sig. Och om hans produktion är hans rivalers så olik, så har den oafsiktligt och blott i kraft af

ANATOMILEKTION (FRAGMENT).

hans inneboende begåfning blifvit det. Jag sade att icke ens framgången utöfvade något inflytande på honom. Ingenting tyder på att han i de tider af split och strid, då man refyserade hans taflor för att sedan beställa andra hos honom underlägsna målare, skulle hafva gjort några ansträngningar för att göra sin konst gällande på medtäflarnes bekostnad. Af ingenting lät han sig nedslås, men af ingenting häller påvärkas att koncipiera, när hans håg icke dref honom eller icke mer dref honom därtill. Hans stolthet hindrade honom icke att vara blygsam, och säkert drömde han aldrig om den plats i målarekonstens historia som eftervärlden gifvit honom.

Som yngling misskänd i sina sträfvanden af sina egna, misskänd af sig själf, var han fåordig, inbunden och kanske misstänksam. Och så plötsligt en vacker dag händer det som brukar hända geniet, då den inre spirande grodden slår ut i blom i väntan på den kommande frukten, det händer, säger jag, att tviflen vika, att idéerna taga form, att vägen klarnar, och då blir den unge mannen meddelsam, uppsöker kamrater för att ge dem del af sin upptäkt, som är ingen annan än den, att man kan låta bli att fara till Italien, att man kan kasta öfver bord alla kompositionens regler, och att naturen är den ende rätte läromästaren. En entusiastisk yngling ber att få studera i hans närhet. Det var år 1628. Rembrandt var mellan tjuguett och tjugutvå år gammal; ynglingen var Gerard Dow, då blott femton år. En intim och studerad clairobscur som mål, en interiör med små figurer som förevändning, och hos dessa figurer ett framhäfvande af uttrycket genom ställningen eller mimiken, sådant var vid denna tid Rembrandts ideal och det blef äfven Gerard Dow's. Eleven blef hela lifvet igenom trogen denna ståndpunkt, som mästaren sedermera öfverskred. Man kan t. o. m. säga, att hos Dow det som varit hans väns tidigare ideal krympte samman, så att i hans arbeten blott spåras en omsorgsfull skicklighet, som dock är af tämligen underordnadt intresse.

Snart blef Leyden Rembrandt för trångt. Hans vetgirighet sporrade honom och hans djärfhet växte. Han kände ett behof af att röra sig i en mindre stillastående omgifning. Amsterdam, om hvilket han drömde, stod för honom i en ny dager. Han tänkte på huru mycket där fans att iakttaga, att erfarenheterna där samlades snabbare, att intrycken och sensationerna där voro talrikare. För åtta år sedan hade han tillbringat endast några veckor där, men de företeelser, som då skymtat förbi hans yrvakna ögon, hade likväl gräft sig in i hans minne. År 1631 reste han således till Amsterdam för att icke mera lämna denna stad.

VII.

Från 1630 till 1642 sträcker sig den tolfårs period, som är den lyckligaste i Rembrandts lif. År af glädje och solsken, af öfverflöd, kärlek och välstånd, af framgång, af brinnande öfvertygelse och af tillkämpadt oberoende. Rembrandt kunde icke fatta en lifsnjutning, af hvilken icke konsten hämtade näring. Själfva kärleken blef en förevändning till arbete och skänkte honom nya idéer. Det var i juni 1634 som han gifte sig med den

unga och veka Saskia van Ulenburgh, hvilken han skänkte all den ömhet som bodde inom honom. Deras kärlek var innerlig och naiv, deras lycka huslig och alt deras slöseri under dessa lyckans år hade till föremål trefnaden och lyxen inom det hem, där de bodde och älskade hvarann. Af ömhet för henne ville han att hon skulle föra ett angenämt lif och att den förändring äktenskapet åstadkommit i hennes existens icke för henne skulle kännas som en försakelse af all den bekvämlighet hon som en rik och adlig flicka varit van vid; som konstnär fann han nöje i att pryda sitt hem med konstvärk, vackra möbler och alla dessa sällsynta föremål, som de holländska skeppen då redan hemförde från sina långväga resor.

Medan Rembrandt ännu var i Leyden, och under de korta besök han senare gjorde där för att hälsa på de sina, hade han målat flere porträtt af sin syster Lysbeth. Det är dock Saskia som haft det största inflytandet på hans sätt att måla kvinnan. Det första porträtt han målade af henne är från 1633, ett år före giftermålet. Det finnes i Dresdenergalleriet. Är det icke Saskias milda ögon och hennes älskade läppar, hvilka han skyller den uppmärksamhet han alltid egnar blicken och munnen hos de kvinnor han sedan målar? Det bästa beviset på huru Rembrandt efter sina första flitiga och stilla studieår plötsligt kände sig gripen af lifvet och dess skådespel samt förtjust öfver alt det vackra och enkla han där upptäkte, är det sätt hvarpå han älskar att framställa ungdomen först hos sin syster och sedan hos sin hustru. Han höljer dem i blommor och virar smycken kring deras hals.

Saskia, som han tillber, är för honom en uppenbarelse af kvinnan, ung, frisk och vek. Utom ett porträtt af *Saskia med blommor* (n:o 31 i katalogen), tillhörande en amatör i Paris, fans ännu på expositionen i Amsterdam en *Rembrandt med Saskia kammande sig*, som tillhör engelska drottningen och i hvilken mannen är i beråd att pryda sin hustru med smycken, som han tar ur ett skrin. Och man vet t. o. m. hvarifrån han har denna smak för ädelstenar och smycken. Den härstammar från judekvarteret, från denna ännu i dag så måleriska gata, Todenbreedstraat, där han slutligen köpte sig ett hus och där han bosatte sig midt i det myllrande lifvet som han älskade. Här funnos utöfvare af alla yrken, de fattigaste, de besynnerligaste och de förnämsta. Till det gråa Holland hade judarna hämtat med sig ett stycke af österlandet. Här brukade Rembrandt drömma, här gjorde han resor i sin fantasi, och i butikernas skugga, där ädelstenarna glimmade likt kattögon, stannade han, beskådade, steg in, tog i sin hand guldkedjorna och ädelstenarna, och tömmande sin börs utan vidare eftertanke tog han alt med sig hem för att därmed fröjda sina målarögon. Han älskade det i dunklet skimrande. Han älskade äfven denna främmande egendomliga befolkning och rabbinerna med sin orientaliska prägel, hvilka troligen i sitt sinne tänkte att blott han kunde måla dem. Dessutom fann han vid denna gata alla de typer han behöfde för sina bibliska och evangeliska taflor.

Äfven Saskia tjänade honom rätt ofta som modell. Som unga och nygifta, glada,

LES SYNDICS DES DRAPIERS — KLÄDESHANDLARENAS SYNDIKAT.

fria och obekymrade som ett par älskande brukade de stundom kläda ut sig och antaga poser, af hvilka Rembrandt sedan gjorde en tafla: så t. ex. bilden i Dresden, där han är klädd som krigare och hon i pufflif, grön kjol och guldbroderad hufvudbonad, med kedjor kring halsen och armband kring armarna, bägge drickande och skrattande vid det dukade bordet. Utan henne skulle han kanske aldrig målat sin *Danae* i Petersburg, för hvilken man förmodar att Saskia naken stått modell. Och denna hypotes är mer än sannolik, fastän den icke behagar folk som äro pryda; ty icke blott att det var nästan omöjligt att i det strängt protestantiska Amsterdam finna kvinnor som stodo naken modell — och då var det ju naturligt att den älskliga hustrun skulle uppoffra sig — utan det måste äfven medges att ingenting borde vara mera frestande för en målare än att, när han vill skapa ett mästervärk, måla naken den kvinna han älskar.

År 1641 installerade Rembrandt sig helt och hållet vid Todenbreedstraat. Han var då ryktbar och lycklig och i hans atelier reste sig den väldiga duken *Skyttarnes uppbrott,* på hvilken han arbetade med brinnande ifver. Flitig och stolt delade han sig mellan sin hustru och sitt arbete, då och då mottagande besök af en vän, men aldrig sökande de högtställdes umgänge eller beskydd, icke ens frågande efter deras omdöme. Han begärde aldrig några utmärkelser. En samtida berättar att „när han målade skulle han icke gifvit audiens ens åt den förnämsta mannen i hela världen, och denne skulle varit tvungen att vänta och komma om igen ända tils det behagade Rembrandt att släppa in honom". Om sin egen fördel bekymrade han sig föga. Några lärjungar hade slutit sig till honom. Det råder icke något tvifvel om det dåliga intryck han själf medtagit från sin lärotid hos Swanenburgh och Lastman, där hans frihet, hans oberoende och hans naturliga anlag tyktes honom hafva löpt fara både genom lärarens undervisning och äfven genom sammangyttringen af så många lärjungar. Hans eget tillvägagående var därför ett helt annat. Han ville vara så litet lärare som möjligt, och han sökte antagligen hos sina elever väcka eftertanken och observationsförmågan hällre än att hos dem inprägla principer, teorier och formler. Och på det att de måtte åtnjuta sin fulla frihet och sitt oberoende, på det att deras i utveckling stadda personlighet icke måtte störas af inbördes inflytelser, indelade han ateliern där de arbetade i ett slags loger, hvilka hvar och en studerade och experimenterade för sig, utan att ständigt ha för ögonen sin grannes arbete och hans sträfvanden.

År 1642 dog Saskia och samma år var det som kapten Banning Cock och männen i hans kompani visade sitt missnöje med *Skyttarnes uppbrott,* som de beställt. Rembrandt hade begått ett misstag, då han framför alt tänkt på att göra ett dramatiskt och lefvande konstvärk i stället för att såsom man af honom begärde blott måla en tafla med porträttlikhet och där hvar man stod enligt sin rang riktigt tydlig och i en vacker attityd. Den stackars kapten Cock anade väl föga att han skulle komma att skylla en tafla, hvilken han underskattade, eftervärldens kännedom om hans namn och utseende.

Olyckligtvis var icke fotografin då ännu känd; den skulle säkert tillfredsstält dessa borgare-soldater, hvilka troligen slagits nog så tappert, ifall spanjorerna sökt att återeröfra det befriade Holland, men hvilka förefalla oss löjliga i sin sårade fåfänga. Denna händelse kommenterades i vida kretsar i Amsterdam, medan Rembrandt ur djupet af sitt hjärta sörjde Saskia.

VIII.

Rembrandt var vid Saskias död trettiosex år gammal. Han var en hemmets man och en öm make och han lämnades vid en ålder, då sorgerna kännas bittrare därför att de äro mer oväntade, ensam i sitt stora hus, där alt påminte honom om hans förlorade lycka. Där en älskad kvinna gått fram för att sedan försvinna, förtvinar alt i hennes frånvaro. Alla de föremål, dem hennes hand hvarje dag vidrört och som tyktes lefva af hennes närhet, antaga då hon är borta dödens orörlighet, och dammet, som ingen hand mer vågar aflägsna, betäcker, fördunklar och begrafvar dem. Rembrandts iakttagande öga och känsliga hjärta led djupt af denna de döda tingens sorg, hvilken stundligen påminte honom om hans egen. Men det sorgligaste i hela huset var dock en liten vagga, i hvilken ett nio månaders barn låg och grät. Den påminte, likt Moses vagga, om en liten båt som förlist, då modern icke mer vaggade den. Detta barn, den lille Titus*, född i september 1641, var det sista och enda öfverlefvande af de fyra den stackars klena och sjukliga Saskia skänkt sin make.

Den 19 juni 1642, då han återvände från begrafningsplatsen invid den gamla kyrkan, där han begrafvat sin hustru, greps den olycklige mannen af en hopplös beklämning. Han tänkte på huru sträng den okunniga hopen är mot de sökande konstnärer, som vilja fördjupa sin konst. De följande dagarna och veckorna lämnade han sin lilla gosse i en sköterskas vård och gick ut i Amsterdams omgifningar för att där teckna landskap för sina etsningar. Utan tvifvel voro dessa hans första veckor som enkling rika på betraktelser af mångahanda slag. En stor förändring, hvaraf hans konst skulle komma att bära spår, försiggår med honom. Det dramatiska hos Rembrandt hade ända hittils haft sitt upphof endast i hans fantasi, och just i *Skyttarnes uppbrott,* som vid denna tidpunkt så förkättrades och af ingen förstods, hade den firat sin stora triumf. Efter Saskias död var det ur sitt eget hjärta han tog det dramatiska stoffet till sina konstvärk, och af tårarna han gjutit hade äfven blicken blifvit mer förstående. Åtminstone spårar man aldrig mer hos honom något af dessa glädjeutbrott, under hvilka flere af porträtten af honom själf, af hans hustru och af dem båda tillsammans, bland dem det i Dresden, kommit till.

Refyseringen af *Skyttarnes uppbrott* hade, ehuru han icke visade det, kostat på Rembrandt så mycket mer, som den smärtsamma sorg han bar på gjorde honom känsligare. Att träffas af tvänne sådana slag samtidigt, det ena riktadt

*** På utställningen i Amsterdam funnos tvänne porträtt af Titus, bägge målade omkring 1655, det ena tillhörande en samling i Paris, det andra en samling i London.**

LA FIANCÉE JUIVE — JUDISK FÄSTMÖ.

emot hans känslor som älskande make, det andra mot hans stolthet och samvete som konstnär, kunde nog ge anledning till eftertanke. Härtill kom att kapten Banning Cocks och hans stridskamraters misstroende skadade Rembrandts anseende som målare och minskade beställningarnas antal. Han, som aldrig fikat efter mäktiga vänner, han fick nu erfara hvad det ville säga att stå ensam, utan försvarare, ansikte mot ansikte med den mänskliga dumheten och rivalers afundsjuka. Hans elever, af hvilka några själfva blifvit ryktbara målare, uppförde sig icke emot honom så som man skulle kunnat önska. Mästarens nederlag kom dem att synas större, och de smickrade sig med att man om dem skulle säga att de af Rembrandt hade de goda egenskaperna, medan han själf fått behålla de dåliga.

Rembrandt, som det ihärdiga ungdomsarbetet gjort grubblande och inåtvänd, började så småningom, omkring 1628, bli mindre sluten, och värmd af den husliga lyckan slog hans själ ut i blom, men slöt sig åter då sorgerna kommo. Illusionerna voro sin kos. Och söker man ett bevis på det underminerings-arbete, som de dystra tankar han bar på utförde, bör man blott betänka hurusom denne man, hvilken vid mer än trettiofem års ålder bevarat sin ungdom och tyktes bestämd att endast långsamt åldras, hurusom han vid femtio år redan såg ut som en gubbe. Lyckan hade i hans lif endast kommit och gått, men under den tid den varat hade den skänkt honom en rikedom af känslor, hvilka för alltid gjorde honom i ordets högsta bemärkelse mänsklig. Som målare lärde han sig af det öde, som drabbade hans stora tafla, att en konstnärs bana icke förlöper utan hinder och att, då han vände sin blick mot framtiden, det gälde att välja mellan människornas banala och ofta enfaldiga beröm och geniets djupa stämma i hans inre.

En dag tog han åter till sin torkade palett, och följande sin konstnärshåg började han måla. Huru många ursprungliga talanger ha icke genom sin önskan att behaga en okunnig publik förminskat sig själfva! Behaga och berömmas är kurtisanernas mål. Hade Rembrandt haft dessa svagheter, såge vi icke nu i våra museer de skapelser han lämnat oss i arf. Han gick miste om den stora hopens beundran, men vann i stället den af en förstående elit och isynnerhet eftervärldens, ty de kraftiga och djupa målningar af honom, som vi i dag ännu icke förstå, skola säkert förstås i morgon.

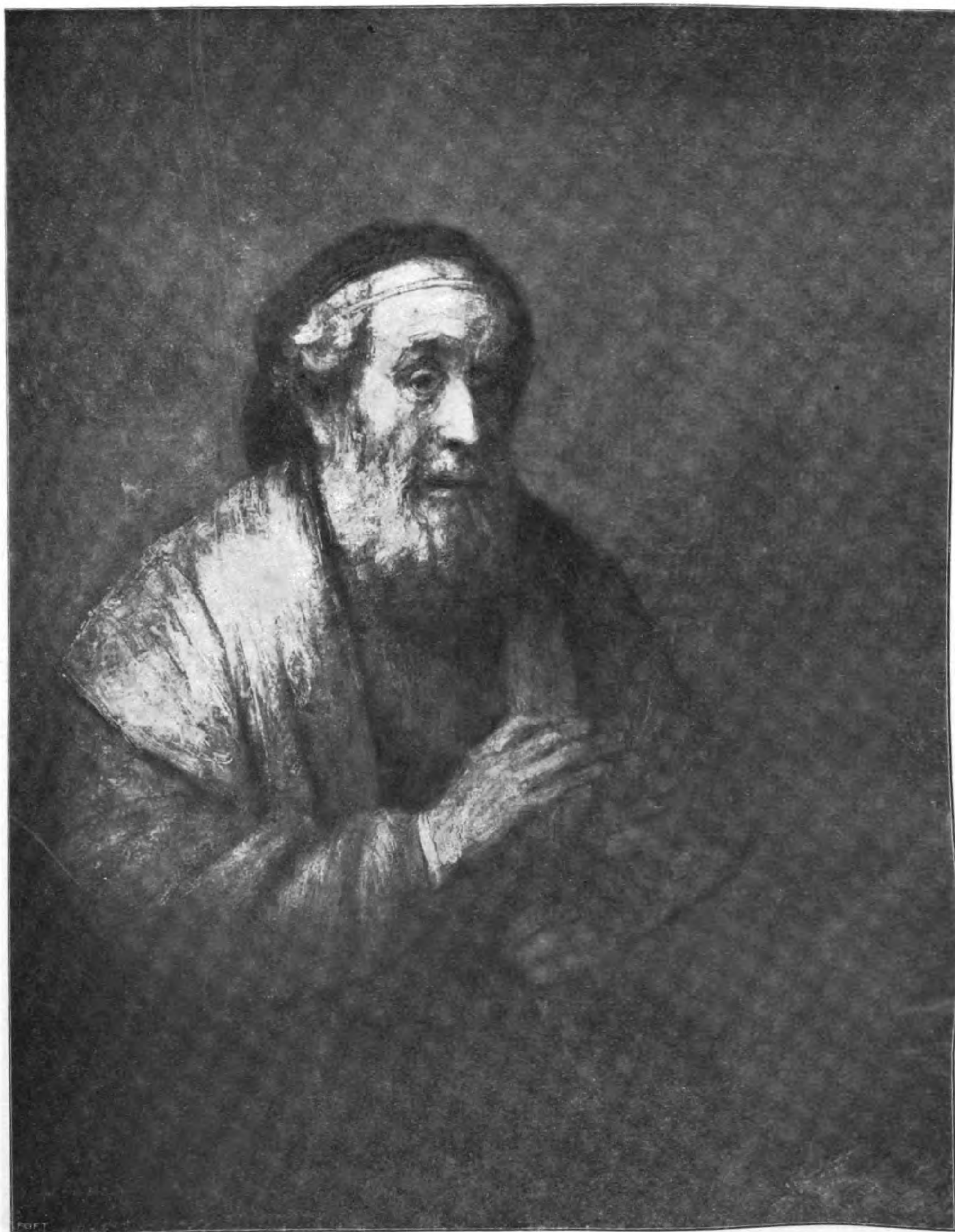
För Rembrandt fins numera i hela världen ingenting annat än hans konst. Åter har han blifvit inåtvänd och fåordig och mer än någonsin „söker han i klagan“. Aldrig hade han varit praktisk och aldrig visste han att bevaka sin egen fördel. Som gift hade han, för att göra lifvet behagligt för sin hustru, icke brytt sig om pengar. När hon är borta gör han det ännu mindre, och icke häller är han mannen som löper efter beställningar. Hans umgänge består af enkelt folk. Samme Sandrart, målare och kritiker, om hvilken jag talade i början af min artikel, bedömer tämligen inskränkt denna den tredje facen i Rembrandts lif: „Oaktadt han icke var någon slösare, visste han icke att bevara sin ställning, och som han umgicks med folk af under-

klassen invärkade det menligt på hans konst." Hvad som framgår af detta Sandrarts yttrande är egentligen blott att Rembrandt förde ett tillbakadraget lif, att han föraktade de anspråksfulla och högdragna förmögna klasserna, emedan han fann att lifvet tedde sig mänskligare, lifligare, mer måleriskt hos fattigt folk och att hans af lif och frihet vibrerande taflor väkte förvåning och uppseende.

En ung bondflicka, som sex eller sju år efter Saskias död i egenskap af Titus sköterska kom i huset, ger oss, äfven hon, genom den roll hon kom att spela ett bidrag till förståendet af Rembrandts karaktär. Hon skötte väl om barnet, var ärbar och trogen; hon var ung. Förälskad kunde Rembrandt icke mera bli, men han var man, och alla galanta äfventyr, som komma en att förslösa sin lifskraft och förlora sin tid, voro honom motbjudande. Hendrikie Stoffels blef hans älskarinna. Titus höll af henne som en mor. År 1650 födde hon ett barn, som icke blef vid lif, och i juni 1654 en dotter, hvilken erhöll namnet Cornelia. Det förefaller som om denna förbindelse väkt anstöt, ty den stackars flickan blef den 23 juli samma år, 1654, uppkallad till sin kyrkas consistorium, strängt tillrättavisad och beröfvad rättigheten att begå nattvarden. Det var ju icke så farligt, och Rembrandt lät henne förstå att hon ej behöfde sörja öfver en ogrannlaga prästs förmaningar. Religionen och naturen stå sällan i öfverensstämmelse med hvarandra. År 1789 blefvo Weimars förnäma herrar och damer likaså skandaliserade, då geheimerådet Goethe gjorde den lilla fleuristen Christiane Vulpius, hjältinnan i de romerska elegierna, till sin älskarinna och då något senare ett barn kom till världen. Dylika förbindelser, fastän prosaiska, äro ingalunda vanhedrande, utan kunna tvärtom lätt förklaras hos blaserade naturer, hvilka som Goethe haft en romantisk och af sterila kärleksäfventyr uppfyld ungdom, eller hvilka som Rembrandt bära på en kärlekssorg. Det har ofta varit i dylika förbindelser, som trötta och olyckliga män funnit ro och lugn till fortsatt arbete.

Det vackra kvinnoporträttet i Louverns *salon carré,* som alla känna, är ett porträtt af Hendrikie. Den hederliga landtflickan har här blifvit nästan en dam. Då Rembrandt lät henne stå naken modell skapade han ett mästervärk; jag menar Bethseba i Louvern, äfven den i den Lacaze'ska samlingen. Jag måste en stund uppehålla mig vid Rembrandts sätt att måla den nakna människokroppen. Det finnes dem hvilka påstå, att hans framställning är ful, hans kvinnor afskyvärda. Isynnerhet tycka kvinnorna själfva så, och jag känner några, hvilka känna sig kränkta af att se sitt kön framställdt med så stor sanningskärlek. Ett fruntimmer försäkrade mig till och med, att Bethseba var en förolämpning mot poesin och kärleken. Vecken på magen förtröto henne. Hvad mig beträffar känner jag inga framställningar af kvinnokroppen som värka på mig som dessa.

Den kvinliga skönheten är helt och hållet relativ och beror på det öga som betraktar den, tanken som observerar och känslans olika stämningar. Nästan alltid bär den nakna kvinnokroppen på målningar spår af yrkesmodellen eller en viss förkärlek hos målaren för den eller

HOMERUS.

den hudfärgen, vissa former eller en gifven typ. Hos de största mästarne i framställningen af kvinnan — Titian, Correggio, Rubens — är hon endast ett praktfullt och eftersträfvansvärdt djur, hvilket snarare för ens tanke framkallar njutningen än kärlekens ömhet och öfverseende. Hos mästarne af andra rangen och isynnerhet de moderna medelmåttorna är kvinnans nakenhet den fräcka, lögnaktiga, kalla nakenheten hos en känslolös kurtisan, hvilken innan hon ger sig till beskådande genomgått alla prostitutionens bedrägliga konstgrepp. Dessa målares ideal är en skolgosses. Det är akademiernas ideal, där alla, lärare och elever, tänka som barn.

I Amsterdam och i hela det stränga, protestantiska Holland, som nyligen segrat i striden mot den katolska konungen af Spanien, hindrade fruktan för att mista sitt anseende och för det samvetsgranna prästerskapets admonitioner kvinnorna från att samtycka till att stå modell nakna. Yrkesmodellen fans så att säga icke till. Men vi böra icke beklaga oss däröfver. Rembrandts kvinnor äro härigenom endast mer mänskliga. Har det då aldrig fallit någon in att yrkesmodellen, som går från den ena målaren till den andra, medför till den senare de ställningar och poser hon lärt sig i den förres atelier och att denna modell med sina vanor, sina rörelser och sina former liknar en tanke, hvilken cirkulerat och upprepats tils den blifvit en utsliten banal fras? I Saskia, — hvilken utan tvifvel stått modell äfven till andra taflor än *Danae,* — i Hendrikie, fann Rembrandt mänskliga varelser, hvilkas okonstlade nakenhet han kände och älskade, emedan han varit i tillfälle att studera densamma under loppet af ett intimt samlif. Holländskorna äro sällan vackra, och bland Rembrandts arbeten finner man visserligen ingen sådan typ som Rafaels *Johanna af Aragonien* eller Lionardos *Lucrezia Crivelli.* Men, hvad mer! Modellens skönhet gör icke konstvärket skönt. Hvarken Saskia eller Hendrikie voro således vackra, men de vinna på att afklädas af Rembrandt, just emedan han visar oss dem sådana de värkligen voro, i deras nakna nakenhet, hvilken af minsta förändring eller förbättring skulle blifvit monstruös i stället för att vinna någonting. Toiletten med alla dessa hjälpmedel anstår de regelbundet sköna kvinnorna, nakenheten passar de andra bättre och är för dem ofta en revanche. Den nakna kroppen, ärligt målad, är alltid skön. Hendrikie, som ingalunda är vacker, är dock en präktig typ. Öfverkroppen är bättre, tycker ni kanske, än underkroppen och benen. Ja, men denna underkropp och dessa ben äro hennes och det är en värklig kvinna vi ha framför oss och icke ett af dessa lyxföremål, som icke höra hemma på vår planet. Det fins hos Rembrandts *Bethseba* både mildhet, ödmjukhet och tvekan. Hon tänker icke på sin kropp och säger icke till sig själf som en skön kvinna gör det: „För huru mycket skall jag sälja denna skatt?“ Det är en stor konstnär som iakttagit, beundrat och visat oss denna jordiska skönhet, som funnit den värdig sin konst och som omgifvit den med sin öfverseende och värkligt manliga ömhet, — han som hvarken älskade faddheter eller illusioner och som trodde den värkliga öfverlägsenheten ligga i att böja sig för det mänskliga.

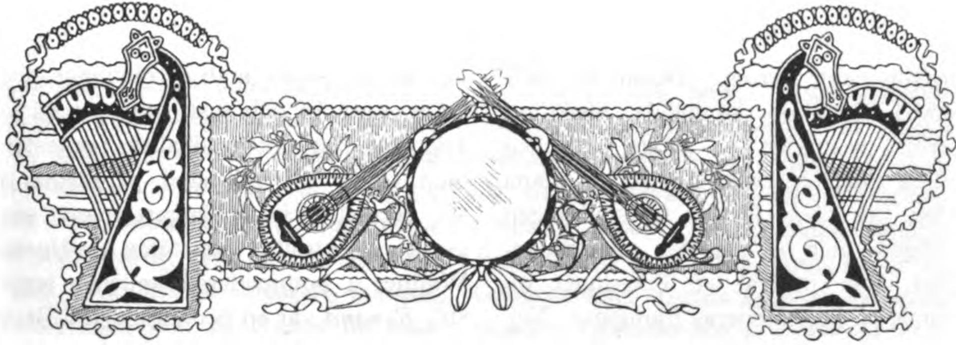
Detta mästervärk är från 1654. Ingenting kan nedslå Rembrandts geni, icke ens minska hans arbetsförmåga, och dock är hans lif en kedja af motgångar. År 1656 låta hans fordringsegare på exekutiv auktion sälja hans samlingar, hans bohag och en del af hans arbeten, hvilka skingras till löjligt låga pris. Därpå blir han tvungen att lämna sitt hus och börjar ett irrande lif från hotellrum till hotellrum. År 1658 målar han *Geometern*, i museet i Cassel, en djärf duk. Rembrandt har vid denna tid någonting af en Ibsen-gestalt öfver sig, han trotsar alt och ger sig aldrig, hindren att öfvervinna må vara än så stora, ständigt häfdar han blott sitt oberoende. Han är i sanning „den ensamme mannen". Vännerna draga sig tillbaka. Hans arbeten växa i antal, hans missräkningar likaså. Alt tyder på att *Batavernas sammansvärjning*, hvaraf ett beundransvärdt fragment finnes i museet i Stockholm, äfven varit en dekorativ målning, beställd af staden, men försmådd, refyserad kanske också den, då målaren visade fram den, liksom fallet var med *Skyttarnes uppbrott*.

Det är antagligt att Rembrandt icke, filosof som han var, för sig öfverdref vidden af sina bekymmer. Den flit hvarmed han arbetade och hans ständigt fortskridande erfarenhet visa oss, att målarkonsten var hans tröst och hans förtrogna. Efter Saskias död, då hans affärer började gå nedåt, hade han nog klart för sig att han genom att gå i riktning mot oberoende ingalunda gick i riktning mot rikedom. Småningom blefvo hans förhållanden alt sämre och sämre, men han fann sig i händelsernas gång. Och en dygd egde han som gör lifvet värdigt: han älskade arbetet. Från sitt trettonde till sitt sextionde år hvilade han aldrig. Då dagsljuset försvann och penslarna måste läggas å sido tog han fram sitt ritstift eller sin etsnål. Samma år Rembrandt dog hade han kunnat fira guldbröllop med sin fruktbara konstnärsbana, men det året bredde sig ensamheten och stillheten vidare och djupare än någonsin omkring honom. Hendrikie, den stackars hederliga flickan, var död, och Titus, sonen till Saskia, hans kärlek från de lyckliga åren, hade återförenats med sin moder.

Rembrandt dog den 8 oktober 1669, och krönikan förmäler att han lämnade efter sig blott „sina kläder och arbetsvärktyg".

. . . Och ett stort namn, ett bland de allra största, i alla fall det, som ger oss mest att tänka på och som närmast motsvarar vår föreställning om detta odödliga något, som börjar, man vet icke hvar, som med sin hemlighetsfulla makt behärskar några själar, som förlorar sig i djup, hvilka af ingen päjlats, som är Konsten, — litet materie formad af vigda händer — och ingalunda, jag upprepar det, denna falska och medelmåttiga godtköps kunskap, detta slags kokkonst, som läres i akademierna, i hvilken aporna nått stor skicklighet och som man bör glömma för att bli en värklig konstnär.

OM MUSIKLIFVET I FRANKRIKE.

AF JEAN POIROT.

(ÖFVERSÄTTNING FÖR ATENEUM FRÅN FÖRFATTARENS MANUSKRIPT.)

et är kanske något sent att nu tala om senaste års musiksäsong i Paris, isynnerhet ifall jag hade för afsikt att endast skrifva om fjolåret. Men sådan är icke min mening, dels emedan antagligen de flesta af Ateneums läsare hvarken bivistat de konserter eller närvarit vid de teaterföreställningar jag skall beröra, dels emedan en mängd för en parisare betydelsefulla enskildheter knapt nog intressera ens en fransk landsortsbo. De skulle helt säkert lämna en utlänning alldeles likgiltig. Jag ämnar därför i det följande försöka skildra den franska publiken, dess smakriktning i fråga om musik, men främst vår tonkonst, med året 1897—98 som utgångspunkt.

Främlingen eller provinsbon, som kommer till Paris för en kortare tid, besöker naturligtvis Stora Operan och Comédie Française, ty det är en gång för alla fastställdt, att man i dessa två konstanstalter får den riktiga uppfattningen om fransk musik och dramatik. Det ligger en viss portion sanning i denna allmänna tro, men man bör dock minnas att opera-genren icke omfattar hela vår musikproduktion, något som sällan framträdt tydligare än under senast förflutna år. Jag har icke att anteckna mer än en ny opera, *Samuel Rousseau's La Cloche du Rhin,* ett skickligt utarbetadt värk. Men på en tid, då den tekniska färdigheten blifvit en så ofta förekommande företeelse som i våra dagar, kan ett dylikt omdöme knapt nog

betraktas som beröm. Dessutom hade operans direktion, kanhända afsiktligt, fördröjt premiären så länge, att den vanliga publiken redan höll på att lämna staden, då den första föreställningen ändtligen gick af stapeln, en omständighet, som utöfvat ett ödesdigert inflytande på denna operas framgång. Nej, den enda värkligen anmärkningsvärda tilldragelsen på St. Operan har varit uppförandet af en tysk opera. Jag råkade befinna mig i Paris, då Lohengrin gafs för första gången. Man hade kunnat tro sig vara midt i det vildaste upplopp. Trupper tillkallades för att möjliggöra föreställningen. När jag i dag tänker därpå, undrar jag om icke altsammans blott varit en dröm. Själfva Tannhäuser, så skymfligt uthvisslad 1861, har gjort ett glänsande intåg på St. Operans scen, den hör nu till den vanliga repertoaren, eller med andra ord sagdt, man spelar den på ett synnerligen sorglöst sätt. Helt säkert skola Wagners öfriga musikdramer följa exemplet. Det var i alla fall en lycklig ingifvelse att öfva in *Mästersångarena*. Den outtröttlige wagner-öfversättaren Alfred Ernst har i första numret af *Revue Internationale de Musique* berättat om de vidlyftiga studier, resor till Tyskland, m. m., denna opera kostat honom. Direktor Gailhard förtjänar äfven han mycket beröm. Han har härmed visat alt hvad vår lyriska trupp kan åstadkomma, då den anstränger sig. Och dessutom fick man det klart för sig, att Pariser operan är fullt jämbördig med hvilken utlandets teater som hälst, då det gäller att spela Wagner. Den vanligen så löjligt stela kören hade förvandlats till en skara män och kvinnor, spelande med lif och lust, utan att därför åsidosätta det rent musikaliska; orkestern bjöd också till och stod på höjden af sin uppgift. Hvad sångarena och sångerskorna beträffar framstälde *M. Alvarez* Walther i pommaderad italiensk tenorstil, *Renaud* var en beundransvärd Beckmesser och *Delmas* eröfrade i Hans Sachs förkrossande roll en af sina största konstnärstriumfer.

„Mästersångarena“ var således den enda värkligen intressanta nyheten på operan, åtminstone i fråga om tonskapelser; ty operan har äfven gifvit oss en ny förträfflig sångerska i fröken *Achté*.

Det är från Norden vi nuförtiden få alt nytt af intresse, och den unga finskans framgång har varit enstämmig, någonting högst sällsynt i kritikens häfder. Jag tror mig icke behöfva tala om Aino Achté för Ateneums läsare; jag skall endast angifva orsakerna till hennes snabba framgång. Hennes röst är utbildad enligt goda metoder, och operans direktion har skänkt oss med henne en sångerska, som kan sjunga, något, hvarmed man icke skämt bort oss. Till och med hennes spel behagade; hon har visserligen icke Rose Carons originella uppfattning af rollerna, men man måste också taga åldersskilnaden i betraktande. Fröken Achté spelar intelligent, hon förstår det hon återger på scenen, hvilket icke alltid är fallet med en operadiva; och sedan hon efter någon tids erfarenhet lyckats frigöra sig från traditionen, blir hennes mimik, därom är jag öfvertygad, personlig och intressant. Denna begåfvade sångerska kreerade vid slutet af säson-

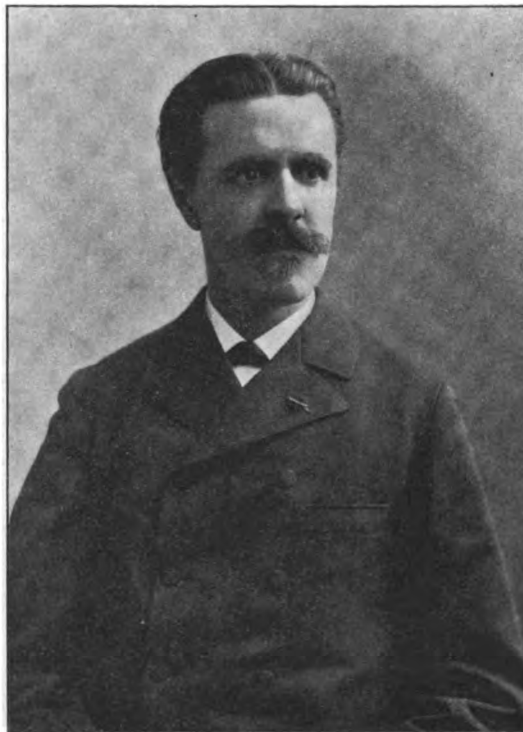
gen en roll i La Cloche du Rhin; dittils hade hennes uppträdande inskränkt sig till repriser. Men hennes tolkning af Gretchen och Julia har än en gång bevisat den outsläckliga lifskraften hos dessa mästervärk. På tal om Gounod vill jag icke förbigå följande faktum. Man har gifvit i år på tvänne till hälften privata konserter ett af hans sista värk, Rédemption. Jag hoppas kunna se däri ett lyckligt symptom. Man har altför mycket vant sig i Frankrike, liksom i utlandet (med undantag af England), att tala om Gounod endast som kompositören till Faust och Romeo. Men jag vet icke hvarför man glömt att denne mästare äfven var en djupt religiös ande, lika betagen i Bach och Palestrina som i Mozart. Han begynte ju äfven sin konstnärsbana med att skrifva kyrklig musik. Omedelbart efter sin vistelse i Rom komponerade han en mässa; sedan följde flere sådana, bland hvilka den han tillegnade den hel. Cecilia, som utförs ofta hos oss. Det var först senare han började rikta sina blickar mot scenen. Men förstår man sig på att läsa mellan raderna i hans *„Mémoires d'un Artiste“*, får man det tydliga intrycket att han gjorde det nästan mot sin vilja, tvungen därtill af den i Frankrike gängse åsikten, som ser i arbete för teatern det enda sättet att vinna framgång. Kanske går jag för långt; jag tror det knappast. Ty det är egendomligt att sedan Gounod blifvit populär, det var omkring 1867, återgick han till den kyrkliga musiken. Visserligen skref han alt fortsättningsvis då och då en opera, men *Polyeucte,* t. ex., är ju äfven ett religiöst ämne. Samtidigt ansträngde han sig att få Bachs värk kända. Han samlade och utgaf en upplaga af den gamle mästarens koraler och han författade ett slags inledning till det „Vältempererade klaveret“. Den berömda *Méditation* härleder sig också från dessa år. Gounods sista arbeten utgjordes af tvänne oratorier, *Rédemption* och *Mors et Vita.* Den allvarliga, formella renheten, klarheten i utvecklingen och den omsorgsfulla orkestreringen skulle tvifvelsutan tillförsäkra dem framgång, om de vore mera kända. Det har till all lycka funnits en nog förståndig prelat att låta utföra Mors et Vita i Rouens domkyrka. På andra sidan kanalen spelas dessa värk emellertid rätt ofta. Man är således tvungen att resa till London för att lära känna dem. Jag vet nog att man äfven måste fara dit för att få höra Saint-Saëns' *Henri VIII* och till Stuttgart om man vill se Berlioz' *Les Troyens,* men det ena ursäktar ingalunda det andra.

Året 1898 har bevittnat fullbordandet af Opera Comique, på place Boiëldieu. Den nya salen är försedd med stora och breda utgångar för publiken att rädda sig undan eldsvådor och kanske äfven ledsnaden under föreställningarna. Olyckligtvis kan man icke hafva omsorg om alt. Arkitekten, helt upptagen af åskådarenas bekvämlighet, har mindre tänkt på scenen och dess behof, och orkestern har isynnerhet lämnats i glömska. Man hade placerat den nere i en källare, en blygsam efterbildning af Bayreuth; men den hördes icke därifrån och tonsättarena knotade. Man förflyttade den därför till samma plan som åskådareplatsen för att dessa skulle få njuta af det dag-

liga nöjet att se musikanterna läsa sin tidning eller sköta sin korrespondans under pauserna (sådant händer till och med på St. Operan). Akustiken däremot blef icke bättre. Det återstår ännu att ge plats åt orkestern strax under takfrisen, så finge man åtminstone intryck af himmelsk musik. Och för att på ett värdigt sätt inviga den nya salen gaf man *„Fidelio“*, som emottogs med det största bifall. Den rättvisan måste man dock ge direktören. Året 1898 var ett glänsande år, som bjöd på dels nya operor, dels intressanta repriser. Bland de senare nämner jag i främsta rummet *Glucks „Orpheus.“* Denne gamle mästare hade försvunnit från våra program, undanträngd af det 19:de århundradets konst, som icke kunde mäta sig med hans värk. Men sedan några år har en omsvängning egt rum till förmån för honom. Till först märkbar på konserterna, som alltid bilda förposttruppen, så på scenen. Jag tror ock så att intresset för Wagners dramer icke varit utan inflytande. Orpheus eröfrade sig en glänsande framgång, särskildt i betraktande af att den gälde ett värk, tämligen främmande för den stora publikens smakriktning och vanor. — Efter Gluck följde den *„Flygande Holländaren“*. Men försöket misslyckades af mångahanda skäl. Utförandet var bristfälligt, isynnerhet gäller detta orkestern. Dessutom var det ett dåligt val. Det kan icke nekas att den tyske mästarens framgång hos oss till stor del berott och alt fortfarande beror af en modenyck; massan åhörare är i grunden motsträfvig och skänker på god tro sitt bifall blott emedan andra göra så. För att få den Flygande Holländaren populär, hade det behöfts wagnerianernas bistånd; men de franska wagnerdyrkarna äro radikala och förneka mästarens värk från första perioden. Öfvergifvet af sina själfskrifne bundsförvandter, föll stycket igenom. För öfrigt var tidpunkten illa vald, emedan alla hade uppmärksamheten riktad mot „Mästersångarena“.

Bland nya franska värk framhåller jag endast två, *Massenets „Sapho“* och *Vincent d'Indys „Fervaal“*. Den förstnämda operans text är hämtad ur Daudets roman med samma namn. När man känner Massenets ständigt vakna ande, förvånas man icke öfver att han försökt sig på något, som hade afskräkt de flesta andra, nämligen ett samtida ämne, en episod ur hvardagslifvet, som skyldes hvarken af förtoning i en aflägsen tid, som Manon Lescaut, eller af dekorationerna som i Mireille. Det gälde denna gång pariserseder, ovanligt litet lämpade för lyrisk musik, såsom t. ex. en kaféscen. Massenets smidiga talang, hans sceniska insikter och hans fina väderkorn för allmänhetens smak hafva emellertid icke lyckats öfvervinna ofvannämda svårigheter, och den scen på hvilken jag hänsyftade, i hvilken man hör personer sjunga arior, för öfrigt förtjusande, omgifna af statister, som dricka öl eller smutta på absintglasen, har förvånat publiken utan att vinna den på sin sida. Likväl blef det icke precis ett nederlag; kritiken behandlade detta experiment med all den uppmärksamhet och aktning man var skyldig både kompositören och hans nya värk. Hvad Vincent d'Indy beträffar, kom han i åtnjutande af en

stor framgång. Orsaken till densamma är lättförklarlig; hans opera kom till oss från Belgien. Engelsmännen sätta ett mycket högt värde på vin, som gjort resan kring Indien, hos oss ser det ut, som ett musikvärk icke vore godt med mindre det förut varit i Bryssel. Detta gäller äfven sångare och sångerskor. Vi måste väl finna oss i att få alt i andra hand.

VINCENT D'INDY

Man hör ofta d'Indy kallas „den unge kompositören“ eller „en af den unga skolans mest berömde män“. Nu har man i 10 års tid gifvit honom samma epitet, så att han småningom kunde förliknas vid den unge poeten i „Sällskap där man har tråkigt“. Alldeles hvitt är d'Indys hår visserligen ännu icke, men de karaktäristiska ålderdomsvecken vid ögonen finnas redan. Han börjar nalkas 50-talet, i sanning en gammal ungdom. Detta bör icke uppfattas som klander; men jag fruktar att han vid 70 års ålder kommer alt fortfarande att räknas till de ungas förhoppningsfulla skara. D'Indy är en lärjunge till den oförliknelige César Franck, hvilken jag längre fram skall närmare beröra. Alt hvad han kunde inhämta af sin snillrike läromästare tillegnade han sig; isynnerhet djupgående insikter i harmoniläran. D'Indy besitter som få förmågan att orkestrera. Det räkte dock länge innan hans namn blef kändt. Jag minnes (jag hörde den väl för 8 år sedan) en liten förtjusande, ungdomsfrisk tondikt, *Sauge fleurie,* man applåderade, men det var icke egentlig framgång. *La Cloche*, äfven det ett sinfoniskt poem, något oklart och ojämt, emottogs med större värme, likaså musiken till *Wallenstein*. Men hans rykte gick icke utöfver en ganska liten krets anhängare, bestående isynnerhet af César Francks beundrare. Fervaal måste väl därför betecknas som den mest glänsande episoden i d'Indy's konstnärsbana, ty detta värk har haft skenet af en stor succes; jag tror, som sagdt, endast skenet.

Se här innehållet: Kelterna (man må icke försöka ge närmare geografiska bestämningar, det hela försiggår nämligen i en fullkomlig sagoomgifning) hafva

blifvit besegrade och underkufvade af de otrogna, och den sista fursteättlingen, Fervaal, sårad under en strid, vårdas af emirens dotter Guilhen, kunnig i trollkonster, som hvarje äkta Saracenflicka. Hon läker hans kroppssår, men den obetvinglige Eros har sårat dem båda på ett vida farligare sätt, och Fervaal glömmer i emirens underbara blomstergårdar sin härkomst och den hämd han skall utkräfva. Till all lycka hålla duiderna ett vaksamt öga på honom. Och deras älste Arfagard förebrår honom hans slapphet; i ett vackert utbrott af fosterlandskärlek flyr Fervaal. Han ansluter sig till sitt folks ledare uppe i bärgen, och där förberedes ett upplopp. Dessa värdiga krigare bära hemska namn, lika dem man påträffar i gaeliska texter från medeltiden, namn, som vimla af konsonanter och som endast kelter kunna uttala, icke franska strupar, ej ens med tillhjälp af musik. Arfagard är lika stor trollkonstnär som Guilhen, och han frambesvärjer för sina vänner världens olika åldrar och skiften i enlighet med den keltiska gudaläran; alt detta utmynnar i profetian, att molnens son skall blifva deras frälsare, men att han icke kommer att befria kelterna innan han afsvurit all kvinnokärlek. Det är naturligtvis Fervaal, som svär att göra sitt folk lyckligt och oberoende. Men i den afgörande striden visar sig Guilhen för hjälten. Förgäfves ömsom bönfaller och ömsom hotar Arfagard. Fervaal stöter ned honom med sitt svärd och försvinner mot skyarna, sina förfäder, med Guilhen i armarna. Olyckligtvis är Guilhen en dotter af Afrikas ljusa och varma sol; hon eger icke pälsvärk och dör under resan.

TAFFANEL

För min del föredrager jag Sauge Fleurie. D'Indy's opera är dålig wagnermusik. Oraklet känner man ur Parsifal. Guilhen är Armida om man så vill, men ännu hällre Kundry. Och Fervaal själf är en ganska lindrigt ursprunglig och föga intressant Parsifal. Orkestrationen hvilar äfven den på wagnerianska principer, i allmänhet skickligt tillämpade; men i alla fall endast efterbildning. I

likhet med Wagner har Vincent d'Indy själf skrifvit sin libretto, hvilket jag gärna vill räkna honom till godo. Men genom att vilja tillegna oss utan vidare Wagners metoder förlora vi våra nationella goda egenskaper utan att vinna nya. Lyckligtvis finnes det äfven annat i Fervaal. Förspelet är intresseväckande genom några melodiska och konstnärligt utarbetade fraser. I bärgsscenen förekomma karaktäristiska bitar, och Fervaals himmelsfärd, som ackompagneras af en synnerligen präktigt instrumenterad musik, förtjänar rikligt erkännande. Kompositören har dock altför ofta användt horninstrument, äfven detta en wagnersk öfverdrift. Emellertid är Fervaal, utan att vara ett förstklassigt mästervärk, en vacker opera, och det är föga troligt, att dess kompositör kommer att skrifva någonting bättre.

Några andra nyheter hafva hvarken St. Operan eller Opera Comique bjudit på, men den musikaliska produktionen framträder äfven på andra områden. Våra tonsättare arbeta alt mer och mer på den sinfoniska genren, samtidigt som åhörarna tyckas finna ett tilltagande behag i konserter. Operans förut allena rådande öfvervälde ser ut att vara i fallande. I César Francks eller Berlioz' ryktbarhet spelar den sceniska musiken ingen framträdande roll. Saint-Saëns har blifvit bekant oaktadt sina medelmåttiga operor, och han synes icke mer ämna komponera sådana. Sålunda skref han 1896 i le Figaro, som berättat i en tidigare notis att Saint-Saëns höll på med en ny opera: „Om det är fruktan ni ger uttryck åt, kan ni lugna edra läsare; den är fullkomligt ogrundad". Själfva Massenet tänker på att komponera sinfonier; det är nog ett tidens tecken.

Ära den som äras bör. Därför vill jag främst tala om de konserter, hvilka enhälligt anses vara de bästa. Paris' musikälskare öfverraskades i fjol med den angenäma underrättelsen att konservatoriet skulle ge sina konserter offentligt, något, som ej tyckes komma att upprepas i år. Hitintils hade dessa gifvits i konservatoriets lilla sal, alla platser voro på förhand abonnerade och det var nästan omöjligt att slippa dit. Abonnenterna talade om dem med ett illa förborgadt, medlidsamt leende på läpparna, på samma sätt som de invigda i Grekland om hälgedomen i Eleusis, då de vände sig till profanum vulgus. Men efter den stora basarbranden fann man att konservatoriesalen var farlig för åhörarne, och man begynte omändra densamma, hvarför dessa konserter fingo lof att ges annanstädes, och man hamnade slutligen efter mycket sökande i St. Operan. Vi kunna endast vara polisen tacksam för den konstnjutning den sålunda beredt allmänheten, antagligen oafsiktligt.

Konservatoriekonserterna begynte sin värksamhet 1827, under Habenecks ledning. Orkestern räknar bland sina medlemmar flere af konservatoriets lärare, och stort är det inflytande dessa konserter haft på den musikaliska smakens utveckling i Frankrike. Pasdeloup, Colonne och Lamoureux hade dem helt säkert som mönster, då de grundade sina egna orkestrar. Men äfven i andra afseenden blefvo konservatoriekonserterna epokgörande. Dessa konserter, af den nuvarande ungdomen betecknade som

reaktionära, voro emellertid kring 1830 ett af de mest betydande stöden för den musikaliska romantismen starkt påvärkad af Tyskland. Genom dem blefvo Beethoven, Schubert och Weber införda i Frankrike. I nådens år 1899 förefaller detta mindre viktigt; 1830 var det en fullständig omhvälfning i musiklifvet hos oss. Följande anekdot skall närmare belysa det ofvansagda. 1831 utfördes Beethovens 5:te sinfoni för första gången i Paris. Berlioz, som råkade Auber dagen därpå, frågade af denne: „Hörde ni denna sinfoni?“ Nej, sade Auber. Berlioz, ännu alldeles entusiasmerad af denna komposition, uppmanar sin kollega att gå upp på den andra konserten. Auber lät slutligen öfvertala sig. „Nåväl“, frågar Berlioz några dagar senare. „Ja det är mycket vackert; men så bör man icke skrifva“, svarade Auber. „Var lugn, käre mästare, återtog Berlioz, det är icke ofta något liknande ser dagen.“ Vår romantiska skola, med Berlioz i spetsen, gynnade det nya företaget, som lyckades importera, icke allenast Beethoven, utan äfven Bach och Haydn. Detta införande af den sinfoniska musiken på en tid då Gossec var glömd, då Cherubini gjorde alt för att hindra dess spridning, då den italienska skolan herskade, var en till sina följder oberäknelig välgärning. Konservatoriets konserter hafva utfört på sin tid samma storvärk som Lamoureux och Colonne genom att göra oss bekanta med Berlioz' och Wagners värk. Man förebrår detta sällskap att hafva stannat på samma ståndpunkt. Felet därtill ligger främst hos abonnenterna, fiendtligt sinnade som de äro mot det nya. För öfrigt vill jag knappast klandra konservatoriets smak. Dess orkester är den enda i Frankrike och en af de få i hela Europa, som ännu kan spela en sinfoni af Haydn; den varder mycket förlåtet därför.

CÉSAR FRANCK.

Antagligen frestad af det stora utrymmet på scenen, har orkestern utfört, utom de klassiska sinfonierna, en serie storslagna musikvärk: *Beethovens 9:de* och *Missa Solennis*, *Les Béatitudes* och *en psalm* af *César Franck* samt påsktiden ett alldeles nytt *Oratorium* af *Verdi*.

De tyska sinfonierna äro numera kända och omtykta af alla i Paris. Men konservatorieorkestern utmärker sig därigenom att den i motsats till andra

spelar dessa på ett fullt klassiskt sätt. De af Habeneck faststälda traditionerna, som han själf hämtat med sig från ett personligt umgänge med mästaren, hafva bibehållits där. Habenecks efterträdare hafva aldrig skattat åt det mycket allmänna begäret att t. ex. romantisera Beethoven. Detta är naturligtvis icke modernt, men man får intrycket af klassisk konst, lugn, oförgänglig och städse beherskad. Man förstår huru Beethoven, som stod på gränsen till vansinne då han skref sin 7:de sinfoni, kunde åter få jämnvikten och ge oss sin 8:de, medan Schumann gled alt längre ned för sluttningen och gick under till sist.

Den 9:de sinfonin hade redan tidigare blifvit utförd hos Colonne och Lamoureux, men man saknade därvid såväl en värkligen utmärkt orkester som tillräckligt väl inöfvade körer, hvilket konservatoriet kunde prestera. Mången, som troget vallfärdat till München och Leipzig mer än en gång, fann vår orkester stå öfver alt beröm. Äfven körerna, utgörande en fast engagerad kohort, öfvas dagligen och bilda ett helt med instrumentisterna. Visserligen kunde man finna en och annan anmärkning att göra, sålunda voro t. ex. solisterna rätt medelmåttiga, men detta ersattes till fullo af den öfverdådiga ensemblen. Dirigenten, M. Taffanel, hyllades äfven på det allra varmaste af den annars ganska tillbakadragna publiken.

Naturligtvis hade konservatoriekonserternas direktion icke åsidosatt den franska skolan på sina program. Jag vill framhålla särskildt scener ur *Berlioz' Romeo och Julia* och duetten ur *Beatrice och Benedict,* en pianokonsert af *Th. Dubois,* konservatoriets nuvarande direktor, samt *La Lyre et la Harpe* af *Saint-Saëns. Lalos* minne firades genom att utföra hans *Norska rapsodi,* märkelig i mer än ett afseende. Dess första del utgjorde egentligen en concerto för violin och spelades som sådan af Sarasate. Sedermera förändrades den till ett orkesterstycke; men man kan spåra dess ursprung i de första violinernas förherskande roll, för öfrigt en mycket frisk och melodisk bit. Hvad den andra delen beträffar, är dess hufvudtema, satt för horn, lånadt ur ett stycke af Grieg, som Lalo trodde vara en norsk folkvisa.

Men den största tjänst konservatorieorkestern gjort vår franska skola består däri, att den gifvit oss tillfälle att stifta bekantskap med delar af *César Franck's Les Béatitudes.* Under senast förflutna år blef Franck tillbörligen hedrad öfver alt.

Hans värk förekomma numera alt oftare och oftare på konserterna. Hos Colonne spelades hans *Sinfoniska variationer för piano;* vid Lamoureux-konserterna fick man höra brottstycken af oratoriet *Rebecka;* i Trocadero salen utfördes under senaste juni månad Francks samtliga orgelkompositioner. Denna vinter bjöd äfven på en sinfonisk dikt af honom, *Le Chasseur Maudit.* Alt tyckes sålunda tyda på en växande popularitet till förmån för denne store konstnär; och det är värkligen icke mer än en sentida godtgörelse för den ofantliga orättvisa, som allmänheten hittils låtit Franck vederfaras.

César Franck är litet känd i Frankrike, och jag tror bra nog okänd i utlandet. Hvilken skada! Han var en samvetsgrann konstnär, som lefde stilla

och tillbakadraget. Han komponerade först mot slutet af sitt lif operor, inalles 3, och ingen af dem har någonsin gifvits på scenen. Få äro de sånger han efterlämnat. Han skref några sinfoniska dikter (Le Chasseur Maudit, Les Eolides), men på en tid, då denna genre ännu var föga bemärkt, till och med misskänd, och en enda sinfoni (i d-moll). Det finnes kort sagdt intet bland hans värk, som skulle tjusa den stora publiken eller skapa honom ett namn. Så råkade han ut för ett annat missöde. Efter att länge hafva varit nästan helt och hållet åsidosatt, blef han föremål för en häftig klickhyllning, han är alt fortsättningsvis de s. k. symbolisternas, esteternas älsklingsmusiker. Denna omständighet har skadat honom i de människors ögon, hvilka (och de äro icke få) bilda sig ett omdöme om en person grundadt på det intryck de hafva af denna persons beundrare; icke ens Francks vänner kunna frigöra sig från ett visst misstroende, då de blifva vittne till den bullersamma och öfverdrifna reklam, som detta kotteri åstadkommit. Många beskylla honom för oklarhet och effektsökeri. Och likväl kunde det hända att framtiden kommer att se i honom vår störste kompositör efter Berlioz. Franck har frivilligt inskränkt sig nästan uteslutande till andlig och kammarmusik. Han besatt den, till och med hos de största mästare, sällsynta förmågan att i grund beherska flere instrument. Man behöfver blott taga i närmare skärskådande hans *Sonat för piano och violin,* tillegnad Ysaye, men isynnerhet hans berömda *Kvintett för piano och stråkkvartett*, för att af de oändligt nyanserade stegringarna i violinstämman och de djärfva pianopassagerna få en uppfattning om hans stora mästerskap. Han var en musiker, för hvilken det tekniska icke erbjöd några som hälst svårigheter, äfven hafva de 3 Trocaderokonserterna bevisat honom vara en med Saint-Saëns fullt jämbördig orgelnist. Redan under sina studieår i konservatoriet gjorde han sig bemärkt i detta hänseende. Vid sin afgångsexamen spelade han från bladet en svår fuga och transponerade den omedelbart. Han fick också första priset, trots Cherubinis intriger mot honom. Romarpriset blef Franck icke i tillfälle att täfla om, men han utnämdes 1872 till professor i orgelspel och improvisation. Blott den som känner till „Romarpris"-kotteriets makt och exklusivitet, kan till fullo uppfatta den betydelsefulla utmärkelse, som ligger i en sådan utnämning.

Men Franck är icke enbart stor i det tekniska. Den ofvannämda violinsonaten vittnar äfven vackert om hans originella skaparkraft. Medan den första och sista satsen utmärker sig genom ett mildt och fint behag, brusar det ett intensivt dramatiskt lif genom de två öfriga delarna. Också i Rebecka följer på den första veka och drömmande afdelningen en mäktig bön satt för kvinnostämmor, som återfinnes i slutet, denna gång arrangerad för blandad kör. Alt i denna komposition tyder på att Franck hörde till den orientaliserande riktningen i musiken, som infördes hos oss genom Félicien Davids „Öknen" (1844) och som sammanfaller med den literära österlandkulten hos Leconte de Lisle och Flaubert. Franck är en parnassier bland musikerna. Som hans förnämsta värk måste man beteckna *Les Béatitudes.*

Det kostade honom mer än tio års arbete (1867—1880), och han inlade däri hela sin själ. Ödet stälde det emellertid så illa för honom, att han icke fick höra detta sitt älsklingsvärk. Ett år efter kompositörens död (1891) utfördes det i Dijon för första gången, och sedan dess hafva endast fragment ur detsamma gifvits hos Colonne, i Trocadero och på konservatoriets konserter. Det är ett värk af stort omfång, men gripande skönt. Planen därtill har han hämtat ur bärgspredikan. Franck har behandlat detta motiv på ett enkelt, men altigenom intressant sätt. I den korta prologen skildras i ett recitativ för tenor den antika världens hela elände vid den tidpunkt då Kristus (bas) framträder. Hans stämma sväfvar öfver alla dessa olyckor och hämtar dem sitt ords tröst. Denna dramatiska kontrast går genom samtliga åtta satser i Les Béatitudes. Den storslagna tanken, Kristus, besjälande hela dramat, förefaller oss tämligen naturlig, sedan vi lärt känna Wagners värk; men om man tager hänsyn till den tid då Franck skref *Les Béatitudes* och det land där det uppstod, kan man göra sig en föreställning om Francks betydelse. Skada blott att vi i år icke fingo höra den 4:de afdelningen („lyckliga de, som gråta“), ty det är onekligen den vackraste med sin präktiga kanon, utgörande en hymn till smärtan, sjungen af hela kören; åldringar nedtrykta af sjukdom, ynglingar, hvilkas lif afmäjats i förtid, unga enkor, mödrar, som genom döden mist sina barn, fader- och moderlösa, allas klagan stiger mot skyn, tils det himmelska ordets balsam lägger sig på de betryktas hjärtan.

Utrymmet tillåter mig icke att ge flere detaljer. Jag hoppas endast, att Franck snart må blifva allmänt känd och uppskattad. Några ord vill jag likväl tillägga om honom, som redan fått namnet „Mästaren från Lüttich“ (han var nämligen af belgisk härkomst). En kritiker har yttrat om Franck: „Han var en Bach, som läst Parsifal“. Det är nog så kvikt sagdt, men jag tror icke fullt riktigt, hvarken ur kronologisk eller estetisk synpunkt. Intet bevisar bättre Francks originalitet än hans oberoende ställning till Wagners musik. Han är kanske den enda bland våra samtida tonsättare (Gounod undantagen), som aldrig öst sin ingifvelse ur Tetralogin. Hvilken stark personlighet det fordras för att gå fri från den wagnerska riktningen, ser man nog tydligt, om man tänker på att Wagner fått Massenet in på fullkomliga afvägar, fördärfvat d'Indy och tyngt på Saint-Saëns samt tagit lifvet af tonkonsten i Tyskland.

Konservatoriekonserternas framgång har för öfrigt icke gjort intrång på de stora söndagskonserternas värksamhet. Det är andra tider nu än på Pasdeloups dagar, då denne djärfve dirigent efter många fruktlösa försök att intressera publiken för sitt företag gjorde konkurs och slutade sitt lif i elände. I denna dag som är gifvas 4 eller 5 konserter samtidigt, för en åhörareskara uppgående ända till 3,000 personer. Jag kan icke förstå hvarifrån alla dessa människor växa upp.

Lamoureux-konserterna hafva fått en ny ledare. Den gamle modige wagnerförkämpen, Charles Lamoureux, öfverlämnade taktpinnen i fjol, vid sin åter-

komst från en glansfull turné i Tyskland, åt sin svärson *Camille Chevillard.* Somliga kritiker skakade betänksamt på hufvudet. Men deras fruktan var onödig. Chevillard hade redan länge ledt repetitionerna och han visade sig genast i en mycket fördelaktig dager. Jag tror att publiken till och med vunnit på bytet. Den unge dirigenten tvang sin orkester att spela mera nyanseradt och kanske ännu mera personligt än förut. Till en viss grad kan det dock ligga en rätt stor fara i att vilja sätta sin egen uppfattning framom den häfdvunna, då det gäller klassisk musik, men det vittnar i alla fall om ett lofvärdt tankearbete. Hvad själfva repertoaren beträffar spårades också i den ett nytt inflytande. Sålunda råkade vi ut för en formlig öfversvämning af rysk musik. Det är en ny skola inom musiken, som begynner blifva känd hos oss; jag måste dock tillägga att man hittils förhållit sig föga entusiastisk gentemot densamma. Hvarken *Rimski-Korsakoffs* sinfoniska dikt *Sadko* eller *Tschaikovskis* sinfonier hafva förmått komma sig till mer än en „succes d'estime"; och det förefaller mig som om man i år varit måttfullare än i fjol, då det gält att drifva propaganda för Rysslands tonkonst. Det är svårt att noga ange orsaken till det kyliga emottagande Tschaikovski och de andra ryska kompositörerna rönt i Frankrike. Kanske den bristfälliga instrumenteringen, som altför ofta saknar omväxling och smidighet, bidragit därtill, dessutom måtte den känslointensitet, som finnes i den ryska musiken, vara rent slavisk, ty den undgår oss fransmän. Vi äro påtagligen ännu icke mogna för detta slag af musik. Orättvist vore det för öfrigt att beskylla åhörarena för ensidighet. Den publik, som besöker dessa konserter, utgöres icke af den stora hopen; man ser där alltid samma individer, bildadt folk, för det mesta kännare.

Flere af de gamla repertoarnumren förekommo äfven på fjolårets program, ehuru mindre ofta än under Lamoureux' ledning; detta gäller särskildt Beethoven och Schumann, ty hvad Wagner beträffar, lyckades han behålla alt fortsättningsvis sin ställning orubbad. Chevillard bjöd oss bland annat på slutscenen ur *Götterdämmerung* med fru *Lina Pacari* som Brünhilda samt de två första akterna af *Tristan*, och upplefde dessa tonskapelser en till det underbara gränsande framgång. Naturligtvis fick man dessutom, som förut, höra en hel hop pianister, sångare och andra solister. En af Belgiens främste violinister, *César Thomsen,* spelade Beethovens konsert, sällan utförd hos oss. Slutligen kan jag icke förbigå tre ytterst intressanta matinéer, två anförda af *Weingartner,* en af *Mottl.* Weingartner debyterade med Berlioz' Symphonie Phantastique, en äkta 30-tals komposition, synnerligen märklig, emedan den, om jag icke misstager mig, utgör ett enstaka försök att öfverträffa den klassiska sinfonistilen genom att bygga ett helt värk på ett enda tema, som växlar utseende alt efter som innehållet det fordrar; och i synnerhet emedan det står i så nära förhållande till de literära och konstnärliga strömningarna på den tiden. Detta tema, karaktäriserande den älskade kvinnan, som i 3:dje delen (en offentlig bal) dyker upp förvrängdt, hvad är det väl, om

icke teorin om det groteska och det fula, som V. Hugo och romantikerna hyllade samtidigt i literaturen? På sin andra konsert anförde Weingartner Beethovens 7:de sinfoni *), som togs upp äfven af Mottl. De hade enhvar sin egen uppfattning. Den förre var mera klassisk, den senare däremot modern. Mottl hör till dem, hvilka låta spela allegrettot som sorgmarsch och gifva åt finalen en dyster och obändig prägel, något, som antagligen låg tämligen fjärran från Beethovens egen natur, snarare ironisk och bitter än egentligen vild.

Hertiginnan af Orleans, hertigen-regentens moder, brukade säga om sin son att alla världens féer hade stämt möte vid hans vagga och förlänat honom de bästa gåfvor. Till all olycka förutsade en af dem, för att tillintetgöra medsystrarnas värk, att han aldrig skulle kunna begagna sig af dessa gåfvor. Någonting liknande måtte hafva händt M. Colonne, den berömde orkesterledaren. Ett för nya idéer öppet sinnelag, uppöfvad smak, originalitet, intet saknas honom; alt fördärfvas emellertid genom en oöfvervinnerlig lojhet, som ser ut att vara obotlig. Han hade redan för länge sedan beslutit att göra Berlioz känd bland allmänheten. Hans möda har varit oerhörd och äfven krönts med framgång. Det är på Châtelet-konserterna man skall gå att höra *l'Enfance du Christ* eller *La Damnation de Faust*. Samtliga fragment ur *Les Troyens* framkallade också de stor förtjusning. Men denna orkester, som spelar Berlioz på ett fulländadt sätt, som då det gäller alldeles nya kompositioner sköter sin sak rätt väl, sjunker ned till den tarfligaste medelmåtta när den tager ihop med klassikerna eller Wagner. Colonne är alldeles för slapp. Han hade för afsikt att låta utföra Beethovens 8 första sinfonier, en utmärkt tanke, emedan den 1:sta, 2:dra och 4:de sinfonin spelas nästan aldrig hos oss. Efter den 5:te kunde emellertid jag ej mer hålla ut. Man repeterar påtagligen icke tillräckligt dessa klassiska tonsättningar; falska insatser, galna tempi, oriktiga nyanser alt detta råkade man ut för hos Colonne. Några nyare värk gåfvo, Gud ske lof, en i någon mån större glans åt dessa konserter.

Under den korta tid Colonne låg sjuk, fördes taktpinnen af V. d'Indy och en ung kompositör, *Gabriel Pierné*. Desse anförde egna värk, D'Indy *La Cloche* och *Wallenstein*, Pierné åter den vackra sinfoniska dikten, *L'An Mil*, däri han försöker i toner skildra de känslor människorna, särskildt de kristna, besjälades af år tusen, då man trodde att världens undergång skulle inträffa och huru, efter det man såg att jorden fortfor att finnas till, den religiösa hänförelsen slog ut i en vidtomfattande låga.

Dessutom fick man höra mycket af Massenet och Saint-Saëns, under Colonnes ledning denna gång.

I fjol upptogo Colonne och Lamoureux på sina program af Saint-Saëns' kompositioner *Le Deluge, l'Orage, Le Rouet d'Omphale, Danse Macabre, La Jeunesse d'Hercule* och flere konserter. En nyligen stiftad förening, som kallar sig „Société Humbert de Romans“, ut-

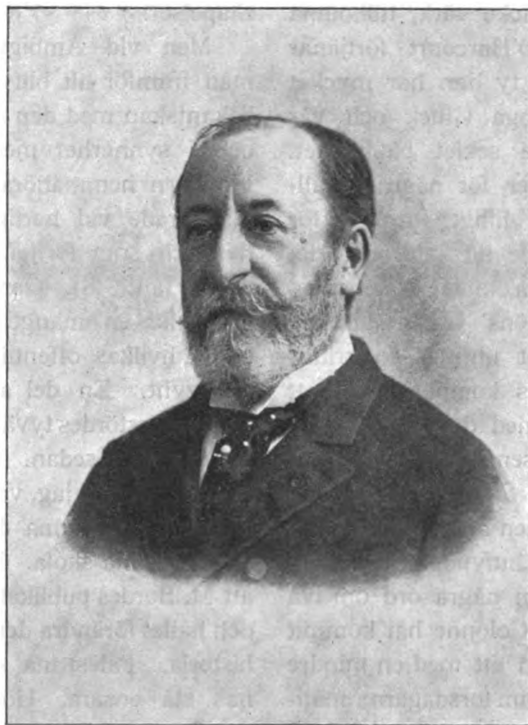
*) Nyligen dirigerade han samma sinfoni i Petersburg. Det måtte vara hans „exportsinfoni“. — Jag tillägger att han i Paris anförde nästan alt utantill.

förde vid sin första offentliga konsert de hufvudsakliga partierna ur psalmen „Coeli enarrant". I juli månad ledde Saint-Saëns i London reprisen af *„Henri VIII"*; vid de fester, som i augusti anordnades på romerska teatern i Béziers, gafs *Déjanire* med musik af honom. Ofvanstående enkla uppräknande af fakta visar i huru hög grad mästaren är i besittning af rykte och anseende. Men denna Saint-Saëns' framgång är dock af färskt datum. Det förefaller egendomligt att hans talang, som både till sina förtjänster och brister är altigenom fransk, så länge utgjort föremål för debatt och blifvit misskänd. Hans bländande virtuositet har efterhand beundrats i hela Europa. Då man haft nöjet att höra honom improvisera på orgel i den lilla kyrkan S:t Séverin, hvilken framför andra är honom kär, är det mindre den osvikliga tekniken än hans fantasi, som förvåna en. Denna virtuosa förmåga har skadat hans rykte som kompositör. Ännu för en tio eller femton år tillbaka hörde man ofta upprepas, då samtalet föll på honom, „som orgelnist, som pianist är Saint-Saëns nog framstående, men . . ." Och i själfva värket var det bifall, som mötte honom, ej synnerligen allmänt. Ingen af hans operor — ej ens Samson — har rönt någon obestridlig framgång. Den måste först göra turen genom Europa och landsorten samt uppföras i Weimar, Bryssel och Toulouse, innan Stora Operan i Paris fann för godt att bevilja henne hemortsrätt inom sina murar. Det samma blef fallet med Henri VIII, som visserligen, då den gafs för första gången, emottogs väl, men sedermera icke vidare uppförts, och dock måste man beteckna denna opera såsom en af den franska skolans allra märkligaste. Saint-Saëns operor ega ett öfverflöd på vackra och dramatiskt värkningsfulla fraser. Måhända sakna de dock detta något, som allena skapar ett första klassens konstvärk, nämligen varm känsla. Hans musik är altför intellektuell. „Saint-Saëns", yttrade en gång en af hans vänner, „vore till och med i stånd att omkläda i toner en hebreisk ordbok". Det finnes intet, spårvagnskonduktörens hornsignaler icke ens undantagna, som skulle vara omöjligt för honom att göra till musik. Den beundransvärda andra satsen i hans femte pianokonsert är bygd på en af dessa afskyvärdt fula afrikanska folkvisor. Från sin senaste resa till Madeira medförde han jämte en orgelfuga, som han ensam kan spela, några kanariska danser, hvilka säkert en dag skola användas i någon sinfonisk dikt. Tyvärr saknar man ofta lidelse i hans värk, särskildt i hans operor.

Den handlingen beledsagande musiken i *Déjanire* har, till och med sedan ändringar vidtagits i och för en repris på Odéonteatern, blifvit betecknad som kall. Härvidlag tror jag emellertid att man visat sig orättvis. Saint-Saëns har med afsikt komponerat en musik, lämpad efter själfva dramat, en musik i klassisk anda, måttfull och förståndsmässig, sådan Hellas' tonkonst antagligen varit. Vi må skylla oss själfva, om de franska operamelodierna fördärfvat vår uppfattning af konst.

Af alt det föregående framgår att Saint-Saëns styrka ligger i hans sinne för sinfonisk musik. Ehuru hans sinfoni i C moll för orgel och orkester trots

särdeles anslående detaljer icke kan betecknas som ett första rangens konstvärk, ställer jag det obetingadt på samma plan som de liknande kompositioner af Brahms jag hört, hvilket icke är ett ringa loford. Saint-Saëns har varit en banbrytare hos oss. Han var en af de förste, som förstod att tillegna sig den af Liszt skapade sinfoniska dikten, måhända den form, hvilken framtidens tonkonst kommer att omfatta. Och är det särskildt därför jag prisar honom. Saint-Saëns hör till de ständigt sökande andar, som bryta nya vägar och kräfva vår högaktning. Af alla denna mästares sinfoniska poem ställer jag högst La Jeunesse d'Hercule. I detta värk framträder tydligast hans utomordentliga förmåga att skrifva klart, öfversiktligt och tillika ytterst färgpräktigt. Saint-Saëns är dessutom jämte Franck en af de musiker, som i vårt århundrade återupptagit oratoriets något föråldrade stil, men han har modifierat den och på ett originelt sätt närmat den till den sinfoniska dikten. Men i denna andliga musik felas den religiösa känsla, som karaktäriserar t. ex. Bachs mässor (finnes väl hos själfve Beethoven denna känsla och är hans mässa värkligen en mässa?) Till en del ersättes denna brist likväl genom dess klassiskt rena karaktär.

SAINT-SAENS.

Alla dessa spridda drag, som jag framhäft, kanhända på ett tämligen osammanhängande sätt, skola, så hoppas jag åtminstone, gifva läsaren intrycket af en särdeles duktig musiker. Jag tror mig hvarken hafva öfver- eller underskattat Saint-Saëns' talang. Han är icke något geni, icke ens en Schumann. Men bland tonkonstnärer af andra rangen intager han säkert det främsta rummet, och det passar sig sannerligen icke att på en tid, då i Tyskland Wagner och Brahms ej mer finnas till och César Franck rykts från oss, visa sig altför kritisk och fordrande. Af nu lefvande franska tonsättare kan ingen mäta sig med Camille Saint-Saëns.

Då jag icke vill förlänga denna uppsats öfver höfvan, skall jag endast i all korthet taga de andra konserterna till

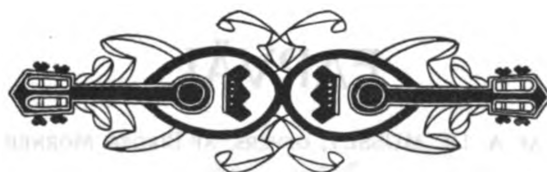
tals. För några år sedan stiftades af en lidelsefull musikvän, grefve *d'Harcourt,* ytterligare en förening för söndagskonserter. Efter att hafva gjort ett kortare uppehåll i sin värksamhet vidtogo dessa konserter åter i fjol, och deras ledare lade fortsättningsvis i dagen sin förkärlek för den klassiska musiken och hans program omfattade icke värk, tillkomna efter Beethoven. D'Harcourt förtjänar utan tvifvel loford, ty han har mycket bidragit till att bringa Gluck och vår tonkonst från 18:de seklet på modet. En af hans konserter för några år tillbaka uppväkte ett lifligt intresse för Rameau, hvilket hade till följd bildandet af ett sällskap, som under statens beskydd och Saint-Saëns' ordförandeskap hade till uppgift att utgifva en kritisk upplaga af Rameaus kompositioner, ett företag jämförligt med den tyska Bach editionen. Under senaste förflutna år bjöd d'Harcourt på *Beethovens 7 sinfonier* och tredje akten af *Glucks Alceste* med *Rose Caron* i hufvudpartiet.

Sist och slutligen några ord om två torsdagskonserter. Colonne har kommit på den lyckliga idén att med en mindre orkester och kör ge om torsdagarna matinéer, hvarvid han indelat programmet i två delar. Den ena omfattande endast Beethovens föregångare Bach, Haendel, vårt 18:de sekel, och längre tillbaka i tiden, Orlando de Lassus, till och med Palestrina. Samtidigt invegos populära konserter för vokal- och kammarmusik i *Ambigu teatern.* St. Gervais sångarna utgjorde den egentliga dragningskraften till dessa konserter. Denna kör, under ledning af *M. Borde,* motsvarar Thomaskyrkans i Leipzig Singschule. Medan den senare nedlägger alt sitt arbete på den protestantiska kyrkomusiken, vinnlägga sig de förra om att så väl som möjligt utföra de primitiva katolska mästarenas värk, och St. Gervais kyrkan är det enda ställe i Paris, där man vid vissa högtider får höra de oförlikneliga gamla italienska kompositörernas tonskapelser.

Men vid Ambigu konserterna har man framför alt blifvit i tillfälle att stifta bekantskap med den älsta franska skolan och i synnerhet med den i Artois och Flandern hemmahörande vallonska, som blomstrade vid hertigarnas af Burgund hof och som fortlefde ännu långt efter deras fall. St. Gervais-kyrkans arkiv innehålla en mängd handskrifna musikalier, hvilkas offentliggörande M. Borde påbegynt. En del af dessa enastående skatter förstördes tyvärr under en eldsvåda för några år sedan. Men det som finnes kvar skall, tror jag, vara tillfyllesgörande, då man lärt känna det, för att rätt uppskatta denna skola. Det är icke omöjligt att M. Bordes publikation kommer att helt och hållet förändra den religiösa musikens historia. Palestrina skulle icke mer synas stå ensam. Hos dessa Flanderns gamla mästare, bland hvilka Ockeghen Desprez, Jannequin endast äro ljusglimtar, som framstråla ur det töcken, som omsluter hela skolan i fråga, skulle första länken i kedjan vara att sökas, om man får tro framstående kännares utsago.

Jag slutar. Mycket kunde ännu omnämnas, intressanta konserter, såsom *Diémers Société des instruments anciens,* unga kompositörer: *Raynaldo Hahn* och hans komiska opera *L'Ile du*

Rêve (texten hämtad ur Le Mariage de Loti), *Charpentier*, en af våra mest begåfvade tonsättare, som eröfrade sig en vacker framgång med orkestersuiterna *Les Souvenirs d'Italie* och *la Vie du Poète*, *Büsser*, hvars debytarbete på Opera Comique drunknade obemärkt i vågsvallet under Zola processen och som var värdt ett bättre öde, samt många andra. Min mening har varit att framhålla endast det förnämsta. Jag hoppas emellertid att denna något långa och invecklade öfversikt skall gifva en gynsam bild af vår publik och den franska tonkonsten, som visserligen under detta sekelslut förlorat många af sina främsta män, men likväl alt fortfarande kan uppvisa konstnärer af rang.

FARVÄL.

AF A. DE MUSSET, OFVERS. AF BIRGER MÖRNER.

Farväl, jag tror, att dig jag aldrig åter
i detta lifvet mera möta får!
Gud kallar dig, men mig han kallt förlåter;
att dig jag älskar, nu jag först förstår.

Man skall min tår ej se, min suck ej höra;
jag möter ödets guddom oförsagd.
Kom, lätta sky, att henne hädanföra;
med leende jag skåda vill din bragd!

Du går från oss förtröstansfull din bana;
du stolt och kall skall här en dag dig te,
men dem dig sakna mer, än du kan ana,
dem skall du aldrig mera återse.

Farväl, farväl; du till en dröm dig viger,
ditt lif skall bli ett farligt lyckorus.
Den stjärnan skall, som nu däruppe stiger,
ditt öga länge blända med sitt ljus!

Men kanske skall du sent omsider finna
hvad värdt ett hjärta är, som kan förstå,
hur det är saligt att ett sådant vinna,
och hvad det kostar att det mista så!

ETT KAPITEL UR VÅR KULTURHISTORIA.

AF WENTZEL HAGELSTAM.

Året 1899, ett sorgeår i Finlands häfder, har med alla genomgripande omstörtningar i vårt politiska lif åter i oinskränkt herravälde insatt den gengångarskapelse, som under namn af den preventiva censuren beröfvar medborgaren hans naturliga och dyrbara rätt att fritt uttala sin mening om fosterlandets angelägenheter. Det är för hvarje det fria ordets representant i detta land förbjudet att fritt utöfva den värksamhet, till hvilken han under gynsammare förhållanden invigt sitt lif. Det är hvarje medborgare förbjudet att kasta en blick bakom den hemlighetsslöja, som hvilar öfver de kategoriska åtgärder, af hvilka fosterlandet en dag skall njuta frukterna.

I hvilken utsträckning allmänheten numera är hänvisad till endast aningar och gissningar i fråga om såväl de mest ödesdigra som mindre betydelsefulla händelser för dagen, framgår nogsamt af det sakförhållande att landets periodiska präss under de två senaste månaderna drabbats af censurhinder i femdubbelt antal mot föregående år under lika lång tid.

Svårast ha följderna af prässtyranniet gestaltat sig för prenumeranterna i landsorten, i det att tidningen den dag prässhinder inträffar ej ens efter

gjorda uteslutningar kommit dem till handa. Den allmänna misstämning, som stegrats alt mera till följd af de rådande prässförhållandena, och de stora ekonomiska förluster, hvilka genom censurens oberäknelighet drabba de dagliga tidningarna och hota att förr eller senare bli deras ruin, ha ej kunnat föranleda någon lindring i prässtvånget. Det är uppenbart att sådana skäl ej komma i betraktande inför ett system, som icke rönt större påvärkan af tidsandan än att det ännu under året 1899 tillåtit en tidnings fullständiga indragning. Skall detta system ännu under en obestämd framtid utöfva sin förlamande makt öfver yttrandefriheten? Skall väl en upplyst tid ännu länge se dess fortbestånd ödelägga den andliga utvecklingens frihet i ett civiliseradt land? Detta är frågor, hvilkas besvarande är den dunkla framtiden förbehållet. Med hvarje dag blir situationen alt svårare och den politiske fjärrskådaren står svarslös inför fakta, hvilka synas framkallade af slumpens nyck.

Om vi följa utvecklingen af våra prässförhållanden från den tid det konstitutionella lifvet räknar sin pånyttfödelse i vårt land, stanna vi inför den närvarande prässregimen såsom inför ett bakslag på ett område, där vi skulle väntat ett afgjordt framåtskridande till det bättre. Det betraktelsesätt, som i fråga om prässangelägenheterna gjort sig nästan enväldigt gällande under föregående tider, då befrämjandet af landets väl i olika afseenden var en frukt af samvärkan mellan regent och ständer, har ej låtit förutsätta den fria prässens närvarande trykta läge. Om också det hägrande idealet af fullständig tryckfrihet ännu aldrig hos oss uppnåtts och yttrandefriheten alltid varit till en viss grad inskränkt, synnerligast i epokgörande frågor af mera eller mindre internationell karaktär, ha vi dock redan hunnit vänja oss vid att åtminstone angående åtgärder, hvilka uteslutande röra lagskipningen och fosterlandets inre angelägenheter, vädja till den allmänna opinionen inom landet. Huru inrotad föreställningen om det fria ordets rätt i självfva värket nu måste vara hos oss, framgår bäst af de meningar härom, hvilka under föregående ständermöten kommit till uttryck och stält censurinstitutionen i dess rätta ljus. Vi vilja här ur arbetet »Vår styrelse och våra landtdagar» af Edvard Bergh sammanställa några citat, hvilka jämte det historiska intresse de måste ega för samtid och eftervärld utgöra det oförtydbaraste vittnesbörd om den plats den preventiva censuren för närvarande har sig anvisad i folkmedvetandet hos oss.

* * *

Vi kunna förbigå skildringen af censurtvånget från 1829 till början af sextiotalet såsom allmänt kändt och begynna med landtdagen 1863.

Ständerna förelades vid 1863—64 års landtdag ett förslag till förordning om tryckfrihet i Finland, hvarvid förslagets antagande uppstäldes som ultimatum, i det att den förefintliga präss-

författningen i annat fall blefve gällande.

I sitt svar yttrade ständerna bl. a.: »Den erfarenhet, som genom prässförhållandena i eget och andra länder under tidernas lopp blifvit vunnen, gifver vid handen att någon värklig och stadigvarande säkerhet för yttrandefriheten ej kan vara att påräkna, innan sagda förhållanden bestämmas genom en af bägge statsmakterna beroende lag. Finska folkets närvarande ståndpunkt i bildning och landets statsskick medgifva enligt ständernas tanke en dylik yttranderättens frihet, och denna frihet utgör till och med ett nödvändigt vilkor för utvecklingen af våra samhällsförhållanden. Skall nationen skrida framåt i kultur och kunna undanrödja hinder för ett sådant framåtskridande, så måste dess offentliga angelägenheter få skärskådas från alla sidor samt bestående förhållanden och vidtagna regeringsåtgärder få underkastas kritik, så att det klandervärda kan tadlas och det förtjänstfulla lofordas». H. K. M. fäste afseende vid några af ständerna gjorda anmärkningar i prässförordningen, som för öfrigt blef gällande till påföljande landtdag 1867, då ett nytt förslag till tryckfrihetsförordning förelades ständerna.

I sitt betänkande angående propositionen om denna prässförordning föreslog lagutskottet väsentliga förändringar, men tillstyrkte för öfrigt förslagets antagande. Men utskottet uttalade oförbehållsamt och sin plikt likmätigt de betänkligheter, som mötte bestämmelsen därom att författningen skulle gälla endast halftannat år. »Den stadgade rättsordningen utgör icke mindre för den periodiska prässen än för hvarje annan medborgerlig värksamhet ett lifsvilkor, och på lagstiftningen beror hvad den är och kan blifva.» Och framhölls särskildt i utskottsbetänkandet »vådan af att personer med insikter och högre bildning ej kunde uteslutande egna sig åt den periodiska prässen, så länge prässen ej från lagstiftningens sida tillförsäkras en sådan betryggad ställning att de, hvilka känna sig manade att beträda den publicistiska banan, icke utsättas för omkastningar och växlingar, härflytande af en oviss lagstiftning, hvarigenom deras framtid och välfärd äfventyras och förspilles». Den sväfvande och osäkra ställning, hvari den publicistiska värksamheten genom ofvannämda i det nåd. förslaget intagna bestämning försättes, ansåg utskottet »ej vara egnad att uppmuntra den värkliga förmågan och insikten att ingå i den periodiska prässens tjänst samt bidraga till dess utveckling och höjande. Fastmer synes den omedelbara följden af ett dylikt stadgande blifva, att den periodiska prässen antingen går under eller faller i händerna på personer, hvilka ingenting hafva att vinna och ingenting att förlora.» Utskottsbetänkandet föranledde lifliga debatter inom alla stånd, och diskussionerna gåfvo otvetydigt vid handen att landets ständer på en jämförelsevis liten minoritet när voro eniga om att propositionen ej utan våda för landet kunde oförändrad antagas, och resul-

tatet blef i självfva värket att utskottsbetänkandet af alla fyra stånden godkändes.

Upplyftande är det i sanning att i närvarande tid följa med debatterna i tryckfrihetsfrågan vid 1867 års landtdag. Några yttranden, som fäldes i anledning af propositionen om ny inskränkt prässförordning, kunna vi ej neka oss tillfredsställelsen att här citera ur arbetet »Vår styrelse och våra landtdagar».

Under sitt andragande mot propositionen yttrade herr *Montgomery* bl. a.: »Men, invänder man troligen, vi hafva ju äfven frågor af den ömtåliga beskaffenhet, att en diskussion därom kunde kompromettera hela vår ställning. För min ringa del känner jag ingen sådan fråga. Tvärtom, enligt min tanke vinner intet förhållande på att lämnas outredt. Det är den försiktiga, halfdunkla belysningen, som förvillar uppfattningen. Vi behöfva ingenting dölja. Må det för dem, som bygga och bo utom landets gränser, blifva klart som dagen hvad det är som här i landet begäres. Jag tror att vi på en sådan utredning endast vinna. Ingen nation har ännu gått under genom att lojalt hålla på sin rätt; men väl är det de ljuset flyende teorierna och de undertryktas i dunklet med hat och förbittring spunna ränker som öfveralt fört till undergång. Min öfvertygelse är det således att vi här i landet icke hafva något ämne, som behöfver undanhållas den offentliga diskussionen eller hvilket skulle göra det nödvändigt att på prässen applicera munlås, utan tvärt däremot att här mer än någonstädes behöfves frihet att tänka, tala och skrifva, emedan endast ett mycket intelligent, idogt och moraliskt folk kan i vår ställning hålla sig uppe».

Herr *G. Rein* uttalade sig i samma anda och yttrade såsom sin öfvertygelse att ändamålet med den nåd. prop. att förekomma prässens missbruk icke skulle vinnas, tvärtom förloras. »Falska eller halfsanna framställningar om allmänna förhållanden skola icke uteblifva, men de komma att uttryckas på det sätt, att de i de allra flesta fall för all lag blifva oåtkomliga, all vederläggning från regeringens sida omöjlig. Vår historia ifrån de allra sista tider, då censur hos oss var rådande, lämnar därpå osvikliga bevis. Principen var att styrelsens åtgärder i allmänhet icke finge blifva föremål för tidningarnas granskning och kritik, men icke dess mindre klandrades och häcklades regeringen då vida mer än sedan prässlagen utkommit — —.» Biskop *Schauman* yttrade i prästaståndet: »Jag har det fulla förtroende till monarkens högsinta, ädla tänkesätt, att censuren aldrig mera skall införas i Finland, och det förtroende till finska medborgare att ingen numera skall taga emot en censorsbefattning.»

Herr *R. Lagerborg* slutade sitt andragande i samma fråga sålunda: »Är då statsmakternas ställning till hvarandra så vacklande, att vi icke mera såsom ärlige finske män kunna nalkas en monark, som ädelt förklarat sig vilja anse ständerna som lagstiftare jämte sig, och öppet säga:

»Vi *kunna* icke godkänna förslaget oförändradt; tag denna kalken ifrån oss!» Jag tror vi kunna säga så; ännu mer: jag tror vi *böra* säga det, icke såsom önskningsmål, utan som vår orubbliga öfvertygelse. Inga konsiderationer i världen kunna förmå mig att vika från hvad jag lärt mig sätta högst i lifvet och dit räknar jag våra gamla lagprinciper; — och det vore en olyckans dag, den, då konsiderationerna ville föra oss in på en annan bana. Jag väljer då hällre att såsom Wibelius stå stödd mot Finlands lag och vädja till monarkens ädelmod för ett folk, som har sina lagar kära, och till hans *rättvisa.*"

Vi följa ej här händelsernas utveckling i detalj, utan anteckna endast att den preventiva censuren återinfördes genom prässförordningen af den 31 maj 1867, hvilken med tillägg och ändringar af 1891 alt fortfarande är gällande och om hvilken författaren till nämda arbete utlåter sig, att den »framkallat enahanda, ja ännu mera beklagansvärda förhållanden än de, hvilka år 1862 hade föranledt en petition till monarken af ett större antal finska medborgare af alla klasser.» Landtdagsrepsentanterna från 1867 jämte medborgare från en mängd städer i landet undertecknade 1870 en petition till monarken om förändringar af prässförordningen i liberalare riktning. Bland namnen under denna petition lästes äfven J. W. Snellman, som tre år förut skref under den nu öfverklagade förordningen. Detta namn kunde dock lika litet som Runebergs, Fredrik Cygnaei, F. L. Schaumans, Elias Lönnrots och andra våra yppersta åstadkomma den äskade förbättringen.

Prässförordningen af 1867 med tillägg och ändringar af 1891 synes numera spelat ut sin roll. Prässöfverstyrelsen har uppgjort ett nytt förslag till prässförordning, hvilket f. n. i senaten är föremål för beredning. Dessutom har Finlands generalguvernör utvärkat sig tillstånd å högsta ort att tillsätta en särskild prässkomite, hvilken i alla angelägenheter angående tidningsprässen, särskildt då det kunde blifva fråga om indragning af någon misshaglig tidning, skall med honom rådgöra. Till denna komite kommer att inkallas v. ordföranden i ekonomiedepartementet, chefen för generalguvernörskansliet, ordföranden i prässöfverstyrelsen samt en fjärde ledamot enligt generalguvernörens val. Denna torde komma att blifva en rysk öfverste. Genom denna komite kommer generalguvernörens beslutanderätt i prässfrågor icke att i något afseende inskränkas.

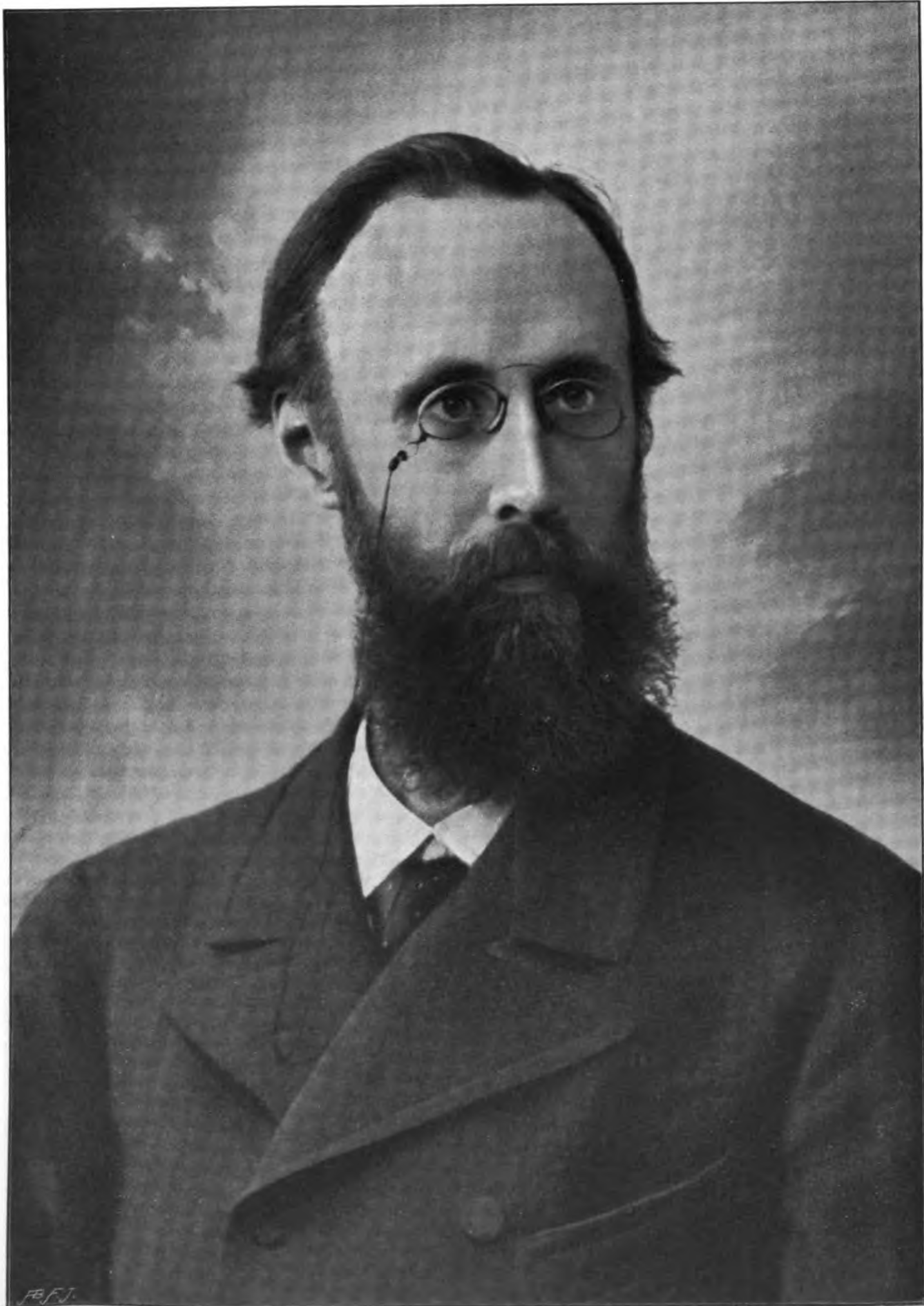
Mera än 30 år ha nu gått förbi sedan de ödesdigra följderna af prässtvånget så vältaligt förutspåddes inom den inhemska representationen.

Hafva de värkligen inträffat? Det är en fråga, som utan minsta tvekan måste besvaras jakande. De ha instält sig dessa följder och framstå kanske för närvarande mera skrämmande dystra än man ännu fullt kunnat ana under tidigare perioder, då yttrandefriheten ännu ej hade vunnit samma själfskrifna rätt inom folkmedvetandet som i våra dagar. Den oro och allmänna misstämning, som

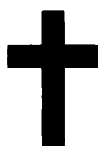
spridt sig öfver landet med anledning af senare tiders kända händelser, har oafbrutet stegrats i den mån opinionen inom landet bragts till tystnad. Ryktena om inträffade och stundande olyckor ha smugit sig från händelsernas härdar utöfver bygderna till de mest undanskymda delar af vårt land för att öfver alt väcka misstro till lif och tända fruktan och förstämning i förtroendefulla sinnen. Genom undertryckandet af hvarje öppen diskussion inom tidningsprässen är man ej längre i stånd att följa händelsernas sanningsenliga utveckling. Tidningarna ha tagit sin tillflykt till förtäkta ord och låtit allmänheten läsa mellan raderna. Att detta framställningssätt icke alltid ledt till en riktig uppfattning af de vidtagna nyheterna är naturligt. Åtgärder af mindre betydelse förstoras och växa ut på skvallervägen till rättskränkande handlingar, egnade att väcka oro. De kategoriska åtgärderna af mera genomgripande natur åter värka förslappande på folkets känsla för lag och rätt, och en depraverande liknöjdhet för fosterlandets angelägenheter griper omkring sig och förlamar handlingens frihet på alla områden. Och därunder uppdyka i utländska tidningar de mest vanställande skildringar af våra förhållanden, författade kanske icke sällan af inhemska män, hvilka ej fått sin uppfattning korrigerad af landets egen tidningspräss.

Denna framställning af den nuvarande prässregimens följder skall ej förefalla öfverdrifven för någon, som följt med stämningen inom vårt land. Den skall ej kunna jäfvas ens af dem, hvilka ej ansett det löna mödan att sätta sig in i prässtvångets enskildheter, den skall ej kunna förnekas ens på håll, där tvångssystemet söker sitt upphof.

MAXIMUS WIDEKIND AF SCHULTÉN.

MAXIMUS WIDEKIND AF SCHULTÉN.

ufvudet högre än alt folket gick han sin stolta bana fram genom lifvet. En brinnande, ädel ande ledde hans väg mot höga syften högt öfver småsinnets värld, som han aldrig förstod och som aldrig kunde draga honom ned till sig. Sitt läkarekall och sin kirurgiska konst älskade han med sådan hängifvenhet, att han offrade dem ej blott sina dagars rastlösa id utan ock blott altför ofta sina nätters nödvändiga hvila.

I tusental räknas de hem i vårt land, i hvilka hans namn med tacksamhet nämnes, och det skattade han städse som sina mödors käraste lön och som sin rikaste tröst i motgångarnas och missräkningarnas stunder, då han från de låga kojorna i enkla och rörande bref fick mottaga bevis på erkänsla för återstäld hälsa och arbetskraft.

I sjukhusets salar, vid lidandets läger och i dödens närhet hade han lärt känna sitt finska folk, dess tålamod under ödets hemsökelser, dess sega motståndskraft och dess förmåga att uppskatta visade välgärningar, och därigenom hade hos honom grundlagts en varm tillit till detta folk och en fast tro på dess sunda omdöme och goda instinkter, hvari han såg den säkraste borgen för en lyckosam lösning af de stridsfrågor, hvilka under de senaste årtiondena stört friden i vårt land och söndrat dess folk i tvänne läger.

De inlägg han gjort i den kirurgiska vetenskapen såväl i egenskap af dess främste målsman vid vårt universitet som genom sitt deltagande i den internationella samforskningen hafva förvärfvat honom världsborgareskap. Men hvad han på andra områden värkat inom sitt fosterland och dess hufvudstad såsom en inspirerad befrämjare af västerländsk odling i allmänhet, af literatur och skön konst, af hälsovårdens tidsenliga utveckling och för utbredandet af kärlek till manlig idrott samt såsom en lifligt värksam deltagare i lagstiftningsarbetet på Finlands riddarhus under hägnet af vår regentbesvurna konstitution, alt detta skall göra hans namn oförgätligt bland hans tacksamma medborgare.

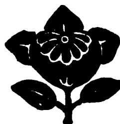
För ungdomen i vårt land skall hans personlighet stå som ett eggande föredöme, ehvad det gäller omutlig pliktuppfyllelse, aldrig svikande energi i arbetet eller varm och okuflig tro på lifvets ljusa makter, och de hvilka hade lyckan att vinna hans vänskap, skola aldrig glömma det blida och vänsälla, stundom nästan barnsligt naiva väsen, som doldes under den förnämt reserverade ytan.

Det var vid hans bortgång väl ett år som hans manliga, sympatiska stämma med vemod saknats i våra enskilda och offentliga debatter, medan han själf, gripen af dödens isande famntag, såg sig drabbad af det tragiska ödet att från sjukrummet overksamt nödgas åskåda sitt fosterlands ojämna kamp mot råheten och våldet. Och dock kännes det så outsägligt tungt och bittert att veta att denna stämma nu för alltid tystnat!

Han ryktes bort just då hans älskade land mer än någonsin behöft hvarje ädel håg och hvarje modigt hjärta, och sköfladt står det sällsynt lyckliga och harmoniska hem, där hvilan efter arbetsdagens tunga städse kändes honom så ljuf. Men den sådd af väckelser och idéer han sått på alla de arbetsfält han med så stor kärlek odlat, den skall grönska och mogna till välsignad skörd för kommande tider. Och därför må ej fosterlandet missunna honom hvilan i sitt sköte! Om än den syntes oss komma alt för tidigt, var den dock väl förtjänad.

„Långt var det lif dock han lefva fått, om lif är bragd!"

JARL HAGELSTAM.

EUGEN WOLFF.

DEN STORA DEPUTATIONEN.

AF SANTERI INGMAN.

DE FÖRSTA SLAGEN.

Det var en solvarm julidag. Finlands hufvudstad var försänkt i sin vanliga högsommardvala. Alt var tyst; på det politiska området spordes intet nytt ej häller trodde man att någonting sådant var att förvänta. Då anlände helt oförmodadt den 19 juli 1898 till Helsingfors ett telegram, som väkte de slumrande. Detta telegram från Petersburg innehöll att Finlands ständer voro sammankallade till urtima landtdag till medlet af påföljande januari månad och att till deras behandling komme att öfverlämnas ett i Petersburg uppgjordt förslag till ny värnepliktslag för Finland äfvensom till fullständig reformering af vårt militärväsende. Dessa förslag voro uppgjorda i ryska krigsministeriet utan att vederbörande finska myndigheter därförinnan satts i tillfälle att behandla desamma. Det korta telegrammet var nog att öppna våra ögon för de vidtomfattande reformplaner vårt land i närmaste framtid hade att motse.

Efter denna märkliga julidag voro de politiska händelserna i vårt land många och betydelsefulla, och stormen, en gång väkt, har ej efterträdts af någon varaktigare stiltje. Under höstens lopp ingingo alt talrikare underrättelser an-

gående omfattningen af de i våra värnepliktsförhållanden påyrkade förändringarna, och då ständerna omsider den 19 januari 1899 hade samlats, kunde man i de dem förelagda propositionerna och betänkandena se de rika frukterna af de regelbundet återkommande anfall man i en del af den ryska tidningsprässen i åratal gjort mot Finlands grundlagsenliga ställning och dess säregna samhällsordning. De petersburgska komitéernas betänkanden voro med hänsyn till sin mot Finland fientliga grundton egnade att yttermera nedslå den i landet allmänt rådande sinnesstämning, som altifrån sommaren varit trykt och sedan dag för dag blifvit alt mera hopplös.

MANIFESTET.

Ständerna började sitt arbete, behandlingen af de vår värnepliktslag rörande reformförslagen, och man viste ej för ögonblicket vänta några vidare åtgärder. Detta var tilsvidare nog, tykte man. Men då kom kejserliga manifestet af den (3) 15 februari 1899 jämte åtföljande „grundstadganden“ med förklaring att alla sådana lagar och ärenden, hvilka kunna anses beröra riket i dess helhet, komme att afgöras uteslutande på administrativ väg. Detta manifest jämte grundstadganden, som mot den allmänt gängse föreställningen i landet den 18 februari 1899 publicerades i Finlands allmänna tidningar, var af följande lydelse:

Hans Kejserliga Majestäts nådiga manifest, gifvet i S:t Petersburg, den 3 (15) februari 1899.

Afskrift.

Wi NIKOLAI den Andre, med Guds Nåde, Kejsare och Sjelfherskare öfver hela Ryssland, Tsar af Polen, Storfurste till Finland, etc., etc., etc. Göre alla Wåra trogna undersåtar veterligt: Storfurstendömet Finland, som sedan början af innevarande sekel ingår såsom en del i Ryska Kejsaredömet, eger med Salig i åminnelse Kejsar Alexander den Välsignades och Hans Höge efterträdares ädelsinnade samtycke i afseende å den inre förvaltningen och lagstiftningen särskilda institutioner, hvilka äro lämpade efter lefnadsförhållandena i landet.

Men oafsedt lokala lagstiftningsärenden i Finland, härflytande ur landets säregna samhällsskick, uppstå vid rikets förvaltning äfven andra lagstiftningsfrågor rörande Finland, hvilka med hänsyn till deras intima samband med de allmänna riksintressena icke kunna uteslutande handläggas af institutionerna i Storfurstendömet. Rörande sättet för berörda frågors afgörande innehåller gällande lagstiftning icke några bestämda föreskrifter, och afsaknaden af sådana har framkallat betydande olägenheter.

Till afhjälpande af dessa olägenheter hafve Wi, under ständig omsorg om alla Wåra trogne undersåtars utan åtskilnad väl, funnit gagneligt att till förfullständigande af gällande förordningar

och till efterrättelse för vederbörande institutioner i Kejsaredömet och Storfurstendömet stadga en fast och orubblig ordning för deras värksamhet beträffande utarbetandet och utfärdandet af allmänna rikslagar.

Med bibehållande till kraft och värkan af gällande bestämningar rörande utfärdandet af sådana lokala författningar, som uteslutande afse Finlands behof, hafve Wi tillika ansett nödigt förbehålla Oss att närmare bestämma föremålen för Kejsaredömets allmänna lagstiftning.

I sådant syfte hafve Wi Högstegenhändigt faststält de samtidigt härmed kungjorda Grundstadganden, angående utarbetandet, granskningen och promulgerandet af lagar, som utfärdas för Kejsaredömet, inbegripet Storfurstendömet Finland.

I likhet med Wåre Krönte Förfäder se Wi en underpant för Finlands förkofran i landets intimaste förening med Kejsaredömet. Under det ryska Väldets hägn och starkt genom dess skydd har Finland under förloppet af nästan ett helt sekel oaflåtligen fortskridit på den fredliga utvecklingens väg, och har det varit Oss kärt att af ständernas nyligen afgifna försäkringar finna, att medvetandet af tillgifvenhet för Oss och Ryssland är lifligt i det finska folkets hjärta.

Wi hysa den tillförsikt att en på fasta föreskrifter i en positiv lag grundad samvärkan emellan institutionerna i Kejsaredömet och Storfurstendömet Finland i de lagstiftningsärenden, som beröra deras ömsesidiga intressen, skall lända till yttermera betryggande af Ryska Rikets värkliga gagn och fördelar.

Gifvet i S:t Petersburg den 3 februari år efter Kristi börd ettusen åttahundra och på det nittionionde samt af Wår Regering det femte.

Originalet är af Hans Kejserliga Majestät Högstegenhändigt undertecknadt:

„NIKOLAI."

Afskriftens riktighet bestyrker:

Ordförande i Rikskonseljen (undert.)
„MIKAEL."

Kollationeradt:

Statssekreterare i Rikskonseljen
P. Haritonoff.

Afskrift.

Å originalet har Hans Kejserliga Majestät Högstegenhändigt tecknat:

„Vare altså."

I S:t Petersburg, den 3 februari 1899.

Ordförande i Rikskonseljen (undert.)
„MIKAEL."

Grundstadganden angående utarbetande, granskning och promulgerande af lagar, som utfärdas för Kejsaredömet, inbegripet Storfurstendömet Finland.

1) Det ursprungliga utarbetandet af lagar, som utfärdas för Kejsaredömet, inbegripet Storfurstendömet Finland, vidtager efter Nådigt tillstånd för hvarje gång i de fall, då förvaltningsärendenas allmänna gång nödvändiggör utarbetande af ny förordning eller ändring eller komplettering af gällande lag.

2) Denna ordning iakttages beträffande såväl de lagar, som gälla inom Kejsaredömets hela område inbegripet Storfurstendömet Finland, som ock de

lagar, hvilka tillämpas inom Storfurstendömets gränser, därest de beröra allmänna riksintressen eller stå i samband med Kejsaredömets lagstiftning.

3) Hemställan om Nådigt tillstånd beträffande utförande af ofvanberörda lagar (mom. 1 och 2) göres af vederbörande Minister i Kejsaredömet och Ministerstatssekreteraren för Storfurstendömet Finland, efter föregående kommunicering dem emellan. Då Generalguvernören öfver Finland, med afseende å förvaltningens af Storfurstendömet gång, anser nödigt att förfullständiga de i landet gällande lagar i den genom dessa Stadganden faststälda ordning, eger han, i och för deras vidare behandling, meddela sina förslag i ämnet vederbörande Minister i Kejsaredömet och Ministerstatssekreteraren för Storfurstendömet.

4) Sedan Nådigt tillstånd meddelats beträffande utfärdande af lag för Kejsaredömet, inbegripet Storfurstendömet Finland, träder Ministern i Kejsaredömet, för införskaffande af utlåtande rörande förslagets till sagda lag innebörd, i förbindelse med Generalguvernören öfver Finland, Ministerstatssekreteraren för Storfurstendömet Finland och Kejserliga Senaten för Finland.

5) Beträffande de lagstiftningsförslag, hvilka enligt ordningen för den inre förvaltningen af Storfurstendömet Finland öfverlämnas till Landtdagens i Finland behandling, erfordras Landtdagens utlåtande jämväl vid utfärdandet af de i mom. 2 af förevarande Stadganden omförmälda lagar. Landtdagens utlåtande skall afgifvas vid dess närmast inträffande ordinarie sammanträde, därest Nådig befallning om sammankallande för ändamålet af urtima landtdag icke meddelats.

6) Sedan utlåtanden af Generalguvernören öfver Finland, Ministerstatssekreteraren för Storfurstendömet Finland och Kejserliga Senaten för Finland samt i behöriga fall (mom. 5) af Landtdagen i Finland inkommit, inlämnar Ministern i Kejsaredömet lagförslaget till Rikskonseljen i den i Reglementet för Rikskonseljen stadgade ordning. Hemställningar i ämnet åtföljas af Senatens och Landtdagens utlåtanden i afskrift.

7) Detta lagförslag granskas af Rikskonseljen på allmänna grunder under medvärkan af Generalguvernören öfver Finland, Ministerstatssekreteraren för Storfurstendömet Finland äfvensom de Senatorer i Kejserliga Senaten för Finland, hvilka efter Nådigt val blifvit därtill särskildt förordnade.

8) Rikskonseljens Nådigst faststälda beslut rörande omförmälda lagförslag promulgeras i stadgad ordning såväl i Kejsaredömet som i Storfurstendömet Finland.

Ordförande i Rikskonseljen (undert.)
„MIKAEL.“

Afskriftens riktighet bestyrker:
Statssekreterare i Rikskonseljen
P. Haritonoff.

Innebörden af ofvan anförda aktstycken, deras djupa ingripande på området af Finlands grundlagar insågs omedelbart af alla finnar. Mörk i hågen skyndade man att ur de utkomna tidningarna förskaffa sig visshet om huru-

vida manifestets innehåll och syfte värkligen egde den bärvidd, huruvida de värkligen så djupt kränkte våra dyrbaraste grundlagar, som man under de närmast föregående dagarna man och man emellan berättat. Den uppfattning, som med anledning af ifrågavarande aktstycken gjorde sig gällande hos det finska folket, blef omedelbart offentligen uttalad uti alla i Helsingfors påföljande dag utkommande morgontidningar, hvilka strax efter manifestets publicering innehöllo en gemensamt affattad så lydande skrifvelse:

„De aktstycken, hvilka den 18 ingingo i Finlands allmänna tidningar och i dag offentliggöras på annat ställe i detta blad, komma såsom en fullkomlig öfverraskning för Finlands folk. Sedan den år 1893 under geheimerådet Bunges ordförandeskap nedsatta kodifikationskomitén, hvilken jämväl hade att uppgöra förslag till ordningen för stiftandet af lagar, som kunde anses beröra för Ryssland och Finland gemensamma intressen eller s. k. rikslagar, i februari 1895 upplöstes, har frågan hittils förblifvit hvilande. Emellertid nedsattes i slutet af januari detta år en hemlig konferens under storfursten Mikaels presidium, sammansatt af medlemmarna i rikskonseljen Soljski, Pobedonostzeff, Ostroffski, Frisch, generalguvernör Bobrikoff, rikssekreteraren Plehve, justitieministern Muravjeff och t. f. ministerstatssekreteraren Procopé. Denna konferens sammanträdde den 30 januari, den 10 och 13 februari, hvarefter dess förslag till rikslagstiftning, hvaremot t. f. ministerstatssekreteraren inlade reservation, omedelbart godkändes af H. M:t. Manifestet och förordningen promulgerades i ryska Regeringsbudbäraren den 17:de dennes.

Genom bestämningarna i dessa aktstycken har en för våra grundlagar okänd form för stiftandet af lag i Finland blifvit promulgerad att gälla äfven i detta land. Genom Alexander I:s bekräftelse af Finlands grundlagar 1809 blef Sverges dåvarande konstitution stadfäst att fortfarande gälla på Finlands jord. Detta innebar att själfherskarmakten icke utsträktes till Finland utan att hvarje förändring af dess konstitution skulle ske i enlighet med den form konstitutionen själf bestämde, det vill säga under landets ständers medvärkan.

Utan denna medvärkan och utan att K. Senatens för Finland utlåtande inhämtats har nu en förändring af konstitutionen genomförts, gående ut på att åt högsta maktens omedelbara afgörande öfverlämna alla under det sväfvande begreppet rikslagar fallande ärenden, af hvilka själfklart det öfvervägande flertalet är af den natur att de enligt grundlagarna icke kunna afgöras utan ständernas medvärkan.

Hithörande grundlagsbud äro af följande lydelse. § 40 i Regeringsformen stadgar: *„Ej må Kejsaren och Storfursten någon ny lag utan Ständernas vetskap och samtycke göra eller någon gammal afskaffa.“* I Landtdagsordningens 71 § stadgas: *„Grundlag kan stiftas, ändras, förklaras eller upphäfvas endast på framställning af Kejsaren och Storfursten och med alla ståndens bifall.“*

Slutbekräftelsen på Landtdagsordningen är af följande lydelse:

„Jämte det Wi förbehålla Oss vår rätt sådan densamma uti Regeringsformen af den 21 aug. 1772 samt Förenings- och Säkerhetsakten af den 21 februari och 3 april 1789 försäkrad finnes och icke blifvit genom uttryckliga ord uti förestående Landtdagsordning förändrad, vele Wi i Nåder denna Landtdagsordning såsom en orygglig grundlag gilla och fastställa. Till yttermera visso hafva Wi detsamma Egenhändigt undertecknat, som skedde i S:t Petersburg den 3/15 april 1869.

ALEXANDER."

Dessa grundlagar har Finlands nuvarande monark bekräftat genom en så lydande försäkran:

„Sedan Wi genom den Högstes skikkelse kommit i ärftlig besittning af Storfurstendömet Finland hafva Wi härmedelst velat ytterligare stadfästa och bekräfta den religion, de grundlagar, rättigheter och privilegier hvart och ett stånd inom berörda Storfurstendöme isynnerhet och alla dess inbyggare i gemen, så högre som lägre, hittils enligt detta lands författning åtnjutit, lofvandes att bibehålla desamma oförrykta i deras kraft och värkan.

Livadia den 6 november 1896.

NIKOLAI."

SENATENS OCH STÄNDERNAS ÅTGÄRDER.

Men redan innan saken sålunda kommit till offentligheten hade medborgare i Helsingfors samlats till möte för att rådslå med anledning af berörda vårt lands statsrättsliga ställning så fruktansvärdt hotande tilldragelse. Mötet uttalade såsom sin åsikt att Finlands senat utan dröjsmål, redan före manifestets offentliggörande i landets allmänna tidningar, borde göra alt hvad den kunde för att afvärja den öfverhängande faran. Å mötets vägnar afgingo jämväl deputationer till senatorerna för att delgifva dem denna allmänhetens önskan. Senatens beslut lördagen den 18 februari 1899 blef emellertid, med 10 röster mot 10, hvarvid ordförandens röst afgjorde, att manifesten skulle publiceras i samma dags allmänna tidningar och att senaten först därefter skulle vända sig till H. M. Kejsaren med underdånig hemställan, hvari anhölles om sådan nådig förklaring att manifestet ej afsett inskränkande af det finska folkets grundlagsenliga rätt. Finlands prokurator reserverade sig mot detta beslut, emedan han ansåg manifestet vara af den art, att senaten, innan den vidtog andra åtgärder, bort hos monarken göra en framställning om dess grundlagsvidrighet. Såsom en följd af denna tidpunkts politiska händelser ha vi att anteckna en till majoriteten hörande senators, friherre Yrjö-Koskinens utträdande ur den inhemska styrelsen.

Omedelbart efter det manifestet offentliggjorts i de allmänna tidningarna, affattade senaten en underdånig fram-

ställning till H. M. Kejsaren med anhållan om förklaring i ofvan antydd riktning, och framfördes skrifvelsen till Petersburg af prokuratorn och viceordföranden i senatens ekonomiedepartement. Senatens hemställan var af följande lydelse:

„Jämlikt nådigt manifest af den $^{3}/_{15}$ innevarande februari har Eders Kejserliga Majestät fastställt särskilda grundstadganden angående utarbetandet, granskningen och offentliggörandet af lagar, som utfärdas för Kejsaredömet, med inbegripande af Storfurstendömet Finland.

Jämte det senaten enligt Eders Kejserliga Majestäts nådiga befallning i dag offentliggjort de senaten tillhandakomna afskrifterna af förenämda nådiga manifest och grundstadganden, har senaten, åt hvilken landets allmänna styrelse är anförtrodd, ansett det vara en helig plikt, förestafvad ej mindre af dess tjänsteed än af dess omförmälda ställning, att hos Eders Kejserliga Majestät i djupaste underdånighet gifva uttryck åt de betänkligheter, som det nådiga manifestet jämte grundstadgandena hos senaten framkallat.

Finlands inre ordning och förhållande till Kejsaredömet fastställdes af Kejsar Alexander den förste, glorvördigst i åminnelse, genom nådig försäkran af den $^{15}/_{27}$ mars 1809. Genom denna, såsom Kejsaren själf nådigst täktes uttrycka sig, högtidliga i ständernas närvara utfärdade och i den Högstes hälgedom kungjorda akt bekräftade och stadfästade Kejsaren landets religion och grundlagar samt de privilegier och rättigheter hvart och ett stånd inom Storfurstendömet isynnerhet och alla dess inbyggare i gemen, så högre som lägre, hittils enligt konstitution åtnjutit. Att Kejsaren härvid afsåg de konstitutionella rättigheter, som enligt den i Finland förut gällande statsförfattningen tillkommit undersåtarne, eller närmare bestämdt: deras urgamla rätt till själfbeskattning och deltagande i lagstiftningen, är i sig själf uppenbart. Men Kejsaren lät sig därjämte angeläget vara att vid olika tillfällen gifva uttryck åt sina afsikter i detta hänseende. Sålunda öppnade Kejsaren landtdagen med orden: „Ja'i promi de maintenir votre constitution, vos lois fondamentales".

I manifestet af den $^{15}/_{27}$ mars 1810 yttrar Kejsaren, hurusom hans afsikt varit att styra detta land „comme une nation libre et jouissant des droits, que sa constitution lui garantie".

I nådiga kungörelsen af den $^{9}/_{21}$ februari 1816 säger Kejsaren vidare: „Öfvertygade, att den Författning och de Lagar, som, öfverensstämmande med Finska Folkets lynne, seder och bildning, under en lång följd af år utgjort grundvalen för dess borgerliga frihet och lugn, icke kunde, utan våda för dessa, inskränkas eller rubbas, hafve Wi från första stunden af Wår Regering öfver detta land, icke allenast på det högtidligaste bekräftat samma Författning och Lagar, med de hvarje Finsk Medborgare, i följe däraf, tillkommande friheter och rättigheter, utan ock, efter föregången öfverläggning med Landets församlade Ständer, tillförordnat en särskild Styrelse, som, under namn af Wår Regerings-Conseil, sammansatt af Finske Män, hittils i Wårt namn besörjt Landets Civila förvaltning och rättvisans skipande i sista Instance, oberoende af all annan makt, än Lagarnes, och den Wi, såsom

Regent, i följe af dem, Själfve utöfva. Det är på sådant sätt Wi velat både ådagalägga de tänkesätt, som ledt och framgent skola leda Oss, i hänseende till Wåre Finske Undersåtare, och tillika, för evärdeliga tider, befästa den försäkran de af Oss emottagit, angående bibehållande af deras särskilda Författning under Wår och Wåre Efterträdares spira".

På den grundval, som genom Kejsar Alexander den förstes föreningsakt var lagd, har Finlands styrelse under snart hundra år handhafts och utvecklat sig i synnerhet sedan landets ständer genom Kejsar Alexander den andres visa åtgärder bereddes tillfälle till tätare regelbundna sammanträden.

Då Finland är förenadt med och underordnadt Kejsaredömet, hvilket innehar den suveräna makten, så är däraf en naturlig följd att ett antal frågor, hufvudsakligen de som gälla successionsordningen, Kejserliga familjen och internationella förhållanden, helt och hållet undandraga sig de finska institutionernas handläggning.

Men frågor, som enligt landets författning, sådan den blifvit faststäld och tillämpats af Kejsar Alexander den förste och hans Höga efterträdare, ankomma på de finska institutionerna, kunna icke undandragas dessa institutioners lagenliga handläggning därför, att de därjämte beröra hela ryska riket eller allmänna riksintressen eller eljes stå i samband med Kejsaredömets lagstiftning. Ty nämda författning, hvars ändamål, enligt hvad Kejsar Alexander den förste mångfaldiga gånger uttalat, var att bereda Finlands folk en nationell och politisk tillvara, innebär att Finland är ett inom sig självständigt lagstiftnings- och förvaltningsområde, för hvilket lagar stiftas af Monarken under medvärkan af landets egna institutioner. I det fall att författningen fordrar ständernas deltagande i en lagstiftningsåtgärd, bör ständernas beslut af Monarken oförändradt stadfästas eller ock ärendet anses hafva för den gången förfallit. I öfriga fall fattar Monarken ensam de beslut, han anser vara för landet nyttiga.

Uti punkt 5 af grundstadgandena föreskrifves emellertid att beträffande de lagstiftningsförslag, hvilka enligt ordningen för den inre förvaltningen af Storfurstendömet Finland öfverlämnas till landtdagens i Finland behandling, erfordras landtdagens *utlåtande* jämväl vid utfärdande af såkallade rikslagar. Men de lagförslag, som enligt Finlands grundlagar böra öfverlämnas till landtdagen, blifva icke allenast föremål för *utlåtande,* utan skola af ständerna afgöras genom *beslut*, som enligt hvad nyss nämdes bör af Monarken oförändradt fastställas eller afböjas. Då berörda grundstadgandens affattning innebär den möjligheten, att en lag kunde utfärdas i strid med ständernas utlåtande, så innefatta dessa stadganden följaktligen en inskränkning i ständernas grundlagsenliga rätt. Och denna inskränkning är så mycket betänkligare, som omfånget af de lagar, hvilka skola anses beröra rikets intressen, icke är på något sätt begränsadt, utan kunde komma att utsträckas till hvilket lagstiftningsområde som hälst.

Då ifrågavarande grundstadganden sålunda innebära en afvikelse från Finlands grundlagar, så följer däraf, att

denna lagstiftningsåtgärd lagligen icke bort hafva tillkommit utan medvärkan af ständerna, alldenstund, enligt 71 § Landtdagsordningen, „grundlag kan stiftas, ändras, förklaras eller upphäfvas endast på framställning af Kejsaren och Storfursten och med alla ståndens bifall“.

Senaten anser sig därför af sin plikt manad att för Eders Kejserliga Majestät i djupaste underdånighet anmäla, att nu ifrågavarande lagstiftningsåtgärd icke tillkommit i den ordning Finlands grundlagar stadga. Senaten tvekar icke häller att i underdånighet uttala, att det finska folket, hög som låg, därför måste i densamma se ett undertryckande af finska folkets författningsenliga rätt, hvilken detta folk icke vet sig genom någon handling från sin sida hafva förvärkat.

Allernådigste Kejsare! Finlands inbyggare skola aldrig upphöra att välsigna minnet af den högsinnade monark, som, då Finland vid föreningen med Kejsaredömet gick nya öden till mötes, visste att binda detta folk vid sig genom trohetens och kärlekens oupplösliga band. Det finska folket är jämväl djupt medvetet om den tacksamhetsskuld, hvari det står till alla sina följande ädla Monarker, för det hägn de gifvit detta folk och för de välgärningar de bevisat detsamma. Det har ock en så hög tanke om Monarkens hälgade person och orubbligheten af fursteord, att det uti dem alltid sett ett osvikligt stöd för bevarandet af landets lagliga ställning. Hos Eders Kejserliga Majestäts senat kan därför icke uppstå någon tanke på att det skulle kunna ligga i Eders Kejserliga Majestäts nådiga vilja och afsikt att frångå den högtidliga försäkran till Finlands folk, som Eders Kejserliga Majestät vid sin tronbestigning afgifvit om bibehållandet af landets författning fast och oförrykt i dess fulla kraft. Senaten måste därför antaga, att ett oafsiktligt förbiseende af Finlands författningsenliga rätt här egt rum, men ett förbiseende, som, därest icke rättelse vinnes, skall sprida djup oro och nedslagenhet bland Finlands folk och förlama dess idoga värksamhet för höjandet af bildning och välstånd i dessa nordliga och af naturen kargt lottade trakter.

Då senaten hyser den fasta öfvertygelsen att Eders Kejserliga Majestät genom ifrågavarande liksom genom Dess öfriga regeringsåtgärder åsyftat det finska folkets väl och då ett behörigt beaktande af ständernas författningsenliga rätt icke häller är oförenligt med den i grundstadgandena föreskrifna ordningen för ärendenas behandling, vågar senaten underdånigst anhålla:

att Eders Kejserliga Majestät täktes i nåder förklara att ifrågavarande lagstiftningsåtgärd icke åsyftat att inskränka finska folkets grundlagsenliga rätt.

Enär det emellertid otvifvelaktigt kan finnas lagfrågor, berörande rikets allmänna intressen, hvilka borde behandlas i annan väg än den hittils vanliga, och då senaten är öfvertygad om, att finska folket icke skall undandraga sig de medgifvanden och uppoffringar, som i rikets värkliga intresse kräfvas, vågar senaten därjämte underdånigst hemställa att Eders Kejserliga Majestät täktes genom sakkunniga personer såväl från rysk som från finsk sida låta utarbeta förslag till lag om behandling i lagstiftningsväg af ärenden, berörande

rikets allmänna intressen, hvilket lagförslag efter sorgfällig förberedande pröfning skulle till Finlands ständers grundlagsenliga behandling öfverlämnas".

Senatens deputerade lyckades ej vinna audiens hos H. M. Kejsaren. Dock upplästes den underdåniga hemställan för H. M. af Finlands ministerstatssekreterare. Den föranledde ej till någon åtgärd. H. M. Kejsaren svarade att han själf komme att i sista hand afgöra, hvilka ärenden som vore att betrakta såsom gemensamma riksangelägenheter.

Jämväl ständernas talmän besökte samtidigt Petersburg för erhållande af audiens hos H. M. i syfte att för honom framlägga Finlands lagliga representations bekymmer och sorg med anledning af manifestet samt anhålla om liknande förklaring som senaten.

Strax efter manifestets emanerande hade nämligen äfven ständerna samlats för att öfverlägga om hvad Finlands lagliga representation kunde göra för afvärjande af den hotande olyckan. Lagutskottet tog frågan till behandling och framlade vid ständernas gemensamma plenum den 21 februari ett så lydande förslag:

„Med stöd af 2 och 56 §§ i landtdagsordningen har lagutskottet beslutit att hos Finlands Höglofliga Ständer vördsamt göra en förberedande hemställan angående nedannämda ärende.

I de nådiga propositioner och dem åtföljande handlingar, som blifvit till utskottet hänskjutna, förekomma uttalanden, enligt hvilka det vore afsedt att öfver ständernas svar å sagda propositioner inhämta yttrande af myndigheter i Kejsaredömet, innan frågan om ny värnepliktslag för Finland, hvilken betecknats såsom en hela riket berörande angelägenhet, varder föremål för Hans Kejserliga Majestäts slutliga pröfning. Denna omständighet, i förening därmed att i de nådiga propositionerna endast utlåtande af ständerna äskats, har visserligen omedelbart tilldragit sig utskottets synnerliga uppmärksamhet; men utskottet har dock ansett, att ett fullföljande i grundlagsenlig ordning af detta lagstiftningsärende, som uppenbart hör till området af de ärenden, för hvilkas afgörande ständernas samtycke erfordras, icke vore uteslutet.

Denna förutsättning har emellertid blifvit betänkligen rubbad genom Kejserliga manifestet af den $^{3}/_{15}$ innevarande februari och de detsamma åtföljande „Grundstadganden angående utarbetande, granskning och offentliggörande af lagar, som utfärdas för Kejsarriket med inbegripande af Storfurstendömet Finland". Ty punkten 2 i sagda stadgande lämnar rum för möjligheten, att äfven lagstiftningen rörande militärväsendet blefve underkastad den genom desamma angifna ordning för åvägabringande af rikslagar. Manifestet står altså i sådant oskiljaktigt sammanhang med de ständerna vid denna urtima landtdag förelagda ärenden, som 2 § Landtdagsordningen omförmäler, samt påkallar därför ett särskildt beaktande jämväl med hänsikt till fullföljandet af ständernas uppgift.

Det lagstiftningsförfarande, som de med det Kejserliga manifestet utfärdade stadganden föreskrifva, afviker väsentligen från den enligt Regeringsformen

af den 21 augusti 1772 samt Landtdagsordningen af den 15 april 1869 gällande ordning för stiftande af lagar, som skola erhålla giltighet för Storfurstendömets område. Ständerna komme nämligen att deltaga i rikslagarnas eller de för Kejsaredömet och Storfurstendömet gemensamma lagarnas stiftande endast genom afgifvande af utlåtanden, hvilka, efter granskning i rikskonseljen, kunde undergå ändring vid ärendets slutliga afgörande af Hans Kejserliga Majestät.

Då manifestet således åsyftar ändring af gällande grundlag samt sådan ändring kan åvägabringas endast „på framställning af Kejsaren och Storfursten och med alla ståndens samtycke", är det uppenbart att manifestet, hvilket tillkommit utan ständernas medvärkan, icke kan i Finland ega kraft af lag. Med afseende härå och då ett sådant förhållande är egnadt att rubba den hälgd vårt folk af ålder tillagt landets lag och monarkens ord samt anledning finnes till det antagande, att sakens värkliga beskaffenhet icke blifvit för Hans Kejserliga Majestät fullständigt framstäld, måste det betraktas såsom en bjudande plikt för ständerna ej blott mot landet utan äfven mot monarken att söka utan dröjsmål bringa anförda omständigheter till Hans Kejserliga Majestäts kännedom samt utvärka ett ordnande i grundlagsenlig väg af den lagstiftning, som i manifestet afses.

På grund häraf får lagutskottet vördsamt hemställa: att ständerna måtte hos landtmarskalken och talmännen anhålla det desse ville hos Hans Kejserliga Majestät i underdånighet framhålla ofvan antydda synpunkter".

Ständerna godkände lagutskottets förslag, och landtmarskalken jämte talmännen afreste till Petersburg med den underdåniga petitionsskriften, som var affattad på grundvalen af lagutskottets ofvan anförda förslag.

Denna ständernas deputation fick emellertid icke häller audiens hos H. M., och ständernas petitionsskrift har t. v. icke blifvit föredragen för monarken. Med oförrättadt ärende, med grusade förhoppningar återvände såväl senatens som ständernas deputerade.

MEDBORGARNE RÅDPLÄGA.

Sålunda hade man försökt alt hvad på vanlig officiell väg kunde göras för att för H. M. Kejsaren framlägga finska folkets tvifvel och bekymmer med anledning af att manifestet af den 15 februari kränkte vår autonomi och våra regentbesvurna lagar. Man hade hoppats det monarken täkts afgifva en lugnande förklaring. Men man lyckades ej nå det åsyftade målet på officiell väg. Dock ville folket ännu ej uppgifva alt hopp. Om hela det finska folkets gemensamma suckan nådde den för sina undersåtars väl ömmande regentens öron, hoppades man ännu på en förklaring från hans sida, som vore egnad att lugna de djupt

upprörda sinnena. Detta hopp hystes af hela Finlands folk. De högsta såväl som de lägsta samhällslagren voro genomträngda af samma känsla, och därför insågo också alla vikten af att denna allmänna uppfattning af sakläget på sätt eller annat bragtes till offentligheten.

Omedelbart efter manifestets offentliggörande hade denna tanke uppstått samtidigt hos en mängd medborgare i olika delar af landet, och hos alla hade denna tanke jämväl resulterat i samma uppfattning, att en till H. M. Kejsaren ställd massadress i en eller annan form borde fås till stånd. Flere personer i Helsingfors fingo mottaga om afsändarnes allvarliga oro vittnande förfrågningar, huruvida ej någonting borde försökas, huruvida man äfven i hufvudstaden förlorat all besinning. Hufvudstaden var emellertid medveten om hvad plikten kräfde. Redan dagen efter manifestets publicerande diskuterades frågan kotterivis öfver alt i staden.

Frågan om en massadress upptogs, så vidt man känner, ungefär samtidigt söndagen den 19:de febr. vid tvänne privata mindre sammanträden af medborgare i Helsingfors. De båda medborgargrupperna satte sig ännu samma dag den 19:de i förbindelse med hvarandra.

Vid öfverläggningarna framhölls och omfattades den åsikten, att ett massuttalande af hela folket i form af en adress — med eller utan deputation — icke kunde annat än gifva ökad kraft åt det uttalande, som ständerna förr eller senare i saken måste komma att afge.

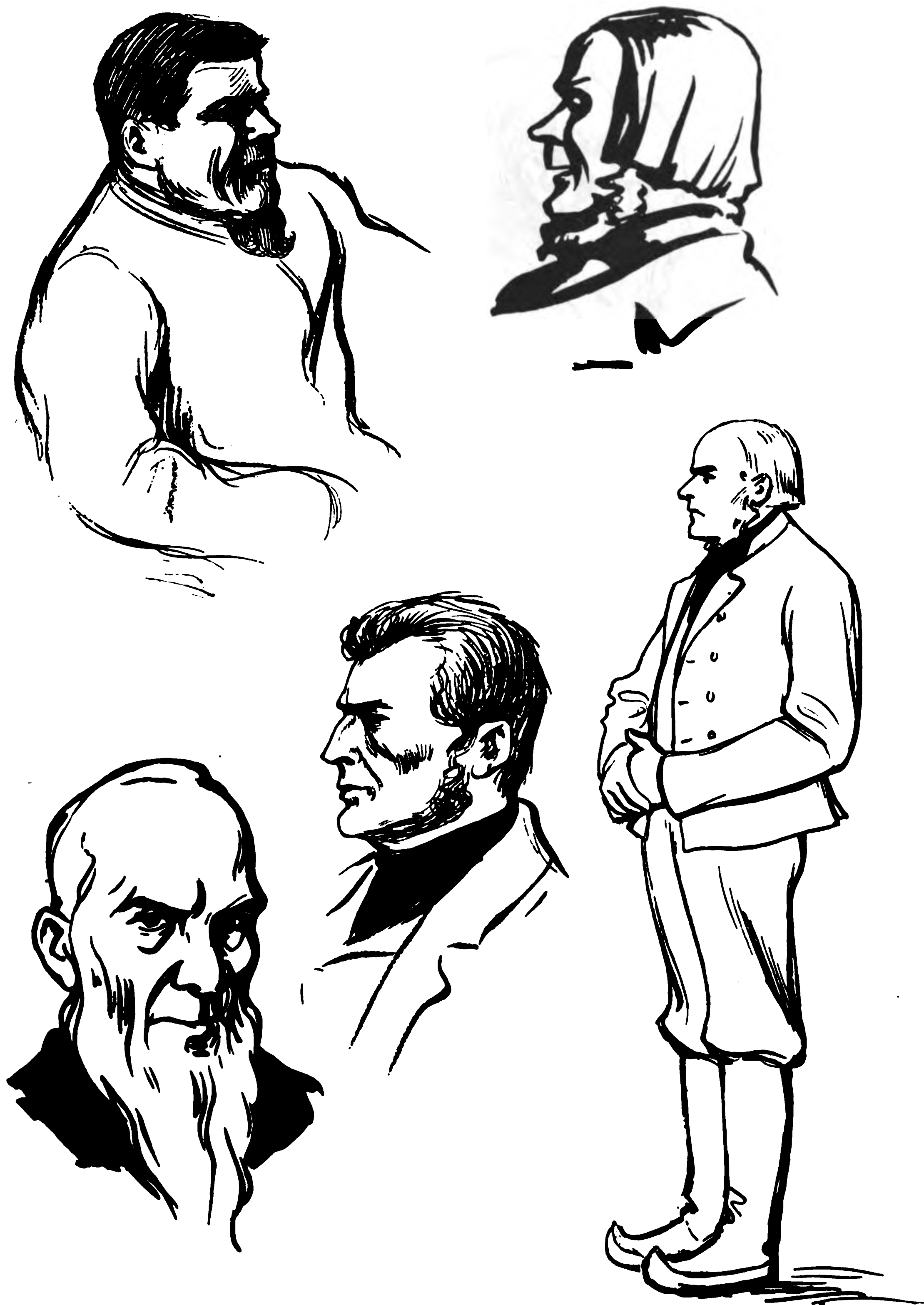
Några personer utsågos för att närmare öfverlägga om saken och dessa sammankallade ett möte af medborgare måndagen den 20 febr. i Ateneum i Helsingfors. Antalet deltagande torde varit inemot fyrahundra. Mötet beslöt enhälligt att allmänheten borde beredas tillfälle att uttala sig i den fråga, som upptog allas sinnen. För ändamålet skulle nedsättas en komité, som egde vidtaga de för realiserandet af mötets beslut nödiga åtgärderna samt för öfrigt fritt handla efter omständigheterna.

Den valda komitén beslöt vidtaga åtgärder för förberedandet af en allmän medborgerlig adress till Hans Majestät, och framhölls önskvärdheten af att en representant från hvarje af Finlands kommuner skulle till H. M. framföra adressen.

Då emellertid dessa delegerade, till antalet omkring 500, för resan till Helsingfors och från Helsingfors till den ort, där H. M. för tillfället kunde komma att befinna sig, skulle vidkännas rätt betydande kostnader, var det viktigt, att nödigt belopp garanterades innan företaget startades. I detta ändamål företogs en garantiteckning, och inom mindre än ett dygn hade af ett fåtal personer en garantiteckning af 440,000 mk åstadkommits.

Under de närmaste dagarna utarbetades planen för adressens förberedande. Enligt denna skulle söndagen den 5:te mars allmänna medborgerliga möten hållas i hvarje af Finlands kommuner.

Adressen författades och godkändes samt måste därpå jämte motivering utskrifvas för att genom resande meddelas landets samtliga kommuner söder om

I Deputationen deltagande allmogemän, tecknade af ALBERT EDELFELT.

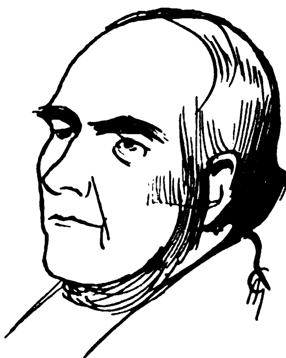
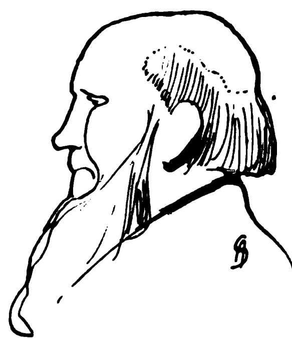

I Deputationen deltagande allmogemän, tecknade af ALBERT EDELFELT.

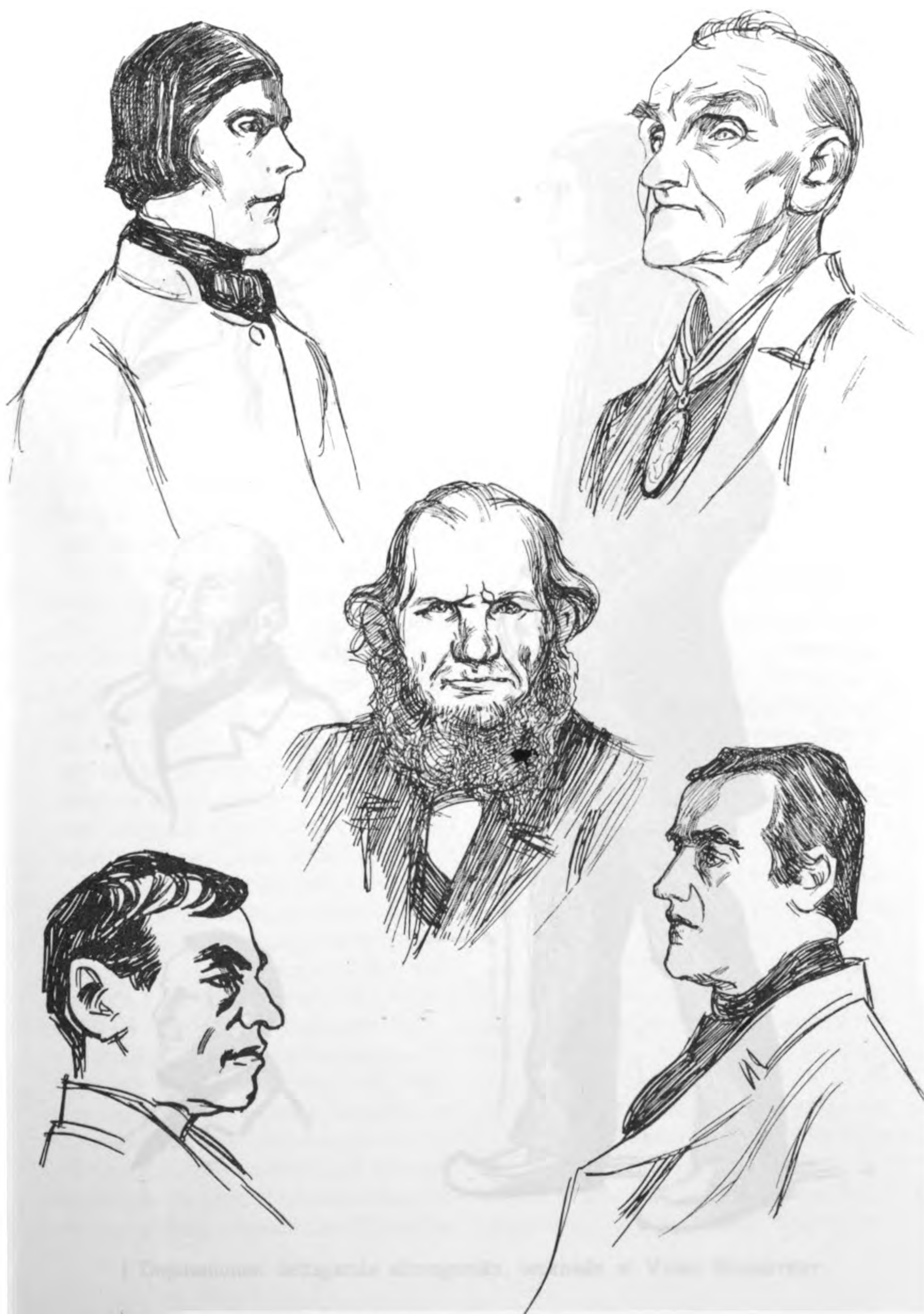

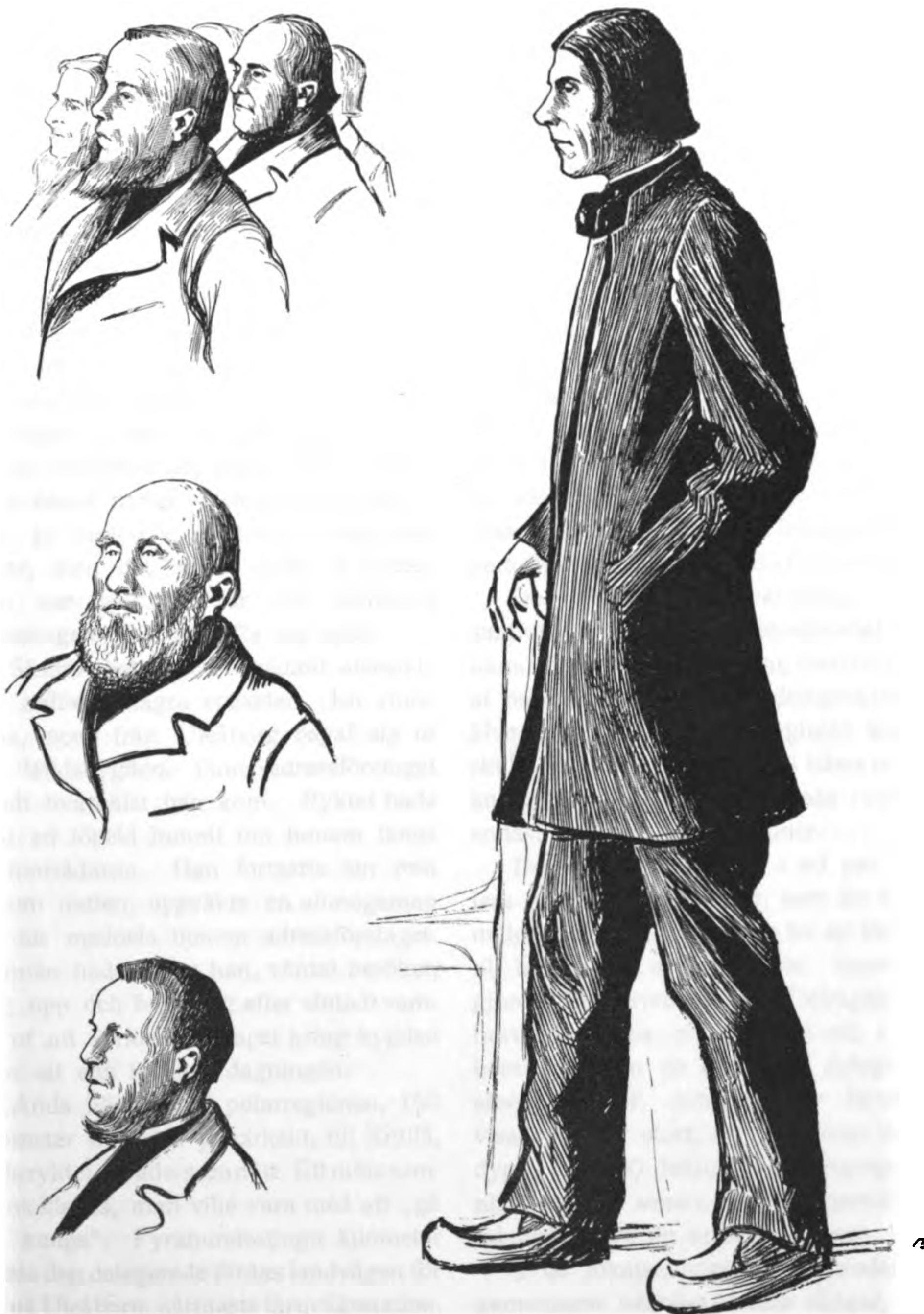

I Deputationen deltagande allmogemän, tecknade af ALBERT GEBHARD.

I Deputationen deltagande allmogemän, tecknade af Eero Järnefelt.

I Deputationen deltagande allmogemän, tecknade af Väinö Blomstedt.

polcirkeln. Ett hundratal damer och herrar utförde under loppet af ett dygn utskrifningsarbetet. Till att underrätta medborgare om adressföretaget hade anmält sig personer af olika samhällsklasser, som hvar och en skulle besöka några personer inom ett antal kommuner samt till dessa öfverlämna adressen och omsorgen om mötenas anordnande. Från landsortsstäderna reste åter emissarier för omgifvande kommuner.

De som lämnade bud om adressföretaget till de skilda kommunerna kunde till stöd för företaget icke åberopa sig på någon uttalad opinion inom de politiska kretsarna, de kunde icke ens framhålla något namn i Helsingfors-komitén, som ju bestod af politiskt okända personer, men det var ej häller af nöden. Idén var sprungen ur den allmänna stämningen, den talte för sig själf.

Såsom belysande i sådant afseende må anföras några episoder. En emissarie, som från Uleåborg begaf sig ut till landsbygden, fann adressföretaget kändt hvarhälst han kom. Ryktet hade som en löpeld hunnit om honom längs telefontrådarna. Han fortsatte sin resa genom natten, uppväkte en allmogeman för att meddela honom adressföretaget. Mannen hade, äfven han, väntat besöket, steg upp och begaf sig efter slutadt samtal ut att sprida budskapet kring bygden utan att ens invänta dagningen.

Ända högt upp i polarregionen, 150 kilometer norr om polcirkeln, till Kittilä, hade ryktet om adressen nått. Ett möte sammankallades, man ville vara med att „gå till kungs“. Fyrahundratjugu kilometer måste den delegerade färdas landvägen för att nå Uleåborg, närmaste järnvägsstation.

I Joensuu trakten hade vid budskapet om massadressen gamla allmogemän och kvinnor börjat lära sig att skrifva sina namn för att äfven de få vara med.

Till skärgårdens talrika holmar spred sig en kohort af unga skidlöpare. Öfverhufvud kunde på stämningen tillämpas ett kort meddelande till Helsingfors: entusiasmen är utan gräns! („Innostus rajaton!“).

I Helsingfors omhändertogs namnuppsamlandet företrädesvis af damer. Staden indelades i 38 distrikt, med hvar sin kvinliga distriktschef. Under distriktschefen stod ett antal personer, i medeltal 10 à 12, som hvar och en försedd med en afskrift af adressen och en teckningslista besökte hemmen. I Helsingfors undertecknades adressen af 35,035 personer.

De delegerades inkvartering i Helsingfors omhändertogs af en inkvarteringsnämd bestående, äfven den, företrädesvis af damer. Då städernas delegerade och äfven ett antal andra antagligen självfva skulle söka sig rum i stadens bästa hotell, ansåg sig nämden böra bereda rum för endast omkring 450 personer.

Dessa placerades dels i ett par enklare hotell, dels i lokaler, som för ändamålet godhetsfullt upplåtits för att inredas till hemvist åt de delegerade. Samtidigt gjordes hos privatpersoner förfrågningar, huruvida dessa vore villiga att i sina hem emottaga en eller flere delegerade såsom gäster. Intresset för företaget visade sig så stort, att på mindre än ett dygn c:a 200 inbjudningar ingingo till nämden och senare inbjudningarnas antal blef större än erforderligt var.

I de lokaler, som skulle inredas till gemensamt hemvist, måste sängar, ma-

drasser, dynor, filtar, sänglinnen m. m. anskaffas. Alt erforderligt lämnades med största beredvillighet och naturligtvis gratis af firmor och inrättningar. Hundratal dyn- och madrasshölster fyldes och hopsyddes af tjänstvilliga händer, och då kommunernas representanter anlände, stodo hemmen färdiga, propra och inbjudande att emottaga de långväga kommande gästerna.

I Brandkårshuset anordnades ett kansli, skött af damer och unga herrar. Kansliet fördelade anländande delegerade på respektive hem, mottog kommunernas adresser och de delegerades af deras valmän utfärdade fullmakter, förde förteckning öfver de delegerade samt stod de resande till tjänst med alla äskade upplysningar. Vid hvarje ankommande tåg möttes de delegerade af marskalker, som ledsagade dem till kansliet och därefter till respektive hem.

Samtidigt med alt detta måste ett annat arbete utföras. De anländande adresserna med sina namnunderskrifter måste ordnas, namnen räknas samt det hela inbindas i tomer.

Efter hand som de resande anlände, fördes adresserna med underskrifter korgtals till den lokal, där räknings- och sorteringsarbetet försiggick. Ett hundratal damer och herrar arbetade äfven här långt in på nätterna mot den 13:de och 14:de. — En bokbinderiafdelning inrättades på samma ställe. Efter hand som underskrifterna räknats, bokförts och ordnats länsvis, vidtog häftningen.

Möten hade hållits på utsatt dag öfver hela landet, 483 delegerade hade utsetts och adressen på mindre än en vecka undertecknats af 522,931 personer eller rättare, såsom efter några försenade listors tillkomst framgår, af 523,907 personer. Listorna med underskrifterna inbundos i 26 tjocka tomer och ett supplementband samt vägde sammanlagdt 85 kilo.

Den senaste folkräkningen i Finland skedde år 1890, hvarför hvarje statistisk kalkyl för 1899 måste blifva rätt sväfvande. Emellertid uppskattar man Finlands nuvarande, skrifkunniga befolkning, som uppnått 15 år, till omkring 600,000 personer. Af dessa ha 523,907, eller mellan 80 och 90 procent, tecknat sig under adressen. Och dock bör man besinna, att detta resultat ernåtts utan att tidningsprässen nämt ett ord om företaget, att undertecknandet skett på några få dagar, äfven i de mest glest befolkade ödemarker, att vägarna i vidsträkta landsdelar igensopats af ett rasande yrväder och att termometern dessa dagar ställvis sjunkit till 30° under fryspunkten.

Kostnaderna för de delegerades resor bestredos dels af dem själfva, dels af deras valmän, dels af garanterna, som äfven betäkt emissariernas resekostnader och andra med företaget förenade mindre utgifter. Af det garanterade beloppet har för ändamålet mellan en femte- och en sjättedel kommit till användning.

Förslag till program för deputationens värksamhet utarbetades äfven af sagda komité. Frågan huruvida deputationen först borde tillkännagifva sin afsikt för landets generalguvernör eller direkt för ministerstatssekreteraren öfverlämnades till deputationens eget afgörande. Enligt komiténs uppfattning borde

deputationen emellertid icke anse sin handlingsfrihet bunden af 1826 års förordning, som förvägrar enskilda deputationer rätt att söka audiens hos monarken utan att därtill ha utvärkat tillåtelse af vederbörande guvernörer. Som kändt beslöt den stora deputationen att själf delge generalguvernören sin afsikt och samtidigt afresa till Petersburg.

Adressen var af följande lydelse:

Stormäktigste, allernådigste Kejsare och Storfurste!

Eders Kejserliga Manifest af den (3) 15 sistlidne februari har öfveralt i Finlands bygder väkt bestörtning och sorg.

Det finska folkets urgamla rätt att genom sina representanter, Ständerna, deltaga i lagstiftningen blef för evärdelig tid stadfästad af Kejsar Alexander I, hvars minne vi välsigna. Denna rätt har under Högtsalige Kejsarne Alexander II och Alexander III blifvit utvecklad och närmare ordnad.

Men enligt de grundstadganden, som jämte Manifestet utfärdats, skulle Ständerna i de ärenden, som förklaras beröra äfven Kejsaredömets intressen, icke mera få deltaga i lagstiftningen med sådan beslutanderätt, som dem enligt Finlands grundlagar tillkommer.

Det är en hörnsten i vår samhällsbyggnad, som sålunda genom Manifestet rubbas. Underskrifna finska medborgare af alla samhällsklasser anhålla underdånigst att Eders Kejresliga Majestät täktes lyssna till våra ord, då vi nu inför Tronen uttala vårt djupa bekymmer öfver det öde, som hotar vårt fädernesland, om beståndet af dess grundlagar undergräfves.

Allernådigste Kejsare!

Under högsinta Herskares spira och hägnadt af sina lagar har Finland oafbrutet framskridit i välstånd och andlig odling. Folket har trofast sökt fylla sin plikt mot sina Monarker och det Ryska riket. Vi veta att vårt land på senaste tider haft ovänner inom Ryssland, hvilka genom smädelser sökt framkalla misstro till det finska folkets trohet och redbarhet. Men vi veta också, att dessa smädelser blott äro foster af osanning. Det finnes intet land, där aktning för öfverhet och lag vore djupare rotfäst än i Finland. Under de nittio åren af dess förening med det mäktiga Ryssland har ordningen i det finska samhället aldrig sviktat. Omstörtande läror hafva icke här funnit någon näring. Känslan af trygghet och lycka har alt mera befästat de band, som gjort Finland till en oskiljaktig del af det Ryska riket, och hvilka likväl tillåtit dess folk att bevara och utveckla sitt eget nationella skaplynne, som är gifvet detta folk af Gud och icke kan genom något tvång förändras.

Vi kunna ej tro, att Eders Kejserliga Majestäts höga afsikt varit att genom Manifestet skapa ett hot för Finlands rättsordning och inre lugn. Vi tro fastmer, att Eders Majestät i nåder vill behjärta det intryck Mani-

festet väkt och förordna att dess stadganden skola bringas i öfverensstämmelse med Finlands grundlagar. Vi kunna ej inrymma i våra hjärtan något tvifvel på Kejsarordets orygglighet. Vi veta ju alla, att vår Nådige Monark är den, som inför hela mänskligheten förkunnat, att makt bör vörda rätt. Och ett litet folks rätt är lika helig som den största nations, dess fosterlandskärlek är inför Allsmäktig Gud en dygd, från hvilken det aldrig bör vika. Med djupaste vördnad och trohet framhärda

Stormäktigste, Allernådigste Kejsare och Storfurste!

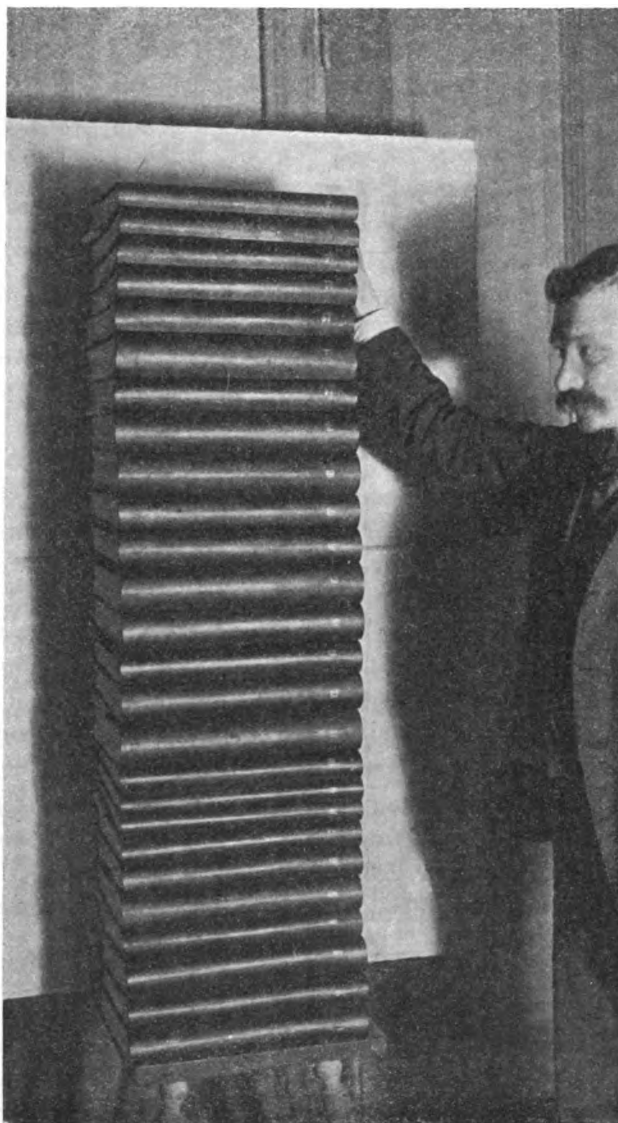
Eders Kejserliga Majestäts underdånigste och tropliktigste undersåtar.

HELA FOLKET ÄR MED.

Hvad för öfrigt adresssens tillkomst beträffar är ännu att märka, att dess undertecknande öfver hela landet värkställdes inom förloppet af en enda vecka, till största delen på en enda dag, söndagen den 5 mars. Ett sådant resultat är ej frukten af en liten folkuppviglarhops värksamhet. Alla samhällsklasser och stånd voro med, alla utan åtskilnad. Blott i en del trakter af landet, där kringstrykande tatariska kramhandlare af misstänkligt yttre, hästgällare m. m. spridt falska rykten om den nya jorddelningen, som enligt deras föregifvande komme att bli en följd af manifestet och skänka den obesuttna befolkningen gratis jord, förhöllo sig några torpare kalla gentemot adressen. Att detta mullvadsarbete emellertid ej i nämnvärd grad förmådde kväfva ens dessa de lägsta samhällslagrens entusiasm framgår af det faktum, att under denna ena vecka 522,931 namnunderskrifter samlades under adresserna, som kommunernas deputerade förde med sig till hufvudstaden den 12 och 13 mars 1899. Några hundra underskrifter anlände ännu efteråt, men de kommo för sent för att få rum i de adressband, som i Helsingfors förenades till 26 digra inbundna volymer, bildande uppstaplade på hvarandra en manshög bokkolonn.

Namnteckningarna under adressen till H. M. fördela sig på länen på följande sätt:

	Ursprungligen räknade namn.	Senare tillkomna	Summa.
Nylands län	77,115	385	77,500
Åbo o. Björneborgs län	92,310		92,310
S:t Michels län	40,732		40,732
Kuopio län	57,867		57,867
Uleåborgs län (Utom Lappmarkens härad).	44,282	529	44,811
Viborgs län	74,587		74,587
Tavastehus län	49,023		49,023
Vasa län	86,970		86,970
Finnar i Sverge	45	62	107
Summa	522,931	976	523,907

MASSADRESSEN.

DEN STORA DEPUTATIONEN I HELSINGFORS.

Som nämdt hade i Finlands samtliga lands- och stadskommuner den 5 mars hållits möten för väljande af representanter, de där egde föra adressen till Helsingfors och därifrån till Petersburg. De sista anlände till hufvudstaden den 13 mars p. a. Följande morgon sammankommo de alla i Brandkårshuset, där mötet öppnades med bön och afsjungande af en psalm. Omkring 460 representanter närvoro. Först valdes en 16-manna komité, 2 man ur hvarje län, för att ordna deputationens praktiska arbete, besluta om resan till Petersburg m. fl. ännu oafgjorda frågor.

Den i Helsingfors tillsatta komitén hade anskaffat rum åt representanterna dels i enskilda familjer, dels å hotellen. Dessutom hade man sörjt för att särskilda matställen stodo till deputationsmedlemmarnas förfogande. Sina lediga stunder använde dessa till besökande af utställningar och samlingar; för ett par kvällar hade de deputerade inbjudits af studenterna nationsvis till animerade aftonsamkväm, där under den varmaste fosterländska stämning tal och sång omväxlade.

Senare höllos ännu några möten. Ett väkt förslag att deputationen ej i sin helhet skulle resa till Petersburg utan i stället uppdraga adressens framlämnande åt en mindre delegation förföll efter en längre diskussion. Tisdagen den 14 mars p. a. afreste en delegation af 16 man i förväg till Petersburg för att träffa förberedande åtgärder därstädes. Påföljande onsdag den 15 mars beslöt deputationen i sin helhet att med extra tåg kl. 7,20 e. m. begifva sig till destinationsorten. De som ej fingo plats på detta extra tåg, begagnade sig af aftontågen 8,10 och 10 p. a. Samtliga medlemmar af den stora deputationen hade sålunda afrest till den stora metropolen i öster med undantag af den komité, som bl. a. fått i uppdrag att välja en deputation, som egde att för generalguvernören anmäla om den stora deputationens resa.

Deputationens medlemmar besjälades af en brinnande hänförelse för sin sak. Enstaka förslag att deputationen borde afstå från sin ursprungliga föresats att resa till Petersburg nedtystades med stort eftertryck af pluraliteten, hvilken framhöll såsom en bjudande plikt för deputationens samtliga medlemmar att göra alt hvad i deras förmåga stod för fullgörande af det förtroendeuppdrag de mottagit af sina valmän. Den omständigheten att resan hos en del väkte vissa dubier berodde på de oroväckande ryktén, som kort förut inlupit från Petersburg. Man befarade att en deputation af den omfattning som denna sannolikt komme att stöta på en mängd obehag och svårigheter, de där vore egnade att minska utsikterna för en lycklig utgång af adressföretaget. Dessa farhågor befunnos sedermera vara ogrundade. Samma afton deputationens afresa skedde anmälde f. ö. Nylands läns guvernör på generalguvernörens befall-

ning telegrafiskt hos de petersburgska polismyndigheterna om deputationens ankomst, hvilken sålunda ej inträffade oförmodadt.

Denna anmälan bidrog sannolikt kraftigt till att deputationen obehindradt kunde röra sig i den ryska hufvudstaden. Dess medlemmar mottogos vänligt och gästfritt af därstädes bosatta landsmän, hvilka välvilligt erbjödo sig till deras vägvisare i den främmande staden.

Men redan förrän deputationens alla medlemmar framkommit till Petersburg, anhöll den i Helsingfors kvarblifna delegationen om audiens hos hans exc. generalguvernören. En tidigare gjord anhållan att genom förmedling af Nylands läns guvernör erhålla audiens blef afslagen af skäl att deputationen rätteligen bort söka nalkas hans excellens genom förmedling af landets samtliga guvernörer. Påföljande dag erhöll deputationen emellertid audiens utan någon som hälst förmedling, och höll landtdagsmannen Brusila vid detta tillfälle på finska ett tal, hvilket äfven upplästes i rysk öfversättning och var af följande lydelse:

Eders Excellens!

Inemot 500 medborgare, på hvilkas uppdrag vi vända oss till Ers Excellens, hafva i dessa dagar från alla Finlands bygder samlats i landets hufvudstad. Invånarne i vårt lands särskilda kommuner hafva anförtrott dem att framföra till H. M. Kejsaren och Storfursten en underdånig adress, hvilken, undertecknad af 522,931 finska män och kvinnor, uttalar hela folkets känslor. Sådan åtgärd är i vårt land sällsynt, men tillåtes af våra lagar. Dess orsak är folkets bekymmer, som under de sista tiderna öfvergått till modlöshet och sorg.

Sedan århundraden åtnjuter Finlands folk ett samhällsskick, som gifver det rätt att genom sin representation deltaga i lagstiftningen. Då folket nu insett, att ständernas beslutanderätt genom det sista Kejserliga manifestet bragts att vackla, hafva medborgare i landets alla bygder, ehuru nationens lagliga representanter nu äro samlade, känt sig manade att genom särskild åtgärd bringa till sin Monarks kännedom folkets rotfasta, orubbliga rättsuppfattning. Ehuru Ers Excellens vistelse i detta land varit kort, har Ers Excellens säkerligen varsnat huru dess folk håller lagen i hälgd. Ers Excellens har helt visst sett huru uppskakande lagens åsidosättande värkat på detta folk; öfveralt råder en sorgtyngd sinnesstämning; endast ett fåtal af dem, som stå lägst i bildning och alls ej uppfatta hvarom fråga är, deltaga icke i denna nationalsorg; pliktkollisioner, sedlig förvildning skola öfveralt uppstå, då folket känner sina rättsbegrepp vackla; i de lägsta samhällslagren skall man då tro, att meningen är att rubba alla samhällsordningens och eganderättens grundvalar.

Finlands folk, som icke vet sig någonsin hafva brutit sin plikt, längtar att få sina känslor omedelbart framförda inför tronen. Därför hafva de från särskilda kommuner komna ombudsmännen begifvit sig till S:t Petersburg i förhoppning att Hans Kejserliga Majestät behagade i nåder höra deras önskningsmål. Vi våga vara förvissade därom, att Ers Excellens, hvilken det otvifvelaktigt ligger om hjärtat, att lugn sinnesstämning bevaras i det land, som anförtrotts i Eder vård, skall med sitt förord hos Hans Kejserliga Majestät främja denna förhoppning.

Hans exc. generalguvernören svarade det han i stöd af ofvan anförda (1826

års) förordning ej ansåg sig kunna vidtaga någon åtgärd för att befordra företaget, men att om deputationen genom general Procopés förmedling lyckades vinna audiens hos H. M. Kejsaren och det täktes H. M. att fästa afseende vid deputationens anhållan, detta vore någonting, som berodde på H. M:s godtfinnande. F. ö. meddelade hans excellens att en förklaring af nådiga manifestet vore att förvänta och uppmanade hans exc. deputationens medlemmar att resa till sina resp. hem.

DEN STORA DEPUTATIONEN I PETERSBURG.

Emellertid hade den stora deputationens medlemmar redan torsdag morgon den 16 mars med tre särskilda tåg anländt till Petersburg och lotsades de af mötande landsmän till de för dem reserverade kvarteren. Man hade fruktat att det måhända blefve svårt att i Petersburg få rum för alla, men därstädes bosatta finnar hade inom ett par dagar anskaffat sådana till ett så betydande antal att flere af dem fingo stå obegagnade. Deputationen mottogs vid sin ankomst till stationen af petersburgska polismyndigheter, som på intet vis gjorde intrång i dess görande och låtande, utan inskränkte sig endast till att uppmana några af dess medlemmar att infinna sig hos stadsprefekten för att redogöra för deputationens afsikter och önskningsmål. Till denne afgick en åttamanna delegation för afgifvande af den äskade förklaringen. Efter att här ha tillkännagifvit såsom sin afsikt att genom ministerstatssekreterarens förmedling få framlägga en adress för H. M. Kejsaren samt hos honom erhålla audiens, anhöllo de om tillstånd att samlas i den finska församlingens kyrka i Petersburg för hållande af gudstjänst och möte äfvensom att i mindre grupper om 15—20 man fritt få röra sig omkring i staden. Stadsprefekten biföll på ett tillmötesgående sätt till delegationens begäran.

Deputationen ålåg nu närmast att söka vinna ministerstatssekreteraren, general Procopés medvärkan för ernående af sina syften. Redan i Helsingfors hade man valt ett mindre 24 manna utskott (de förutnämda 16 och därtill 8, således 3 för hvarje län), som erhöll detta uppdrag. Ännu samma torsdag kl. 3 e. m. infann sig utskottet hos ministerstatssekreteraren. Där tolkade jur. kand. J. Castrén på finska och prof. O. Engström på svenska för general Procopé deputationens ändamål och anhöll att han ville framlägga adressen för H. M. Kejsaren samt om möjligt åt deputationen utvärka audiens hos monarken. Hans exc. ministerstatssekreterarens svar utföll synnerligen hoppingifvande. Adressen lofvade han i alla händelser framföra till H. M. Kejsaren och uppläsa den för honom „med lika ljudelig röst, som han tidigare uppläst senatens skrif-

velse". Hvad deputationens anhållan om audiens vidkom, ansåg sig general Procopé ej kunna anhålla därom, innan han tillkännagifvit saken för Finlands generalguvernör, alldenstund detta förfarande enligt lag i hans tycke var nödvändigt. Hans excellens meddelade därjämte det hans handlingsfrihet ej komme att vara bunden af det svar han erhölle från Helsingfors. Utskottets medlemmar tolkade öppet och oförskräkt för ministerstatssekreteraren det finska folkets gemensamma djupa bekymmer och hopp samt framhöllo betydelsen af deputationens resa för Finlands konstitutionella integritet. Och man återvände med jämförelsevis goda förhoppningar från ministerstatssekreteraren samt gaf de väntande deputationsmedlemmarna del af det svar den finska regeringens representant i Petersburg afgifvit.

Följande fredag morgon (d. 17 mars) hade man i finska församlingens kyrka ämnat hålla den gudstjänst, hvartill man allaredan utvärkat stadsprefektens tillstånd. Men denna deputationens afsikt att med en gudstjänst inleda sitt maktpåliggande värf möttes af ett oväntadt hinder. Finska församlingens kyrkoherde pastor Hakkarainen ville ej upplåta sin kyrka för ifrågavarande ändamål af fruktan att detta skulle åsamka församlingen och kyrkan ledsamheter, trots stadsprefektens redan gifna samtycke. Han ansåg ej det muntligen afgifna löftet vara tillfylles, utan vände sig till de lutherska församlingarnas biskop därstädes. I förstone välvilligt stämd för saken, ändrade denne emellertid senare åsikt och anmodade deputationen att söka utvärka tillstånd af inrikesministern under förmedling af ministerstatssekreteraren. Svenska församlingens i Petersburg kyrkoherde Kajanus lofvade däremot utan några som hälst vilkor ställa sin kyrka till deputationens förfogande. Men efter kyrkoherden Hakkarainens besök hos biskopen förbjöd denne uttryckligen kyrkoherden Kajanus att upplåta sin kyrka åt deputationen. Denna uppvaktade visserligen ännu på torsdag afton ministerstatssekreteraren samt för andra gången stadsprefekten, men utan åsyftadt resultat. Till följd af kyrkoherden Hakkarainens ömkliga skuggrädsla måste sålunda den beramade gudstjänsten inhiberas.

Påföljande fredag (den 17) afbidde man med spänning ett definitivt svar från ministerstatssekreteraren. Ofvannämda 24-manna komité hade bland sig utsett en fem-manna värkställande delegation, som arbetade för deputationens syften. Senare på e. m. spred sig ock ett rykte att någonting blifvit gjordt, ehuru icke det som man väntat. Det blef bekant att ministerstatssekreteraren endast i bref underrättat H. M. om deputationens ankomst till Petersburg, om dess numerär, namnunderskrifternas antal samt adressens innehåll, hvilket af honom uppgafs i alt väsentligt öfverensstämma med senatens skrifvelse, som han ett par veckor tidigare uppläst för H. M. Med anledning häraf frågade hans excellens huru med den anlända deputationen borde förfaras. Man viste vidare att svar vore att påräkna ännu samma afton.

Denna underrättelse var egnad att djupt nedslå deputationens redan ljusnande förhoppningar. Det förspordes att

ministerstatssekreteraren vidtagit sagda åtgärder på inrådan af inrikesministern, med hvilken han konfererat i anledning af deputationens anhållan att få begagna lutherska församlingens kyrka. Nu var emellertid den omständigheten att Finlands officiella representant i Petersburg ej under personlig audiens hos H. M. Kejsaren velat förorda adressen och rekommendera deputationen till företräde hos monarken egnad att i väsentlig mån minska möjligheterna för adressens framlämnande. Man hade ju sålunda ej en gång anhållit om audiens för deputationen hos H. M. Kejsaren. Med stor oro och spänning afvaktade deputationen därför det redan länge motsedda svaret. Detta afgafs jämväl redan samma afton men meddelades ej deputationen förrän följande dag (lördagen) kl. 1/2 3 e. m. Vid nämda klockslag egde densamma infinna sig å statssekretariatet för att erhålla besked. Med bleknande om ock ännu ej helt och hållet slocknade förhoppningar motsåg deputationen detta spännande ögonblick.

Tjugofyra-manna utskottet inträdde då å statssekretariatet, medan en mängd öfriga deputerade kvarstannade i förrummet eller i trappuppgången. Ministerstatssekreteraren uppläste nu för utskottet ett utdrag ur H. M. Kejsarens enskilda bref till honom, hvilket utdrag i svensk öfversättning är af följande lydelse:

„Tillkännagif för medlemmarne af denna femhundramanna deputation, att Jag naturligtvis ej tager emot dem, ehuru Jag dock icke är ledsen på dem. De böra återvända till sina hem och kunna därefter inlämna sina ansökningar till guvernörerne, hvilka insända desamma till generalguvernören, som slutligen eger öfversända dem till eder för att Mig föreläggas, ifall afseende å dem kan fästas. Förklara för den hit anlända deputationen betydelsen af manifestet af den 3 februari och må den sedan i frid återvända hem“.

Brefvets innehåll var klart. Deputationen insåg att dess resa varit förgäfves. Det hade ej lyckats densamma att erhålla audiens hos H. M., som icke ens velat se adressen. General Procopé förbjöd tillika all vidare diskussion i saken. Men en af deputationens medlemmar, konsul E. Wolff, anhöll om ordet och tolkade å sina kamraters vägnar deputationens känslor för hans excellens.

Hr Wolffs med värme framsagda tal var liksom framsprunget ur djupet af de närvarandes hjärtan och vardt i själfva värket ett vackert uttryck för hela det finska folkets känslor. Tvänne närvarande bönder förklarade jämväl, att talet tolkade folkets uppfattning af sakläget.

Man dröjde ännu en stund å statssekretariatet. Fråga hade nämligen väkts att H. M:s ofvan anförda svar skulle meddelas deputationens på skilda håll boende medlemmar påföljande dag, söndag, i Petersburgs svenska kyrka, där dessa haft för afsikt att samlas vid tiden för gudstjänsten. General Procopé begaf sig till inrikesministern för att anhålla om tillstånd härtill. Hans exc.

återvände om en stund och meddelade att det vore deputationens medlemmar obetaget att i smärre grupper begifva sig till kyrkan, men att H. M:s svar där ej finge uppläsas. Under sådana förhållanden ansågs gudstjänsten ej ega nämnvärd betydelse för deputationen, hvarför man beslöt tillkännagifva för dess medlemmar att återresan till Finland kunde företagas redan samma afton. I dystraste stämning och med tunga steg gick man ned för finska statssekretariatets trappor och återvände till kvarteren för att vidtaga åtgärder för hemfärden.

RESAN HEM.

Efter att ha gifvit de på olika håll boende deputationsmedlemmarna del af den förkrossande nyheten, beståldes utan dröjsmål ett extra tåg för återfärden. Sålunda kunde man anträda återresan till Finland dels med aftonens ordinarie, dels med det extra tåget. Hemresan var alt annat än glad. Tunga voro de finska representanternas tankar, och det var liksom de ackompanjerats af den hvinande nordanstormens vilda fortissimo, under det yrsnön, som hopade sig alt högre, drog sin hvita liksvepning öfver Ingermanlands vida slätter. Det gemensamma målet var ännu en gång den finska hufvudstaden, där man beslutit att påföljande dag ha en sista sammankomst.

Den starka nattliga snöstormen vållade de resande åtskilliga obehag. Då nämligen resp. tåg anländt till Kaipiais och Kouvola stationer, nödgades de stanna för snöhinder; ett tidigare gods- och passageraretåg hade nämligen fastnat i drifvorna, och all trafik på denna som ock på flere andra banor afstannade helt och hållet. Deputationen var af denna orsak tvungen att tillbringa en stor del af söndagen på Kouvola och anlände först vidpass kl. 7—8 på kvällen till hufvudstaden.

ÅTERKOMSTEN TILL HELSINGFORS.

Redan under återresan hade deputationen nåtts af en från Helsingfors stadsfullmäktige och dess medborgare utgången inbjudning till supé å societetshuset i Helsingfors. Mangrant infunno sig våra bönder i sina anspråkslösa vadmalsrockar och becksömsstöflar till festen, där de möttes af all den aktning och sympati de nu mer än någonsin voro i behof af. Och genomträngd af en mäktig samhörighetskänsla firade man här en af dessa högstämda fosterländska fester, som firas blott en gång under ett helt sekel.

Efter intagen supé beträddes estraden af assessor U. Kurtén, som uppläste följande tal på finska och svenska:

Ärade gäster! Vi ha bedt Eder samlas här denna aftonstund, på det att Edra bröder och systrar i Helsingfors finge trycka Edra händer och säga Eder farväl, innan I återvänden till Edra hem. Tusende andra skulle omgifva Eder vid detta tillfälle, om det för utrymmets skull varit möjligt.

Vi förstå så väl de känslor, som rörde sig i Edra hjärtan under återfärden från S:t Petersburg, medan vinterstormen med sitt ömsom hotande, ömsom klagande ljud susade öfver bantåget. Edra känslor och våra känslor ha varit desamma. Alla ha vi underskrifvit adressen. Alla äro vi öfvertygade att hafva handlat rätt, då vi i densamma öppet uttalat landets djupa bekymmer.

Sorg råder i Finlands bygder. Men denna sorg får icke alstra svaghet och modlöshet. Sedan urminnes tider har Finlands folk arbetat på detta lands uppodling, och därunder har det burit pröfningar, som stålsatt dess kraft och uthållighet. Sådant detta land nu ter sig med landtbruk, industri och samfärdsmedel, med bildningsanstalter af alla slag, med vetenskap, literatur och konst, och med ett vaket och outplånligt nationalmedvetande, sådant har det blifvit genom vårt folks eget ihärdiga, plikttrogna och kärleksfulla arbete. Detta arbete får icke afmattas, det skall tvärtom med fördubblad ifver fullföljas, så att det släkte som nu lefver må lämna i arf åt kommande släkten alt rikare medel att gå framåt på civilisationens och den folkeliga upplysningens väg.

Finlands medborgare skola icke låta sin rättskänsla vilseledas eller förslappas. Ty det är den, som alt framgent skall gifva sin prägel åt alla sträfvanden i vårt samhällslif.

Och kristendomens höga läror skola bevaras såsom den ädlaste beståndsdel af folkets tänkesätt samt upprätthålla vår förtröstan till den Allsmäktiges hjälp.

Den senaste tidens tilldragelser hafva sammanslutit alla Finlands inbyggare till en enda stor familj. Vi känna hvarandra nu bättre än förr. Vi veta att öfveralt i detta land, i ödemarken som i hufvudstaden, hos den enkla odalmannen likaväl som hos lärdomens målsmän, hos alla Finlands söner och döttrar, i djupet af allas hjärtan bor kärlek till fäderneslandet och vördnad för dess lagar. Starka genom dessa känslor, kunna vi hoppas att ljusare dagar åter skola randas för vårt land. Vare detta vårt afskedsord till Eder.

Lefve vårt dyra fädernesland!

Programmet bjöd för öfrigt på musik och fosterländska sånger. Jämväl andra tal höllos, och grundtonen i dem alla utgjordes af den öfvertygelse, att folkets en gång väkta nationalmedvetande komme att bereda det seger äfven i de svåraste pröfningar.

Följande måndag den 20 mars var stora deputationen för sista gången samlad i brandkårshuset, där man jämväl före afresan hållit möte, då ännu med goda förhoppningar. Man skulle fatta ännu ett gemensamt beslut, göra ännu en sista ansträngning.

I sitt svar hade H. M. Kejsaren, som ofvan anförts, utstakat den väg öfverlämnarne af adressen borde inslå, om de ville att nådigt afseende fästes vid deras ansökan. Visserligen var äfven detta råd vilkorligt: „ifall afseende å dem kan fästas", och just med anledning häraf hade hos deputationens medlemmar för ett ögonblick den åsikt gjort sig gällande, att det ej skulle löna mödan att ens försöka få adressen framlagd för H. M. Kejsaren. Man enades emellertid

slutligen om att man ytterligare borde försöka hvad försökas kunde, och måndagsmötet hölls för att rådgöra och besluta härom.

Tvänne representanter för hvarje län utsågos för att inlämna adressen jämte bifogad skrifvelse till vederbörande guvernörer för att vidare på officiell väg frambefordras till H. M. Kejsaren. De delegerade inlämnade också under följande veckor till resp. guvernörer dessa petitioner, i hvilka man hänvisade till den i statssekretariatet kvarlämnade bokstapel, innehållande mer än en half miljon finska namnunderskrifter.

Slutligen beslöts på detta sista möte att låta slå en gemensam minnespenning till hugfästande af denna minnesrika för värnandet af Finlands rättigheter gjorda resa, och innan deputationen skingrades, fotograferades densamma i grupp på Nikolaikyrkans trappa framför den ädle Alexander den II:s monument, hans, som engång väkte Finlands slumrande konstitutionella former till nytt lif.

Med afsjungande af „Vårt land“ och en bön för fosterlandet slöts stora deputationens sammanvaro. Dess medlemmar afreste med skilda tåg till sina resp. hemorter.

Hufvudsyftet med denna finska folkets väldiga kraftansträngning hade förfelats. Dock gjordes den ej förgäfves. Den bär för alla tider ett vackert vittne om folkets vakenhet och visar världen, att Finlands folk ej vill förlora sina dyrbaraste rättigheter utan att försvara dem till sista andetaget.

PRINS EUGEN.

PRINS EUGEN.

AF BIRGER MÖRNER.

Sällan har väl en konstutställning öppnats under ogynsammare omständigheter än hvad fallet blef med Svenska Konstnärsförbundets nyss afslutade utställning härstädes. Allas sinnen voro riktade på andra, en hvar närmare till hands liggande intressen, det var i en stad, där ögat endast möttes af sorgedräkter och långa svarta flor, den svenska konstens unga falang denna gång mötte med all sin glada, sorglösa färgrikedom. Och prässen, hvilken annars vid slika tillfällen som härolden förr vid svenska riksdagens öppnande så välvilligt brukar rida ut och i gathörnen blåsa till samling, råkade samtidigt få hästen skjuten under sig. —

Trots alt detta är det emellertid ett faktum att denna utställning blef en afgjord succes. Också märktes bland de utställande konstnärerna flere af Sveriges bästa här redan förut välbekanta konstnärsnamn. Här voro Bergh och Liljefors, Carl Larsson, Josephson och Nordström, Zorn och Björck — andre att förtiga.

Bland de konstnärer, som här för första gången exponerade, fans det emellertid särskildt en, som i synnerlig grad väkte intresse och sympati och som — jag tror mig utan öfverdrift kunna säga det — kanske väkte det i högre grad än någon af de öfrige utställarne, och denne konstnär var landskapsmålaren Prins Eugen, Hertigen af Nerike.

Det har många gånger framhållits, att svenskarne, såsom ett mer än de fleste lyriskt folk, inom målningskonsten hufvudsakligen skulle egna sig för landskapsmålning. För egen del anser jag

emellertid detta vara en fras porträttmåleriet torde väl nämligen hemma hos oss stå högst och för öfrigt, naturligt nog, äfven hos oss räkna de flesta anorna. Men faktum är, att den samtida svenska landskapsmålningen — hufvudsakligen tack vare åttiotalets studier i Paris — eger en omväxlande rikedom på talanger. Hvilket olika kynne röjes icke hos Nordström i hans sätt att skildra de karga, ljungklädda bärgknallarna på hans barndoms Tjörn, hos Ekström, då denne på duken fäster sina veka Ölandslandskap, hos Wahlberg, Rydberg, Hermelin och Arborelius eller hos Eugen Jansson, då denne med paletten full af blått och hvitt och en obetydlighet rödt eller gult återger lyktornas flämtande, kalla ljus från en gata på Södermalm?

Bland alla dessa landskapsmålare är Prins Eugen emellertid diktaren. Framför en duk af honom frågar man sig mindre än framför någon annans: „Hvarifrån motivet?" Det är med hans taflor som vid lyssnandet till en vacker ballad. Man grubblar icke öfver om dikten har sin motsvarighet i någon bestämd händelse; den lefver sitt eget lif, och man kan älska den för dess egen skull.

Hans diktaretemperament är blidt, elegiskt och stilla. Det ligger öfver all hans konst något förunderligt afvägdt och beherskadt. Hans färg är enkel men mättad — han älskar det dekorativa, de stora, vackra konturerna, men däremot fördjupar han sig aldrig i detaljerna.

Betrakta till exempel „Molnet", hvilket konstvärk fans exponeradt å härvarande utställning och hvaraf en afbildning här bredvid återfinnes. Dess „rekvisita" äro: en liten gångstig, några träd och ett moln på himmelen. Träden äro till ytterlighet förenklade — några löfmassor, ur hvilkas sammansmältande gröna kaos man icke ens urskiljer de olika träden. Och ändock hvilken värkan har han icke med så enkla medel åstadkommit! Det ligger högsommarro öfver landskapet; alt är så stilla, icke en gren rör sig, det hela skulle måhända vara dödt, om icke ett funnes, som gåfve taflan lif, och det är det stora hvita moln, som just nu står öfver trädkonturen och som kanske redan nästa ögonblick skall hafva ändrat gestalt.

Det finnes en annan af hans taflor — den jag för min del af alla hans målningar håller mest af — hvars namn är „Sista solglimten"; i denna är det den sjunkande solens sista stråle, som ger taflan dess säregna lif. Den gamla byggningen, som eljes ligger med sitt röda tak och enformiga hvita muryta bakom öfverväxande träd, får af denna ljusglimt en betagande glans och fägring; det gamla tegeltaket lyser som nytt, rutorna blixtra som vore därinne fest — för första gången kanske på hundrade år. En sekund till, och alt skall åter vara som förut. Öde och dödt skall det ligga där, färdigt att rifvas. Och man väntar med vemod att den barmhertiga solstrålen skall försvinna.

„Sommarnatten" — ett motiv från Tyresö i Stockholms skärgård, där Prins Eugen om somrarna brukar vistas — eger något trollskt i sin blågröna färgton. Det är en del holmar som simma omkring i det stilla vattnet — jag vet

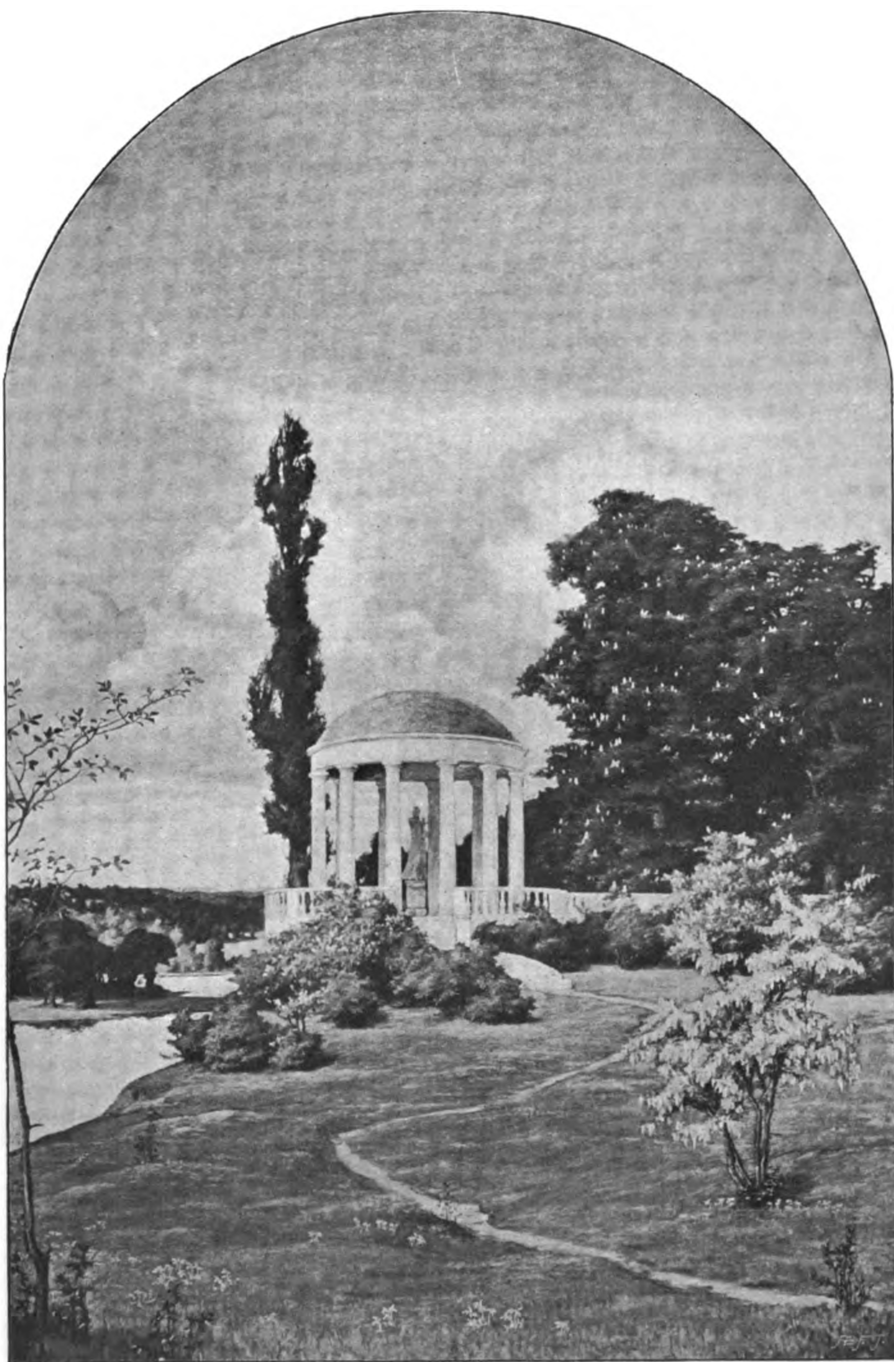
MOLNET.

EFTER EN MÅLNING AF PRINS EUGEN.

SISTA SOLGLIMTEN.

EFTER EN MÅLNING AF PRINS EUGEN, SKUREN I TRÄ AF TEKLA NORDSTRÖM.

MOTIV FRÅN ULRIKSDAL.

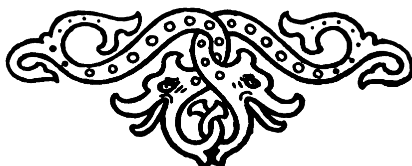
EFTER EN TAFLA AF PRINS EUGEN.

ej hvarför, men jag har alltid framför den taflan haft en förnimmelse som hördes öfver vattnet en svag, aflägsen musik. En dylik sensation är naturligtvis endast inbillning, men jag är tacksam mot en konstnär som förmår väcka en dylik.

Under de sista åren har Prins Eugen icke framträdt för allmänheten med några nya stafflibilder; han har egnat sin tid först åt utförandet af de stora dekorativa dukar, hvilka nu pryda den kungliga foyern i nya Operahuset — och af hvilka föröfrigt den ena, ett motiv från Ulriksdal, här återfinnes afbildad — sedan dess är han sysselsatt med en ofantligt stor duk, återgifvande ett skärgårdslandskap och afsedd att uppsättas i Stockholms norra latinskolas vestibyl.

Prins Eugen, som är född 1865, framträdde första gången såsom exponerande konstnär 1894. Han hade innan dess under några år idkat studier för Gervex och Bonnat samt den svenske, numera aflidne parisaren Hugo Salmson.

Genom sitt starka konstnärstemperament och det honom egendomliga allvar, hvarigenom han redan nu från att vara en konstnärlig furste blifvit en furstlig konstnär, har Prins Eugen gifvit vännerna af svensk konst grundade förhoppningar om sin än ytterligare konstnärliga utveckling.

OM TILLÄMPAD VETENSKAP.

AF THEODOR HOMÉN. *)

en vetenskapliga forskningen går i våra dagar sin egen säkra väg. Den har sitt mål i sig själf, utforskandet af sanningen. De storartade tillämpningar, som gjorts t. ex. inom kemins och fysikens områden, hafva ej stört det objektiva forskningsarbetet inom dessa discipliner. Dessa praktiska uppgifter hafva visserligen i senaste tider trädt fram alt mera, och sant är att opinionen skattar värdet af en vetenskaplig upptäkt högre, ifall den tillika är af omedelbar praktisk nytta; men det oaktadt är vetenskapen sedan långa tider tillbaka stark nog att ostördt gå mot sitt eget mål.

Så har det dock ej alltid varit. På flere områden ha helt visst forskningens första stapplande steg uttagits helt och hållet i praktiskt syfte, så i medicinen, juridiken, matematiken, mekaniken, astronomin. Den allmänna kulturen måste hafva nått en viss grad af utveckling, innan vetenskapen kunde odlas för sin egen skull. Efter denna tid har den praktiska användningen af vetenskapens resultat under olika tider och förhållanden varit ganska olika. Ju mera dogmatisk och förnäm vetenskapen var, dess mindre var naturligen sambandet mellan henne och det praktiska lifvet. Både de vetenskapliga och de tekniska framstegen voro emellertid då mycket små. I vår tid åter har det raska vetenskapliga forskningsarbetet just möjliggjort och framkallat äfven teknikens stora framsteg. Utvecklingen på bägge områdena

* Föredrag hållet vid tillträdandet af den Pippingsköldska professuren i tillämpad fysik vid universitetet i Helsingfors.

har gått hand i hand. Och äfven lagstiftningen har följt med denna utveckling, i det att patentlagarna afse att skydda uppfinnarens rätt och därigenom bidragit att skapa nästan ett nytt yrke: det moderna uppfinnareyrket.

Då genom en storartad donation af enskild man en profession i tillämpad fysik vid vårt universitet inrättades, torde mången frågat sig, hvad och hurudant värksamhetsområdet för densamma närmast skulle blifva. Diskussionsvis ha en mängd olika förslag i detta afseende framstälts. För att belysa frågan må det tillåtas mig att yttra några ord om de olika vetenskapernas ställning till och betydelse för kulturutvecklingen och att söka klargöra begreppet „tillämpad vetenskap.“

Till först bör kanske framhållas att uttrycket „tillämpad vetenskap“ icke är fullt korrekt. Kemisten Berthelot säger t. ex.: „Il n'y a pas de sciences appliquées, il n'y a que des applications des sciences“. Detta är naturligtvis riktigt, om man fattar en vetenskap, kemi, fysik o. s. v., i sin helhet. Det finnes icke två kemiska vetenskaper, en tillämpad och en teoretisk, men vissa branscher af en vetenskap, såsom fotografin och elektrotekniken inom fysiken liksom de tekniska vetenskaperna kunna dock kallas för tillämpad vetenskap, tillämpad fysik, kemi o. s. v.

*

I flere högskolors läroplan står främst på programmet teologin, så äfven hos oss. Dess ställning är dock något säregen, i det den till någon del utgör en konfessionel religionslära, icke blott fri forskning. Vid tal om tillämpad vetenskap, om man kan begagna ett här så profant låtande uttryck, kan dock ej förbises att, åtminstone intill nyaste tid, teologin mera direkt, mera centralt än någon annan vetenskap, juridiken i visst afseende kanske undantagen, ej allenast gifvit innehåll och riktning åt individens själslif, bildat hans religion, utan äfven trykt sin stämpel på den allmänna kulturen, på samhället och dess institutioner.

Naturvetenskapen och teologin ha ofta kommit i konflikt och stått i en viss motsats till hvarandra. Och sant är att den fria naturforskningen ej kan tåla någon främmande inblandning på sitt eget område samt likaså att naturvetenskapen från sin sida ibland gifvit uttryck åt en viss skepticism beträffande det dogmatiska elementet i teologin. Men att naturvetenskapen i öfverdrifven själfförhäfvelse ville upphöja sig till en slags religion för människorna är icke riktigt. Om också en naturforskares religionsbegrepp i mycket hög grad påvärkas af den åskådning han i sin vetenskap lefvat sig in uti, så behöfver han å andra sidan för förklaring af människans ställning, eller människan såsom totalitet, begreppet religion såsom någonting utöfver den exakta forskningen stående.

Kampen för tillvaron går som en naturlag genom hela den lefvande skapelsen, ända upp till människan. I motsats till denna lag om det egna jagets skyddande, förenadt rätt ofta med begreppet om anfall mot andra, står religionens, kristendomens outsägligt upphöjda, underbart sköna lära: *du skall älska din nästa*. I människan är nedlagd en disposition för båda dessa prin-

cipers följande, så motsatta de än synas. Det mänskliga lifvet utgör en i tusende former skiftande, af omständigheter och förhållanden påvärkad växelvärkan mellan dessa bägge mäktiga principer, realistisk och idealistisk, materialistisk och religiös, jordisk och gudomlig, huru man vill kalla dem. Denna Kristi lära „du skall älska din nästa“ synes mig vara all religions högsta vishet. Mot de olika religionslärornas öfriga satser och dogmer förhåller sig naturvetenskapen ganska indifferent, ofta skeptisk.

På de mänskliga samhälls- och statsinstitutionerna har juridiken kanske mera än teologin utöfvat inflytande. Den är med desamma intimt förenad, ja, juridiken såsom vetenskap har väl uppkommit hand i hand med den rättsordning, som vid samhällenas och staternas småningom skeende bildning införts eller af sig själft uppstått och vunnit häfd.

Juridiken är alt ännu till sitt väsende och ändamål den vetenskap, som jämte medicinen mest är afsedd för omedelbar tillämpning på det mänskliga lifvets förhållanden. Men äfven oberoende af denna omedelbara tillämpning kan den juridiska vetenskapen i ideell mening vara af största betydelse för samhället, för folken, om den nämligen, själf omutligt sökande sanningen, hos folken kan stärka rättsmedvetandet, kärleken till det rätta, vördnaden för lag.

Medicinen är liksom juridiken till sitt upphof samt alt ännu till sitt väsende till stor del af rent praktisk natur. Dess mål är ju botandet samt numera lyckligtvis äfven förebyggandet af sjukdomar. I sin vetenskapliga utveckling har den dock tagit karaktär af ren naturforskning, så inom anatomin, fysiologin, patologin, liksom äfven terapin, kirurgin och hygienen behandlas enligt rationella naturvetenskapliga metoder. Endast denna exakta forskningsmetod har möjliggjort de stora framstegen inom medicinen och bland annat åstadkommit just den lyckliga förändring eller utvidgning af densamma, att den numera befattar sig med vården af människornas ***hälsa,*** icke allenast ohälsa, sjukdom, såsom förr.

Ännu en sak bör kanske framhållas, då det är fråga om tillämpad vetenskap. Medicinens praktiska uppgift har gifvit upphof till samma förhållande, som inom teologin framträdt i stort, nämligen att laici, helt och hållet utom den officiella vetenskapen stående, ofta blott föga bildade personer blandat sig i utöfningen af denna vetenskap, ofta med utmärkt framgång. Dessa naturläkare, så förkättrad deras värksamhet än varit af den officiella medicinen, hafva dock lyckats införa nya metoder, som senare upptagits t. o. m. af den vetenskapliga medicinen själf. Detta förhållande är ganska lärorikt och en hälsosam påminnelse om huru halffärdiga alla våra vetenskaper, trots sina lysande framsteg, ännu äro. Vetenskapen ***söker*** sanningen, men kommer aldrig att finna den ***fulla*** sanningen. Sålunda kan man fatta, att t. ex. i den praktiska medicinen en icke vetenskapsman ibland kan finna en metod, som är bättre än de metoder, som den i alla fall något tungt arbetande och ibland i vissa gängor gående vetenskapen kommit till. Så förtretlig en sådan konkurrens af laici än kan vara för

det vetenskapliga högmodet — vetenskapsmännen äro ju ej häller mera än människor — så vill och kan ej vetenskapen i vår tid mera vara lika ofördragsam som i forna dagar.

Beträffande särskildt medicinen bör äfven observeras, att hvarje dess utöfvare måhända icke med tillräcklig säkerhet i den ögonblickliga tillämpningen kan begagna hela den stora apparelj, den stora fond af resurser, som hans vetenskap erbjuder, medan konkurrenten naturläkaren oftast är väl inne i sina enklare stycken. Läkareyrket är för öfrigt en konst, icke blott vetenskap, och det är nog möjligt att uttrycket „läkareblick" dock har sin betydelse trots att flere genom långvarig skola gångne Eskulapi söner ej vela tro på ett så enkelt förhållande.

Vi komma till de humanistiska vetenskaperna. Att därvid tala om praktisk tillämpning faller sig något svårt. Språkkunskap t. ex. är ju af stor nytta, men kännedom af olika språk är något helt annat än den moderna språkforskningen, som påverkad af naturvetenskapliga metoder och resultat utgör en helt och hållet vetenskaplig forskning. De humanistiska vetenskaperna, historia, filosofi, estetik, utgöra emellertid själfva kärnan i den mänskliga bildningen, i individens själsodling. De bilda framför andra det vetande, som förädlar känslan och stärker karaktären och viljan.

Kan man tänka sig ett mera utbildande studium än människosläktets historia, de enskilda nationernas, fosterlandets historia. Huru kan man bättre bedöma sitt folks och sin egen ställning till det hela, förstå tidens strömningar och utvecklingens gång, farorna som hota denna utveckling, än genom studium af folkens öden, deras lidanden, deras framgångar, nationernas liksom individernas stordåd och förvillelser, våldets liksom okunnighetens förtryck och härjningar, och under alt detta människornas ständigt på nytt och alt starkare framträdande längtan efter frihet, ljus och sanning? Huru kan man hoppas att djupare förstå det närvarande, bereda det kommande, om man ej känner det förflutna? Om i vår realistiska tid den humanistiska bildningen går nedåt, kan detta ej nog beklagas.

Men vi lefva för närvarande i naturvetenskapernas tidehvarf. Låt oss skärskåda hvilket inlägg dessa forskningsgrenar gjort och kunna göra i den mänskliga kulturutvecklingen.

De mest positiva eröfringar, som vetenskapen gjort, måste onekligen anses fallą inom naturvetenskapernas område. Från en ringa början, därvid vissa naturföreteelser uppmärksammades af de grekiska filosoferna, hvilka i öfrigt på spekulationens väg ville lösa företeelsernas gåta och förklara världssystemets sammanhang, tog denna forskning först tvåtusen år senare ny fart, efter de gigantiska, nyskapande arbetena af Coppernicus, Galilei, Keppler, Newton, Lavoisier, Linné, Darwin och andra. Nu var isen bruten och på den af Galilei inslagna säkra forskningsvägen, baserad på *experimentet,* på ett vädjande till naturen själf i stället för på blott spekulation, har naturforskningen efter honom utfört sina storvärk. Och den utvidgning vårt vetande på dessa områden för närva-

rande oupphörligen vinner är enorm. Knapt har *en* häpnadsväckande upptäkt hunnit spridas öfver världen, innan en ny sådan drager uppmärksamheten till sig.

Oförtrutet, i ifrig täflan arbetar en oöfverskådlig kohort af forskare — icke mindre än kanske tvåtusen fysiker t. ex. — på att stundligen utvidga vårt vetande, så att man kan fatta hvilket arbetskvantum här utföres. Lika rastlöst är arbetet på teknikens område, och här om någonstädes kan med skäl sägas: Labor improbus omnia vincit. Det ligger något våldsamt, något trotsande i detta arbete, detta framtrollande af nya okända naturmakter, denna strid mot elementen, detta kufvande af naturen.

Centralt inom det naturvetenskapliga gebitet står med sina ärorika traditioner fysiken. För de öfriga naturvetenskapernas studium utgöra fysikens framsteg både i teoretiskt och praktiskt hänseende en nödvändig förutsättning. Så hafva redan dess instrument: vågen, termometern, mikroskopet o. s. v. funnit den största användning inom samtliga öfriga branscher af naturforskning, medicinen icke undantagen, och möjliggjort dessas stora framsteg under senaste tid. Jämte kemin och kanske t. o. m. i högre grad än denna har fysiken dessutom varit underlag för teknikens stora uppsving och öfverhufvud funnit tillämpningar på det praktiska lifvets alla områden. Och ur alla grenar af fysiken ha sådana tillämpningar af genomgripande betydelse blifvit gjorda, ur mekaniken, optiken, värmeläran, elektricitetsläran. Öfveralt, så i det stora som i det lilla, möter man maskiner, redskap, inrättningar, möjliggjorda genom fysikens framsteg. Det kännes blott för dem, som förstå särskilda af dessa uppfinningars genialitet, ibland något smärtsamt, då man ser huru hvardagligt, profant dessa uppfinningar ofta behandlas. Telefonen t. ex. betraktas på grund af sin stora användning och enkelhet rent af som ett hvardagsredskap utan att man tänker på huru oändligt subtil denna uppfinning i självfva värket är, representerande det yppersta, hvartill förgångna, långa tiders hängifven forskning i våra dagar kommit. Det vore väl om allmänheten finge en inblick i beskaffenheten, väsendet af åtminstone några af de utmärkta instrument, hvaraf den dagligen, direkt eller indirekt, betjänar sig. Att den nya professuren i tillämpad fysik i sin mån skall bidraga härtill synes naturligt.

Men detta får icke blifva hufvudsak för densamma, liksom det äfven vore omöjligt att i någon mera omfattande grad realisera ett sådant program. De mänskliga uppfinningarna äro redan så mångfaldiga, teknikens framsteg så stora, att området är för vidsträkt. En ingående behandling af detta ämne hör till de tekniska högskolorna och förutsätter hos åhörarne ganska omfattande fackkunskaper i matematik och fysik.

Den nya professurens hufvudsyfte bör blifva att bibringa kunskap om naturen själf, lagbundenheten, sammanhanget i företeelserna i den skapelse, i hvilken vi lefva. Framställningen af dessa enkla lagar bör så mycket som möjligt ställas i sammanhang med och belysas af de erfarenheter, som hvar och en själf kan göra, ute i naturen, i det hvar-

dagliga lifvet ute och i hemmet, med ett ord öfveralt i sin omgifning, ja t. o. m. med sig själf, d. v. s. genom aktgifvande på sina sinnesfunktioner. Från alla områden af fysiken kunna värkligen och t. o. m. i aldrig sinande mängd dylika tillämpningar på lifvets mest hvardagliga företeelser, såsom donator uttrykt sig, göras.

Genom en anslutning till den egna erfarenheten, ja genom att delvis väcka den egna eftertanken, blir vinsten af det meddelade större, och bör intresset för naturstudiet, där ett sådant ligger slumrande, lättare fås vaket och värksamt. Genom uppodlande af den egna observations- och sammanställningsförmågan stärkes intelligensen i alla riktningar. Och hvad kan å andra sidan vara mera upphöjdt lugnande, mera förädlande, om sinnet uti lifvets slitningar och hatfulla förvecklingar förbittrats, än ett kärleksfullt studium af naturen, i dess enkelhet, klarhet och harmoni.

Man skulle visst tycka att i vår naturvetenskapliga tid sinnet för naturföreteelserna, observationsförmågan borde vara väl utvecklade. Så är dock knappast fallet. Intresset för naturvetenskapernas bländande resultat och lysande experiment är visserligen framträdande hos allmänheten, men den egna observationsförmågan, hågen att själf observera och sammanställa mötande företeelser i naturen torde knappast nu vara större än förr, kanske mindre, jag vet det icke, men i alla fall ganska liten. Kulturmänniskan studerar ganska litet naturens egen uppslagna bok. Hon måste, då omfattningen af vårt vetande liksom fordringarna i vår tid äro så stora, inläras för mycket för att icke detta skulle göra intrång på hennes medfödda naturliga lust och förmåga till egna iakttagelser.

Konsten är i detta fall vår räddning. Konstnären med sitt fina sinne för naturen, dess växlingar, dagrar, stämningar, hvilkas skönheter ej alltid genast varsnas af den profana människan, kan så att säga tvinga andra att begagna sina sinnen och njuta af det han ser. Hafva vi ej genom våra skalders naturskildringar, liksom vid betraktandet af våra målares yppersta taflor känt kärleken till naturen vakna och stärkas, fått blicken öppnad för stämningar, som eljes icke hade fångat vårt intresse.

Men vi skola återvända mera direkt till ämnet. Trots att naturforskningen genom sina resultat och upptäkter starkt påvärkat vår tids karaktär, ingår kännedom af naturvetenskaperna ganska litet i den s. k. allmänna bildningen.

Det är och förblir nämligen svårt för en icke fackman att tränga in i en naturvetenskapsmans forskning. Vi kunna alla läsa och fängslas af en Voltaire, Macaulay, Buckle, Spencer, Rydberg, Snellman. Glansen, öfverlägsenheten, snillet hos dessa författare träder oss omedelbart tillmötes. Men blott sällan kunna *naturforskningens* stormän bli omedelbart uppfattade af allmänheten. Deras arbete förblir ett terra incognita, hvaraf i lyckligaste fall vissa hufvudresultat i populariserad form bli allmännare bekanta. Endast för den djärfve upptäktsresanden ställer sig saken gynsammare. Reseskildringar, berättelser om okända länder och folk ha i alla tider väkt intresse. Här kan läsaren värk-

ligen följa med forskarens arbete; hans planer, bevisföring, framgångar och lidanden göras åskådliga; hans person träder själf fram. Men sällan kan en naturforskare för öfrigt meddela sina nyvunna resultat i sådan form, att en större allmänhet förstår hans forskning, hans bevis, metoder och undersökningar.

I sammanhang härmed måste jag påpeka ännu en olikhet mellan den exakta forskningen å ena sidan samt konstens och delvis filosofins ställning å den andra. Naturforskningen skapar icke, den upptäcker. Om Newton ej upptäkt sin gravitationslag, Lavoisier förbränningsprocessens väsen, Harvey blodomloppet, så hade helt visst någon annan gjort det efteråt. Men om Rafael, Shakespeare, Beethoven, Wagner, Thorwaldsen ej skapat sina värk, så hade dessa för alla tider blifvit ogjorda. Äfven i filosofin och de humanistiska vetenskaperna kan man mera än i naturvetenskapen tala om ett skapande hos dess män, äfven här framträder personligheten mera.

Den lag som en naturforskare upptäcker står där objektiv. Han kan ej gifva sin personliga prägel åt sitt värk, nedlägga sin själ däri. Det är blott själfva lagen som för eftervärlden har sin betydelse, och följden är den att efter någon tid, då lagens riktighet blifvit fullständigt erkänd, ej ens fackmännen vidare ge sig tid att studera upptäckarens arbete i original. Hvem läser numera Coppernicus, Newton, Lavoisier, Linné i original? Nästan endast historieforskaren och biografen. Naturvetenskapernas omfattning är blifven för stor, forskarnes personligheter försvinna alt mera.

Dessa förhållanden — den andliga isoleringen mellan naturvetenskapsmännen och den stora allmänheten samt naturvetenskapens intensivt opersonliga karaktär — hafva till resultat, att naturvetenskapen icke fullt utöfvar det goda inflytande på kulturutvecklingen som den borde, utan att den tvärtom, kanske dock till största delen skenbart, bidragit till en för stor realism, egoism hos vår tid. Men hvad är då naturforskningens väsende, hvad är den ideella vinsten af det naturvetenskapliga arbetet?

Naturforskningen är, liksom hvarje vetenskaplig forskning, ett oförtrutet sökande af sanningen. Dess historia utvisar en mäktig kamp för sanning, frihet, framåtskridande. Dess lysande segrar hafva väsentligt befäst sanningens, frihetens makt. Dess outtröttliga arbete har bidragit till att man ej mera i våra dagar ohämnadt kränker sanningen. Hämden kan blifva fruktansvärd.

Naturforskningen har sålunda haft sitt mycket stora inflytande vid daningen af den moderna kulturen, ej blott genom de tekniska framsteg den möjliggjort, utan äfven i ideell mening. Men det finnes dock som sagdt vissa frånsidor i dess ställning till den moderna kulturutvecklingen.

Naturforskningen har, kunde man säga, skämt bort publiken med sina uppfinningar. Man så att säga beställer behöfliga uppfinningar af densamma. Resultaten äro visserligen storartade. En ofantlig mängd nya områden för mänskligt arbete, för förvärf äro öppnade, nya öppnas stundligen; lif och rörelse öfver-

alt, gamla skrankor kastas öfverända, fördomar försvinna. Och den känsla af makt öfver naturen, som vetenskapens framsteg bibragt oss, har stärkt maktkänslan hos alla, liksom det mått af bildning, eller kanske rättare kunskap, som nu mera än förut kommer äfven massorna till del, har hos dem ökat förvärfsförmågan och utvecklat förvärfsbegäret. Hvar och en kan göra sig gällande, hvar och en kan samla sig en förmögenhet; ja just det, hvar och en kan blifva rik om det vill lyckas, och nästan hvar och en vill blifva rik för att njuta af alt det goda, som den moderna utvecklingen erbjuder. Häraf detta rastlösa, egoistiska jäktande, som är utmärkande för vår tid.

Men liksom industrin tillgodogör sig vetenskapens resultat utan att bekymra sig om dess inre utveckling, så gäller det för den enskilde att med minsta möjliga tidsförlust följa med den snabba utvecklingen på sitt arbetsområde. Och dock gäller det i vår fordrande tid, med t. ex. dess utvecklade politiska och kommunala lif, rent af mera än förut att upprätthålla äfven sitt medborgarskap och förty följa med dagens mångahanda händelser både ute och hemma. Och det gäller att snabt följa med alt detta. Att fördjupa sig i ett allvarligare sanningssökande har man föga tid till, och då å andra sidan det mänskliga omdömet och kunskapsförrådet omöjligen kan hinna till att i ett ögonblick bedöma tusen olika saker, kan man kanske fatta den lättrogenhet hos allmänheten, som så ofta framträder och som i förening med det på alla håll framträdande maktbegäret ger upphof till att lidelserna t. o. m. i vår praktiska tid så förvånande lätt kunna sättas i rörelse. Dessa förhållanden utgöra en icke ringa fara för en sund och gedigen kulturutveckling.

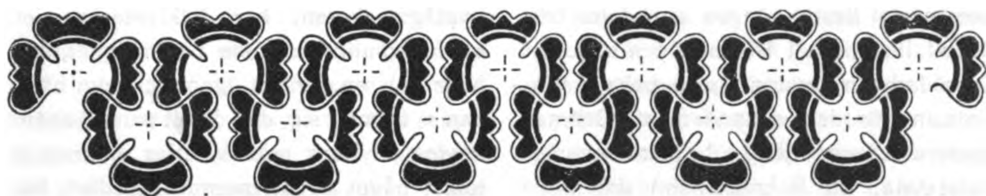
Äfven på vetenskapens, som man skulle tycka lugnare arbetsområde äro tidsförhållandena ingalunda utan inflytande. Då i vår tid, särskildt i de stora kulturländerna, sambandet mellan vetenskaplig utmärkelse och ekonomisk fördel blir alt större, är det klart att flere sidomotiv alt mera spela in och öka vetenskapsmannens naturliga begär att göra sig gällande. Med större ansträngning kan han nå en bättre plats, kallas till ett större universitet. Det gäller att producera, att ständigt producera. Förutom forskarens medfödda, outsläckliga ifver att tränga alt längre, alt djupare in i de vetandets schakt, där han brutit bana, komma i vår tid alt flere äggelser af mera reell natur. Där dessa bli de dominerande, de värkligt drifvande, är forskningen med detsamma blifven till ett trälarbete, ett handtvärk, och ett tungt handtvärk. *Detta* är faran för den fria forskningen i vår tid. Arbetet på alla kulturområden är enormt. Det svindlar för en vid tanken på hvarthän vi skola hafva kommit om hundra, tusen, tiotusen år. Men till hvad tjänar all denna härlighet, om människorna själfva ej samtidigt tillväxa i storhet och ädelhet. Nej hällre då den gamla hellenismen med sin idealism och skönhetssträfvan, utan all naturvetenskap, än den moderna amerikanismen med sina tekniska fullkomligheter, men utan själens bildning och utan skönhetssinne.

Och dock, utan den exakta forskningen och det materiella framåtskridan-

det kan kulturen ej fortbestå. Den grekiska spekulationen hade nått nära de gränser den utan exakt forskning kunde nå, men tillräcklig kraft att strida mot barbarerna förlänade den icke. Äfven Romarväldet föll, till stor del genom den brist på reell forskning som dess kultur led af. Brist på vetenskaplig forskning var brist på ett ideelt mål för dess kultur, som följaktligen förföll till njutning och hvila på de vunna krigiska lagrarna. Där kulturen saknar någon af de för dess utveckling nödvändiga inre betingelserna, måste den förtvina och i kampen för tillvaron gå under, liksom plantan dör, om den saknar blott *ett* af de för dess fortkomst nödvändiga näringsämnena. Så kunde i vår tid Napoleon krossa de omgifvande staterna, hvilka lefde blott som spillror af historiska föregåenden, af föråldrade idéer, för svaga att bestå, emedan de innehöllo för litet sanning, för litet frihet. På samma sätt skall en dag, då fredsidén mognat, den nuvarande militarismen falla på grund af sin egen ologiskhet, sin egen falskhet.

Men hvad är sanning? När äro de mänskliga institutionerna i harmoni med människans bestämmelse? Och hvad är hennes bestämmelse? — Hvem kan exakt svara därpå? *Ett* torde dock vara visst: att människan för att fullgöra sin bestämmelse öfver alt bör *söka* sanningen. Detta är såväl en religiös som naturvetenskaplig lag. Sanningsbegäret, forskningsbegäret är den bästa gåfva som blifvit nedlagd hos människan. Ju mera detta begär odlas, dess säkrare kan hon uppfylla sin bestämmelse, dess säkrare kan hon nå sin fullkomning. Häri ligger vetenskapens, den vetenskapliga forskningens oändliga betydelse, dess nödvändighet, häri den aldrig sinande kraft den förlänar.

EN FOLKLORISTISK STUDIE.

AF HENRIK SCHÜCK.

Häromdagen berättade man för mig en tentamens-historia, i hvilken en bland mina vänner, nu professor i Upsala, var hjälten. Historien var emellertid gammal som gatan. Redan under *min* studenttid, för snart trettio år sedan, hade jag hört den berättas — endast med den skilnaden, att hjälten *då* var en annan, en på den tiden i tjänst varande, men nu för länge sedan afliden lärare. Och en dylik öfverflyttning från en person till en annan är, såsom hvar och en från sin egen erfarenhet torde kunna bevittna, så litet en tillfällighet, att den tvärtom torde kunna få anses såsom en regel, beroende på den mänskliga fantasins egen natur.

De flesta anekdoter och bon-mots, som åtminstone för några årtionden tillbaka cirkulerade i Stockholm, tillskrefvos vanligen Kalle Scharp eller Svante Hedin, och någon gång såg man i tidningarna stora samlingar af dylika anekdoter, hopförda under deras namn. Att de älskvärda skämtare, hvilkas namn jag här anfört, emellertid varit ganska främmande för de flesta af dessa historier, var för dem, som stodo dem eller deras umgängeskrets nära, en välbekant sak, och vid ett tillfälle fick jag själf en mindre behaglig anledning att konstatera denna öfverflyttningsteori. Kort efter en nära frändes död infördes i en skämttidning en serie dylika vitsar och bon-mots, till hvilka han skulle hafva varit auktor, men af dessa var icke ens en tjugondedel äkta; resten utgjordes af vandrande anekdoter, som endast knutits till hans namn.

Gå vi längre tillbaka i tiden, återfinna vi samma fenomen. Så t. ex. re-

fereras de flesta gängse anekdoter från Gustaf III:s tid till Bellman och makarna Schröderheim, hvarvid som bekant folkfantasin gör den skilnaden, att Bellman figurerar såsom hjälte i de mera skabrösa historierna, fru Schröderheim däremot i de mera spirituella. Prästhistorierna förläggas af samma skäl vanligen till Karl XI:s tid, och de handlande äro här som oftast konungen och Jesper Svedberg.

Hvarpå kan nu detta allbekanta fenomen bero? Svaret är lätt gifvet. Berättar jag i ett sällskap en historia om en herr X., som ingen känner och om hvilken ingen har hört talas, kan ju själfva historien vara rolig nog, men otvifvelaktligen väcker den mindre intresse än en i och för sig mindre lyckad anekdot, som däremot rör sig kring personer, hvilka för hela sällskapet äro välbekanta. I det förra fallet hafva vi ingen tydlig föreställning om huru det i värkligheten gått till vid det ifrågavarande tillfället; i det senare fallet *se* vi de handlande personerna lifslefvande framför oss. Från vår egen kännedom om dem supplera vi hvad berättaren ej kan framställa: deras tonfall, deras egendomliga gester, deras minspel; det hela får en mera intim, personlig och konkret karaktär, och anekdoten blir icke blott en berättelse — den blir en lefvande bild. Men all skönhetsvärkan beror, som jag tror, ytterst på en dylik konkretion i framställningen, och då folkfantasin sträfvar att knyta de namnlösa anekdoterna till bekanta personligheter, handlar den omedvetet på grund af en i människonaturen liggande estetisk drift. Af en typ som t. ex. traditionens Bellman, den oförbränneligt rolige, galne upptågsmakaren, har folkfantasin gjort en fullkomligt lefvande personlighet, som hvar och en, hvilket ögonblick som hälst, kan *se* framför sig, och då ett plumpt skämt knytes till hans person, erfar mannen af folket något af „återseendets glädje“; han igenkänner en gammal bekant, och hela handlingen står framför honom i lefvande åskådlighet.

Men denna lag har gällande kraft icke blott inom anekdoternas gladlynta värld. Den når med sina värkningar äfven till andra, ganska fjärran liggande områden.

Så är det en annan yttring af denna lag, då folkfantasin ställer en gifven lokalitet i samband med en bekant personlighet. I början af det förra århundradet sköflades som bekant Upsala slott af en vådeld, som lade dess båda flyglar i grus. Men af den södra återstå ännu några romantiska hvalf, som äro kända under namnet „Sturefängelset“. Att emellertid dessa rum aldrig utgjort delar af ett fängelse, är lätt att se, och af en samtida relation veta vi för öfrigt, att Sturefängelset *icke* legat där. Svante Sture och hans son Erik sutto nämligen häktade „i det hvalfvet in åt porten, som vätter åt staden på vänster hand, när man går in på borggården“, således i den norra, nu förstörda flygeln af slottet. Nils Sture satt däremot fängslad i en träbyggnad inne på borggården. Men huru mycket har ej den gamla ruinhopen i poetiskt afseende vunnit på denna ohistoriska öfverflyttning! Genom den har traditionen befolkat de dunkla hvalfven med en brokig skara af riddare och knektar från Vasarenässansens lysande dagar, och i kvällskuggorna tycka vi oss åter skymta

Nils Stures, Göran Perssons och Erik XIV:s gestalter i de skumma kamrarna. Och huru estetiskt rätt har ej den allmänna meningen, då den städse opponerar sig mot att låta historiens kalla ljus falla öfver dessa gamla ruiner! Den poetiska fantasin har skapat dem, och den gör med fog anspråk på att få behålla dem såsom sin egendom. För detta åskådningssätt är den historiska kritiken närmast poetisk vandalism.

Ett annat exempel. Hvar och en, som besökt Gripsholm, erinrar sig det ohyggliga kyffe, som befinner sig i det sydöstra tornets tredje våning och som traditionen döpt till Erik XIV:s fängelse. Ännu 1760 var denna tradition obekant för Dalin, som förlägger Eriks rum till den kammare, som nu är känd under — det likaledes oriktiga — namnet Johan III:s fängelse, och själfva tornet bygdes först på Karl IX:s tid. Erik *har* således aldrig vistats i denna pinokammare; tvärtom veta vi, att hans fängelse varit ganska rymligt och bekvämt. Men hur naturlig är icke en dylik öfverflyttning! Folkfantasin, för hvilken en afsatt konung alltid står i ett sympatiskt ljus, hyste ett behof att af Karin Månsdotters älskare skapa en martyr. På Gripsholm, där man visste att han suttit fängslad, fann man en ohygglig tornkammare, som med all säkerhet fått göra tjänst såsom fängelse — hvad var då naturligare än att man till denna håla förlade den sinnessjuke Vasakonungens fångrum. Och öfverflyttningen är icke blott naturlig; den är äfven i yttersta grad poetiskt värksam. Den dystra tornkammaren får därigenom ett romantiskt skimmer öfver sig, som den aldrig skulle hafva egt, om den blott härbärgerat några tjufaktiga fogdar eller tredskande bönder. Då skalden eller konstnären tänker sig den fångne konungen, är det nästan alltid den hemska kammare, som bildar omgifningen, och detta visar bättre än något annat att folkfantasin här förfarit efter rent estetiska lagar.

Vid Gamla Upsala resa sig som bekant tre väldiga ättehögar, som äro kända under namnet Odins, Tors och Freys högar. Men ännu på den lärda fornforskaren Peringskölds tid hette de helt beskedligt „kungshögarna“, och först en tid därefter finna vi dem omdöpta med sina nuvarande namn — hvarför? Väl därför att de förut ganska okända Odin, Tor och Frey under tiden erhållit rang af Sveriges älsta konungar. Man kände då ett behof att i de tre förnämsta men dittils namnlösa „kungshögarna“ se deras grafplatser. På samma sätt vet ju den romerska folkfantasin att utpeka hvarje plats, som spelat någon roll i Petruseller Pauluslegendens historia, och man gör orätt att i denna mytbildning blott se ett fromt bedrägeri eller ett simpelt Lohndienergeschäft, ty denna lokalisering hvilar, äfven den, ytterst på människans behof att i åskådlig bild se legendens olika scener, samma behof som skapat de konstnärliga framställningarna af den heliga historien. Hvar och en, som stannat framför det enkla kapell, som reser sig utanför Porto S. Paulo på den plats, där Kristus skall hafva uppenbarat sig för den flyende Petrus och besvarat hans skygga fråga: *Domine, quo vadis* — han har utan tvifvel djupare och lifligare känt hela den poetiska innebörden af den sköna legenden än om han blott läst den utan att själf skåda det omgifvande sceneriet.

Äfven en svensk personlighet, den heliga Birgitta, har af samma skäl påvärkat fantasin i den näjd, där hennes kloster en gång stod i hela sin glans och där hennes stoft hvilade. Så snart några gamla ben blifvit funna inom det forna klosterområdet har man varit på det klara med att man påträffat den stora sierskans multnade kvarlefvor, och ännu 1891 visades dessa i Vadstena. Emellertid är det lätt att ådagalägga icke blott att dessa reliker äro falska, utan äfven att de kommit i stället för andra, som likaledes varit falska. Ända till Söderköpings riksdag 1595 hvilade Birgittas ben i klosterkyrkan, men efter mötets slut infann sig den barske hertig Karl i Vadstena. „Hela den dyrbara kyrkoskruden — skrifver Messenius klagande — togs i beslag, och Daniel Hansson och Abel Eriksson erhöllo en icke obetydlig del; äfven andra ihågkommos, så att deras döttrar och hustrur sedermera kunde uppträda klädda på det mest präktiga sätt. S. Birgittas, S. Catharinas och S. Ingrids silfverskrin lämnades väl orörda, men hälgonens kvarlefvor lades i andra kistor och gräfdes ned i jorden, så att katolikerna icke skulle få reda på, hvar de dolts." Sigismund gjorde väl sedermera ett försök att återförvärfva de dyrbara relikerna, men hans sändebud nödgades återvända med de tomma silfverskrinen. „Då nu hertigen — fortsätter Messenius — fick höra den ifver, med hvilken konungen spanade efter S. Birgittas och S. Catharinas ben, och på samma gång fann, att det sätt på hvilket dessa jordats ej var fullt passande, så befalde han stadens kyrkoherde att föra kvarlefvorna upp på slottet, hvilket denne ock gjorde, hvarefter de doldes eller begrofvos på ett möjligen mera hedersamt, men likaledes lönligt ställe." Att de där icke blifvit återfunna torde få anses alldeles säkert, men icke dess mindre dyka några nya reliker upp på 1600-talet. Kristinas franske balettmästare Antoine de Beaulieu befann sig då i drottningens sällskap i Vadstena, och vid detta tillfälle förevisades ånyo hälgonets ben. Sedan de öfriga aflägsnat sig, stal den katolske balettmästaren efter egen bekännelse „hälgonets hufvud och tagelskjorta, som befann sig i ett knyte vid likets sida, stoppade dessa i en näsduk och drog sig undan till sitt härbärge". Emellertid började han blifva rädd för efterräkningarna och bekände sitt tilltag för den franske ministern i Stockholm under begäran om dennes beskydd. Detta beviljades, men blott på det vilkoret, att Beaulieu till ministern öfverlämnade de stulna relikerna. Den uppskrämde dansmästaren såg ingen annan utväg att helskinnad komma från saken, och han fogade sig därför efter det hårda vilkoret, hvarjämte han till ministern lämnade ett intyg om relikernas äkthet. Ministern skänkte hufvudet till sin sockenkyrka i Frankrike, där det förvarades ända till det kritiska året 1789, då det under oroligheterna kom bort. Men reliker hafva en märkvärdig förmåga att komma till rätta. Enligt uppgift skall en from kvinna under natten hafva inträngt i kyrkan och med egen lifsfara räddat det dyrbara hufvudet. Efter revolutionens slut återlämnade hon det till kyrkan, där det ännu förvaras. Sierskans nu i Vadstena förevisade hufvudskål är således långt ifrån den enda.

Men den lag, hvars existens jag här sökt påvisa, kan utsträckas äfven till rent

literära företeelser. Jag kan anföra några exempel. Hjälten i Goethes Faust är icke någon fingerad person utan fullt historisk. Han omtalas ganska ofta i bref och handlingar från 1500-talets första år, och hans taskspelerier tyckas hafva tilldragit sig stor uppmärksamhet. 1587 utkom en utförlig beskrifning öfver hans underbara lefnadslopp, men denna biografi är däremot *icke* historisk. En vetenskaplig undersökning af Faustsagans episoder har nämligen visat, att folkboken här till Fausts person knutit snart sagdt alla de trollhistorier, som af den äldre traditionen tillagts andra undergörare, såsom Albertus Magnus, Cyprianus, Johannes Teutonicus, Simon Magnus m. fl. Dessa hade man under tidernas lopp glömt bort; deras personligheter stodo i hvarje fall icke lefvande för folkfantasin, äfven om man erinrade sig själfva historierna. Faust kände man däremot såsom en stor trollkarl, och man gaf då dessa gamla namnlösa berättelser nytt lif genom att göra den populäre undergöraren till deras hjälte. På samma sätt förband man alla skälmstycken och plumpa spratt med Eulenspiegels person.

Vi möta samma företeelse också i medeltidens allvarliga dikt, inom hvilken hvarje mera populär typ i sig absorberat en hel serie af andra. Medeltidens ryktbaraste kejsare var Karl den store, och han är äfven centralpunkten i den äldre medeltidens franska hjältedikt. Men epikens Karl den store är ej densamme som historiens. Alt hvad traditionen visste att berätta om föregående och efterföljande mindre bekanta monarker, öfverfördes af folkfantasin på den mäktige kejsaren, hvars bild stod så lefvande för det franska folket. I följd af denna lag blef det han och icke Karl Martell, som besegrade saracenerna, och det var han och icke hans son Ludvig den fromme, som ständigt hade att kämpa mot upproriska vasaller.

I den tyska medeltidspoesin möta vi åter denna företeelse i den ryktbara sagan om Dietrich af Bern. Urbilden till denna sagogestalt är som bekant goternas kraftfulle herskare Theodorik den store. Men sagofiguren har i sig absorberat flere drag äfven från en frankisk furste med samma namn, och ännu så sent som på 1000-talet fortsattes denna öfverflyttning. På 980-talet vann markgrefve Dietrich af Sachsen en afgörande seger öfver wiltzernas folk, och denna tilldragelse tyckes hafva väkt stor uppmärksamhet i Nordtyskland. Några decennier senare glömde man emellertid bort *denne* Dietrich, och hans kamp mot wiltzerna öfverfördes då, såsom Gustav Storm visat, på den vida mera bekanta sagohjälten Dietrich af Bern.

Ännu ett tillskott i denna saga kan påvisas. Alla känna vi den bekanta fabeln om Androcles, som drog törntaggen ur lejonets fot och som därför så rikt belönades af öknens tacksamme konung. Denna ursprungligen antika anekdot var också bekant för medeltidens folk, men i Tyskland knöt man den fast vid Dietrichs af Bern person, i Frankrike vid Ivan Lejonriddaren, en i nordfranska sagan populär riddartyp, „le sire de Liun". Anledningen att sagan öfverfördes till denne låg i en förblandning af ortsnamnet Liun (Lion eller Léon) med djurnamnet Lion. *Le sire* eller *le chevalier de Liun* (riddaren från eller af Liun) blef lätt *le chevalier au Lion* (riddaren

med lejonet eller lejonriddaren), och förklaringen till detta binamn fann man i en anknytning till Androclessagan.*)

Jag vill taga ett nytt exempel. En bland antikens mest berömda sagor är traditionen om den olycklige konung Oidipus, som förföljd af ödet drifves att ovetande dräpa sin fader och äkta sin egen moder. Sagan fans kvar under medeltiden, men då knöts den i stället till Judas Ischariot — ett faktum, hvarom hvar och en kan öfvertyga sig, som läser den ännu såsom folkbok trykta berättelsen om förrädaren Judas. Folkboken är i självfva värket blott Oidipussagan i kristlig omklädnad. Konung Oidipus var under medeltiden okänd, och därför ärfde Judas honom med den starkares rätt — på samma sätt för öfrigt som det kristna hälgonet S. Jöran ärfde Andromedas befriare Perseus.

En annan historia är kanske än mer karaktäristisk. Det är den danska sägnen om konung Waldemar och Gurre kapell. Konungen älskar en skön kvinna; hon dör, men han kan dock icke skilja sig från liket. En hofman, som förundrar sig öfver denna egendomliga lidelse, undersöker liket och finner hos detta en ring, som orsakat förtrollningen. Då han tager talismanen, glömmer konungen genast den döda och vänder i stället hela sin kärlek till hofmannen. Denna uppmärksamhet kännes slutligen så besvärande för talismanens nye egare, att han kastar ringen i en mosse, och konungen kan nu icke slita sig från den näjd, där den underbara ringen ligger dold. Till slut bygger han där Gurre kapell.

I varierande form berättas denna sägen på flere ställen. Jag har läst den såsom en mohrisk berättelse, ehuru jag nu ej kan erinra mig hvar. I Tyskland knöts sägnen till medeltidens mest berömde herskare, Karl den store, och kapellet han bygde var Münstern i Aachen, i Norge berättas den hos Snorre Sturlason om Harald Hårfager och i Danmark om kung Waldemar — således öfveralt om den monark, som i det landet var diktens och sagans mest populära personlighet.

På samma sätt öfverflyttades i Danmark sagan om den vilde jägaren på kung Waldemar, i England på kung Arthur eller William Rufus, hvars stränga jaktlagar väkt folkets förbittring, och i Norge gjordes Sigurd Jorsalafare till hjälte i en allmänt europeisk anekdot, som utom Norge anföres i folkboken om den rike Fortunatus. Sägnen om fadern, som för att rädda lifvet skjuter ett äpple från sonens hufvud, berättades i Schweiz om Wilhelm Tell, i Danmark om den danske hertigen Palnatoke; räddaren, som i grafhvalfvet sofver dödens djupa sömn, men i det afgörande ögonblicket, då landets öde skall beseglas, vaknar upp för att frälsa sina landsmän från utländskt förtryck, heter i Tyskland Karl den store, i Danmark Holger Danske o. s. v.

Men vi kunna tillämpa denna lag också på folkvisan.

*) Antagligen af samma anledning förbands sagan om en af Gottfried af Bouillons förfäder med den bekanta sagan om de sju svanorna. Korsfararen var ju *cruce signatus* (tecknad med korset) eller *chevalier au signe*. Men detta senare binamn uppfattades som *chevalier au cygne* (svanriddaren), och förklaringen till detta namn fann man genom att förbinda sagan om korsriddaren med folksagan om de sju svanorna.

I det tredje bandet af sitt epokgörande arbete *Danmarks Gamle Folkeviser* har Grundtwig sammanfört alla de ballader, som han anser hafva ett historiskt underlag. Dessa äro ganska många, ty Grundtwig har en utpräglad tendens att betrakta hvarje visa såsom „historisk", så snart den blott innehåller ett namn tillhörande den värkliga historien, t. o. m. ett namn, som blott påminner om ett historiskt; så t. ex. är balladen om *Rudhegull* för honom ett historiskt dokument, endast därför att namnen på två af de handlande personerna, Wollemor och Rudhegull, möjligen motsvarar Waldemar I och Rotingarus, en riddare, om hvilken vi dock ingenting annat veta, än att han på Waldemar I:s tid undertecknat ett diplom. Föga bättre beställdt är det med visan om *Esbern Snare*, och Grundtwig medgifver själf, att det blott är namnet, som „kan hjemle den en Plads imellem vore historiske Viser". *Ridder Stigs Bryllup*, som skildrar huru Riddarstigen med trollrunor „lockar" konungens syster, anses af honom handla om en på Waldemar I:s tid lefvande Stigr hvitaledr, endast därför att namnet Stig är gemensamt för denne och balladhjälten — m. m.

Men äfven inom balladen hade man en tendens att röra sig med bekanta personligheter i stället för med obekanta, och i en svensk ballad om Didrik af Bern finna vi bland dennes kämpar de från vår historia bekanta Ivar Blå och Sune Folkeson, den senare själf hjälte i en ryktbar ballad; i den alldeles ohistoriska romanvisan om Torkel Troneson möta vi namnet Esbern Snare o. s. v.

Naturligtvis finnes också ballader med ett värkligt historiskt underlag, men i en mot den Grundtwigska uppfattningen riktad uppsats sökte jag visa, att den historiska traditionen äfven i de mera historiska i allmänhet var ytterst förvirrad och oredig, så att man gärna måste antaga dem vara skrifna långt efter de händelser, med hvilkas värkliga förlopp de endast delvis öfverensstämma.

En förnyad ompröfning af hithörande fakta har icke kommit mig att ändra mening. Tvärtom anser jag mig nu böra gå ett steg längre i den riktning, hvilken jag i den nyssnämda afhandlingen först beträdt. Jag tror nu, att de rent historiska visorna äro vida färre än jag förut antog, men jag tror också, att dessa rent historiska dikter redan genom sin struktur jämförelsevis lätt kunna skiljas från dem, som hvila på ett fingeradt, romantiskt underlag. De historiska visorna äro nämligen skrifna antingen med ledning af en krönika eller af en författare, som varit något så när samtidig med själfva händelserna. I intetdera fallet blir innehållet poetiskt afrundadt, enär kännedomen om de värkliga händelsernas förlopp helt naturligt förlamar skaldens fantasi. Drag, som i poetiskt afseende äro oväsentliga, ofta rent af stötande, flyta från värkligheten in i dikten. Jag vill taga ett exempel, Junker Laueris brudrof. Junker Laueris röfvar konungens syster (i värkligheten hans svägerska) ur kloster och flyr med henne till Norge, där de i åtta år lefva ett lyckligt, men barnlöst äktenskap. Efter denna tid dör Laueris, och hans enka återvänder till Sverige, där hon försonar sig med sina fränder. Visans alla detaljer kunna från historiska aktstycken verificeras — men är den där besjungna händelsen poetiskt afrundad? Näppeligen;

visan gör snarare intryck af krönika, ej af dikt. I de romantiska balladerna röfvar älskaren också sin brud, men balladförfattaren stannar med riktig poetisk takt vid den punkt, då de älskande „få hvarandra". Lika litet som senare romanförfattare fortsätter han med att skildra deras äktenskapliga samlif; ännu mindre låter han hjälten sluta så trivialt, att denne efter åtta års äktenskap helt fredligt dör i sin säng såsom en vanlig bourgeois. Detta är värklighet, men icke poesi. Dör balladens hjälte, sker det med svärdet i hand i öppen strid med jungfruns fränder eller med en rival; aldrig gör däremot en lunginflammation eller någon annan till vår prosaiska värld hörande åkomma ända på hans lif. Och jungfrun begifver sig aldrig beskedligt hem igen till sin släkt, utan dör vanligen af ett brustet hjärta eller ock gifver hon sig i kloster.

Endast ett försvinnande fåtal af våra ballader hafva därför enligt min mening ett historiskt ursprung. Men hvad äro då de öfriga, som dock röra sig med historiska namn?

Enligt min öfvertygelse äro de rent romantiska visor, som endast i följd af den lag, jag i denna uppsats sökt utveckla, knutits till historiskt kända namn. När detta gjorts, har man väl ofta sökt bringa den romantiska händelsen i öfverensstämmelse med värkligheten, men de historiska detaljerna bedraga ej det öfvade ögat; hufvudinnehållet är dock romantiskt fingeradt, och oftast har balladförfattaren inskränkt sina lån från värkligheten till endast namnen. Jag vill välja några exempel.

En bland de tilldragelser, som kraftigast inpräglade sig i samtidens och den närmaste eftervärldens minne, var den stränghet, med hvilken Magnus Ladulås förfor mot västgötalagmannen Algots söner. En bland dem, Folke Algotsson, hade bortröfvat Svantepolk Knutssons dotter, hvilken var förlofvad med den danske drotseten David Thorsteinsson. Några af röfvarens bröder, hvilka varit honom behjälpliga vid rofvet, blefvo emellertid gripna, och en af dem blef afrättad. För folkfantasin kommo därför lagmannens söner, särskildt Folke, att stå såsom typer för ridderliga brudröfvare.

Ett bland den äldre medeltidens mest omtykta motiv var brudrofvet, och om dylika romantiska röfvarbragder handlade massor af mer eller mindre varierande dikter. Hvad var då naturligare än att man gaf de namnlösa balladriddarne ett ökadt intresse genom att låna dem den ryktbare kvinnoröfvarns namn. Om Folke „Lagmansson" hade folktraditionen då så mycket att berätta, att hans person antagligen redan tagit en fullt lefvande gestalt i folkets fantasi, och en ballad, där *han* var hjälten, kunde därför med visshet påräkna större intresse, än om hjälten blott hette Herr Peder, Wallivan, Rudhegull eller något dylikt. Undersöka vi nu de ballader, i hvilka Folke eller någon af hans fränder är hjälten, finna vi väl, att de i „poetisk afrundning" ej lämna något öfrigt att önska, men å den andra sidan brista de icke så litet i historisk trohet. Förut antog jag detta bero därpå, att de diktats så långt efter själfva händelsen, att traditionen redan hunnit förvirras. Nu tror jag däremot orsaken ligga däri, att de ursprungligen alls icke handlat om de historiska Algotssönerna, utan — visserligen först, då traditionen förbleknat — apterats till de historiska namnen.

I den norska redaktionen af den mest bekanta visan infinner sig Folke i brudens bostad och röfvar bort henne — mot hennes egen vilja. Hennes trolofvade David Thorsteinsson upphinner väl röfvarn, men besegras. I den formen förefaller väl visan tämligen historisk, men i ingen af de talrika danska redaktionerna möta vi de historiska namnen, och äfven själfva händelserna äro här vida mera romantiska. Förra delen erinrar här ej otydligt om det motiv, som förekommer i den isländska, i de vanliga Eddaupplagorna införda dikten Fjolvinsmål; den handlar om svennens ridt till den utkorade möns bostad och hans samtal med en af borgens väktare. Först mot slutet finnes någon likhet mellan visan och det historiska brudrofvet: jungfrun, med hvilken han rymmer, är nämligen, — ehuru här mot sin vilja — en annans brud. Men äfven detta är ju ett rent romantiskt motiv, som ej behöfver vara lånadt från värkligheten. Och de öfriga visorna, som hafva några af Folkes bröder till hufvudpersoner, kunna endast så till vida sägas vara historiska, som hjältarna i några redaktioner — men icke i alla — bära historiska namn; själfva händelserna äro däremot med all säkerhet fritt uppdiktade. Och liksom dessa ballader i Sverige knötos till Algotssönerna, förbundos i Danmark några liknande ballader med den beryktade Rane Jonsson, Erik Glippings svekfulle väpnare.

Men detta antyder väl, att vi här hafva rent romantiska motiv. I Sverige lånade vi dem antagligen från Danmark, där de ännu hafva den ursprungligare, icke-historiska formen. I Sverige danades dessa ballader nu till historiska visor, och i den formen vandrade de öfver till Norge.

Hvad beträffar en visa, Folke Loomandssön og dronning Helvig, är denna „historisering“ ett obestridligt faktum. Dikten, som skildrar ett kärleksförhållande mellan Folke Algotsson och Magnus Ladulås drottning Helvig, är bevisligen ohistorisk, och på engelska finnes samma visa — utan de historiska namnen. Men äfven i Danmark, som tydligen lånat balladen från Sverige, sedan den där historiserats, gjorde man, ehuru visserligen först i sen tid, ett nytt försök att historisera den; i drottning Helvig såg man nämligen där Valdemar Atterdags drottning, som likaledes bar detta namn.

Äfven de många visorna, i hvilka konung Valdemar är hjälten, äro enligt min mening rent romantiska, vare sig konung Valdemar och drottning Sofia syfta på det danska kungaparet med detta namn eller på den svenske konung Valdemar Birgersson och hans drottning Sofia. Hvarken den svenska eller den danska drottningen har af svartsjuka innebränt konungens frilla i en badstuga; konungen har icke piskat ihjäl sin syster och lemlästat hennes älskare — alt detta är balladpoesi och icke historia. Men väl har man i norden historiserat dessa ursprungligen fiktiva ballader, och ur historisk synpunkt kan det därför vara gagnlöst att tvista om, huruvida balladernas Valdemar varit Valdemar den store eller Valdemar Birgersson — han var båda eller ingendera — beroende på den ståndpunkt, på hvilken man ställer sig.

Låtom oss något närmare betrakta den mest bekanta af dessa ballader, visan

om Valdemar och Tova. Konungen har en frilla, Tova, med hvilken han har tvänne söner, Kristoffer (eller Björn) och Knut — i några redaktioner är det blott en son — och den svartsjuka drottning Sofia lockar henne in i en badstuga, där hon bränner henne till döds. I några redaktioner är det sönerna, som hämnas på drottningen genom att döda henne, i andra är det konungen, som förskjuter mörderskan.

Historiska i denna visa äro följande drag. Konung Valdemar den store hade en drottning Sofia, och — antagligen före sitt äktenskap — en frilla, Tova, som var mor till hans son Kristoffer; Knut var däremot hans äkta son med Sofia. Alldeles ohistoriskt är, att drottningen dödats af Kristoffer, likaså att hon förskjutits af konungen, som hon i värkligheten öfverlefde och med hvilken hon tyckes hafva lefvat i ett lyckligt äktenskap. Drottningen synes slutligen ej hafva haft något rykte för grymhet eller svartsjuka, och själfva händelsen — mordet på Tova — är tydligen ett rent romantiskt motiv.

Konung Valdemar Birgersson i Sverige hade likaledes en drottning Sofia. I motsats till sin danske namne var han känd såsom en stor äktenskapsbrytare, och hans drottning var mycket hatad af det parti, som satte Magnus Ladulås på tronen. Slutligen veta vi, att han — i motsats till Valdemar den store — värkligen förskjutit sin drottning samt gift om sig med en viss Kristina. Däremot är det ej kändt, att han haft en frilla vid namn Tova, och ej häller att han egt en oäkta son Kristoffer.

Att en romantisk visa, som handlat om en elak drottning, som innebränt sin makes frilla, i Sverige öfverförts på det svenska konungaparet, framgår — utom af namnen — äfven af det verspar, med hvilket en isländsk version af dikten fullkomligt krönikeartadt afslutas. Det heter nämligen:

> Adra festi han frúna sér,
> Kristin var hún nefnd fyrir mér.

(Han gifte sig med en annan fru;
Kristina var hennes namn, såsom man berättat mig.)

Detta är nämligen en rent historisk, utanför hufvudhandlingen och det romantiska innehållet liggande uppgift, som blott passar in på Valdemar Birgersson.

Men lika säkert är det, att denna visa, som i sin historiserade form vandrat från Sverige till Danmark, där helt naturligt uppfattats såsom gällande om Valdemar den store och dennes drottning Sofia. När emellertid denna uppfattning arbetat sig in, drog den en ny historisering med sig, i det att frillan och hennes son erhöllo de från den värkliga historien lånade namnen Tova och Kristoffer.

Från folkvisan kunna vi slutligen vända oss till ännu ett sista område, inom hvilket denna lag varit värksam — till mytologin. Lagen är, såsom jag ofta påpekat, en estetisk lag, en lag för folkfantasins värksamhet, och myten är i grunden intet annat än en folkdikt. Äfven här böra vi således spåra den lag, som gäller för all folkdiktning.

Det vi i dagligt tal kalla myt är nämligen enligt min mening i en mängd fall intet annat än en folksaga, i hvilken de handlande blott bära *namn,* som lånats från myten. Anledningen till detta lån är här det samma som alltid. Där-

för att den öfvernaturliga handling, som sagan skildrar, utföres af väsen, hvilka äro välbekanta för folkfantasin, blir hela förloppet mera lefvande, mera personligt, mera estetiskt tilltalande, än om en för öfrigt okänd sagofigur är hjälten. Om det därför berättades, att bondeguden Tor, hvars gestalt ju skapats af folkets egen fantasi, dräpt några jättar, blef berättelsen härom redan genom detta namn vida mera åskådlig, än om sagan handlat om någon för öfrigt okänd Torbjörn starke, ty Tors later och gestalt hade hela auditoriet fullt lefvande framför sig; utan någon större fantasiansträngning kunde hvar och en se hans sätt att gå till väga, röra sig, rynka ögonbrynen och lyfta hammaren, under det att ingen på förhand hade någon tydlig föreställning om Torbjörn starke. Den isländske skalden var i grunden sagoberättare — sannolikt är detta den ursprungliga betydelsen af ordet skald — och det är därför ganska troligt, att han också föredrog rena folksagor. Men han bör lifligare än andra haft känsla för den estetiska betydelsen af en dylik „mytologisering" af folksagan, och redan häraf är det troligt, att han ofta, nästan medvetet, gifvit sagans gestalter namn, som han lånat från den populära myten. Och såsom jag på ett annat ställe sökt visa, är den isländska mytologin i högst väsentlig mån ett värk af den gamla sagoöns skalder.

Innan vi gå vidare, är det dock nödvändigt att göra en skarpare skilnad på myt och saga än den, som hittils iakttagits.

I sitt förträffliga arbete om den germanska mytologin yttrar Mogk: „die Äusserung des Glaubens durch das *Wort* ist *Mythos,* die *Lehre* davon die *Mythologie,* die Äusserung durch die *Handlung* ergiebt den *Kultus*". Denna definition synes mig dock för vid, ty tron yttrar sig i ord ju ock genom bönen, och myten måste i ord skildra en *händelse.* Säger jag t. ex.: „hör mig, Kronos", uppsänder jag blott en bön, men berättar ingen myt. Säger jag däremot: „Kronos äter sina barn", har jag värkligen relaterat grunddragen af en myt. Myten är således en vanligen kort berättelse, genom hvilken ett folk söker förklara en religiös föreställning, t. ex. myten om Apollos strid med Python eller om Odins död genom Fenrisulfom. Då emellertid denna religiösa föreställning till sitt ursprung oftast tillhör naturlifvet, så blir myten en berättelse, genom hvilken ett folk söker förklara en naturföreteelse (t. ex. åskan, årsväxten, nederbörden m. m.), åt hvilken visserligen gifves en religiös innebörd. Sagan har däremot ej detta religiösa syfte, dess uppgift är estetisk, den vill blott roa och är endast ett alster af folkets estetiska, ej af dess religiösa fantasi. Den är därför vanligen större och detaljrikare än den enkla myten, liksom hvarje episk dikt har den inledning, utveckling och afslutning, vanligen ock episoder, och den har aldrig, i olikhet med myten, varit föremål för religiös tro. Om därför en s. k. myt framträder under formen af en utförlig berättelse, är den i regeln blott en saga i mytens *form,* d. v. s. en saga med namn, som lånats från myten.

Det har sagts, att romarne icke egt någon mytologi. Men från den synpunkt,

jag här sökt utveckla, är detta endast en sanning med modifikation. Mytiska väsen och mytiska föreställningar funnos i Rom kanske lika ymnigt som i Grekland och i norden, men — däri ligger skilnaden — romarnes gudar utföra inga handlingar; de existera, men de äro ej mytiska hjältar i samma mening som Tor. För mig beror detta faktum hufvudsakligen därpå, att romarne icke voro några *poeter*. Detta prosaiska bondefolk diktade inga folksagor, och de kunde därför ej öfverföra de mytiska namnen på sagohjältar — som ej existerade.

Men ej häller den grekiska gudamyten är folksaga. Den är — för att använda den definition, jag nyss gifvit — en kortfattad berättelse, genom hvilken grekerne sökte förklara en naturföreteelse, åt hvilken de gåfvo religiös betydelse, och denna berättelse tyckes värkligen hafva varit föremål för religiös *tro*. De grekiska gudarna utföra väl — i olikhet mot de romerska — handlingar, men afkläda vi dessa den poetiska utsmyckning, de i skaldernas dikter erhållit, utmärka de sig för en påfallande brist på detaljer; guden är hjälte i en enstaka tilldragelse, som kan relateras i några få ord, men han uppträder aldrig såsom hufvudpersonen i en utförlig berättelse, rik på förvecklingar och äfventyr, och häri ligger för mig ett kriterium på myt till skilnad från saga. Berättelsen om Apollos strid med Python kan väl utsmyckas med en mängd poetiska detaljer, men själfva händelsen är likväl ytterst enkel och ger blott ett mytiskt uttryck åt samma naturreligiösa föreställning, som återfinnes hos de flesta folk: föreställningen om den nyfödde solguden, som mot molnodjuren afskjuter sina dödande pilar. Nu kan visserligen häremot invändas, att Apollomyten är rikare än så; vi höra ju talas om gudens födelse, hans kamp mot andra odjur än Python, hans kärleksäfventyr o. s. v. Men detta är i själfva värket icke *en* Apollomyt, utan det är flere, som sedermera teologiskt ordnats till ett helt, men som ursprungligen existerat oberoende af hvarandra; tillsammans ega de visserligen personens, men icke handlingens enhet, såsom t. ex. berättelsen om Tors färd till Utgårdaloke, och i själfva värket är denna s. k. Apollomyt blott en biografiskt ordnad serie af fristående händelser.

Den grekiska folksagan gaf således icke åt sina hjältar namn, som lånats från den olympiska gudavärlden, och härmed öfverensstämmer det fullkomligt, att hellenen icke häller lät dessa gudar annat än undantagsvis uppbära hufvudrollen i den grekiska tragedin, som i grunden intet annat är än en dramatiserad folksaga; tragedierna handla icke om gudar — och visserligen häller icke om vanliga människor — utan blott om heroer.

I det stora hela torde blott ett enda undantag kunna anföras emot denna regel, och det är den af Apulejus meddelade sagomyten om Amor och Psyke. Denna berättelse är en ren folksaga, hvilken också såsom folksaga återfinnes hos de flesta folk, men å den andra sidan bära hufvudpersonerna namn, som lånats från gudamyten. Emellertid är detta undantag mera skenbart än värkligt. Apulejus' arbete är från den antika hedendomens allra sista tid, då den olympiska världen redan förlorat sin re-

ligiösa karaktär och gudarna blifvit rena konstmedel; vidare är denna öfverflyttning näppeligen folklig, utan värkstäld på lärd väg af en spekulerande rhetor. Den grekiska folkdiktningen beröres således ej af detta undantag.

Men om man än aldrig i Grekland lät folksagans figurer uppträda under *rena* gudanamn, spela äfven där myt och saga in i hvarandra, i det att folksagans gestalter få namn, som lånats från den *heroiska* sagan.

Hvar och en, som något sysslat med hellenisk folktro, har lätt att iakttaga skilnaden mellan en grekisk gud och en grekisk heros, äfven om denna skilnad är vansklig att vetenskapligt bestämma. Men man må icke göra skilnaden mellan guden och heroen större än den i värkligheten är. Också heroen tillhörde den religiösa kulten, och likasom guden var han föremål för dyrkan, hade tempel och mottog offer. Äfven han tillhörde således den grekiska mytologin. Men i förhållande till folksagan intager han en annan ställning än den grekiske guden. Såsom mera mänsklig än denne framstod han utan tvifvel i mera åskådlig gestalt för det grekiska föreställningssättet, och då folksagan därför lånade namn från myten, lånade hon dem icke från den rena gudamyten, utan från den heroiska myten. Äfven om heroerna funnos myter — korta, detaljfattiga berättelser af ett naturreligiöst innehåll — men de kanske flesta berättelser, i hvilka heroen uppbär hufvudrollen, äro rena folksagor. Jag vill taga några exempel.

I sin beskrifning öfver Grekland berättar Pausanias följande historia. Konungen af Megara hade lofvat sin dotter till äkta åt den, som befriade landet från ett lejon, som förhärjade det. Pelops' son Alkathus dödade odjuret. Därefter afskar han dess tunga och lade denna i sin jaktväska. Då äfven andra, som skickats att strida mot lejonet, ville tillvälla sig hedern af denna bragd, hade Alkathus icke svårt att öfverbevisa dem om deras förräderi.

Men denna historia, i hvilken heroen Pelops' son är hjälten, är ju en ren folksaga, hvilken vi såsom barn otaliga gånger hört berättas — man kunde kalla den sagan om de falska vännerna — och det heroiska namnet är tydligen blott ett lån, genom hvilket sagoförtäljaren gjort sin berättelse mera tilltalande och åskådlig för det peloponnesiska auditoriet.

Äfven myten om Theseus är enligt min mening blott en folksaga, och berättade man den t. ex. på följande sätt, skulle ingen frestas att däri se en myt.

Det var en gång en konung, som herskade öfver ett land, hvilket hemsöktes af ett väldigt odjur, som hvarje år fordrade en skatt af hundra jungfrur och svenner. Han dödade dem i sin håla, som var så konstigt inrättad, att ingen kunde finna ingången, och jämmer och veklagan ljödo därför öfveralt i riket. Då beslöt konungens son att sätta en gräns för dessa olyckor och afseglade till den ö, där odjuret höll till. Vid afresan lofvade han sin gamle fader att redan på förhand underrätta honom om stridens utgång. Återvände han med hvita segel å skeppet, hade han lyckats, men vände detta tillbaka med samma svarta dukar, med hvilka det lupit ut, hade han själf stupat. Vid framkomsten till ön gjorde han bekantskap med odjurets

dotter, en ung, skön jungfru, som lofvade hjälpa honom, därest han sedermera ville taga henne till äkta. Konungasonen lofvade detta och erhöll då af jungfrun ett förtrolladt nystan, som visade honom vägen in i hålan, och framkommen dit drap han odjuret. Glad återvände han med jungfrun till hemmet, men glömde att byta segel. Hans gamle fader, som såg de svarta dukarna, trodde då att sonen stupat och störtade sig förtviflad i hafvet, hvarefter ynglingen blef konung i landet.

Med några ytterst obetydliga förändringar är detta ju den s. k Theseusmyten, men hvar och en måste medgifva, att referatet lika väl kan gälla t. ex. en folksaga från Småland. Något mytiskt element finnes där icke, och motiven äro folksagans. I våra dagar har man i det moderna Grekland upptecknat denna berättelse såsom folksaga, och man har i detta faktum velat se ett bevis på den seghet, med hvilken den grekiska „myten" lefvat kvar bland folket. För min del skulle jag vilja gifva en annan förklaring: berättelsen är ursprungligen och har alltid varit en folksaga, men under antik tid omdanades denna till en myt om Theseus, därigenom att man gaf de uppträdande heroiska namn. Den nygrekiska sagan står således i detta fall på en ursprungligare ståndpunkt än den gammalgrekiska „myten".

Och på samma sätt är det med myterna om Oidipus, Odysseus, Dædalus, Perseus, Iason m. fl. heroer. De äfventyr, i hvilka dessa uppträda, äro i regeln folksagans, ej mytens.

Tydligare än i Grekland visar sig denna växelvärkan mellan myt och saga, om vi vända oss till den isländska literaturen.

Genomläsa vi alla de *utförliga* myter, som Snorre anför i sin Edda, myterna om Asgårds byggande, Tors färd till Utgårdaloke, hans fiskafänge hos Hymer, Balders död, Skaldemjödets uppkomst och Iduns äpplen, finna vi lätt att vi här, åtminstone i det väsentliga, befinna oss på folksagans mark. De flesta af motiven kunna påvisas inom de vanliga folksagorna, och berättelsens gång rör sig hela tiden i folksagans takt. Tor, som om natten tror sig taga in i en bondstuga, men i stället sofver i jätten Skrymes handske, bockarna, som på kvällen slaktas och uppätas, men på morgonen åter stå upp, eden, som alla naturföremål afgifva att icke skada Balder, Odin, som i skapnad af en orm genom ett borrhål i bärget slingrar sig in till Suttung och vinner Gunnlöds kärlek, jätten, som lofvar att uppbygga Asgård mot Freyas hand eller sol och måne, men till slut luras af gudarna på arbetslönen — alt detta är ju tydlig folksaga och icke myt, och renast visar sig kanske denna karaktär i berättelsen om Iduns bortröfvande. Jätten Tjasse, som ikládt sig örnhamn, sitter uppflugen i ett träd, då Loke med en järnstång slår till honom. Örnen griper tag i stången, Loke kan ej frigöra sina händer, och jätten flyger bort med honom. Såsom lösepenning förråder han då Iduna åt Tjasse, men nödgas att åter befria henne. I detta syfte förvandlar han sig till en hök och Iduna till en nöt, som han tager i munnen. Såsom örn förföljer Tjasse dem och är just i färd med att gripa höken, då denne når fram till Asgård.

Han är räddad, och gudarna dräpa Tjasse.

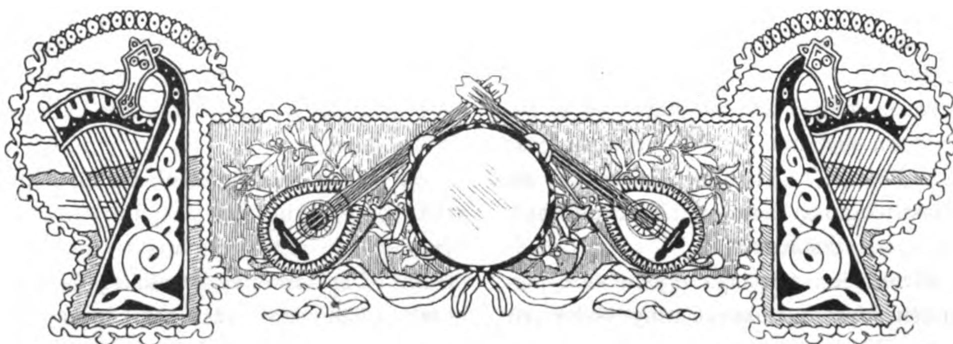
Huru många gånger hafva vi ej såsom barn läst om denna flykt och dessa förvandlingar! Och hvar finnes väl det mytiskt-religiösa elementet? I namnen, men ej annorstädes.

Äfven den heroiska myten är i norden ofta blott en folksaga i mytisk-heroisk dräkt. Så t. ex. har man länge insett sambandet mellan Sigurd Fafnesbanes historia och sagorna om Prinsessan Törnrosa och Prinsessan på glasbärget, men man har ansett, att denna likhet berott därpå, att sagorna stammat från en gammal myt, som i relativt renare form framträdt i traditionen om heroen Sigurd Fafnesbane. Äfven jag har en gång hyllat denna åsikt, men en förnyad pröfning af frågan har kommit mig att slå om till en rakt motsatt mening. Prinsessan Törnrosa tillhör icke myten, utan sagan, och Sigurd, som ensam mäktar rida öfver trollågan, som fladdrar kring den sofvande jungfruns borg, och hvilken åter väcker henne till lif — äfven han är i grunden folksagans hjälte, icke en mytisk heros.

Ett annat exempel skall kanske bättre åskådliggöra, huru lätt dylika motiv öfverflyttades på den germanska forntidens heroer. Den fornengelska dikten Beowulf, hvars hjälte otvifvelaktligen är en forngermansk heros, skildrar dennes kamp mot odjuret Grendel. Alldeles samma historia berättades emellertid på Island om den beryktade fredlöse Gretter, som var bekant för sin öfvermänskliga styrka, och i Norge knöts sagan till en Orm Storolfsson.

Men detta röjer väl, att vi här blott hafva en allmänt gängse folksaga, som för att vinna i intresse dels „historiserats“ (Gretter), dels „mytologiserats“ (Beowulf) — och därmed har jag afslutat redogörelsen för en enligt min mening viktig folkloristisk lag, hvars omfattande värkningar jag dock endast hunnit antyda.

ROBERT KAJANUS SOM DIRIGENT.

AF K. FLODIN.

De specifika egenskaper, hvilka dana en god orkesterdirigent, besitter Robert Kajanus i hög grad. Han eger först och främst denna vördnad för de stora mästarnes skapelser, hvilken ej begränsas af någon förkärlek för t. ex. den moderna tidens banbrytande musiksnillen, utan med samma hängifvenhet omfattar Haydn som Berlioz, Mozart som Wagner. Och ehuru hans intresse tydligen på ett helt annat sätt eldas af Berlioz än af Haydn, så skulle han aldrig egna den senares enkla och glädtigt naiva sinfonier ett mindre omsorgsfullt instuderande än ett sinfoniskt poem af den vulkaniska fransmannen. Tvärtom eggar honom den förra uppgiftens skenbara lätthet till än omsorgsfullare ansträngningar. Han vet att det sköna är svårt och att det till ett konstvärks värdiga reproducerande behöfves en mängd samvärkande betingelser, hvilka i och för sig ständigt fordra den kärleksfullaste uppmärksamhet och ett kvantum arbete, hvilket ej blir lättare för det att det vore mindre kompliceradt.

Att en kapellmästare i våra dagar med oändligt större nöje dirigerar en programouvertyr af Berlioz än en G-dur sinfoni af Haydn, är ju högst naturligt, isynnerhet om han, i likhet med Kajanus, till själ och hjärta är genomträngd af de högre, finare ideal, som elda en mo-

dern tondiktares fantasi. Huru annorlunda klingar ej den Berliozska orkestern än den Haydnska, och hvilken fröjd är det icke att söka skapa denna klang så praktfull och karaktäristisk som möjligt. Men icke dess mindre är dirigentens uppgift här lättare, på samma gång den är tacksammare. Är den orkester, som skall utföra tonskapelsen i fråga, väl sammansatt och inöfvad, skall den Berliozska ouvertyren alltid göra sig gällande. Men för en första rangens Haydnprestation fordras icke blott en orkester af idel första klassens förmågor, så mycket förträffligare, som de äro fåtaligare representerade, utan äfven de intelligentaste och förståelsefullaste intentioner från dirigentens sida. I Wagners uppsats „Ueber das Dirigiren“ kan man läsa, huru han omskapade uppfattningen af Webers Friskytts-ouvertyr, hvilken ända dittils, d. v. s. alt från den tid Weber själf nedlade taktstafven, hade af orkestrarna i Tyskland spelats utan själ, finhet och poesi. Från tempot till fraseringen var ouvertyren missuppfattad och försummad; först genom Wagner fann den ett värdigt återgifvande ånyo, hvilket erkändes såväl af de gamla musiker, hvilka hade spelat ouvertyren under Webers egen ledning, som af dennes enka, hvilken i Dresden hörde mästervärket dirigeras af Richard Wagner.

ROBERT KAJANUS.

Och dock har Kajanus aldrig försökt att i dessa sinfonier af den klassiska stilens mästare inlägga någonting annat än hvad till värkens egen anda och mening hör. Det är denna stora pietet för uppgiften, som är hans andra kapellmästaredygd. Men tack vare den sunda smak och den riktiga känsla, som diktera hans uppfattning af hvad till „pieteten“ hör, skulle han ej göra sig skyldig till det slags samvetsgrannhet, som i repristecknet efter första delen af andantet i Mozarts G-moll sinfoni ser en uppmaning att värkligen taga denna del om från början. Så gudomligt vacker satsen än är, ställer den icke dess mindre en modern åhörares uppmärksamhet starkt på prof genom sin makliga längd, en längd, som icke ens det mest idealiskt förträffliga återgifvande kunde förkorta. Andantet spelas altså utan repris, och detta är väl det estetiskt riktiga, och Mozarts musik har ändå fått sin tillbörliga veneration. Däremot skulle Kajanus aldrig försumma att bissera första delen af allegrot i

Beethovens A-dur sinfoni. Att *icke* göra det, skulle vara den största försyndelse mot mästervärkets proportionerliga byggnad.

Att på ett fulländadt sätt kunna dirigera Beethovens sinfonier, dessa ensamstående snillemanifestationer för alla tider, är väl en orkesterdirigents största berömmelse. Hvad Robert Kajanus i detta afseende kan prestera, visade han för ett par år sedan, då han cykliskt framförde de nio sinfonierna af Beethoven. De blefvo till en enda stor dirigenttriumf för honom, och han nedlade äfven vid sinfoniernas instuderande alt det mått af skicklighet, begåfning och entusiasm, hvaröfver han förfogar. Jag har hört den nionde sinfonin utföras af Mannheimer-orkestern under Hans v. Bülows ledning, och intrycket däraf var oförgätligt. Detta var öfverhufvud den första gången jag hörde värket — i Leipzig 1884 — och Mannheimerorkestern *var* värkligen ett unicum i sitt slag då, — väl den främsta i hela Europa, — och Beethovens nionde sinfoni var, jämte Leonore-ouvertyren, orkesterns stora *cheval de bataille*. Äfven A-dur sinfonin hörde jag samma år, af Gewandhaus-orkestern under Arthur Nikisch' ledning, och jag kan icke säga att Robert Kajanus' utförande af nionde sinfonin skulle stått synnerligt efter Bülows, eller att han skulle dirigerat A-dur sinfonin mindre förträffligt än Nikisch, tvärtom. Denne förvånade visserligen sitt auditorium med att anföra sinfonin utan partitur, ur minnet allena — äfven Wagners „Die Meistersinger von Nürnberg“ dirigerade han i Stadtteatern i Leipzig utantill! — men detta var nog lite koketteri, förnämligast för att sticka af mot gamle Carl Reinecket som dussintals gånger hade dirigater de Beethovenska sinfonierna och dock alltid dök med näsan djupt ned i partituret, såsom hade detta varit ett fullkomligt nytt studium för honom. Att dirigera en orkester utan partitur är ett modernt snobberi, som visserligen utvisar vederbörande dirigents kolossala minne, men än mer hans storartade självförtroende. Och Nikisch bjöd på några fint utarbetade detaljer, t. ex. genomföringsdelen i den nämda A-dur sinfonins första sats, men totalintrycket af orkesterns prestation blef icke fullt enhetligt, måhända just genom utantilldirigerandet, hvaremot man i Kajanus' uppfattning just beundrade dess klara, stora öfversiktlighet, denna förenad med varmt, självständigt och musikaliskt-poetiskt gjorda detaljer. Och hvad den första och andra sinfonin, dessa styfbarn bland de nio odödliga syskonen i Beethovens produktion, blefvo i Kajanus fattning, var någonting märkvärdigt; de förlorade nästan helt och hållet sin Mozartiskt-Haydnska prägel, det nya, genialiska, ung-beethovenska hos dem trädde i första planet, dirigenten visste att leta fram lejonklon, hvarhälst den dolde sig, och sinfonierna ryktes upp till det de voro, fullgiltiga representanter för den Beethoven, som ännu ej hade funnit sin egenartade styl och ännu ej slagit de stora slagen, men som redan drömde hjältedrömmar och hade famnen full af blommande ljufva melodier.

Wagner har på ett sinnrikt sätt betecknat det Mozartiska sinfoniallegrot såsom det *naiva*, i motsats till det Beet-

hovenska, hvilket är det *sentimentala*. I det naiva, „klassiska“ allegrot är den rytmiska figurationen öfvervägande, melodin träder tillbaka, och hela satsen rusar fram i en glad, likformig rörelse, där endast det bullrande halfslutet efter första periodens slut bringar en dynamisk omväxling. Ett sådant allegro bör äfven utföras med likformigt tempo. Men i det Beethovenska allegrot uppenbarar sig en helt ny värld, med djupa, individuella lidelser, med varma, själfkända melodier såsom underbyggnad för satsen. Adagiot, det „sentimentala“, ligger här till grund för den inspirerade känslans utbrott, och det är den utförande orkesterns samt närmast dess ledares sak att uppspåra alla dessa melodiska inlägg och med vederbörlig tydlighet, främst genom ett omärkligt fördröjande af tempot, framhålla desamma. Här kan endast det äkta, djupa musikaliska sinnet vara den normgifvande vägledaren; inga föredragsbeteckningar, allra minst metronomiska sådana, kunna remplacera detta specifika „sinne“.

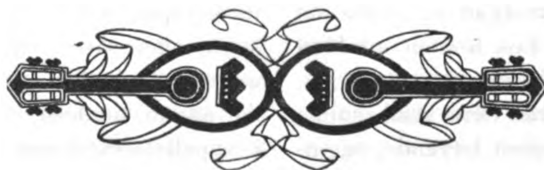
Kajanus' tempobehandling är utsökt fin och riktig. Förmågan att träffa det rätta tidsmåttet är hos honom utbildad till en värkligt divinatorisk färdighet, och i hvilken hög grad detta skall skänka tonstyckena deras mest lefvande, egentligaste karaktär, ligger i öppen dag. Man kan någon gång tycka att hans adagiotempo är altför långsamt, men denna uppfattning, till först fastslagen af Wagner, är ju modern och baserad på nog så fullviktiga grunder. Säkert är att orkesterns uppgift blir alt svårare med ett alt långsammare tempo. Men att söka det svåra, för att sedan med framgång besegra detsamma, är karaktäristiskt för den dirigentnatur, som är Robert Kajanus egen.

Små medel, stora värkningar: — äfven den satsen drifver Kajanus. Och en till det yttre lugnare och måttfullare orkesterledare kan man knappast skåda. Men han har utbildat blickens kraft och handrörelsernas nästan omärkliga skiftning till en sådan rik vältalighet, att orkestern eldas till den spänstigaste energi och det lidelsefullaste uppsving endast genom ögonens och det själfulla ansiktsspelets eggelse, icke genom våldsamma gester och later. Och åhörarne, som endast se den lugna gestalten på podiet framför sig, kunna omöjligen begripa huru en kohort på 60 man så hänfördt kan samla sig till en samfäld, spontan viljeyttring, utan att densamma skulle resultera ur en synlig ansträngning från dirigentens sida. Men Kajanus drifver ej denna orörlighet till det absurda, såsom då t. ex. Bülow roade sig med att med korslagda armar lyssna till sin orkesters spel, för att sedan i det lämpliga ögonblicket rusa upp på dirigentpallen och begynna taktslåendet ånyo, eller såsom då Felix Weingartner inför symbolism, arkaism och all möjlig annan modern styliserande riktning i kapellmästarskapet och ger goddag i alt hvad nyanseringar heter. För dylika osunda smaklösheter är Kajanus främmande, och han förstår därför äfven att skänka sina åhörare det, som de allra hälst begära — vacker musik, så förträffligt utförd som en god orkester under en god och eldande ledning förmår det.

Jag mötte en dag Kajanus, bärande en diger bok under armen. „Kan du gissa hvad jag har här? Jo, partituret till samtliga valser af Strauss!“ Han var högeligen glad öfver sin skatt; det hade alltid pinat honom att måsta dirigera dessa valser från en violinstämma; nu hade partituren utkommit i tryck, nu kunde han dirigera valserna med omsorg och efter alla de föredragsbeteckningar, som tonsättaren hade försett dem med. Och nu skulle man få höra huru ståtligt en sådan gammal vals som t. ex. „An der schönen blauen Donau“ värkligen kan klinga, då den spelas hyggligt och dirigeras hyggligt!

Detta drag synes mig mycket betecknande. Kajanus gladde sig öfver att kunna gifva ett konstvärk — ty ett sådant *är* en vacker vals af Strauss! — alt det omsorgsfulla utförande, som borde komma detsamma till del. Det gick hans ära såsom dirigent för när att ej i en sådan, ögonskenligen obetydande uppgift få inlägga sin bästa förmåga.

Men störst och mest sympatisk framstår denna Kajanus' dirigentförmåga, då han med hela sin själ egnar sig åt tolkningen af sådana moderna tonsättningar för orkester, där dennas alla ressurser tagas i anspråk, och känslan, det poetiska gemytet och den kraftigt svällande lidelsen tala sitt blomstrande språk. Då flödar hans uppfattning af intelligenta accenter, spelet stiger och sjunker i rytmiska vågrörelser, och från ledarens inspirerade person utgår den lefvande kraft, som åstadkommer rapporten mellan honom och hans kapell, samt från dessa båda samfäldt strömmar ut till åhörarne. Den stora Leonore-ouvertyren, Tannhäuser-ouvertyren, Racoczy-marschen, Romeo och Julia-fantasin och många andra mäktiga och betydande moderna tonsättningar äro Robert Kajanus' förnämsta triumfer i konsertsalen.

✽✽✽✽ TILL FRÅGAN OM ✽✽✽✽ AVESTA RELIGIONENS ALDER.

AF K. F. JOHANSSON.

fterföljande anmärkningar äro specielt föranledda af ett nyligen utkommet arbete af en svensk „Über den Einfluss des Parsismus auf das Judentum“ von *E. Stave,* Haarlem 1898. Detta är, så vidt jag kan se och förstå, ett till form och innehåll mycket betydande värk, något som särskildt också bestyrkes däraf, att arbetet, som tillkommit såsom svar å ett af det Teylerska teologiska sällskapet i Holland uppstäldt prisämne, af samma sällskap befunnits värdigt dess pris. Stave söker hela arbetet igenom på ett mycket ingående sätt och med vetenskaplig akribi bestämma, huruvida och i så fall i hvilken utsträckning Zoroasters religion öfvat inflytande på den judiska. Undersökningen, förd fullkomligt förutsättningslöst, kommer i vissa fall till det resultat, att på vissa punkter, där man i större utsträckning antagit ett sådant inflytande, detta vid en omsorgsfullare granskning icke befinnes kunna upprätthållas, eller i hvarje fall, att det icke gjort sig gällande på det sätt eller i den utsträckning, som förut antagits. Å andra sidan har hans uppgift varit — och mig synes, att denna blifvit löst på ett tillfyllesgörande sätt

— att bestämma arten och omfånget af den persiska religionens inflytande på den judiska, i de punkter där detta är omisskänligt. Och omisskänligt är det isynnerhet på följande hufvudområden: 1) på utbildningen af synagoge-institutionen, 2) på uppfattningen af de eschatologiska begreppen, ett lif efter detta o. s. v., 3) på utbildningen af ängla-läran, samt, .och främst, 4) på utbildningen af uppfattningen af och dogmen om onda makter (demoner) och särskildt på konsolidering af satans-typen, som mer och mer, så att säga, frigör sig från Jahves krets och beroende och framträder som en med Jahve parallel ond princip.

Det kan icke vara min uppgift att här utförligt referera Staves arbete. Materialet är så sprödt, fordrar nödvändigtvis så stor försiktighet och precision i återgifvande af de synpunkter och de drifvande krafter, som varit värksamma vid den befruktning parsismen utöfvat på Israels religion, att det skulle stå mig en mycket längre tid tillbuds än hvad nu kan vara fallet. Jag vill, i hvad det rör den religionshistoriska delen, i främsta rummet hafva fäst den intresserade allmänhetens uppmärksamhet på bokens väckande .och betydelsefulla innehåll.

Jag skall emellertid våga försöket att i några korta punkter lämna ett ytterst skematiskt referat af innehållet af den arbetets del, som befattar sig med själfva hufvuduppgiften, nämligen parsismens påvisbara inflytelse på den israelitiska religionen.

Efter att i kap. 1 ha redogjort för Avestas och den avestiska (mazdayasniska) religionens ålder samt i 2:dra kap. afhandlat de historiska betingelserna för möjligheten af ett kulturelt och kultuelt inflytande af parsismen på judendomen, m. a. o. redogjort för judarnas förhållande till perserna under och efter exilen, vänder sig författaren i 3:dje kap. till sin hufvuduppgift, som karaktäriseras med kapitelöfverskriften „Parsismus und Judentum“. I detta kapitel undersöker förf. först de båda religionernas gudabegrepp för att på grundvalen af det resultat, som sålunda vinnes, nämligen att intet folk, med hvilket judarna kommo eller kunde komma i beröring, egde renare eller med judarnas mera besläktade gudomsföreställningar, något som positivt ådagaläggES genom en redogörelse för innehållet i Ahura Mazdas' och Jahves — då båda religionernas rent monoteistiska principer — respektive begreppsinnehåll; — efter en dylik redogörelse går förf. först till en undersökning om *synagogans* och Purimfestens uppkomst. Båda — liksom de heliga skrifternas sammanställning till en kanon — äro efterexiliska. Synagogan, som har till uppgift att uppfostra och undervisa den judiska församlingen i de heliga skrifterna, framför alt lagen, var Esras värk, och man har antagit, att han därtill skulle haft och följt persiska förebilder. Stave är nu af den meningen, att synagogan väl kan i fråga om den yttre inrättningen haft förebilder i persiska institutioner, men att hufvudmotivet för dess uppkomst torde vara att söka i de landsflyktiga judarnas *behof* att sluta sig tillsammans för idkande och bevarande af sin nationella andliga egendom kanske

mot direkt och redan märkbar invärkan från den då i Babylon herskande persiska religionen. Synagogan vore sannolikt en på främmande botten hos judarna spontant utvecklad institution för tillfredsställande af de landsflyktiges religiösa behof. I sammanhang därmed *kan* behofvet af att sammanställa de heliga skrifterna till en kanon, hvartill en förebild väl kan ha blifvit dem bekant under exilen i de mazdayasniska heliga skrifterna, hafva haft till följd samlandet och sammanställningen af de heliga skrifterna under Esras och den därpå följande efterexiliska tiden i Jerusalem. Förutom en mängd särskilda bildningselement, som judarna påtagligen erhållit af perserna, har man också antagit, att vissa fester af religiös-social art kunnat härstamma från perserna. Framför andra gäller detta *Purim*-festen, som kan spåras åtminstone till 3 à 4 årh. före Kr. Att festen torde vara ett lån, framgår af den omständigheten, att Esthers bok uttryckligen — låt vara att förklaringen är oriktig — bringar den i förbindelse med persertiden. Ursprungligen väl en fest uttryckande glädje öfver naturens gåfvor (t. ex. vid skörden o. s. v.), hvilken firades genom festmåltider och utdelande af skänker o. s. v., kan den ju ha uppstått spontant hos judarna eller i anslutning till hos dem redan befintliga festformer. Men så väl det främmande namnet som självfva legenden om festens tillkomst hänvisar på främmande ursprung, närmast på Persien.

Något tydligare framtäder judendomens beroende af parsismen i fråga om vissa *eschatologiska* föreställningar.

Den persiska religionen kännetecknades i detta afseende af tvänne viktiga grundtankar: världsförloppets begränsning till 12000 år — alldeles som i Indien föröfrigt, jfr t. ex. Măn.-dh-ç. — samt tron på en allmän uppståndelse efter döden, föreställningar som tillhöra de älsta beståndsdelarna af Avesta, nämligen de s. k. *gāthās,* och för perserna betygade för Akhaimenidernas tid. I sammanhang med denna allmänna uppståndelse lär Avestas religion en allmän domsakt öfver goda och onda. I en *gāthā* talas det om „*Vohu Mano's Ahura Mazdas och Aš̌as goda boning*“ såsom de godas uppehållsort; under det de ondas, likaledes i en *gāthā*, heter *lögnens värld.* Jag vill också påminna om „*domens (afgörelsens) brygga*“ *(cinvat perstu)* och den vid domens förrättande förda *lifsens bok (cinman),* där de onda och goda handlingarna antecknades såsom debet och kredit och vägdes mot hvarandra (likaledes i en *gāthā* y. u. 31).[1]) Efter domen följes hvarje särskild själ af hvar sin *daēna* till sin sista uppehållsort, de ondas eller godas boning. Och man får tänka sig, att i slutet på tillvarons till 12000 år utmätta tidrymd Ahura Mazda som en Messias, Saošyas, öfvervinner den *onde anden* och alt ondt och förgör deras makt för alltid. Stave påvisar nu, att dylika eschatologiska föreställningar saknas hos judarna före beröringen med perserna, — så t. ex. veta de förexiliska profeterna icke om någon individuell upp-

[1]) Jfr *Jackson* JAOS XIV, Proc. XX f. *Geldner* Encycl. Brit. art. Zoroaster.

ståndelse[1]) men att i deras religion väl frön funnos, som kunde tänkas hafva växt ut till analoga föreställningar. Emellertid, på en punkt befinnes i förevarande afseende det persiska inflytandet vara omisskänligt. Det är framför alt, då det gäller *„tidens fulländning“* i dess mest pregnanta betydelse.

Inflytandet visar sig i den hos judarna uppträdande läran om en yttersta dom och i all synnerhet i *staffaget* för, i den detaljerade utmålningen af domen och därmed förknippade biomständigheter, som träda oss till mötes i den apokalyptiska literaturen från och med Jes. 24—27. Här framställes i lifliga färger en dom, som träffar icke blott ett folk, utan alla människor på jorden; och som icke blott har afseende på människorna, utan också „utsträckes öfver alla de väsen, som ega makt öfver olika regioner eller sferer af världen“, en skara af andar, som enligt den senare judiska uppfattningen gälde som de särskilda folkens skyddsänglar, „hvilka städse af gud straffades, innan han hemsökte de under dem stående folken“. I sammanhang med domen öfver all världens ondska uppträda tre vidunder (de båda leviatanerna och draken i hafvet) Jes. 27: 1, som herren också skall hemsöka. De äro väl icke annat än uttryck för de mot gud fientliga andeskaror, som herska i himmel och på jord och som utan tvifvel ega sin förebild i den persiska demonologien. Äfven själfva den med domen förbundna våldsamma katastrofen och därefter följande *alltings återställelse* eller *världsförnyelse*, som i de apokalyptiska skildringarna i olika grader af utveckling[1]) skildras, eger direkta motstycken i den mazdayasniska religionen. I sammanhang med världsdomen, världsförstörelsen och världsförnyelsen står nu också den först hos Daniel i sammanhang med den eschatologiska och messianiska profetian framträdande uppfattningen af världsförloppets begränsning på en viss tidsperiod, som väl med rätta återföres på en hos eranerna förekommande likartad begränsning. Tillvaron utspelar sig inom förloppet af fyra perioder, detta såväl enligt persisk som enligt judisk åskådning. Men hos judarna uppträder den först i Daniels bok, från Antiochus Epiphanes tid, således från en tid, då persiskt inflytande länge kunnat göra sig gällande. Där uppträder nu en tidsperiod af 70 år veckor för inträdandet af Messias-riket, hvilken tydligen är en förändring af en förut gällande period. Den 70 år veckor omfattande tidsrymden indelas nu i fyra perioder, som mer eller mindre träffande paralleliserats med fyra världsriken (kaldeer, meder, perser och greker). Det synes emellertid vara svårt att förlika detta fyra tal och parallelisera dess perioder med gifna historiska tidsskeden. Det ligger då nära till hands att antaga, att fyraperiodsystemet är ett yttre skema för tidsindelning, som judarna upptagit från

[1]) En individuell uppståndelse förekommer först från persertiden i Jes. 25: 14, men då är blott fråga om de fromma martyrernas uppståndelse. Under alla förhållanden är prioriteten i fråga om läran om den enskildes återuppståndelse på parsismens sida.

[1]) Alt efter deras tidigare (Jes. 24—27, 34—35) eller senare (t. ex. Henoch) ursprung.

annat håll, hvarvid det persiska inflytandet omedelbart anger sig som det antagligaste. „Det vore då förklarligt, att det för författarena själfva yppade sig en viss svårighet att inordna världshändelserna i skemat.“ I Henochs bok är också historien på ett annat sätt inpassad i detta fyrtal af perioder.

Hvad som särskildt i detta sammanhang är påfallande, är det sätt, hvarpå föreställningen om världshistoriens förlopp inom ramen af fyra perioder förbindes med och går upp uti föreställningen om guds rikes seger öfver världens eller de onda makternas rike. Denna dualism i världens beherskande hänger tydligen tillsammans med en annan dualism, mellan gud och honom omgifvande goda makter å ena sidan och satan samt honom följande onda andar å den andra. Men denna motsättning, i den form, hvari den framträder i den senare judendomen, är ett af de frappantaste intygen om mazdayasniskt inflytande på judendomen. I parsismen sker världshistoriens fulländning i och med Angra Mainyus besegrande och Ahura Mazdas slutliga och numera för all evighet varaktiga triumf öfver det ondas princip. „Vi finna också i Daniels bok, att tidens fulländning först då skall inträda, när ondskan liksom förkroppsligat sig i en person, Antiochus Epiphanes“, och när efter den i himmelen och på jorden mellan de himmelska härskarorna och representanterna för de olika världsmakterna utkämpade striden Jahve triumferar och bland sitt folk utdelar belöningar och straff åt dem, som icke upplefvat förlossningens tid, utan som skola uppstå för att mottaga sin lön. Det är framför alt föreställningen om ondskans öfverhandtagande herravälde, de onda demonernas ohäjdade huserande närmast historiens fulländning, som framträder så lika inom parsismen och judendomen, att man icke kan komma ifrån direkt invärkan, en invärkan som här måste utgått från den förra religionen. Det måste skrifvas på räkningen af en i judendomen inträngande och en tidigare monism aflösande dualism i uppfattningen af olika maktområden. I den nuvarande världsordningen herska satan och de onda andarna, och det godas rike kan först efter de onda makternas störtande komma till stånd i en ny värld. Karaktäristisk för denna, så att säga, historiska dualism är, att i Avesta förekomma tvänne, specielt i den sista striden, motsatta, hvarandra bekämpande representanter och härförare för de onda och goda makterna, nämligen *Angra Mainyu* och *Saošya,* som synas ega sina direkta motsvarigheter i det i den senare judendomen framträdande motsatsförhållandet, specielt mellan satan och Messias. Det är ju enligt denna Messias' egentliga uppgift att tillintetgöra satan och hans makt, liksom det är Ahura Mazdas i sin roll som *Saošya* att tillintetgöra *Angra Mainyu,* hvilken liksom judarnas satan är världens beherskare närmast före den sista stora striden, då däremot Ahura Mazda, liksom Jahve, synes hafva dragit sig tillbaka till sina himmelska regioner — intill tiden för den nya värdsordningens inträde.

Ännu mera påfallande synes parsismens inflytande varit vid utformningen af läran å ena sidan om änglarna, å

andra sidan om demonerna, de onda andarna, med dessas öfverhufvud satan.

Enligt den avestiska religionen sluta sig till *Ahura Mazda* sex med honom väsensbesläktade, i hans funktioner deltagande, de troendes dyrkan åtnjutande, gudomliga makter, som heta *Ameša Spenta*. Ehuru deras skapare, inräknas Ahura Mazda bland dem såsom den sjunde. Ehuru otvifvelaktigt förestälda som personliga väsen, ärkeänglar, äro de i Zoroasters religion samtidigt och företrädesvis representanter för abstrakta begrepp. Så vakar *Vohu Mano,* den närmast skaparen stående och i hans rådslag deltagande, öfver de rättfärdiga och mottager dem i paradiset; värksam i människorna, förenar han dem med Ahura Mazda. Specielt som den „gode herden" blir han i den senare utvecklingen boskapens beskyddare. Den andre *Ameša Spenta*, som med *Ahura Mazda* och med *Vohu Mano* bildar en treenighet, är *Aša Vahišta*, 'den bästa lagen, ordningen, heligheten, renheten, dygden', således en personifikation af *rätten,* den världen genomträngande gudomliga ordningen; senare blir han en eldens genius, symbolen af fullkomlig renhet. *Kšathra Vairya*, 'det goda kungadömet', är personifikationen af *Ahura Mazdas* goda lag, makt, majestät: han är förebilden för det guds rike, som efter det ondas öfvervinnande skall stiga ned till jorden. Jag underlåter att karaktärisera de öfriga *Ameša Spentas*. Vi anmärka blott, att i sammanhang med *Ameša Spentas* olika värkningskretsar står deras uppgift att vara ett slags *skyddsänglar* för hvar sitt område af världen.

Af samma art som *Ameša Spentas*, 'ärkeänglarna', äro *Yazata,* som i mazdayasniska systemet närmast motsvara hvad vi kalla änglar. Det är samtidigt ett slags genier med hvart sitt större eller mindre område, såsom eld, vatten, luft, jord o. s. v., vissa tidsenheter, som månader, dagar o. s. v. Alla ordnade i vissa bestämda rangklasser. Ännu en annan klass af genier äro *Fravašis*, de aflidnes andar, maner. Hvarje lefvande väsen har sin *Fravaši,* eller skyddsande, som på samma gång är hans prototyp och hans odödliga beståndsdel, när kroppen dött. De himmelska makterna ha sin *Fravaši,* ja Ahura Mazda själf har sin. Äfven de liflösa tingen tänkas hafva sina *Fravaši*. De äro som skyddsandar mäktiga hjälpare i kampen mot det onda. Icke blott enskilda, utan klam, stam och folk ha sina skyddsandar.

Hvad judarna beträffa, så hade de i sina religionsföreställningar äfven änglar och detta långt före beröringen med perserna. Grundvalen för den senare judiska änglaläran fans således. Ingenting förvånande kan ju, synes det mig, ligga däruti, att tvänne religioner, oberoende af hvarandra, utvecklat analoga föreställningar. Det är knappast annat att vänta, där ankulten så att säga är religionens och kultens basis. Bland andra för den ursprungliga judiska änglaläran kännetecknande uppfattningar träder isynnerhet den uppfattningen skarpare fram, att änglarna så att säga äro Jahves uppenbarelse, hvarigenom han ger sig och sin vilja till känna för sitt folk. Men hvad som efter beröringen med perserna blir före-

trädesvis (Zacharja, Daniel) framträdande är „sträfvan att införa en ***klassifikation eller rangordning*** i den osynliga andevärlden, hvarigenom flere makter träda i förgrunden som högre eller högsta makter och tillika erhålla särskilda namn och särskilda funktioner“. Det är påfallande och knappast förklarligt annat än genom lån, att denna änglavärldens systematisering i sina grader öfverensstämmer med parsismens systematisering af *Ameša Spentas, Yazatas* och *Fravašis.* Men en ännu viktigare öfverensstämmelse finner Stave i den företeelsen, att vissa änglamakter — i enlighet med förhållandet i parsismen — så att säga lösgöra sig från förbindelsen med det högsta väsendet och, i stället för dess sändebud, utveckla sig till beskyddare af jordiska element, af särskilda folkklasser och folk; eller skyddsänglar för särskilda mänskliga individer, så att slutligen hvarje individ, ja hvarje element på jorden, har sin egen skyddsängel. Israel har sålunda själf icke blott sin Jahve, utan också dessutom sin egen skyddsängel Michaël. De uppträda också i Daniel med särskilda namn i st. f. den tidigare anonymiteten. Slutligen i skaror, klasser och ordningar. Äfven i vissa detaljer träffas öfverraskande likheter. Så t. ex. uppträda i den judiska änglahierarkin de högsta andarna till ett antal af *sju,* bland hvilka Jahve själf synes vara räknad, alldeles som fallet är med de sju *Ameša Spentas,* i hvilka *Ahura Mazda* är inräknad. Jahve skådar ned på sitt folk med 7 ögon. Det talas om 7 lampor, som äro Jahves ögon, som öfverskåda(-fara) hela jorden. Ja vi komma slutligen till 7 ärkeänglar såsom direkt motsvarande de 7 *Ameša Spentas.* I apokalypsen slutligen är talet om de *sju* gudsandar. Hos Daniel kallas de också — som det synes — väktare. Detta är betydelsefulla detaljer, om, som jag sedan särskildt skall betona, såväl de 7 *Ameša Spentas* äro identiska med de indiska 7 *ādityas,* som just dessa samtidigt äro den högste *ādityans,* nämligen *Varunas, väktare* eller *ögon,* med hvilka han skådar ned på världen och människorna. *Ahura Mazda* kallar sig själf *väktare,* liksom *Ameša Spentas* eller deras egna skyddsandar *(Fravaši)* sägas vara begåfvade med skarpa ögon. I hvilken mån de främmande (ev. fientliga) folkens skyddsänglar närma sig och öfvergå i de de goda — såsom i parsismen — motsatta, men med dem parallelt gående onda änglarna, skall jag vid referatet af sista kapitlet beröra. Det är himmelriket, gudsriket, systemet af de himmelska änglaskarorna, som i den messianska apokalyptiken bebådas skola vid tidens fullbordan komma ned på jorden, då människorna skola blifva lika änglar.

Hand i hand med utvecklingen af det judiska änglasystemet under parsistisk invärkan går utvecklingen af ett system af onda andar (demoner) och den alt mera framträdande ***dualismen*** mellan goda och onda makter.

Den avestiska ***dualismen*** är ett af denna religions mest framträdande och mest bekanta drag. Redan i dess älsta beståndsdelar *(Gāthā)* står *Angra Mainyu,* 'den onde anden', mot *Spenta Mainyu,* 'den helige anden'. Denne heter ju annars i sin högsta, mest personliga och

konkreta form *Ahura Mazda*. Till sin existens lika gammal som *Ahura Mazda*, öfverhufvud för de onda andarna eller *daēvas*, hvars dyrkan består i människornas synder, har han för att rubba och förstöra *Ahura Mazdas* skapelse gifvit upphofvet åt alt elände i världen, skapat de skadliga ormarna och insekterna, är med ett ord roten och upphofvet till alt ondt. Under sig har han till sin hjälp en här af onda andar *daēvas*, af hvilka *sex* såsom högre på samma sätt stå honom närmare, som *Ameša Spentas Ahura Mazda*. Vi ha således ett med de goda andarnas system parallelt system af onda. Så står emot *Vohu Mano Ako Mano*, 'det onda sinnet'; den gamle ariske guden Indra, som i Indiens älsta religionsskede är nära nog den högste guden (åtminstone inom kretsen för det specifika *sōma*-offret), har här sjunkit ned till en ond ande *Andra*, såsom motsättning till *Aša Vahišta*, o. s. v. (jfr *aši* 'ormen', *aešma* 'hettan', urbilden för *Asmodeus* i Tob. bok).

„Hos judarna fans vid deras beröring med perserna ännu ingen lära om ett under ett särskildt öfverhufvud stående ondas rike. De älsta skrifterna känna icke till någon utommänsklig ond makt,[1]) såsom fallet är i de efterexiliska skrifterna. Jahve är själf yttersta källan till alt ondt, ja till och med värkande orsak till människornas onda handlingar („Gud förhärdar och förstockar människornas hjärtan" o. s. v. Om Saul 1 Sam. 16, 14 „att en ond guds ande kommer öfver honom" o. s. v.)

Onda, d. v. s. fördärfbringande änglar förekommo visserligen tidigt; men de äro egentligen Jahves redskap, fungera som hans straffänglar; de äro sålunda icke af etiskt ond art och hafva svårligen något att göra med vissa folktrons spökgestalter, som naturligtvis förekommo äfven hos judarna, liksom hos de flesta folk, som utbildat någonslags själatro.

Först i efterexilisk tid uppträder *Satan* som ett öfvermänskligt väsen, „som visserligen är gud underdånig och på sitt sätt och vis boroende af hans vilja, men ingalunda ledes af goda motiv, utan döljer egna afsikter". I hans sällskap uppträda andra onda makter.

S. 247 ff. undersöker Stave utförligt *Satans*-typens historia. *Satan* är ursprungligen en motståndare, en vedersakare, (vare sig människa eller högre väsen), särskildt *åklagare inför rätta*. Som *vedersakare* kan man lätt bli *frestare* och *förrädare;* vedersakaren kan genom list vilja störta sin motståndare, liksom han kan bli en *falsk anklagare inför rätta*. Satan, ursprungligen en människa eller ängel, som tänktes uppträda i anförda egenskaper, utvecklar sig så småningom till ett öfvermänskligt väsen, som skoningslöst anklagar människorna hos gud och retar dem till synd („agent provocateur"). Denna utveckling, begynnande, ej fullt färdig i prologen till Jobs bok, där han ännu synes stå

[1]) Dit kan nämligen icke räknas den i sammanhang med jahvistens berättelse om syndafallet uppträdande *Ormen*, som, vare sig man fattar berättelsen som naturhistorisk eller som en religiös myt, i hvarje fall icke är något gudsfientligt ondt väsen, utan blott på sin höjd ett uttryck för något demoniskt fängslande eller förledande — en föreställning som uppträder spontant å många andra håll.

i guds tjänst som ängel, betraktar Stave som efterexilisk. I Zacharja 3, 1 f. börjar han redan t. o. m. uppträda som en vedersakare mot Jahve själf och förbannas där af Jahves änglar. Ännu i viss mån osjälfständig, blir han i 1 Krön. 21, 1, där han förekommer utan artikel, således *Satan* n. pr., så att säga redan en bekant person med rent konkreta drag, samt i st. f. Jahve själf uppfattad som det ondas *orsak*.

Det är just för att förklara utvecklingen af satan från en sträng vedersakare och anklagare inför gud af människornas synd till en ond „skadeglad, gudsfientlig ande, som visar en inre lust och glädje i att tillfoga människorna lidanden och locka dem till synd“ — det är för att förklara denna utveckling, som Stave vänder sig till parsismen; och detta med så mycket mer skäl, som man samtidigt finner en hel här af onda makter och demoner uppträda på skådeplatsen och sälla sig till honom som sitt öfverhufvud.

Tidigast visar sig denna demonlära i erkännande af främmande folks gudar såsom mot Jahve fientliga makter. Och särskildt i de *eschatologiska* skildringarna och redan så tidigt som Jes. 24—27, 34 träffas, som vi redan sett, en strid mellan olika, goda, specielt Israels skyddsänglar, och onda makter (hos Jes. „höjdens här“), som väl äro att uppfatta närmast som de himmelska skyddsandar för de jordiska riken och konungar, som likaledes i sammanhang med domen öfver de förra själfva undergå den slutliga domen. Också hednagudarna i allmänhet, vare sig de uppfattades som folkens skyddsänglar eller ej, gälde som onda demoniska makter. Denna demonhär växer sedan ofantligt i den senare judiska nytestamentliga uppfattningen. Men de kunna icke förklaras af den gammalprofetiska uppfattningen (för hvilken de gälla som väsenlösa inbillningsfoster), utan måste tillskrifvas kontakt med andra religionsformer, särskildt parsismen.

Hvad som i sammanhang med upptagande af element af den mazdayasniska demonläran måste betraktas som kanske den viktigaste och till sin värkan följddigraste invärkning, som judendomen rönt från persiskt håll, det är nu satans ombildning till en vid sidan om Jahve stående, nödvändig princip för världshistoriens och mänsklighetens utveckling. Han är upphofsmannen till det onda från världens början, genom hvilken specielt döden kommit i världen. Han kombineras i den senare judiska och nytestamentliga teologin i denna egenskap med ormen i paradiset (möjligen under inflytelse af parsistiska åskådningar om en *orm* såsom hörande till *Ahura Mazdas* följe). Såsom lögnens fader står han synnerligt nära *Angra Mainyu* och hans anhang, lögnandarna, *Druja*. Alt mer och mer gör sig tendensen gällande att på satan som princip återföra alt ondt. Särskildt uppträder han i jämförelsevis sen tid (Henoch) som förorsakare af ett syndafall bland änglarna, hvilka han så gjorde sig underdåniga. Ja, äfven föreställningen om en evig dualism träder fram. Dualismen karaktäriseras i de två rikena, bland hvilka helvetet skapades såsom uppehållsort för de onda makterna (liksom i Avesta). Naturen blir besatt af goda

och onda änglar; de förra synas dock få alt mer öfvermakt i naturens och människans lif, och den mazdayasniska tron på djäfvulens nästan oinskränkta herravälde öfver världen under en viss tid, intill dess äntligen i tidens fullbordan de goda makterna, gudsriket, efter förskräckliga och sällsamma händelser och strider slutligen skola triumfera på det ondas, mörkrets, demonrikets, graf, — hela denna föreställning kommer inom judendomen till det lifligaste uttryck i samband med de hos Israel sedan gammalt boende men nu till sitt mål ombildade Messias-förhoppningarna.

Det inflytande af parsismen på judendomen, som genom Staves undersökning synes vara ställdt utom hvarje tvifvel, har synbarligen gjort sig gällande ända från tiden för exilen (586—536), särskildt i fråga om utformningen af dualismen med dess satanstyp. Men starkast har nog invärkan, resp. utbytet, varit först efter Alexander och särskildt under tiden för Daniels boks tillkomst, då satan uppträder som furste för ett rike och som förklaringsgrund för mänsklighetens historiska utveckling.

* * *

Är nu, såsom jag tror, det bevisadt, att Avesta-religionen utöfvat den ombildande värkan på judendomen, som ofvan skildrats, så har man redan däruti ett bevis för denna religions och dess förnämsta lärors tillvaro åtminstone sedan 500-talet före Kr. Men för den, som icke skulle vilja tillmäta detta bevis någon större betydelse, t. ex. på den grund att han antingen icke finner den främmande invärkan på judendomen så säkert bevisad, som här antagits, eller åtminstone kunde vilja förklara den som utgången från något annat religionscentrum, t. ex. från Babylonien (— hvarifrån då ev. parsismen kunnat erhålla motsvarande element —), för den fordras andra oberoende bevis för Avestareligionens ålder. Det är tydligt, att den eventuella *möjligheten* af ett parsismens inflytande på judendomen är beroende på hvilka afgörande bevis för Avestas ålder som från *annat* håll kunna hämtas. Skulle t. ex. *J. Darmesteter* hafva rätt med sin sist utvecklade mening, att Avesta och specielt de beståndsdelar däraf, som annars och helt visst med rätta gält som de älsta, skulle vara af efterkristligt ursprung och rönt invärkan af den alexandrinska filosofins (Philos) logos-lära, då vore det ju absurdt att tala om en parsismens invärkan på judendomen. Att emellertid Darmesteters teori är omöjlig, har från flere håll framhållits; och det är egentligen så själfklart, att den är orimlig, att det rent af är svårt att på allvar gendrifva den. Stave lämnar i 1:sta afdelningen af sitt arbete ett referat af Darmesteters åsikt, hvarefter han dels positivt genom anförande af traditionens o. a. vittnesbörd öfver Avestas ålder, dels negativt genom en kritik af Darmesteters bevisföring på ett i det hela mycket förtjänstfullt sätt — delvis genom referat af andras invändningar — vederlagt denne.[1]

[1] Ungefär samtidigt har *Tiele* i sin auktoriserade tyska upplaga Gesch. d. Rel. i. Altt. II, 1, 33 ff. lämnat en kritik af D—s åsikt, som icke innehåller mera än de redan förut befintliga af Stave använda framställningarna „Une nouvelle

Det är sant, att hvad vi nu hafva i behåll af Avesta närmast grundar sig på samlingar, gjorda under arsakiderna — särskildt Vologeses (Valkhash) I (54—78), Neros samtida — och Sāsaniderna (226—636) — företrädesvis denna dynastis grundläggare Artakhshir Pāpakān (226—240) — och afslutade under Shahpuhar II (309—380). Men i motsats till Darmesteters uppenbart oriktiga åsikt, enligt hvilken detta arbete betecknade icke ett samlande af traditionelt bevarade religiösa urkunder, utan rent af en ny daning såväl af religion och kult som af de religiösa skriftvärken, måste vi i öfverensstämmelse såväl med den inhemska (pehlevi)-traditionen, som med uppgifter från klassiska skriftställare antaga, att redan förut, särskildt vid Alexanders uppträdande, hos perserna funnits samlingar eller en samling af heliga som kanoniska gällande skrifter, med andra ord en religionsurkund. Då nu uppgifter härom gå så långt tillbaka som till Herodotus, som talar om att ingrerna vid offret sjöngo en *theogoni* (θεογονίην) — sannolikt, såsom Darmesteter tidigare antog,[1]) hvad vi kalla *gāthās*, —, så bör det icke vara något tvifvel om att en sådan kanonisk urkund egde gällande kraft i Persien på Akhaimenidernas och sannolikt redan på de äldres (Cyrus', Kambyses', Darius' och Hystaspes') tid. Att enstaka skrifter, — jag tänker särskildt på *gāthās*, äldre delar af *yašt* och *vendīdād,* — existerat långt före Akhaimeniderna (om också icke säkert med gällande kraft speciellt bland det iranska folk, som bildade grundstocken i den persiska dynastin), det är alldeles uppenbart för den, som utan förut fattade meningar och med klar och oförvillad uppfattning af språk och språkform äfvensom af den där framträdande allmänna kultur-ståndpunkten studerar de avestiska skrifterna.

Perserna kunde visserligen kallas zoroastrier äfven om de icke egde en samlad den zoroastriska läran innehållande urkund. Man behöfde, för att påvisa detta, blott kunna konstatera att de religiösa ideer, som innehållas i den zoroastriska religionen, eller åtminstone dess fundamentalläror voro kända af perserna. Därom skall jag emellertid senare yttra mig. Här är det emellertid nog att hänvisa på sannolikheten af att äfven perserna på Akhaimenidernas tid också egt en samlad religionskodex. Ty en bestämd religion, utformad i ett visst system af dogmer, förutsätter eller leder åtminstone förr eller senare till dess skriftliga formulerande. Är nu såsom jag strax något urförligare skall ådagalägga Avesta såsom religionsurkund åtminstone bland det ursprungliga Avesta-folket — därmed tilsvidare osagdt, hvilket folk detta varit — betydligt äldre än Akhaimenidernas tid och äro dessa senare — såsom jag för min del fullt och fast tror och tror

hypothèse sur l'antiquité de l'Avesta" i Revue de l'histoire des Religions 1894, T. XXIX 68, ff. och „Over de Oudheid van het Avesta" i Verslagen en Mededeelingen d. Kon. Ak. v. Wet., Afd. Letter-k. 3-e Reeks, Deel IX, 364 ff. — I det hela finner jag Staves kritik mera ingående och träffande. Jag vill tillägga, att Tieles arbete, hvad de avestaphilologiska förutsättningarna åtminstone vidkomma, knappast står på höjden af samtidens vetenskapliga ståndpunkt.

[1]) Sacred Books of the East IV, Introduction s. LIII.

kan bevisas — att rubricera som anhängare till Zoroasters religion, då följer med stor sannolikhet att de äfven känt Avesta som religionsurkund.

Men om nu också den persiska religionen icke var kodifierad i en (eller flere) kanoniska urkunder med gällande kraft på de älsta Akhaimenidernas tid, från hvilken början till det inflytande, som man sökt statuera i fråga om judendomen, daterar sig, så kunde den ju i alla fall utöfvat detta, blott den inom sig egde de element, som integrerande beståndsdelar upptagit de *läror* och *trossatser,* som varit de ledande förebilderna i vissa af de judiska religionsbegreppens nybildning eller omformning. Och det är företrädesvis om sådana troselement och deras ålder, som jag i det följande skall tala. Men innan jag definitivt öfvergår till denna behandling, så vill jag framhålla ett par synpunkter, som äro egnade att nästan nödvändiggöra antagandet af en religiös kanon — innehållande utom annat åtminstone de skrifter, som vi ännu ega kvar — från och med det persiska rikets början. Vi kunna väl våga det antagandet, att perserna närmast fått sin religionsurkund från *mederna,* d. v. s. från det rike, som närmast före perserna hade hegemonin. Detta bör man rimligtvis tolka utur den tradition, som till Medien hänförde ej blott den specifikt magiska kulten, utan till och med Zarathuštra själf. Den stad, som företrädesvis var medelpunkten i den mediska hierarkin, var *Ragā.* Ja, denna stad gäller i traditionen för att rent ut varit en härd, en medelpunkt för Zoroasters lära, liksom denne själf enligt samma tradition — på mödernet — skall hafva härstammat från Ragā. Alla dessa traditioner behöfva icke ega någon annan betydelse än den, att den zoroastriska religionen, särskildt i dess reformerta form, på sin vandring eller spridning, med utgång från Nordostiran, företrädesvis och ursprungligen berört Kaspiska hafvets länder ända upp till Medea Atropatene (som också ställes i förbindelse med Zoroasters person), och först därifrån på sitt segertåg vandrade söderut och betvang själfva segrarena. Men alla dessa händelseförlopp äro helt visst att förlägga före den Akhaimenidiska dynastins och det specifikt persiska rikets uppkomst.

På detta segertåg följdes den zoroastriska religionen af de heliga skrifter eller någon del däraf, som voro företrädesvis nödvändiga för offren åt *Ahura Mazda* och hans drabanter. Det är otvifvelaktigt, att åtminstone gāthās kommit från Nordostiran, zoroastriska reformationens hemland, eller i hvarje fall det land, där den fick sitt första egentliga stöd. Det är också sannolikt, att en del af de s. k. ungavestiska skrifterna tillkommit före den specifika zoroastrismens utbredning öfver hela Irān. Å andra sidan är det tänkbart, att sedan i Medien, och sannolikt i Ragā, denna religions hufvudsäte och hierarkiska centralpunkt, dess påfvedöme, blifvit förlagdt, där fortfarande affattning eller redigering af heliga skrifter kunnat försiggå med användande af ett ostiranskt genom traditionen såsom heligt och till zoroastrismen särskildt knutet språk. Liksom pāli var och förblef de sydliga buddhisternas språk, på hvilket nya

religiösa värk affattades, äfven sedan den vandrat öfver till Ceylon eller Birma och där fick sin egentliga fristad, eller liksom den ryska bibeln fortfarande bibehålles i det ursprungliga (fornbulgariska) språk, hvartill den först blef öfversatt, så kunde det gamla avestaspråket användas för kulturella och kultuella ändamål, äfven sedan den religion, hvars bärare det ursprungligen var, bosatt sig i andra iranska länder, Medien och Persien.

Om det sålunda icke är absolut nödvändigt att alla avestiska skrifter uppstått i Ostirān, så är det dock självklart, att de älsta, de som så att säga gjorde detta språk till heligt, måste varit affattade i det land, där det talades, och på den tid, då det var ett lefvande språk. Nu är språkformen, den metriska byggnaden o. s. v. i *gāthās* så ålderdomlig, så i sina konstitutiva element öfverensstämmande med fornindiskan, sådan den framträder i Indiens älsta religiösa literatur (Rigveda o. s. v.), att det är en ren omöjlighet att söka rycka ned dessa minnesmärken alt för långt i tiden, i hvarje fall icke nedanför ett par århundraden före Akhaimeniderna (Cyrus 558—529, Cambyses 529—521, Darius 521—485 o. s. v.), d. v. s. knappast nedanför 750. Somliga, bland dem nu senast Tiele, [1]) vill icke sätta den yngre Avestas affattning senare än 800; *gāthā*-literaturen måste då enligt honom bli minst ett par århundraden äldre.

Hvad jag nu utfört rörande de avestiska skrifternas ålder motsäges icke af traditionen om Zoroasters tid. Som bekant uppträder *Zarathuštra* i *gāthās* nästan som en samtida person. Ja, det ser ut, som om han rent ut skulle kunna vara diktare till *gāthās* eller en del bland dem. Nu skall enligt en i medelpersiska (pehlevi-) skrifter förekommande tradition Zoroasters födelseår vara 630. Hans reformatoriska värksamhet skulle sålunda börjat omkring 600. Denna reformation skulle haft en mäktig gynnare i en ostiransk (baktrisk, afghansk) herskare vid namn *Vištāspa*, som också nämnes i Avesta själf. Han skall enligt samma tradition, som inordnar honom i den *persiska konungalängden* hafva regerat i 120 år (618—498). Nu förstår ju hvar och en, som påminner sig, att detta slutår faktiskt faller inom Darius Hystaspis värkliga regeringstid (521—485) samt kombinerar detta med att *Vištāspa*, Zoroasters gynnare, inordnas i den persiska konungalängden, dit *han* annars för ingen del hörde, att denna tradition är grundad på en lärd af namnidentiteten föranledd identifiering af Zoroasters *Vištāspa* med Darii fader *Vištāspa* [1]), som samma lärda kombination insatte i den persiska längden. Den datering, som på detta sätt vunnits, är sålunda, såvidt jag förstår, endast och allenast grundad på en identifikation af tvänne likbenämda personligheter, som icke tillhörde samma land och naturligtvis lika litet samma tid. Den persiska s. k. traditionen är, så vidt jag förstår, af noll och intet värde för bestämmande af Zoroasters värkliga lef-

[1]) Anförda arbete s. 49.

[1]) I nyare tider har *Geldner* också uttryckligen antagit detta. Grundriss der iranischen Philologie II, 1, s. 37.

nad. Jag kan härvidlag omöjligen tillmäta de nämda traditionerna en sådan betydelse som *Jackson* gör. [1])

Men om vi också antoge det osannolika, att Zoroaster lefvat omkring 600, så är det ändå möjligt, att hans reformation kan hafva vunnit insteg i Persien på Cyrus' och Darius' tid. Men äfven om detta icke var fallet, kunna Akhaimeniderna ändå alt för väl hafva bekänt en religion, som till sin grundval och sina förnämsta beståndsdelar var densamma som den, hvars reformering torde utgjort Zoroasters lifsvärk. Detta bevisas redan därutaf, att *Auramazda* i de persiska kilskrifterna är samma högste gud som *Ahura Mazda* i Avesta. Själfva detta gudanamn bevisar för öfrigt, att religionen i Persien och Baktrien fått en mera etisk prägel än t. ex. i Indien, där *Ahura Mazdas* motsvarighet *Varuna asura* (eventuelt *Dyāus asura*) har något (l. mycket) mera kvar af sin ursprungliga naturbestämdhet. Men denna etiska prägel hade den fått i kraft af en reformation, som med stor sannolikhet bör anses varit identisk med den af Zoroaster framkallade reformationen af den gamla arisk-iranska naturreligionen.

Enligt hvad jag i det föregående — såsom ett slags tillägg till Staves framställning — framhållit, tror jag för min del *dels* att Zarathustras reformation, utgången som den var från Ostirān och sannolikt kodifierad i Medien (Raghā), hade nått Persien vid de första Akhaimenidernas tid, *dels* att det också redan då fans en (eller flere) urkunder med gällande kraft. [1])

Då denna fråga är af särdeles stor bärvidd torde jag böra något närmare inlåta mig på ett af intygen för antagandet af den zoroastriska dualismen hos perserna. Af stor om också icke afgörande betydelse är nämligen den hos klassiska skriftställare som Diogenes Laertius, som också citerar Philips och Alexanders samtida Theopompos, förekommande uppgiften att Eudoxos, en Platos samtida, och Aristoteles rörande den persiska religionen känt till och haft uppgifter om en strid mellan Zeus-Ormazdes och Hades- Areimanios. Det fins således intet tvifvel om att perserna för Plato och hans samtid gälde för att vara dualister. Men detta är ju ett af de allra mest framträdande dragen i den zoroastriska religionen. Plato lefde som bekant 429—348, är sålunda samtida med Akhaimeniderna Darius Nothos, Artaxerxes Mnemon och A. Ochos (425—405, 405—362, 362—340). Den zoroastriska religionen måste varit införd bland perserna minst ett eller annat århundrade därförut, och vi äro då redan uppe i de första Akhaimenidernas tid. Sammanställes denna uppgift med andra, till dels redan ofvan anförda uppgifter om persernas religion från klassiska författare, i främsta rummet Herodotos, så kan det enligt min mening icke vara något tvifvel om att den zoroastriska religionen varit gällande hos perserna före eller åtminstone med början af Akhaimenidernas välde.

[1]) Detta så mycket hällre som jag häruti har ett stöd i den inhemska (pehlevi-) traditionen, som enstämmigt återför samlandet och kodifieringen af de Zarathustriska heliga skrifterna till dennes gynnare och främjare Vištasp.

[1]) Journal of the American Oriental Society XVII, 6 ff. 19 ff.

För Staves uppgift var det emellertid nog, att det kunde anses som ovedersägligt, att *vissa bestämda grundideer* i den avestiska religionen kommit till utveckling och gälde som religiösa sanningar i Persien vid den tidpunkt, då judarna kommo i närmare beröring med perserna.[1]

Att tron på ett högsta väsen *Auramazda,* himlens och jordens skapare, var lefvande i Persien — sannolikt med ungefär samma attribut som Ahura M. i Avesta — det betygar ju Darius själf i sina inskrifter, där han uttryckligen säger sig hafva A., Ariernas gud, att tacka för sin konungakrona. *Angra Mainyu* förekommer visserligen icke uttryckligen nämdt i de persiska inskrifterna; men att däraf draga den slutsatsen att denne det ondas representant icke skulle varit känd är naturligtvis otillåtligt. Nu har belgaren *Bang*[2] gjort det påståendet, att ett par ställen (Bh. 4, 58 f. 78 f.) i de persiska inskrifterna direkt skulle bevisa obekantskap med denna typ. Jag får rent ut tillstå, att det är mig omöjligt att se en skymt af ett sådant intyg;[3] och icke ens *Darmesteter* har yttrat något tvifvel om, att den mazdayasniska religionens dualism icke skulle tillhöra dess ursprungliga stadium.[4]

Att *Angra Mainyu* förekommer i *gāthās* den älsta beståndsdelen af Avesta, är redan framhållet. Angående de *Ahura Mazda* åtföljande *Ameša Spentas,* eventuelt om de onda andar, som flocka sig omkring *Angra Mainyu,* skall jag till sist i min framställning yttra några ord.

Darmesteter själf räknar också läran om världshistoriens begränsning till ett bestämdt tidsrum af 12,000 år till de dogmer, som från älsta tiden tillhört den persiska religionen och följaktligen nog ingått i Akhaimenidernas tro. Hela denna uppfattning är i synnerhet hemmastadd hos iranier och inder. Hos inderna ha vi läran om de fyra världsåldrarna — måttlöst utsträkta, det är sant, men till sin stomme identiska med det iranska systemet af fyra perioder — i historiens förlopp. Det är sant, att de fyra världsåldrarna förekomma först i den specifikt klassiska literaturen (Manu o. s. v.). Att föreställningen *kan* vara gammal, behöfver icke betviflas; den förekommer t. ex. i *Mahābhārata* III, 149,11 = 11234. Den *kan* vara ett indoiranskt arf; men den möjligheten är ju också icke utesluten, att inderna erhållit den från iranerna, om detta också, med hänsyn till frågan om iranska inverkningar på Indien i allmänhet, icke är vidare tilltalande. I alla händelser torde föreställningen hos båda folken vara minst för-akhaimenidisk. Theopompos (samtida till Philip och Alexander), på hvilken Plutark enligt allmänt antagande stöder sig (De Is. et Os. 47), har haft en utförlig och med Avesta synbarligen nära öfverensstämmande beskrifning af historiens förlopp inom ramen af de fyra åldrarna, hvarje på 3,000

[1] Att Cyrus varit en *mazda*-bekännare, framgår af det sätt, hvarpå Darius omnämner sitt restaurationsarbete efter segern öfver magiern Gaumatu, ett restaurationsarbete, som synbarligen hade afseende på religionen och offren (Jfr. *Stave* 57 f.).

[2] Zeitschrift der deutschen morgenländischen Gesellschaft XL, III, 553.

[3] Jfr. *Bartholomee* Indogermanische Forschungen IX, 260 n. 1.

[4] Geschichte des Altertums I, 532.

år. Efter *Angra Mainyus* besegrande i den 4:de skola människorna åter lefva upp till ett lyckligt lif. Uppståndelseläran är endast en del af läran om de fyra världsperioderna, och Herodotos (III, 62) synes anspela på en hos perserna gängse tro om en allmän uppståndelse. *Gāthās* synas på flere ställen förutsätta samma tro som erkänd trosartikel; [1]) direkt uttalad förekommer den i en af de älsta *yašt* (i den s. k. yngre Avesta).

Endast en fråga synes behöfva en något utförligare behandling, nämligen i hvilken utsträckning läran om *Ameša Spentas* kan varit utbildad vid tiden närmast före Akhaimeniderna.

För en man som *Darmesteter,* för hvilken *gāthās* är en under invärkan af judisk-alexandrinsk neoplatonism — man kan säga genom förfalskning — uppkommen hymnsamling, „le premier monument du gnosticisme", gälla *Vohu Mano* och *Ameša Spenta* såsom direkta lån af Philos λόγος θεῖος och öfrige hos honom uppträdande λόγοι eller δυνάμεις. Då nu emellertid för ingen del Darmesteters åsikt kan antagas — jag anser den från alla håll så grundligt vederlagd, att jag icke tror mig behöfva taga upp tiden med rekapitulation af de af Stave o. a. däremot förebragta skälen — så stå vi inför frågan om *Ameša Spentas* ålder på samma basis som beträffande de öfriga avestiska religionsideerna. Det är då att märka, att ifall man håller sig till källorna, så hade tydligen snarare omvändt Philo fått sin logos-lära från Persien. Enligt Strabo (29 f. kr.) dyrkades i Främre Asien en persisk gudom benämd Ὠμανός, som tydligen är *Vohu Mano.* Detta var sålunda åtminstone 10 år, innan Philo ens var född. Och Plutark, som föddes vid den tid Philo dog, lämnar en utförlig beskrifning på *Ameša Spentas.* Det är icke möjligt, att denna lära, om den direkt från Persien kommit till Plutarks kännedom, hunnit dit planteras från Philo. Nu har emellertid Plutark helt visst öst ur honom bekanta äldre *grekiska* källor (t. ex. Theopompos, Hermippos). *Ameša Spenta* förekomma icke uttryckligen i de persiska kilskrifterna, någonting som för ingen del talar emot denna religionsidés tillvaro på Akhaimenidernas tid. Ja det är alt skäl att antaga, att de tillhöra de allra älsta beståndsdelarna i den mazdayasniska religionen, som t. o. m. *E. Meyer* medger. [1]) Och de förekomma fullt utbildade redan i *gāthās,* där de uppträda som tjänare och förbundna åt *Ahura Mazda,* deltaga i hans funktioner o. s. v.

De tillhöra således Avestas älsta beståndsdelar. Men i Avesta-religionen måste de helt visst undergått en ombildning till den abstrakt etiska karaktär de där ega, en ombildning som naturligtvis står i förbindelse med hela denna religions reformatoriska karaktär. Men att denna reformation ligger så

[1]) *Geldner,* Grundriss der iranischen Philologie II, 1, 28 säger om *gāthās:* „Kampen mellan de båda andarna, som betyder denna världen, den slutliga utgången af densamma, den eviga och timliga vedergällningen för alla gärningar, den kommande domen och eldprofvet, Mazdas väntade rike, detta är i beständig variation de återkommande ledmotiven."

[1]) Geschichte des Altertums I, 532.

långt tillbaka som vi kunna tala om en avestisk religion ligger ju i sakens natur.

Frågan är då, ur hvilka äldre föreställningar de framgått. Härpå torde vi med största tillförsikt kunna svara, att de framgått ur för iranier och inder gemensamma mytiska föreställningar.

Det har länge varit antaget, att *Ahura Mazda* och de 6 *Ameša Spenta* på något sätt skulle sammanhänga med de indiska *Adityās*, d. v. s. den krets af gudar, bland hvilka *Varuna* och den med honom till ett par förbundna *Mitra* voro de förnämsta, till hvilka sluta sig 5 till namn och funktioner delvis rätt obestämda gudagestalter (så t. ex. tidigare *Roth*[1]) och *Darmesteter* själf i sitt arb. Ormazd et Ahriman, och nu senast *Tiele*[2]) och framför andra *Oldenberg.*[3]) Den gudakrets, som går under namnet *Adityās*, skiljer sig skarpt från alla öfriga gudomligheter. „De äro gudar, hos hvilka icke, såsom t. ex. hos *Indra,* bestämda handlingar, mäktiga genom dem värkade katastrofer i världens lif stå i förgrunden, utan dessmer den stora likformiga karaktären i deras tillvaro och värkande, hvarmed den föreställningen med nödvändighet är förbunden, att de lagar, i hvilka de värka och efter hvilka de herska, äfven äro stiftade af dem". Två stora gudar stå i spetsen, *Varuna* och *Mitra,* och inalles utgöra de *sju.* Men ingenstädes förekommer en uppräkning af dem alla på en gång. Det är *talet,* som bildade den egentliga ramen, det fastställda i denna grupp af till större delen individualitet saknande gudar. När någon utaf dem skall benämnas och individualiseras, så sker det med namn och begrepp företrädesvis hämtade från det etiskt-abstrakta området *(Ainça' del' Daksa* färdighet o. s. v.). Samma är nu förhållandet i Avesta. Två stora gudar *Mitra—Ahura* äro nära förbundna med hvarandra. Den högste står i spetsen och bildar med dem ett sjutal *Ameša Spenta.* Större delen äro till sin karaktär abstrakta egenskaper ur den etiska (icke naturalistiska) världen *(Vohu Mano, Ameretāt, Haurvatat* o. s. v.). Följande intryck är oeftergifligt. Det fans i indoiransk tid ett sjutal af gudar, representerande i sin helhet företrädesvis abstrakta etiska begrepp. I spetsen stod en eller två fullt individuelt klara personer; men de äro, framträda icke som egentliga naturalistiska gudar, utan som representanten för det högsta tänkbara af laglig ordning. Med fysiska *attributer* från det högsta idealiska ljus är den högste guden herskaren, konungen, utanför denna världen, i transcendental härlighet skapande och styrande världen med alt hvad däri är samt stiftare och vidmakthållare af den gudomliga fasta världsordningen * *rta* s. *ṛta,* av. *aša* ordningen, lagen. Samtidigt är *r'ta* den moraliska ordningen och *Varuna* resp. *Ahura* är dennas yttersta stöd; de äro vedergällare af ondt och godt. Detta är för den indiska och avestiska kretsen gemensamma grundelement, hvarigenom de

[1]) Zeitschrift der deutschen morgenländischen Gesellschaft VI, 69 ff.

[2]) Anförda arbete s. 69 ff.

[3]) Religion des Veda 185 ff. och Zeitschrift der deutschen morgenländischen Gesellschaft L, 43 ff.

skilja sig så synnerligen märkligt från den annars i Indien förherskande, i Avesta delvis ännu kvarstående naturalistiska uppfattningen af gudamakter och deras värksamhet. Om också ytterst för den ursprungliga konceptionen ett natursubstrat ligger till grund, så måste vi dock med bestämdhet häfda: denna *naturbestämdhet* har redan i indoiransk tid skilts ut från denna krets af gudar; de hafva redan i indoiransk tid koncipierats såsom representanter för den orubbliga och moraliska världsordningen i motsättning till de med vissa bestämda naturföreteelser olösligt förbundna gudaindividerna. Grundlaget för de avestiska *Ameša Spenta* är således till sin abstrakta form icke blott *iranskt,* utan till och med *indoiranskt;* och därmed är denna religionsidés ålder inom den avestiska religionen satt utom hvarje tvifvel.

Jag kunde också stanna här; men jag skall emellertid åtminstone med ett par ord söka ge en föreställning om, på hvilket grundlag — eventuelt naturgrundlag — denna transcendentala uppfattning af ett (eller flere) *högsta* väsen uppstått.

Det är då min öfvertygelse, att *Ahura Mazda* och *āditya*-kretsen och uppfattningen af densamma såsom representerande en högre af de växlande naturföreteelserna oberoende världsordning uppstått inom en bestämd *indoiransk,* i motsättning till den stora massan, stående krets: inom den *högre* prästerliga, i visst afseende, nämligen i fråga om en renare uppfattning af gudomsföreställningar, reformerande krets, som i Indien väl till en tid egde bestånd i bredd med andra mera naturalistiska uppfattningar, där Indra och besläktade gudomligheter utgjorde det centrala, men slutligen antingen uppgick uti dessa eller ombildades till andra former — men som i Iran ledde till den reformerta form af indoiransk gudatro, som är knuten till Zarathuštras och hans lärjungars personer.

Om denna tankeevolution skett spontant inom indoiranskt gebit eller under inflytande från annat håll, kunna vi helt enkelt icke veta. Men hvad vi kunna yttra en förmodan om, det är om ursprunget för och vägen, hvarpå denna evolution skett. Jag gör härvid en tanke af *Oldenberg* till min, då jag med honom uti de sju *Adityās* och *Ahura Mazda* med sina drabanter ser en ursprunglig uppfattning af sol, måne samt de 5 då kända planeterna. Redan som naturföremål voro ju dessa symbolen för orubblig ordning i alt hvad tidräkning hette (växling af årstider i året, månader, dagar, natt och dag o. s. v.). Bland dem voro företrädesvis sol och måne framträdande; såsom gudar heta de *Mitra—Mithra* och *Asura—Ahura* Den förre står tydligen kvar som en förbleknad solgud, har följaktligen i Avesta trängts utom kretsen för de egentliga *Ameša Spenta*. *Asura—Ahura* har däremot mer och mer förandligats till begreppet „herren“, och det torde vara svårt att säga, hvad hans ursprungliga namn som *mångud* må hafva varit. De 5 planeterna voro icke egnade att individuelt framträda. De endast så att säga konstituera det *tal,* som från älsta tider i denna del af världen synes förskaffat sig en specifikt framträdande, delvis symbolisk helighet, *sjutalet*. Det

är detta sjutal, som ligger till grund för veckans indelning och bestämning till *sju* dagar. I den babyloniska astronomin voro de *sju* veckodagarna benämda efter de *sju* himlakropparna — och enligt den senare judiska traditionen hade hvar och en af de *sju* ärkeänglarna uppsikt öfver hvar sin veckodag. Äro nu ärkeänglarna de *sju Ameša Spenta,* så torde väl hända, att de ursprungligen ungefär på samma sätt stått i förbindelse med tidräkningen. De *sju lampor,* de *sju ögon,* som i bibliska skrifter (Zacharja o. a.) tilläggas Jahve och till hvilka vi funnit urbilden hos de persiska sju *Ameša Spenta*, torde ha någonting kvar af den ursprungliga naturkonceptionen, så mycket hällre som vi knappast kunna undgå att betrakta de *paças* „spejare, väktare, ögon", som *Varuna* betjänar sig af vid öfvervakande af världen, såsom ursprungligen identiska med de öfriga *ādityas.* Huru har den s. k. förandlingsprocessen af de synliga himlakropparna försiggått? Ja, därpå kan knapt svaras med annat än genom en hänvisning på den allmänna abstraktionsprocess, som försiggått och försiggår i bildningen af alt mera fullkomliga gudsbegrepp. Jag tror emellertid, att man något närmare skall kunna bestämma den väg, tankeevolutionen i detta fall gått. Jag tror, att vi här ha att göra med kombinationen af en rent naturalistisk uppfattning, som i himlakropparna sågo de synliga representanterna för hvad som reglerade världen å ena sidan samt å den andra föreställningen om en hela naturen beherskande här af skyddsandar, som på samma gång voro prototypen för varelserna och tingen och deras reglerande andliga själiska element. Ytterst grundar sig denna föreställning på kulten af de aflidnas andar. Vi skola komma ihåg, att *Ameša Spenta* till arten knappast äro skilda från den här af änglar *Yazata* och *Fravaši,* som den avestiska religionen antager. De äro själfva skyddsänglar, fastän utaf högre ordning. *Förandligande* af de stora, reglerande himlakropparna eller uppflyttning af inom själakulten skapade föreställningar till de himmelska rymderna och deras identifiering med dessa torde hafva gifvit upphofvet till *Ahura Mazda* och *Ameša Spenta,* hvilka sedan utvecklats i en gång gifven riktning till hvad de sedan blifvit, representanter för det högsta och heligaste i denna endast på en bestämd tidrymd beräknade och den andra, den eviga världen.

Till sist endast ett par ord om de i Angra Mainyus följe uppträdande onda makterna. Till grund för dessa ligga helt visst uråldriga föreställningar om *onda andar.* Nästan med nödvändighet skapar den i dyrkan af de aflidnas andar hemmastadda religiösa fantasin onda andar såsom motsättning till de goda. I alla religioner möter man olika gestalter med detta ursprung men som uppträda med mer eller mindre skadliga resp. onda egenskaper och värkningar. I sammanhang med uppkomsten af de goda makter, som parsismen i olika hierarkiska grader ordnade omkring sitt högsta etiska väsen, uppstodo nästan med nödvändighet såsom dessas motsatser korresponderande onda makter, som lika väl som de goda hade sin rot i föreställningen om i an-

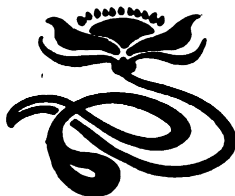
nan form fortlefvande aflidnas andar. Att specielt denna grupp af väsen icke kom att i större utsträckning identifieras eller paralleliseras med bestämda naturfenomen, specielt himlakroppar, ligger i sakens natur. Dock saknas för ingen del dylika indentifikationer. De onda änglarna äro i den mazdayasniska religionen i den form och med de attribut som de där ega snarast jämt så gamla som denna religions reformation genom Zarathuštra och hans samtida eller efterföljande profeter. Att *Angra Mainyu* och hans anhang varit förebilden för de israelitiska föreställningarna om satan och honom omgifvande onda andar hör till de säkraste resultaten i forskningen af religionernas invärkan på hvarandra. [1])

[1]) Trots de tvifvel som yttrats t. ex. af *De Harlez* La Religion Persane sous les Achéménides. Extrait de la Revue de l'instruction Publique en Belgique XXXVIII 1 ff. *Horn* Waren die alten Perser Zoroastrer? Beilage zur Allgemeinen Zeitung Nr. 206 (Beilage Nummer 171). München 27 Juli 1895. *W. Bang* Zur erklärung der altpersischen Keilinschriften. Mélanges Charles de Harlez. Jfr. *Tiele* Cyrus de Groote en de godsdienst von Babel. Mélanges Charles de Harlez och *Casastelli* La religion des rois Achéménides d'après leurs inscriptions. Congres scintifique. Deuxième section s. 35 ff.

Efter hvad jag sålunda i korthet utfört var först och främst Zoroasters religion utbildad flere århundraden före uppkomsten af det persiska väldet. Att den också hvad gäller dess främsta konstituerande läror var känd och bekänd af Akhaimeniderna, anser jag likaledes dels på grund af allmänna historiska skäl, dels på grund af de direkta antydningar, som förekomma i de fornpersiska inskrifterna, för ovedersägligt. [2]) Att perserna också ungefär samtidigt med antagandet af den zoroastriska religionen gjort bekantskap med den samling af skrifter, i hvilka denna religion kodificerats, och tidigt tillagt dessa kanonisk betydelse, bör likaledes på grund af tradition och klassiska vittnesbörd anses såsom det antagligaste. Skulle nu värkligen ordet Avesta själf förekomma i de persiska inskrifterna, [3]) nämligen Bh. IV, 64 i formen *abištām* ungefär 'lära', så är detta en icke oviktig bekräftelse.

[2]) Jfr *Bang* Bezzenbergers Beiträge zur Kunde der indogermanischen Sprachen XVII, 267 f. Indogermanische Forschungen VIII, 292 f.

[3]) Jfr *Foy* Kuhn's Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung XXXV, 63 f. 69 ff.

KARL AUG. NICANDER.

AF E. NERVANDER.

Den svenska skaldekonstens vänner på hvardera sidan om Bottenhafvet hafva denna tid haft anledning att glädja sig öfver att *Karl August Nicanders* vackra minne ännu hundra år efter det han fick lifvets gåfva glänser öfver tidens horisont. Han föddes nämligen den 20 mars 1799. Knapt hunnen till 40 år bortgick han ur lifvet redan den 7 februari 1839, således för 60 år tillbaka.

Så länge död och ännu icke glömd, kunde vår rastlösa tid utbrista, ihågkommande att Nicander ej hör till de stora snillena af Guds nåde, som ej kunna undanträngas ur det brusande lifvet och hvilka, om de ock af en tid skjutas åt sidan, af en annan i triumftåg uppställas ånyo på de platser i mänsklighetens hjärtan, som dem med rätta tillkomma. Snillen af andra ordningen åter, de vika likasom självmant efter hand undan från kretsen af våra förtrognaste dagliga literära bekantskaper. De äro ungefär som våra gamla värderade vänner i aflägsna bygder: då de någon gång åter infinna sig bland oss, hämta de med sig något af de vackra ungdomsminnen, som drömma någonstädes i gamla hjärtan eller hvilka som traditioner kringsväfvat de yngre bland oss. De äro som de välbekanta porträtten i familjegallerier; själfva hafva vi väl ej sett dem i lifvet, men vi känna, att ett inre band förenar oss

med de bortgångna, ett band, som skall binda äfven kommande generationer vid deras hågkomst.

Karl Aug. Nicander.

Att Nicanders sånger ännu ej äro förgätna, därom vittnar det faktum, att sedan år 1852 fyra upplagor af hans samlade dikter utkommit, den sista så sent som år 1883. De anträffas äfven i våra hem rätt ofta såsom behöfliga kompletteringar af ett skönliterärt bibliotek, men det torde ej vara ofta man hör de unga tala om till ex. „Konung Enzio“, „Runesvärdet“, „Tassos död“, „Lejonet i öknen“, ja, ej ens om He-

speriderna — skrifter, hvilka ännu på 1860-talet fullkomligt ingingo i tidens vittra beläsenhet äfven i Finland. Lif ega de väl ännu, ehuru de ej kämpa ute på människolifvets ocean, i dess stora vågsvall. De slå med sakta, melodiska böljeslag mot stranden af vikarnas lugna vatten och vagga i aftonsolens glans fram och åter likasom beredande sig att gå till hvila.

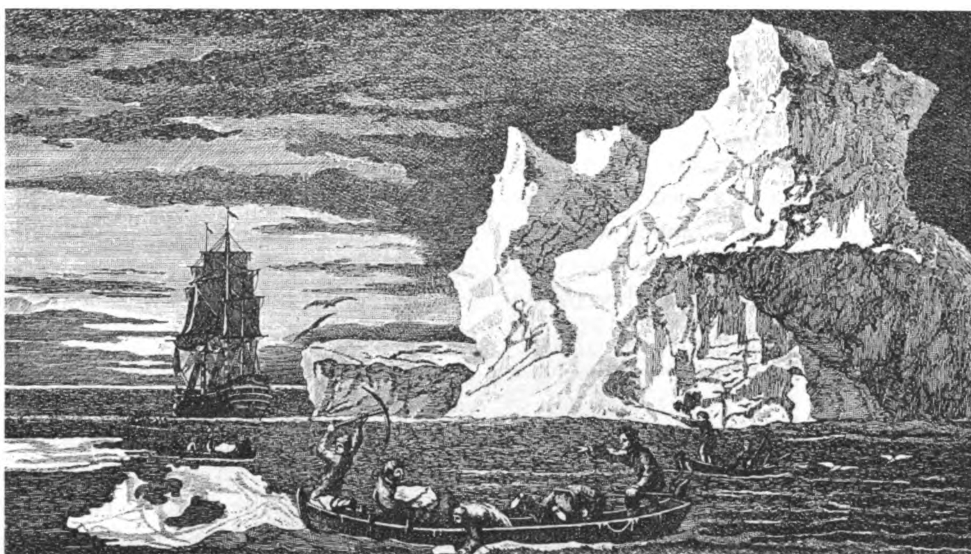
*

Nicanders dramatiska dikt *„Runesvärdet"*, som han skref vid 20 års ålder, har erhållit en säregen betydelse i den finska bildningens historia, där detta „svärd" åtnjuter äran att hafva gifvit, kan man säga, det första, kännbara dråpslaget åt det ohyggliga finska språkediktet af den 8 april 1850, hvilket förbjöd alt tryck på finska, som ej hänförde sig till religiös uppbyggelse eller ekonomisk nytta, därifrån ej undantagna ens öfversättningar af här i landet utgifna, vederbörligen censurerade skrifter på svenska. Emellertid hade en finsk öfversättning af „Runesvärdet" kommit till stånd, och den hörde naturligtvis till den förbjudna frukten för den finska delen af nationen, som skulle hållas i barnslig okunnighet om all världens ondska. Nicanders dikt gick således ej igenom den världsliga censuren, men då den religiösa tron ju utgör motivet för handlingen i dramen, föll ett klippskt hufvud på den något vågade idén att hänföra arbetet till religiösa uppbyggelseskrifter, hvilka på den tiden censurerades af vederbörande domkapitel, och slutligen lyckades „Runesvärdet" erhålla *imprimatur* af det upplysta och fördomsfria domkapitlet i Borgå. Det skedde 1855, då vår literatur egde blott ett par dramatiska arbeten på finska, i följd hvaraf den Nicanderska dramen innehar en hederspresidentplats i den nu mera rätt talrika svärmen af efterföljare på nämda område.

Nicanders anletsdrag äro den nuvarande generationen mest bekanta genom det möjligen något idealiserade porträtt, som åtföljde den senaste upplagan af skaldens Samlade dikter. Här meddelas ett hittils aldrig reproduceradt porträtt af honom efter en blyertsteckning, som ingår i framlidne professor J. J. Nervanders minnesalbum från 1830-talet. Det är aftaget i Stockholm 1833 af okänd tecknare, dock må här nämnas, att flere af porträtten i sagde album skola vara tecknade af vår mångsidigt begåfvade, redan som barn till Sverge öfverflyttade landsman, den hufvudsakligast som novellist kände G. H. Mellin. Om Nicanders porträtt hör till dessa, måste lämnas oafgjordt.

Karl Aug. Nicander har undertecknat bilden den 20 januari 1833 och därunder skrifvit följande strof till den några dagar därefter till södra Europa afresande finske vännen och skaldebrodern:

I blicken fins – ej ro,
Ej längtan bort till söder;
Om någon eld där glöder,
Det Vänskap är och Tro.

„ETT FLYTANDE ISBERG, HVARVID CAPITAIN CCOK FÖRSÅG SKEPPET „RESOLUTION“ MED FRISKT VATTEN“. UR ANDERS SPARRMANS RESA OMKRING JORDKLOTET.

FRAM MOT ANTARKTIS!

AF J. E. ROSBERG.

Nordpolen är känd, påstå norrmännen. Vi hafva visserligen ännu ej nått denna punkt, som endast har teoretisk betydelse, men vi veta huru där ser ut. Vår Nansen har uttömt alt det intressanta och löst alla de viktigaste frågorna. Och när vår Sverdrup kommer hem, kunna vi godt klarera alla detaljfrågor ensamma med vår „Fram“. Andra äro dock icke så tvärsäkra. En öfverraskning var för världen och mest för Norge de stora upptäkter, som den Nathorst'ska expeditionen senaste sommar gjorde på klippön Beeren Eiland, ungefär halfvägs mellan Norge och Spetsbärgen. Nog finnas här olösta spörsmål i mängd, som kunna kittla den stora allmänhetens nyfikenhet, och innan geograferna fått sin vetgirighet tillfredsstäld, komma helt visst många sekler att födas och dö.

Under den häjdlösa jakten mot Arktis har man emellertid förgätit Antarktis. Jordkalotten innanför 65:te breddgraden är där ett till stor del okändt land, och att segla öfver södra polcirkeln, d. v. s. en bredd, där man mångenstädes i

Europa ännu idkar åkerbruk, anses som ett stordåd, som antecknas i de geografiska upptäkternas annaler. Orsaken är naturligtvis den, att Norra Ishafvet är ofantligt mer „framkomligt“ än det Södra samt att europeer och nordamerikaner, som hittils nästan uteslutande haft polarforskningen om hand, intresserat sig mer för nordpolen än för den södra, som ju i sakens natur ligger. Än australierna då, frågar någon? Australiska hval- och sälfångstfartyg kryssa nog i Södra Ishafvet, men högst litet har utdunstat om hvad de där sett. De australiska fångstskepparena skrifva icke värdefulla resebeskrifningar till de geografiska sällskapen, som en och annan norrman på senare tider gjort. Australierna hafva nog mäcenater, men de intressera sig mest för de hvita fläckarna i kontinentens inre. Och när Nordenskiöld i slutet af 1880-talet skulle ut på en svensk-australisk sydpolsexpedition, betalte nog svenskarna sin garantisumma, men australierna ångrade sig. De skylde på dåliga tider.

På allra sista tiden har intresset för sydpolsexpeditioner vaknat på nytt. Den

LOUIS-PHILPIPE'S LAND, EFTER DUMONT D'URVILLES RESEVÄRK.

gamle Neumayer i Hamburg har icke tröttnat på att ropa sitt „ceterum censeo“ vis à vis sydpolen, när det blott passat. Och Neumayer är en karl med auktoritet. Tidningarna veta redan berätta ett och annat om storartade fälttågsplaner mot det okufvade landet, och på den stora geografkongressen i höst i Berlin skall frågan dryftas med grundlighet.

Måhända erinrar sig en och annan ännu det stora evenemanget på sista geografkongressen, som hölls i London 1895. Där uppdök plötsligt en norrman, knapt nog mer än en matros, den nu så väl kände Borchgrevink, hvilken Nansens lagrar icke hade lämnat någon ro. Den gamle hvalfångaredrotten Svend Foyn i Norge sände ett af sina utmärkta fartyg „Antarctic“ ned till Australien för att därifrån gå på fångst i det ännu så rikt gifvande Södra Ishafvet. I Melbourne hoppade Borchgrevink ombord och fick sålunda vara med på en af de märkligaste färder. Man landsteg på flere af de svårtillgängliga antarktiska öarna, seglade ända ned till 74° sydlig bredd och lyckades vid kap Adare bestiga den södra kontinenten. Ifall icke kap Adare mot förmodan visar sig vara en ö, så vore det första och enda gången människor beträdt den „sjätte världsdelen“, den sista kvarstående kärnan af medeltidens spökland „terra australis incognita“. Borchgrevinks berättelse väkte entusiasm i England, och i augusti 1898 kunde han som ledare styra ångaren „The Southern Cross“ på en vetenskaplig sydpolsexpedition. Om någon tid skall telegrafen meddela oss hvad han sett och hvad han gjort. Redan hösten 1897 fick belgiern de Gerlache i stånd en expedition till jordens minst kända vrå. Expeditionens ångare „Belgia“ torde hafva råkat ut för några oturer och ännu har man inga säkra underrättelser från de Gerlache.

JAMES COOK,
EFTER ETT ORIGINAL KOPPARSTICK.

Tyskar och engelsmän planera nu storartade sydpolsexpeditioner. Tyskarna begära af sin regering en subvention på 950000 reichsmark, engelsmännen äska 150000 pund st. Icke underligt om hvardera regeringen häpnat och betänkt sig. Man har därefter tänkt få yankees med och få i stånd en intergermanisk forskningsfärd. Hugade mäcenater skulle plockas för ändamålet. I Sverge, där man icke plägar knussla, då det gäller

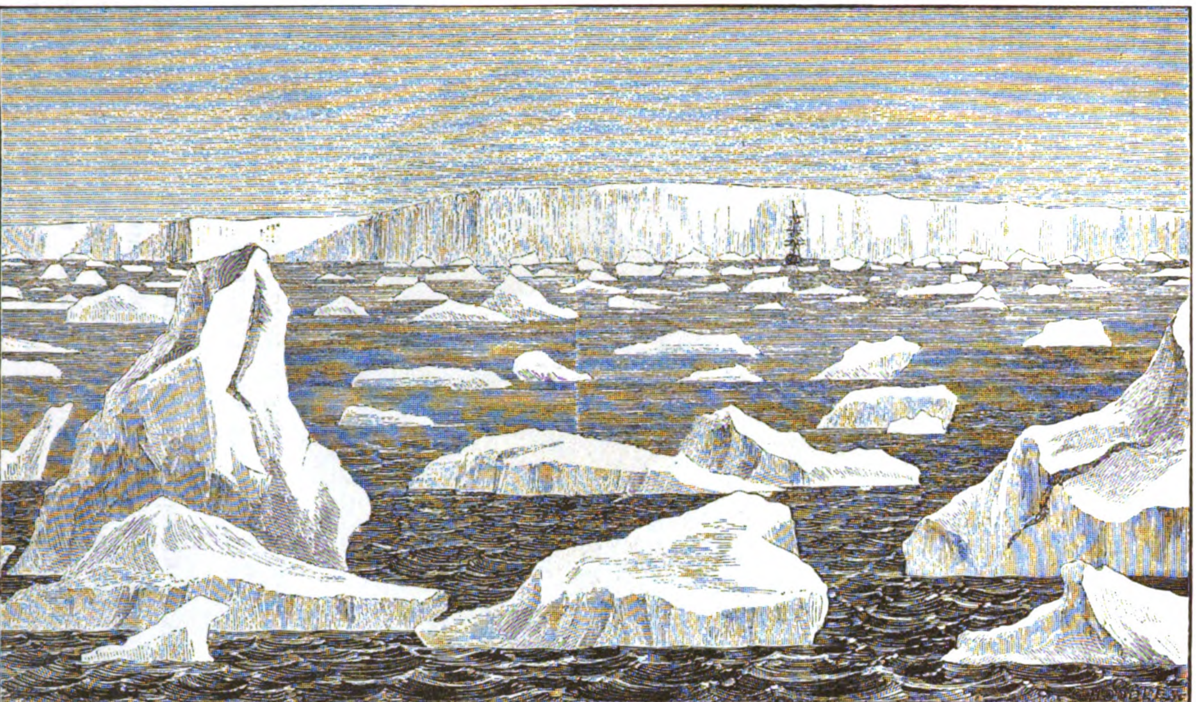
att hjälpa forskningsresande i väg, har man äfven starka planer på en färd mot det lockande okända. Professor Nathorst, som senaste vår inköpte „Antarctic“ och i somras ledde den lyckade svenska polarexpeditionen, tyckes nu hafva lust att med det förträffliga fartyget gå till Södra Ishafvet. Och Nathorsts namn är en borgen för att expeditionen icke blir kvasivetenskaplig. För innevarande sommar har visserligen Nathorst, såsom kändt, en annan plan, d. v. s. att söka Andrée-spår på den östgrönländska kusten. Han kommer sålunda att samla ytterligare erfarenhet, innan han, såsom man kan hoppas, styr mot söder. Otto Nordenskiöld, som för några år sedan forskade på Eldslandet, hade då redan synnerlig lust för en färd till de längre mot söder liggande antarktiska öarna, och Axel Ohlin, zoologen, som sökte efter de förolyckade Björling och Kallstenius och som undersökt hafsfaunan längst i norr och söder, vid Spetsbärgen och Eldslandets ogästvänliga kuster, sänder i senaste häftet af „Ymer“ en försöksballong i form af en uppäggande artikel. Det är att hoppas, att kungen och så de stora grossörerna och så de små grosshandlarena icke skola förneka sin offervillighet och sitt intresse för dylika företag, hälst som svenskarna tänka taga saken förnuftigt. De hafva alls icke för afsikt att störta blindt på sydpolen, de ämna fastmer slå sig ned i någon föga känd arkipelag där nere samt rita kartor, undersöka bärgen, floran och faunan, observera klimatet och studera isen. Svenskarna hoppas få „Antarctic“ till ett geografins skolskepp liksom norrmännen hafva sin „Fram“. Ack om vi finge den halft detroniserade „Murtaja“ att skära lagrar med, vi finnar!

AMIRAL DUMONT D'URVILLE.
EFTER ETT STÅLSTICK AF ALBOTH.

Tyskarna hafva naturligtvis redan sin specialist i antarktisk geografi, dr Fricker, som nyligen gifvit ut en högst värdefull monografi öfver de ogästvänliga trakterna. I Frickers bok får man läsa om alla viktigare resor i södra polarhafvet, såväl de ofrivilliga, då skepp drifvits ur sin kurs, som färder med hvalfångstfartyg och planlagda vetenskapliga expeditioner.

Ännu i medlet af förra seklet trodde man på existensen af det stora „Sydlandet“, fantasilandet, som i par årtusenden hägrat för lekman och lärd i den civiliserade världen. Fransmannen Bou-

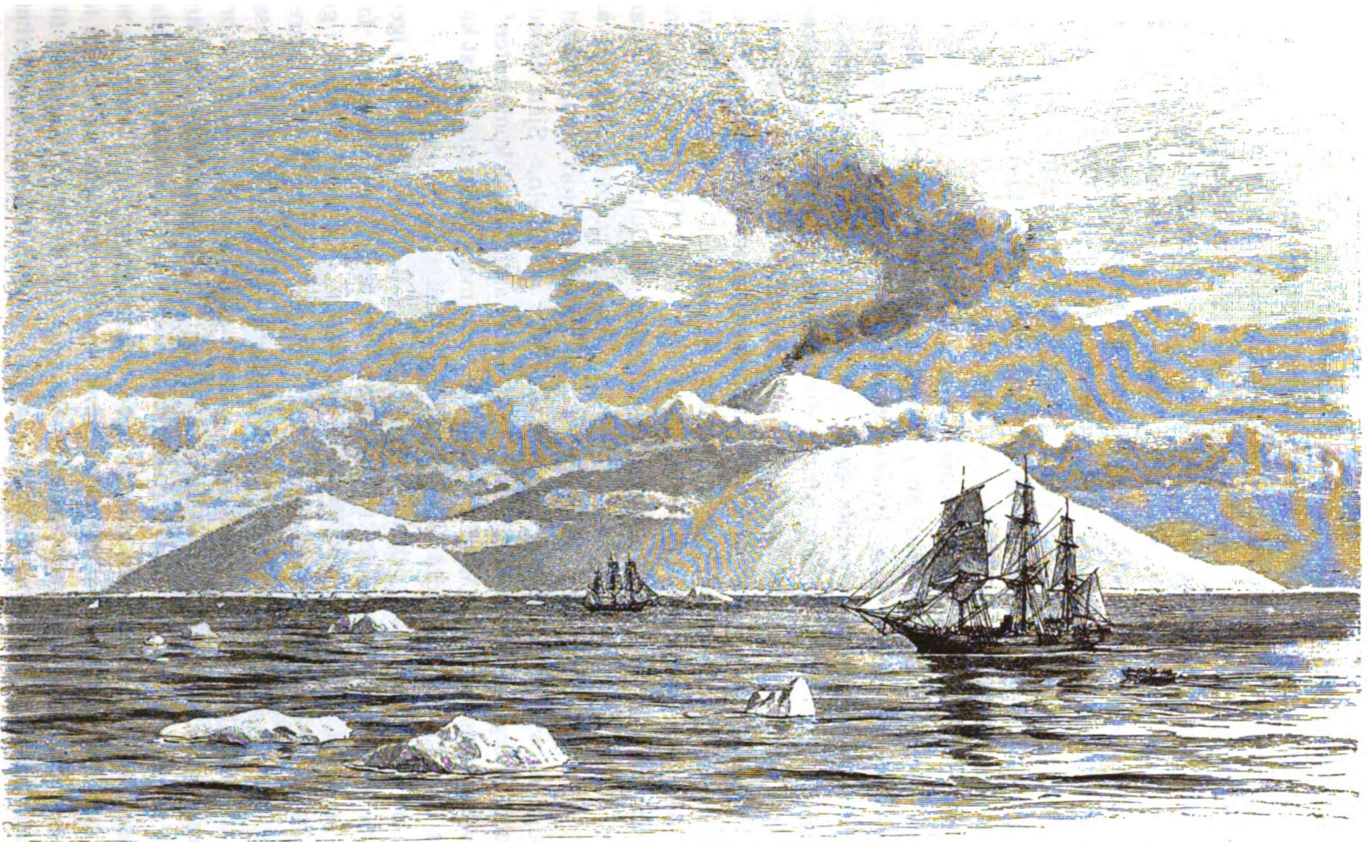

DEN ANTARKTISKA ISMUREN, EFTER SIR J. C. ROSS.

vet fick i uppdrag af „Compagnie des Indes“ att ändtligen taga reda på det drömda terra australis. Han seglade in i den fruktansvärda antarktiska isen. Någon ny kontinent fann han icke, men dimmor, köld och is och en ödslighet utan like. De svikna förhoppningarna stäkte lusten för nya företag i denna riktning. Först närmare slutet af århundradet gjorde fransmännen tvänne nya försök att framtränga mot söder. Det lyckades emellertid först den store engelsmannen James Cook, honom som man begynt ställa framom Magalhaês och Colombo, att för alltid begrafva „Sydlandet“ i oceanens djup. Cook passerade flere gånger den södra polcirkeln och han lämnade vidlyftiga och noggranna uppgifter om den trakt af jorden, där man så länge hade trott sig kunna finna ett rikt och härligt land. Men Cook vann äfven positiva resultat af sina forskningsfärder. Han öppnade Stora oceanen med dess paradisiska öar och dess ogästvänliga kuster i norr och söder för Europa. Och här hade man fullt upp att undersöka, forska och skörda. Kommo därtill de napoleonska krigen,

SIR JAMES CLARKE ROSS,
EFTER ETT STÅLSTICK.

BEAUFORT-ÖARNA OCH EREBUS-VULKANEN, HÖGSTA HITTILLS NÅDDA SYDLIGA BREDD, EFTER J. C. ROSS.

som värkade hämmande på de stora sjöfarande nationernas, Frankrikes och Englands, upptäckareifver. Först långt inne i innevarande århundrade återupptogos de antarktiska forskningarna med nit. Bland banbrytarne må nämnas tysk-ryssen von Bellingshausen, som blifvit stor först efter sin död af den anledning, att han skref alt på ryska. Han har väl ej lyckats göra några större upptäkter, men hans resa med tvänne bräckliga små fartyg, hvarvid han sex gånger passerade polcirkeln, ställer honom högt som sjöman. Bättre tur hade amerikanaren Weddell. Han fann sydost från Eldslandet, sedan han lyckats genombryta ett tätt bälte af isbärg, isfritt vatten och framträngde däri ända till 74° 15′ sydl. bredd. Detta haf kallas nu efter honom Weddells haf, men man lyckas sällan nå detsamma, ty isförhållandena äro icke alltid så gynsamma. Så t. ex. stötte Dumont d'Urville redan vid 63° 23′ på ett så fast isbälte, att han nödgades vända. Med den tillförlitlige och energiske Weddell må man icke förväxla hans landsman Morell, som efter ett kort uppehåll i Södra Ishafvet gaf ut en bok med bilder och kartor, de värsta skepparehistorier som trycksvärtan återgifvit.

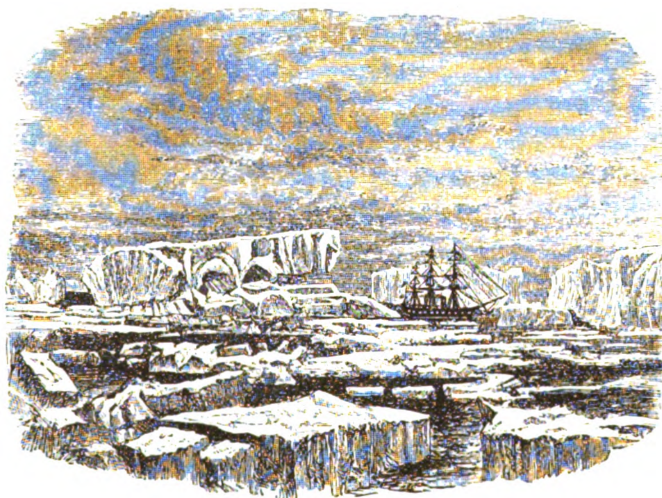
Ungefär samtidigt, för c. 60 år sedan, startades trenne expeditioner, som alla blefvo af den största vikt och hvilkas forskningar vi hafva att tacka för nästan alt hvad vi nu veta mer om det fjärran polarlandet än för tvänne generationer tillbaka, och det anmärkningsvärdaste af alt, dessa expeditioner sträfvade mindre efter landvinningar eller nya sälfångstplatser, de hade ett vetenskapligt mål. Främst måste väl ställas den brittiska expeditionen under den energiske och klokt beräknande James Clark Ross. Ross nådde den sydligaste punkt på jorden, dit man hittils kommit, han upptäkte söder om Australien en landkomplex med en vulkan i full värksamhet, han kunde följa „den stora ismuren“, sydpolens inlandis' tvärt afbrutna kant, många hundra kilometer, han har riktat geofysiken och geologin, botaniken och zoologin och så har han utfört en sjömannabragd utan like. Hvad hade han ej förmått med en modern isbrytare! D'Urville var en något retlig herre, djärf men ombytlig. Nationalfåfängan dref honom till orättvisa omdömen och att icke alltid respektera föregångarenas upptäckare-rätt. D'Urvilles publikationer äro synnerligen värdefulla skildringar i ord och bild. Det behöfver knappast framhållas att Dumont d'Urville var fransos. Amerikanaren Wilkes har äran af upptäkten af ett stort land, beläget ungefär under polcirkeln. Själf kallade han det „den antarktiska kontinenten“. Senare har man med rätta börjat kalla det Wilkesland.

Så låg sydpolarforskningen igen nere flere decennier. „Challenger“, fartyget hvars namn för alltid inristats i geografins häfder, var den första ångare, som passerade södra polcirkeln. Dess visit i den antarktiska världen blef kort men dock af största betydelse för kännedomen om hafvets fysiska förhållanden, dess djurvärld m. m. Under de senaste åren hafva några djärfva norska fångstskeppare gifvit ett nytt uppslag till Antarktis' undersökande. Isynnerhet har kapten Larsen varit värksam. Han har

i alla riktningar kryssat genom Ishafvet, upptäkt många öar och gjort rättelser på sjökorten. Den gamle ishafskungen Svend Foyn uppe i Norge har också han som nämdt kastat sin praktiska affärsmannablick ända bort till sydpolen. Det var ju på „Antarctic“ under befäl af kapten Kristensen och med Borchgrevink ombord, som det första och hittils enda gången lyckats människor att beträda den antarktiska kontinenten.

*

Det tillhör det snart gryende 20:de seklet att med kraftiga isbrytare spränga den gördel af mångårig packis, som omger denna den största ännu okända fläck af vår planet. Med vårt århundrades nya polarforskningsmetoder skall det måhända lyckas någon djärf forskare att på den sekelgamla iskalotten i söder nå fram till sydpolen. Generationen näst efter vår skall väl kunna teckna det södra islandets karta. Men hvad som nu redan kan och bör göras, är vetenskaplig forskning på de tillgängliga öarna och det omgifvande hafvet. Kulturnationerna komma nog snart att i täflan ila ned mot det lockande målet. Vi kunna icke deltaga annorlunda än med vårt „deltagande“. Vi kunna endast sporra de djärfve och kapitalstarke och tillropa dem ett äggande „fram mot Antarktis“.

„CHALLENGER“ I DEN ANTARKTISKA ISEN.

JACOB HILDITCH.

I DITT ANLETES SVETT.

AF JACOB HILDITCH.

BEMYNDIGAD ÖFVERSÄTTNING.

vad Sæmund i Nymon mindes tydligast från sin barndom var de gråa höstdagarna under plogkörningen. Himlen var alltid så tung och grå, jorden så seg och fuktig med sten vid sten, och de slogo mot plogbillen. Före gick Grålle, usel och lurfvig med seltyg så tort och sprucket, att det knappast hängde tillsammans. Grålle hade långa hår öfver karlederna; det var ett tecken på, att han var en fattig häst, och så hade han hofvar så breda och trasade, att de snarare sågo ut som koklöfvar — och till på köpet hade han en häng-buk, en riktigt stor och stygg sådan, och den passade alt utom bra tillsam

mans med de insjunkna länderna och de tydliga refbenen.

Herregud, när han såg Grålle för sig, förstod han först, hur fattigt det var därhemma. När allas favorit, den oumbärliga gamla hästen, inte kunde erbjudas bättre vilkor och inte kunde bibringas ett prydligare utseende, var det ju ingen under, att alla de andra, både far och mor och småsyskonen, gingo omkring magra och grå med sönderrifna kläder.

Det var nog rätt gjordt af far i alla fall den gången, då han den där vintern, då nöden var så svår, tog och lagade sörp åt Grålle, en riktigt duktig portion, och det fastän mor knappast hade mjöl till gröten. — Grållen först, sa far, arbetaren är sin lön värd, och för oss andra sörjer nog vår Herre.

Och far gnolade några rader af tacksägelsepsalmen, medan svälten sög under bröstet.

Åh, dessa tunga dagar på ploglandet. Först Grålle, rykande och sträfvande, så plogen, tung och otymplig, sen far, trasig, tyst och sträfsam med händerna krampaktigt slutna om plogskaftet, och så till sist han själf larfvande i väg med videkorgen; han skulle samla ihop alla stenar som kommo fram under plogen. Han hade alltid hoppats, att det skulle bli mindre sten för hvart år, men det var förunderligt, så många som ändock funnos kvar. Hade bara inte tröjan varit så lång och vid; den låg i vägen för händerna, och det såg inte ut som om han någonsin skulle kunna växa i den. Och stöflarna sen! Värst voro de, då han först om morgnarna kom ut; de blefvo bättre sen, när leran fick täppa igen alla hålen; då fick han liksom litet bättre styr på dem.

Far själf hade i sin första ungdom haft liksom en längtan efter lärdom och bättre folks vilkor; han var också därför flinkare både att läsa och skrifva än folk i hans ställning här på trakten. Det var väl af den orsaken som Sæmund själf alt från sin första skolfärd målade ut för sig själf och sina syskon, hur han skulle bli en bjässe i bokliga kunskaper och till sist hjälpa dem bort allesammans och taga dem med sig ner på själfva storbygden och ge dem god mat och vackra kläder.

Men under dagens tunga slit och värklighetens trånga, stängande horisont hade far så småningom hängifvit sig åt den andliga väckelse, som gick genom dalen. Han trängtade ej mer efter något jordiskt. — Ära vare Gud! Kunde blott den ringaste af dina tjänare förvalta sitt lilla pund till den allsmäktige Faderns glädje! Och hans pund var Nymons karga jord och dess fattigdom.

Därför tog far illa vid sig, då Sæmund dårade sig och sina syskon med fåfängliga drömmar. — Den sig själf upphöjer, han skall varda förnedrad, sade han — du skall äta ditt bröd i ditt anletes svett. — — —

Hur tydligt mindes han icke de bekymmersamma måltiderna hemma i Nymon. Framföralt frukosten tidigt i skumrasket, den kalla skummjölken, flatbrödet och den lilla tärningen med mesost. Aldrig någon omväxling. Grått och lågt var det i rummet, andaktsfull tystnad, medan man spisade, fars mummel med hopknäpta händer före och efter måltiden — och så ut på arbetet.

Men om söndagarna var det trefligare i Nymon; inte hvad maten beträffar, men det var hvilodag, och far bad högt vid bordet. Kläderna voro i det närmaste de samma om söndagen som om hvardagen; och hur mycket de än tvättade sig, blefvo händerna i alla fall inte rena; det fans jord kvar under naglarna och invid nagelrötterna, och på fars händer fans jord i sprickorna, och på skjortans armlinningar fans jord blandad med svett; det åstadkom en grå färg, som icke gick bort i tvätten.

Och far läste välsignelsen öfver söndagens mjölk och flatbröd och förmanade till lydaktighet mot Gud, som det stod i „Predikaren". — Är jag, o Gud, ett markens blomster, en sorglös fågel under din himmels sol. Si, du gaf mig starka händer och ett klart förstånd, och all din jords härliga gröda lade du för mina fötter, att mina starka händer måtte samla den upp, mina ögon skåda dess härlighet och mitt förstånd fullkomna den till välsignelse. Si, mina läppar prisa din stora godhet. Si, min pannas salta svett är tecknet på min lydaktighet.

*

Arbeta! Arbeta! Han hade arbetat hela sin barndom, och när han skulle stå på gången i kyrkan, blef han förmanad att han skulle äta sitt bröd i sitt anletes svett. Och det hade han bokstafligen gjort. Han hade svettats mera än han ätit.

Hu, då han vuxit upp, kom det en stark längtan öfver honom att komma bort, han kunde ju arbeta lika träget äfven om han grepe sig an med ett annat arbete, som lönade sig bättre. Far föreslog honom, att de skulle bryta upp ny mark, de borde taga upp Sjörakken och lägga den till Nymons öfriga jord. Han fogade sig lydigt under faderns vilja; de grepo sig värket an, rötter brötos upp och stenar vältades undan under våren, sommaren och hösten; gärdesgården kunde för hvarje år flyttas alt längre och längre söderut, men smått gick det, och oändligt sträfsamt var det.

De åren steg det dagliga arbetet nästan öfver Sæmunds krafter; och lifvet hemma i Sjömon tyktes honom för hvarje år bli alt mera fattigt. Det var så pinsamt, att där nästan aldrig fans något att äta. Han behöfde ofta mer än han fick utan att han ville låtsas om det.

Och längtan efter att komma bort växte inom honom. Det kunde väl icke vara vår Herres vilja att hela lifvet skulle lefvas så sträfsamt och utan lön som fallet var i Nymon. Slita ville han, det var hans plikt, och det var han van vid, men han ville inte slita för beständigt. Hällre finge han då taga i dubbelt en lång tid, bara han kunde få det bättre sedan — det var nu en gång för alla hans mål att en gång omsider nå så långt att han kunde göra det litet ljusare för far och mor och de andra.

Så tog han skogsarbete en vinter. Långt inne i storskogen låg han med två andra i en koja. Vintern var osedvanligt sträng och kölden var icke god att tas med. Han stod i envisare än de andra, ty han var ovan och fick därför lof att hugga i för att icke bli efter i förtjänsten — och han hade sämre värktyg än de andra. Den vintern glömde han icke lätt, i synnerhet icke de kalla nätterna, då hästarna stodo

och stampade för att hålla sig varma i skjulet utanför, och kölden var så stark, att det knäpte högljudt i timmerstokkarna, och hans långa hår om morgonen var fastfruset vid väggen.

Men då våren kom, hade han en del till godo, och det gjorde slag i saken.

Sedan dess låg han hvar vinter ute på skogsarbete, och då han hunnit ett stycke in på tjugutalet, hade han så pass mycket, att han kunde utföra sitt beslut. Han köpte sig en biljett — och ändock hade han pengar öfver. Så drog han till Amerika. Nu först skulle arbetet börja, det arbete, som en gång borde komma att sprida någon glädje såväl öfver hans som andras lif.

*

Han letde långa och glädjelösa år därute under arbete, som aldrig ville taga någon ände. Han skaffade sig mark, bygde blockhus och bröt upp ny jord. Så fick han omsider farmen färdig och sålde den med vinst. Så gjorde han två, tre eller fyra gånger. Han var liksom rädd att växa fast på något ställe.

Under denna ensamhet och detta stränga arbete gingo åren hastigare än han själf visste det. En gång gaf han sig till att räkna öfver hur länge han egentligen varit ute — det var samma dag som han fick brefvet att far hade dött så fridfullt och stilla — han blef förskräkt öfver att det var mer än tjugu år, sedan han reste hemifrån. Sedan dess upphörde han att räkna.

Nu skulle han sälja sin sista farm och resa hem. Det berodde på fem hundra dollar. Om köparen ville ge dessa fem hundra till, hade han den summan, som han ansett nödvändig för att kunna resa hem och ha det godt med de sina.

Han var inte häller så stark nu mera; han blef så lätt andfådd och fick stundom obehagliga frysningar midt i sommarvärmen.

*

Så hade då ändtligen Sæmund i Nymon kommit hem igen. Han kom upp efter dalgången en tidig vårdag; marken var ännu brun, här och där beströdd med hvita snöfläckar, och vägarna voro våta och smutsiga.

Han körde långsamt och liksom hälsade på hvarje välkändt ställe; men han förnam ej den brusande glädje, som han alltid tänkt skulle följa honom på denna färd upp genom dalen. Han frös och var rädd att han kommit för tidigt på våren. Långt framför sig kunde han varsna Nymon, liten och grå som för flere och tjugu år sedan. Han fick tårar i ögonen. Herre Gud, så far hade sträfvat och slitit ondt häruppe! Tårarna kommo alt flere, och han fick lof att bita sig i rockärmen för att icke skjutspojken skulle höra honom gråta. Hvarför grät han? Hvarför var han icke glad? Nu kom han ju hem alldeles så som han drömt det som pojke. Här i fickan hade han ju hvad som behöfdes för att göra det bättre både för honom och de andra däruppe, ja, mer än så. Nu var längtans tider förbi. Det var dumt med tårarna, han var ju icke sig själf i dag; det kom sig af att hafva tillbragt fjorton dagar på resan utan att göra någon nytta.

De visste, att han skulle komma därhemma. Dagen visste de på ett ungefär, om också inte precis timmen, och de skulle nog se utåt vägen efter honom. Ja, se där kommo de ned öfver vägen. Hans, den yngre brodern, som nu brukade Nymon — med en pojkbyting och en liten tösunge i hälarna på sig. Det var väl lilla Aslaug, det, hon, som han skrifvit så mycket om i sina bref. Och uppe i backen stod gamlemor. Hon orkade nog inte gå så långt till mötes hon. Åh nej, hon hade nog blifvit gammal hon.

*

Sæmund i Nymon hade irrat hemma ett par månader, och han hade öppnat både en välförsedd pung och en hjärtans god vilja för att göra lifvet godt och ljust hemma på den lilla fädernegården. Han hade många rara saker med sig i sina koffertar, och då och då for han själf in till staden och köpte upp kläder och god mat. Han köpte en ny häst af större och starkare race än den som Grålle på sin tid och sedan hans efterföljare varit af, därpå skaffade han också en hel del ny och lätthandterlig redskap och betalade både den förfallna skulden och alt öfrigt som trykte.

Det var som hade han haft för brådtom. Alt det nya väkte mer förundran än djup och stilla glädje; de nya kläderna voro alldeles för bra för att slitas ut häruppe bland bärgen, och maten, som han förde hem, var alldeles för mäktig i sitt öfverflöd; den bar emot för barnen, de tålde icke vid så stark näring.

— Det brådskar ju inte, snälla Sæmund, brukade brodern säga.

— Inte det? svarade Sæmund tviflande; — jag har slitit och släpat i fem och tjugu år för att kunna komma hem på det här sättet, och jag blir inte lugn förr än jag kunnat få bot på alt som förut tyktes mig fattigt och smått.

Och från morgon till kväll gick han omkring i marker och uthus för att se om där fans något som tarfvade förbättring. Men han hade svårt för att gå, och ofta fick han lof att hvila.

Han hade i synnerhet fattat kärlek till barnen; ofta kunde han i timmar färdas omkring med dem i skogen och på fjället; han berättade dem om sin barndom och frågade efter huru de brukat tillbringa sina dar, och märkte då, att skilnaden var icke så särdeles stor.

En dag, då himlen var blå och solen varm, men träden och gräset fuktiga efter nattens regn, så att det var svalt och lätt att gå, tog han dem med sig öfverst på åsen, där man hade vidsträkt utsikt öfver fjällvidderna.

— Ser ni långt därborta den stora hvita åsen, som solen skiner så klart på? Det är Skinna, som den kallas. Kan ni se alla tjärnen och vattnen, som ligga längs efter den? Kan ni se den svarta åsen med snö däröfverst därborta på andra sidan Skinna? Om ni anstränger er, kan ni se en säterstuga därborta; solen glimmar just nu i dess rutor. Ja visst, där till höger ja. Det är Storvangsätern. Där är vackert, må ni tro. Där fins stora svarta snår, och i backarna bakom sätern går laxöringen så tung och blank och lysten, att den biter på bara kroken.

— Du var väl ofta där, då du var liten, farbror?

— Aldrig.

— Hvarför inte det då?

— Har ni varit där?

— Nej, vi äro för små, men du är ju stor, du.

— Jag hade aldrig tid.

— Men om söndagarna då?

— Jag hade inga stöflar. — — Men jag har föresatt mig för länge, länge sen, att i år vill jag dit. Jag skall köpa riktigt fina fiskedon nere i stan, och så ger vi oss i väg dit. Ni får komma med. Maten och alt det andra lägger vi på den nya hästen, och så ger vi oss i väg som herrskapsfolk.

— Men kan du gå så långt, farbror?

— Jag?

— Ja, du är ju sjuk.

— Är jag?

— Ja, du hostar ju, och kan inte gå så långt i sträck.

— — Det var nog så som barnen sade. Sæmund hostade och orkade inte gå långt. Han ville ogärna tillstå det; han försökte i det längsta att dölja det för sig själf, men svagheten tilltog alt mera. Det var väl ombytet af klimat, som var orsaken till det hela, det gaf sig nog, bara han varit hemma en tid.

De sista dagarna af sommarn kände han också, hur frusen han hade blifvit. Morgonens friska dagg kom honom att skälfva, och kvällens lätta kylighet spred i honom en isande köld. Innan hösten kom, höll han sig uppe endast några timmar om dagen — och snart låg han ständigt till sängs.

— Nu ligger det snö på fjället, så nu kan vi nog inte komma till Skinna och Storvangen i år häller, sa lilla Aslaug en dag när hon kom ned från hagen; — nu har du försummat dig, farbror.

— Ja, nu är jag rädd för att jag försummat mig ordentligt.

— — Det nalkades julen, och Sæmund låg fortfarande till sängs.

— Titta, får du se Aslaug, så fina och mjuka händer jag får, sade han en dag. Nu borde jag lära mig att skrifva en prydlig handstil, så nyttjade jag tiden.

— Hvila dig i stället, Sæmund, sade svägerskan, det kan du behöfva.

— Ja, ja, bara det inte blir för länge.

Tredje dag jul förstodo alla i Nymon, att nu skulle Sæmund dö. Sista julafton hade han gifvit sig ur sängen och sysslat med julgran, ljus och klappar, för nu skulle det för en gång bli ordentlig jul i Nymon. Sen hade han varit upp själfva julaftonen och juldagen också. Han var liksom raskare ett par dagar, och han var så glad, att ögonen tindrade. Men om juldagsaftonen var det slut med krafterna; han segnade ner på golfvet och fick lof att bäras i säng, och han kom icke till medvetande förr än fram på natten.

— Mor skall läsa för mig som i gamla dar, bad han den sista aftonen han lefde.

Och gammelmor fick fram „Predikaren“ och läste för honom det festligaste och gladaste hon visste, den bön som alltid med den största andakt lästs i Nymons låga gråa stuga: „Är jag, o Gud, ett markens blomster, en sorglös fågel under din himmels sol. Si, du gaf mig starka händer. — — — Si, mina läppar prisa din väldiga godhet!

Si, min pannas salta svett är min lydaktighets tecken. — —

— Men du gråter ju, Sæmund!

— Ja, mina händer äro vissna, och mina krafter försvinna.

— „Lär mig o skog att vissna glad" - sade svägerskan mildt och tog hans händer i sina.

— Vissna glad! Han reste sig med en ansträngning; ett gurglande ljud bröt fram öfver hans läppar; ögonen irrade hastigt rundt omkring rummet, och svetten pärlade fram i stora blanka droppar på hans panna.

— — Si, mina läppar prisa. — Si, min pannas svett är min lydaktighets tecken, läste den gamla om igen.

Han satt ett ögonblick i sängen och stirrade framför sig som i stor plötslig ångest. Det var som om han ville säga något, men kunde icke få fram orden; och som i förtviflad hopplöshet drog munnen sig upp till ett snedt grin, hufvudet gled ned på ena skuldran, och långsamt gled han så ned på sidan.

Svägerskan vände honom varsamt om, slöt hans ögon och försökte släta ut det sneda draget vid munnen. — Så fick du komma till ro, käre Sæmund, hviskade hon ömt och kyste honom på pannan.

— Arbetaren är sin lön värd, läste gamla mor borta vid bordet. Hon hade bläddrat länge i „Predikaren" för att få fatt i det som bäst kunde trösta och mildra.

ROB. STIGELL.

1. Uppe till vänster: Byst af Daniel Rauch (1820). Originalet i stadsmuseet i Leipzig.

2. Uppe till höger: Byst af Alexander Trippel (1787—88). Originalet i det storhertigliga biblioteket i Weimar.

3. Midten till vänster: Porträtt af Joseph Karl Stieler (1828). Originalet, oljemålning, i Nya Pinakotheket i München.

4. Midten till höger: Porträtt af Heinrich Kolbe (1822). Originalet, oljemålning, i Goethemuseet i Weimar.

5. Nere till vänster: Porträtt af Georg Oswald May (1779). Originalet, oljemålning, ägdes af bokhandeln J. G. Cottas Nachfolger i Stuttgart.

6. Nere till höger: Porträtt af Ferdinand Jagemann (1817). Originalet, en teckning, i Goethemuseet i Weimar.

GOETHE.

1. Uppe till vänster: Byst af Daniel Rauch (1820). Originalet i stadsmuseet i Leipzig.

2. Uppe till höger: Byst af Alexander Trippel (1787—88). Originalet i det storhertigliga biblioteket i Weimar.

3. Midten till vänster: Porträtt af Joseph Karl Stieler (1828). Originalet, oljemålning, i Nya Pinakotheket i München.

4. Midten till höger: Porträtt af Heinrich Kolbe (1822). Originalet, oljemålning, i Goethemuseet i Weimar.

5. Nere till vänster: Porträtt af Georg Oswald May (1779). Originalet, oljemålning, äges af bokhandeln J. G. Cottas Nachfolger i Stuttgart.

6. Nere till höger: Porträtt af Ferdinand Jagemann (1817). Originalet, en teckning, i Goethemuseet i Weimar.

MED ANLEDNING AF GOETHEJUBILEET.

AF K. FLODIN.

Det århundrade, som benämts Goethes och som på tröskeln till ett nytt sekel firat hundrafemtionde årsdagen af sin märkesmans födelse, har i många afseenden fjärmat sig från de ideal, som voro dess störste skalds.

Det är väl ej utvecklingens mening att stanna vid den goetheska världsåskådningen. Det som han minst förstod — nationalitetsidén — har framskjutits såsom häfstången för hela det moderna lifvet, och de antika idealen, som likt marmorpelare uppbära det goetheska templet, ha fått gifva plats för helt andra stödjepelare. Den lugna skönheten och den harmoniska universaliteten försvinna alt mer som flyende stränder för seglarens syn; han styr ut på osäkra, svallande haf, och många äro ej de fåglar, som tyda på att nytt land snart vore i sikte.

Men det vore godt att lära känna det gamla, man lämnar, innan man öfverger det för ett nytt och okändt. Och i själfva värket har man alldeles för litet ännu fördjupat sig i den goetheska tankevärldens stora och ljusrika schakter, för att man kunde betrakta dem såsom slutforskade och såge skäl att öfverge dem såsom

icke-gifvande längre. Dessa schakter dölja skatter, som äro outtömliga, och det lyse, som det goetheska tänkandet skänker, kunna människorna i mansåldrar ännu bebruka på sin vandring mot den högre utvecklingen, blott de ge sig mödan att upptaga det och rätt leta fram det.

Om det är ungdomen, som för världen framåt, så bör väl detta förstås så, att ungdomen med brinnande ifver omfattar och gör propaganda för det nya och sanna, medan mannaåldern omsätter entusiasmen i kraft och gärning. Och i så fall hör det för visst vår ålders män till att förvärkliga de ideal, som en gång voro Goethes och de bästes på hans tid, ideal, som bära ett beståndande lif inom sig och som i den dag som är ännu icke blifvit realiserade, tvärtom skjutna åt sidan för andra och mindre sanna.

Men kunna alls vår tids män omfatta dessa goetheska ideal? Är han förståelig längre, och kan hans diktning ännu tränga från bokkammaren ut i lifvet?

Jag tror att Goethe numera är ett studium för den framskridna åldern allena, för dem, som på sätt och vis afslutat sitt facit med lifvet, sett huru föga det motsvarar deras förväntningar och som därför föredraga att lefva ånyo ett retrospektivt lif, framför att gäckas af nya, ständigt svikna förhoppningar. Då de så kasta blicken tillbaka, möter dem den goetheska världen i en ny och häpnadsväckande belysning: det är ej längre det aftonbleka skimret, som kastar sina vemodiga skuggor däröfver, utan där strålar en ung och hög morgonrodnad, och det som svunnit, blir till en ny framtidshägring, och betraktaren får lust att börja lifvet om på nytt, för att gå i denna nya morgonrodnads tecken och se huru skönt solen uppgår däri.

Det är ju ålderns sak att uppfostra ungdomen, och om nu vår tids ungdom ej längre förstår Goethe, så skulle det höra åldern till att öfverbringa den store siarens traditioner åt denna ungdom och sålunda göra den frisk och stark i det stålsättande badet. I sanning, Goethe har aldrig varit ungdomens skald, och ju längre tiden glider undan sfären för hans invärkan, desto mindre skola de ungas sinnen förstå honom. Men Goethe är den kraftige mannens och den betänksamma, mot ett nytt släkte skådande ålderdomens skald, och hvad mannen och gubben lärt af den världsvise, må de lämna i arf åt de unge.

Ty för att förstå Goethe tarfvas en ande, besläktad med hans egen. Brustenheten och disharmonin förstå honom ej, en evig längtan ej häller. Från sin herskaretron skådar skalden med olympiskt lugn ned på människorna och världen. Striderna och ofullkomligheterna finna väl genljud i hans eget bröst, men gentemot det stora, universella lugnet i all-varat och gent-

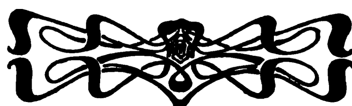
emot den skönhetens harmoni, som där råder, bryta sig hjärtats och händelsernas konflikter endast som solstrålar mot det facetterade glaset, och själfva smärtan blir till skimrande färger och alla lifvets företeelser till harmoniska toner i världssinfonin. Och det är ingalunda den förnäme egoisten, som så upptar alt såsom ett ackord, om än brutet, i den eviga harmonin, utan det är den djupt medkännande människan, den fantasifulle skalden och den öfverlägsne vise, som så förstår att bringa alt i samklang med en högre världsordning.

Men huru aflägsna äro ej vår tids människor från att så fatta tingen, som Goethe gjorde det! Huru ringa äro ej numera förutsättningarna för att lefva lifvet enligt Goethes visa recept, huru fullständigt fattas det ej det nuvarande släktet denna samlade kraftekonomi, denna lugna själfbeskådning, denna kloka och välafpassade inställning af jagets egendomliga fordringar i den miliö, som tidsandan, tidsbildningen och alla på lifvets sunda utveckling invärkande förhållanden skapa! I sitt lif och i sin diktning häfdade Goethe, som ingen annan före eller efter honom, personlighetens själfuppfostran enligt det mått af intelligens och krafter, som stå till buds. Alt, som ej kunde hänföra sig till individualismens intressesfär, aflägsnade han såsom ett för sin personlighet oväsentligt, ja, mot densamma fientligt element. Och däraf resulterade den sällsynta harmonin i hans andes daning, och därför kunde han känna sig såsom en helgjuten människa, en man för sig, en konung i sitt rike. Och intet mänskligt var honom främmande, och han såg den stora och förnuftiga gudomens mening i allting, och äfven det lägsta blef för honom till en liknelse om det evigt högsta, och i den minst utvecklade organism skådade han den stora fullkomlighetens embryo och skönjde samma lagar, som gälla för hela naturen. I den mänskliga personligheten kröntes naturens mästervärk, och huru mångsidigt, snillrikt och kärleksfullt Goethe päjlade alla de märkvärdiga djupen i den hemlighet, som benämnes människosjälen, visar hans hela diktning, från första linjen till den sista.

Men än lärorikare framstår för alla tiders släkten Goethes egen utveckling. Georg Brandes har påpekat att man af denna har än mer att lära än af skaldens diktvärk, huru tankedjupa och konstnärligt fulländade dessa än må vara. I själfva värket kan väl ej Goethes diktning skiljas från hans lif; just för att s k a l d e n Goethe var blomman af m ä n n i s k a n Goethe, har han såsom diktare blifvit den öfverlägset förnäme ande som han är. Och förmälningen af hans personlighet med hans skaldefantasi är väl någonting enastående inom hela världsliteraturen och det, som skapat Goethe till den främste af alla

adelsmänniskor, dessa, om hvilka Ibsen siar och som tils nu endast födts en på seklet.

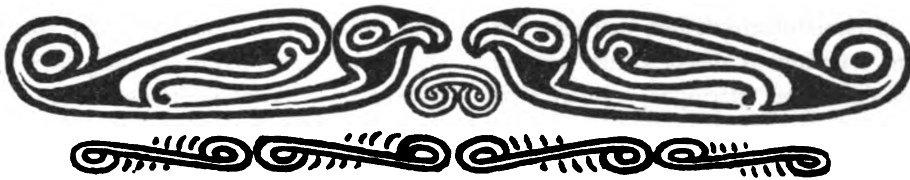
Pekar ej utvecklingen mot en ny tid, fyld af den goetheska andans sanning och ädla humanitet? Är ej denne man ett föredöme, det härligaste resultat af natur, självuppfostran och snillegåfvor? Och är det ej deras skyldighet, som ej kunna bli trötta på att gå till den högtid hans lif och diktning skänka, att bereda en ung generations sinnen, så att de må kunna ta arf efter den store och söka förvärkliga hans ideal?

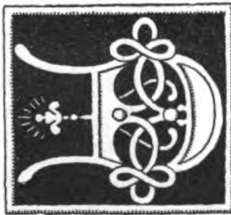
GOETHE.

KARRIKATYR AF DANIEL MACLISE.

FÖRBISEDDA KONSTSTILAR.

AF YRJÖ HIRN.

Det fins troligtvis ingen filosofisk princip, som för forskningen inom de olika vetenskaperna gjort sig så obekväm som utvecklingstanken. Efter det sambandet mellan högre och lägre arter blifvit allmänt erkändt, vore det omöjligt att mer göra anspråk på uppmärksamhet för någon allmän teori, som skulle grunda sig endast på studium af de enskilda, närmast till hands liggande företeelserna. Detta gäller icke blott för den egentliga naturhistorien, utan också för alla de vetenskaper, som syssla med lifsyttringarna i ordets allmännaste mening. Religiösa känslor och föreställningar, sedebegrepp och rättsgrundsatser m. m. anser man sig ej mer kunna behandla som isolerade fenomen i den civiliserade människans själslif; etiken, samhällsläran och religionsfilosofin ha därför också längesedan utsträkt sina områden utöfver den psykiska utvecklingens lägsta stadier. Den enda af de psykologiska vetenskaperna, som i det längsta förhållit sig likgiltig för de lägre formerna, är estetiken. Med teorin om att konsten vore en „kulturens blomma" har den sökt bevara för sig en förnäm undantagsställning bland vetenskaperna. Ju mer det etnologiska studiet framskridit, desto mer har man emellertid lärt sig inse, att driften till estetiskt skapande och uppskattning för den estetiska alstringen förefinnes redan på mänsklighetens allra lägsta utvecklingsgrader. Man har sålunda ledts till att uppsamla och analysera alla åtkomliga prof på

de s. k. naturfolkens konst, och man har, genom tolkning af dessa konstvärksamhetens enklaste yttringar, tvungits att korrigera många äldre, altför doktrinära föreställningar om dess väsende.

Alt detta är likväl af uteslutande teoretiskt intresse. Det kan vara godt och väl, att enskilda filosofer vinna en behöflig utredning af sina principer genom studium af de outvecklade folken. Men för den allmänna konsthistorien kunna dessa forskningar ej vinna någon slags betydelse med mindre de förmå uppbringa några hittils okända konstvärden. Det bör också uppriktigt erkännas, att just de yttringsformer, som i teoretiskt afseende äro mest upplysande, oftast, som konstvärk betraktade, måste anses fullkomligt betydelselösa. Naturfolkens drama och deras poesi, liksom större delen af deras bildande konst, är af så outvecklad art, att världskonsten icke genom dem kan anses ha erhållit någon direkt och värdefull tillökning. Endast inom de enklaste konstformerna, dansen och ornamentiken, ha de vilda och barbariska stammarna förmått åstadkomma en betydelsefull alstring. Den alt mer och mer utdöende dansen kan man emellertid i en snar framtid lära sig känna endast genom beskrifning. Det enda naturfolken komma att ha lämnat efter sig som varaktiga prof på sin konst, då de inom kort försvinna i den nivellerande civilisationen, är därför utsmyckningen på de redskap och husgeråd, som blifvit uppsamlade och bevarade i de etnografiska museerna.

Denna dekorativa konst har hos några stammar nått en hög grad af estetisk fulländning, som gör den förtjänt af att bli mer känd än den varit det. Dajakernas flätmönster och målningar, New-Zealändarnes sniderier, Ainos' dyrbara broderier, de målade båtarna och mantlarna från Vancouver ön och British Columbia, samt slutligen krukmakerierna hos Nordamerikas Puebloindianer och hos Guyanas och Brasiliens vildstammar, alla dessa och många andra alster af naturfolkens industri göra som konstvärk anspråk på vår odelade beundran. Hos en del folk är dekorationen visserligen altför bizarr för att icke värka frånstötande på vår nyktra uppfattning. Men äfven när den är som vildast, eger naturfolkens ornamentik dock alltid ett estetiskt intresse. Man finner i den just de egenskaper, som vår egen stil mest saknar — enhetlighet och karaktär. Och hvad främst är egnadt att väcka vår förvåning, är den känsla för stillagarnas fordringar, som man tycker sig kunna läsa fram ur de lägre folkens redskap och husgeråd. I ett etnografiskt museum eger man det trygga medvetandet att aldrig behöfva möta några sådana formvidrigheter, som dagligen köpas och säljas på den moderna marknaden.

För att ge en föreställning om den smak och den konstfärdighet man kan finna hos vildar och barbarer, meddela vi tvänne sidor ur ett album om naturfolkens ornamentik, hvilket inom de närmaste åren torde bli färdigt till utgifning. Planscherna tala visserligen för sig själfva, men det skall kanske det oaktadt ej anses obefogadt att med hänvisning till dem meddela några, tyvärr altför osammanhängande, upplysningar

om de viktigaste konstindustrierna, textilen och keramiken, samt om några af de förnämsta stilriktningarna hos naturfolken.

* * *

Det är endast de allra lägsta människostammarna — Kubus, Veddas, Bubis och andra på samma ytterligt primitiva eller degenererade ståndpunkt — hos hvilka man ej anträffar någon slags utsmyckning af redskap och husgeråd. Redan Andamaneserna förse sina grofva lerkärl med inristade rutor, våglinjer och band. Och hos otaliga folk på en lika låg eller obetydligt högre utvecklingsgrad har man af samma enkla grundmotiv sammanstält mönster för den flätade, väfda eller målade dekorationen. De enklaste linjeornamenten äro därför ofta desamma på de mest åtskilda delar af jorden. Och de likna till en förvillande grad de mönster, som man känner från de förhistoriska kärlen i Europa. Ju mer kompositionerna invecklas, desto tydligare framträder visserligen den egendomliga karaktären i de särskilda stammarnas alstring. Men man kan i alla fall, äfven i de rikare dekorativa systemen, med hjälp af analys uppvisa många gemensamma och allmänna element. Trappan, trapprutan, romben och diagonalerna återfinner man sålunda öfveralt, där ornamenten äro rätliniga, i Syd- och Nord-Amerika, i Indonesien och i Afrika lika väl som hos de europeiska folken. Spiralen, som i bronsålderskonsten intog en så dominerande plats, har en icke mindre grundläggande betydelse för New-Zealändarnes och New Guinea-infödingarnes konst. T. o. m. en så pass sammansatt figur som mäandern har blifvit fullt lika väl uppskattad af de brasilianska jägarstammarna och af de gamla klipphusfolken i Nord-Amerika som någonsin af grekerne. Hak-korset, välbekant från de finska broderierna och väfnaderna, möter en t. ex. i flätmönster från Malaysien, i målade krukdekorationer från Nord-Amerika och i flätvärk hos de sydamerikanska vild- och barbarstammarna. Liksom öfverhufvudtaget hvarje jämförande konstforskning, erbjuder därför också ornamentstudiet tillfälle till de mest öfverraskande igenkännanden.

Långt innan man ännu begynt egna någon uppmärksamhet åt det rent estetiska värdet af de lägre folkens dekorativa konst, hade denna öfverensstämmelse i de olika stammarnas alstring väkt ett lifligt intresse som vetenskapligt problem. Ehuru diskussionen i de mångomtvistade frågorna om t. ex. mäanderns ursprung och spridning, om hak-korsets betydelse o. s. v. öfverhufvudtaget altför mycket inskränkt sig till historiska och psykologiska synpunkter, så har den likväl medelbart åtminstone i någon mån befordrat kännedomen om den primitiva ornamentiken som konst. För att kunna utreda de enkla ornamentelementens uppkomstvilkor har man nämligen tvungits att uppmärksamma de tekniska förfaringssätten inom konstflitens olika områden. Af estetiskt intresse äro särskildt de undersökningar, som utförts i frågan om textilteknikens invärkan på mönsterkompositionen.

Hvar och en som egnat hälst någon uppmärksamhet åt metoderna för flät-

ning eller väfnad, har varit i tillfälle att iakttaga, hur de enklaste geometriska ornamentelementen alldeles naturnödvändigt framträda ur korsningarna mellan ränning och inslag. Redan ur den allra enklaste textil kan man läsa fram diagonaler och trappor. Dessa mönster framhäfvas naturligtvis endast med så mycket större tydlighet, när — som det så ofta hos naturfolken är fallet — mattan eller korgen är tillvärkad af olika färgade element. Genom afvikelser från det regelrätta förfaringssättet, hvilka kanske ursprungligen oftast äro alldeles oafsiktliga, uppstå ytterligare nya figurer, såsom rutor, romber och trianglar. Genom varierande kombinationer af dessa element kan man åter framställa alla de sammansatta figurer, som beherska den primitiva ornamentiken. Så komplicerad mäandern än förefaller, har man t. ex. kunnat härleda den ur den enkla trappan genom en serie successiva förändringar, hvilka hvar för sig äro nästan omärkliga. Men det är ej nog härmed. Dessa textila mönster kunna, om de användas i någon annan teknik, där ge upphof till nya afledningar. Mäandern t. ex. förvandlas småningom till en volut, om den målas på den svällande och buktiga ytan af en kruka.

Det fins sålunda ingenting som logiskt skulle kunna förhindra någon att söka den geometriska ornamentskattens upphof i ett estetiskt tillgodogörande af alla de tillfälliga linjekombinationer, till hvilka den textila tekniken ger anledning. Historiskt vinner en sådan uppfattning ytterligare ett viktigt stöd i det förhållandet, att flätning och väfnadskonst hos flertalet folk synes ha varit de tidigaste handtvärken. Den mirakulösa öfverensstämmelsen mellan de enkla elementen i så många, för öfrigt olikartade konststilar skulle också bli lätt förklarad, om dessa element på hvarje särskild ort hade haft sitt ursprung i en gemensam teknik.

Med hvilken bestickande enkelhet en sådan förklaring än synes lösa alla ornamentvetenskapens svåraste problem, så visar den sig likväl, som jag på annat ställe *) framhållit, otillräcklig, så snart man försöker tillämpa den på de enskilda ornamentsystemen. Det fins kanske ingen stil, på hvars allmänna karaktär den textila tekniken utöfvat ett så stort inflytande, som den gamla Pueblo-stilen. Men man kan å andra sidan just i denna intressanta konst finna ovedersägliga bevis på att den primitiva ornamentskatten aldrig kan uteslutande härledas ur tillvärkningens tillfälligheter. Dekorationerna på alla de kärl, som uppgräfts på platsen för det gamla Sikyatki, — hvilket redan vid spanjorernes första besök var en ruin, — bevisa otvetydigt att de förhistoriska Puebloindianerne smyckat sina husgeråd med afbildningar af naturliga föremål. Dessa afbildningar äro ofta ända till oigenkänlighet stiliserade. Vingarna på en fågel eller fötterna på ett kräldjur ha öfvergått till likartade linjekombinationer, som i de moderna kärlen uppträda som rent geometriska ornament. Man kan därför också vara berättigad att påstå, det t. o. m. de enklaste mön-

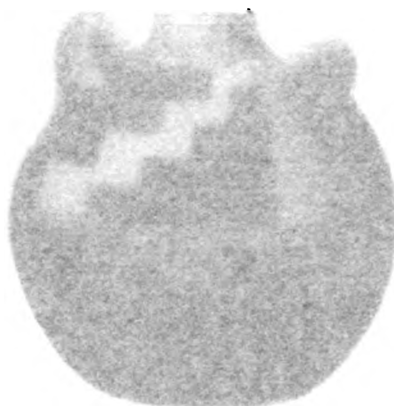
*) Jfr „Skildringar ur Pueblofolkens konstlif. II. Keramiken" i Geografiska Föreningens Tidskrift 1898.

Pl. I.

1

2

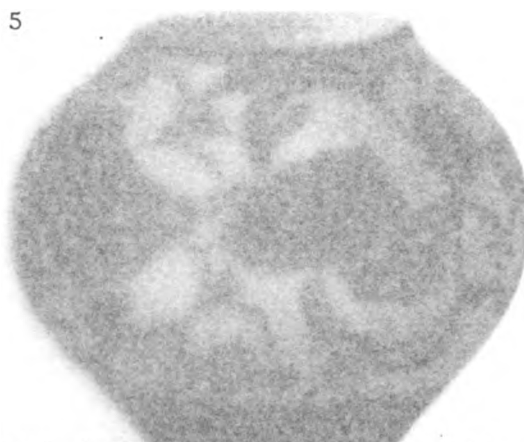
3

4

5

1—2. Gamla lerkärl från klippboningarna i Mesa Verde. Nordenskiöldska samlingen. Ateneum. Helsingfors.

3. Modernt pueblokärl. Nordenskiöldska samlingen. Ateneum. Helsingfors.

4. Gammal kruka från Casas Grandes i Chihuahua. Musée d'Etnographie. Trocadéro. Paris.

5. Modernt Pueblokärl. British Museum. London.

1 - 2. Gamla lerkärl från klippboningarna i Mesa Verde. Nordenskiöldska samlingen. Ateneum. Helsingfors.

3. Modernt pueblokärl. Nordenskiöldska samlingen. Ateneum. Helsingfors.

4. Gammal kruka från Casas Grandes i Chihuahua. Musée d'Ethnographie. Trocadéro. Paris.

5. Modernt Pueblokärl. British Museum. London.

sterelementen ursprungligen utgjorts af bilder. Att söka utreda i hvilka fall sannolikheten talar för att urtypen ursprungligt skulle lånats från naturen, och när ett tekniskt upphof är antagligare, är tilsvidare en omöjlig uppgift. Detta teoretiska problem, hvars närmare behandling skulle föra alt för långt från sammanhanget, har här blifvit berördt, endast emedan det ger en så tydlig föreställning om det samvärkande inflytande af förenklingsprincipen och de textila stillagarna, som gett en så egendomlig karaktär åt den primitiva och arkaiska konsten.

Vårdslöshet vid utförandet, kanske ofta i förening med ett estetiskt medvetande om det oegentliga i ofta upprepade naturalistiska afbildningar af samma föremål, har öfveralt gett anledning till att bilderna i den dekorativa konsten småningom blifvit alt mer och mer stiliserade. Den ursprungliga naturkopian degenererar sålunda till en skenbart meningslös figur, hvars betydelse man endast med hjälp af långa utvecklingsteorier lyckas härleda sig till. Men detta utplånande af föremålens konturer är aldrig så estetiskt fördelaktigt som hos de folk, i hvilkas utveckling textilen spelat en framstående roll. Där dess skarpa och enkla figurer engång under tillräckligt många generationer fått utöfva sin uppfostrande invärkan på formuppmärksamheten, där bli också ornamenten inom alla andra konstområden ombildade enligt väfnadens och flätningens stillagar. I en sådan posthum invärkan af en utdöd flätningsteknik se vi förklaringen till att de många bilderna i pueblo-kärlens dekoration fått en så geometrisk karaktär, att man kunnat på allvar tvista om deras ursprung. (Jfr pl. I.) I dekorationens öfversiktlighet och redighet har man jämväl med skäl trott sig se ett minne från den tid, då man ej egde några krukytor att bemåla, utan ännu förfärdigade alla sina kärl medels flätning.

* * *

Denna konst, hvars betydelse för utbildningen af ornamentförrådet varit så oberäkneligt stor, har emellertid längesedan fallit ur bruk hos de kruktillvärkande indianerne. I korgflätning och i konstväfnad öfverträffas de af sina eljes så underlägsna grannfolk. Apacherne t. ex., som längre än någon annan stam bevarat det gamla indianska lefnadssättet, förfärdiga ännu i dag konstrika korgar med inflätade figurer och mönster. Och man kan hos andra vilda stammar på olika delar af jorden finna rika förråd af ornament, anbragta på väskor, hattar och mattor. I ett etnografiskt museum fäster man sig särskildt vid de ostindiska folkens produkter på detta område. Främst bland dem alla stå hufvudjägarne på Borneo, Dayakerne, hvilkas stora, med inflätade människogestalter prydda hattar ge det bästa exemplet på den dekoration, som kan åstadkommas i enkel flätning med breda växtremmar. Figurerna ha visserligen till den grad förlorat sin kontur i rutvärket, att deras bildbetydelse numera kan bevisas endast med hjälp af långa härledningsserier. Men samma orsaker, som ledt till det naturalistiska elementets utplånande, ha också här varit till fördel för dekorationen. Om tekniken

hade lämnat mer rum åt tillvärkarens godtycke, så hade denne säkert aldrig kunnat åstadkomma så klara och rediga mönsterkompositioner. Nu har däremot tvånget att foga sig under textilens stränga tukt gett en värdig och enkel, i bästa mening stilren, karaktär åt detta mördarfolks ornament. Och det har kanske till någon del sin grund i en invärkan af den förherskande konstens stillagar, att Dayakernes dekoration, äfven när den är inbränd på bambu-kärl eller uppmålad på sköldar, trots all sin formrikedom och sina ofta bizarra motiv dock alltid bibehållit en logisk behärskning, som man är van att finna endast i kulturfolkens kompositioner.

* * *

När man ser sådana prof på naturfolkens konstindustri, som de gamla förhistoriska Pueblo-krukorna eller de förnämaste af Dayak-ornamenten, så kan man lätt få den föreställningen, att vildfolkens konst i bredd med den moderna framstode som den sansade och mer förfinade. Så mycket det än synes svära mot alla rimlighetens förutsättningar, så är det dock obestridligt, att den primitiva handtvärkaren ofta — och ingalunda endast inom textiltekniken — ådagalägger långt mer behärskning i sin mönsterkomposition än hans kolleger hos kulturfolken. Ingenting kan vara ädlare i sin måttfullhet än de enkla geometriska ornamenten på några af de brasilianska träklubborna. Tukt och tygel i linjekompositionen, trots den ofta öfversvällande rikedomen, ordning och regel i figurernas gruppering och en klar öfverskådlighet i utfyllningen af ytorna, alla dessa rent estetiska egenskaper är man ofta i tillfälle att beundra i de vilda och barbariska stammarnas konstflit. Men det vore dock förhastadt att tro, det återhållsamheten skulle vara det utmärkande för naturfolkens mönsterkomposition. Man behöfver blott vända sig från Pueblo-stammarnas keramik till deras i trä utskurna, rituella parafernalier för att se hur vildens fantasi sväfvar ut, då den ej mer är hämmad af hvarken material, teknik eller häfdvunna stillagar. Och man kan öfveralt, i målningar, träsniderier och likartade alster, vid hvilka tekniken icke bundit tillvärkarens händer och tankar, finna karaktäristiska yttringar af den otyglade naturmänniskans lynne. Ofta äro detta slags ornament både konfysa till sin sammansättning och råa till utförandet. Den fantasi, som skapat Haida-indianernas sniderier i täljsten, förefaller sålunda en kulturmänniska rent af delirerande. Och i träskulpturerna från Bismarck-arkipelagen, New Ireland och New Britannia tycker man sig se godtycket råda med oinskränkt makt.

Det mjuka trä, i hvilket de sistnämda arbetena äro utförda, synes ge snidaren frihet att tillfredsställa alla ögonblickets nycker i formbildningen. Man har t. o. m. påstått, att deras romantiska tillvärkare icke ens göra sig reda för någon bestämd uppgift, innan de begynna med sitt arbete. Trästyckets tillfälliga form skulle ge dem första vinken till ett ungefärligt program, och sedan skulle de under täljandet låta leda sig af alla skizzeringens suggestioner till att efter lägenhet framställa ett fågelhufvud, en fiskstjärt eller ett människoansikte. Så san-

nolik denna förklaring än förefaller för den, som t. ex. i Berlins Museum für Völkerkunde flyktigt betraktar de i vitrinerna från Bismarck-arkipelagen utstälda, vildt grinande figurerna med sina kaotiska utväxter från armar och ben, i hvilka fågel och fisk och människa sammangyttrats i oupplöslig förening, så har man dock vid ett närmare studium fått lof att frångå den. Äfven i dessa förvirråde kompositioner har den noggranna analysen lyckats upptäcka en bestämd mening. Och så litet äro ornamenten och skulpturerna foster af den enskildes fantasi, att de tvärtom allesamman framställa bestämda mytologiska och historiska motiv.

När något sådant kunnat bevisas om de skenbart mest regellösa kompositioner, som människoanden någonsin skapat, så är det intet under att man kunnat läsa fram religiösa symboler och mytiska tankar i New Guinea-ornamenten, i sniderierna på Mangaia-klubborna *) och i Haida-mönstren. För det estetiska bedömandet är det ingalunda betydelselöst att man sålunda lyckats uppvisa en mening i alla de skenbart så oförnuftiga ornamenten. Ingen torde nämligen till den grad kunna frigöra sig från associationernas makt, att icke medvetandet om all den allvarliga innebörd, som de för oss intetsägande kurvorna och vinklarna ega för infödingen, och all den religiösa vördnad, med hvilken han betraktar de bizarra kompositionerna, skulle skänka dem ett ökadt intresse. Men det må gärna medges, att man med inga mytologiska och evolutionistiska utläggningar kan öfvertala någon till att anse dem vackra.

* * *

Det fins emellertid, om man frånser de mest groteska stilriktningarna, många stammar, hos hvilka den i ordets egentliga mening „vilda“ ornamentiken också i rent konstnärligt afseende gör anspråk på vår beundran. Den tillfredsställer visserligen icke alltid de estetiska fordringarna på enhetlighet i kompositionen. Men den eger i stället så mycket mer af liflig och fantastisk skönhet. Som uttryck för naturfolkens känslor och lynne är den därför så mycket trognare än den stränga textilstilen. Man vet ej mycket om Dayakerne som en folkpersonlighet, så länge man endast känner deras lugna och värdiga flätmönster. Men man tycker sig få en föreställning om hela den hemska romantiken i deras lif, då man ser den målade dekorationen på deras stora dämonsköldar.

Själfva tanken att förse krigsredskap, särskildt sköldar, med grimaserande dämonansikten har visserligen ingalunda framgått ur folkets egen fantasi. Det kan tvärtom anses bevisadt, att till Borneo införda kinesiska och indiska försvarsvapen ursprungligen utgjort förebilden till Dayakernes kompositioner. I imitationen af dessa kulturoriginal har det emellertid — såsom det så ofta är fallet vid naturfolkens tillegnelse af symboler från högre utvecklade folks idékrets — småningom insmugit sig alt mer och mer af folkets eget vildfolks-

*) Dr Hjalmar Stolpe's epokgörande studie öfver Mangaia-klubbornas dekoration förtjänar att läsas som ett af de vackraste profven på den moderna ornamentforskningens metoder. Den ingår i Ymer för 1890.

lynne och dess egendomligheter. Sådant det asiatiska dämonornamentet utvecklats på Borneo, bär det därför ett autentiskt vittnesbörd om den Dayakiska nationalkaraktären. Bättre än det skulle lyckats dem med någon högre konstform, ha dessa skogsmänniskor i sina fantastiska ornamentslingor förmått ge ett uttryck åt de känslor, som tala mäktigast i deras lif. Krigets skräck och fasa och dess vilda berusning, sådan den erfares af ett folk, för hvilket smygmordet är den heligaste af alla religiösa handlingar, framträda förkroppsligade i de hotfulla målningarna.

Ett vildt uppspärradt gap, med långa betar i hvardera käken, intager alltid midtelpartiet af skölden. Ofvanom detta framstirra ett par stora, cirkelrunda ögon, som oftast äro omgifna af mörka och ljusa, koncentriska ringar. Emellanåt antydas i stark förenkling också de öfriga delarna af kroppen. Men det är endast gap och ögon, som framträda med tydlighet. Bålen är vanligen fullständigt ignorerad, och armar och ben förlora sig i ett virrvarr af inslingrade linjer, som breda sig ut öfver hela sköldens yta. I detta ornamentvärk upprepas emellertid gång på gång det krigiska grundmotivet. Betar sticka sig ut från slingorna, och stora runda ögon blicka hotfullt fram emellan dem. Sålunda värkar t. o. m. själfva den dekorativa utfyllningen som ett mångfaldigadt uttryck af hånfull utmaning. Till en vältalig kommentarie åt denna text har man ytterligare behängt hela sköldens framsida med tofsar af människohår — trofeer från slagna fiender — hvilka till hälften dölja den i brunt, rödt och svart uppmålade teckningen. Hela den bizarra ornamentkompositionen, hvilken vid beskrifning kanske förefaller enbart bestialisk, är emellertid utförd med en sträng symmetri och en vild grace, som stå i egendomlig kontrast till det hemska motivet. Man har påstått, att dekorationen på Dayaksköldarna haft en särskild krigisk uppgift. Det vore ej häller underligt, om detta målade hot skulle ha lyckats injaga en förlamande skräck hos Dayakernes fiender. Numera, då de hänga i vitrin på etnografiska museer, ha dämonsköldarna i alla händelser förlorat sin skrämmande makt. Men de värka det oaktadt ej som löjliga grimaser. De kunna ännu tvinga till beundran för det konstens mirakel, som förvandlar det mest frånstötande motiv till skönhet.

* * *

Det högt utvecklade konstsinnet hos Dayakerne, hvilka bokstafligen taladt äro en nation af mördare, kunde ge en militarist anledning till att betrakta det krigiska lifvet som ett gynsamt vilkor för den estetiska alstringen. Bland naturfolken äro i själfva värket de grymmaste och vildaste stammarna icke blott vackra och graciösa till sitt eget uppträdande, utan de öfverträffa också ofta i sin konstflit fredliga folk på samma utvecklingsgrad. Kriget är som förherskande värksamhet långt fördelaktigare för utvecklingen af den fysiska skönheten än t. ex. åkerbruket eller boskapsskötseln. Ha engång krigsvanorna gett sin plastiska uppfostran åt ett folk, så kommer idealet om kroppens skönhet att höjas altmer. Och medelbart måste

detta åter ge anledning till en äggad uppmärksamhet för form och grace, icke blott hos människor, utan också i husgeråd och ornament. Att krigarfolken dessutom i stridsruset genomlefva ett tillstånd af ständigt upprepad emotionell excitation, kan ej häller vara utan inflytande på deras drift till estetisk alstring. Det är därför ej att förvåna sig öfver att man funnit en konststil, som står i jämnhöjd med Dayakernes, om den ej rent af öfverträffar denna, hos ett så genom-militäriskt folk som Maoris på New Zealand.

Den New Zealand'ska konstfliten representeras i de europeiska museerna af ett slags föremål, som i hemskhet t. o. m. öfverträffa dämonsköldarna från Borneo. Vi mena de preparerade och torkade, med konstrika spiraltatueringar beprydda människohufvuden, af hvilka alla äldre samlingar ega åtminstone några exemplar. — Det kan möjligen förefalla oegentligt att i detta sammanhang upptaga prof på tatuering, hvilken ju endast har till uppgift att utsmycka bärarens egen person. Men den New Zealand'ska tatueringen, „Moko“, har värkligen bedrifvits som en konstflit, och de med den behandlade människohufvudena måste därför också betraktas som ett slags konstföremål.

Ursprungligen uppskattades dessa makabra bibelots endast af Maorihöfdingar, som gjorde det till sin samlarestolthet att kunna förvärfva så många fiendehufvuden som möjligt. Men de engelska sjömännen kommo redan i början af detta århundrade underfund med att man i Europa kunde erhålla höga pris för väl tatuerade exemplar. Handeln med de aflidnes hufvuden fortgick ej häller länge, innan man utfann konstlade medel att tillfredsställa den altmer ökade efterfrågan. Från att ha utförts närmast för dess lefvande bärares skull — som ett slags sköldemärke för honom, med hvilket han gjorde sig fruktad af fiender och älskad af kvinnorna — blef tatueringen nu en industri för företagsamma Maoris, som spekulerade i sina anhörigas och underlydandes hufvuden. Så långt gick man i sin vinningslystnad, att man t. o. m. prydde sina slafvar med de gamla, förnäma mönster, som det varit de fries prerogativ att bära. „Släta“ ansikten tatuerades dessutom ofta efter döden, och europeer, som man lyckades tillfångataga, behandlades enligt maoristil och insmugglades bland de originala mokoprofven. Affären fick en så vid utsträckning, att man i de australiska hamnstäderna hade en ständig tillförsel af praktfulla hufvuden. Slutligen, då man hade börjat på gatorna ropa ut den hemska varan, fann sig allmänna opinionen chokerad. Det genomdrefs i England en lag emot försäljning af maorihufvuden, som i ett nu gjorde slut på hela den blomstrande näringen.

Tatueringsbruket fortlefde i alla fall, inom sina ursprungliga gränser, hos Maoris. Liksom öfverhufvudtaget hos naturfolken alla rent nationella konster, såsom sånger, danser m. m. återupplifvas, när nationen samlar sig till motstånd mot sina främmande herskare, så tog också tatueringen ett mäktigt uppsving under det stora Maori-upproret 1863—1864. General Robley, en af engelska arméns befälhafvare i detta

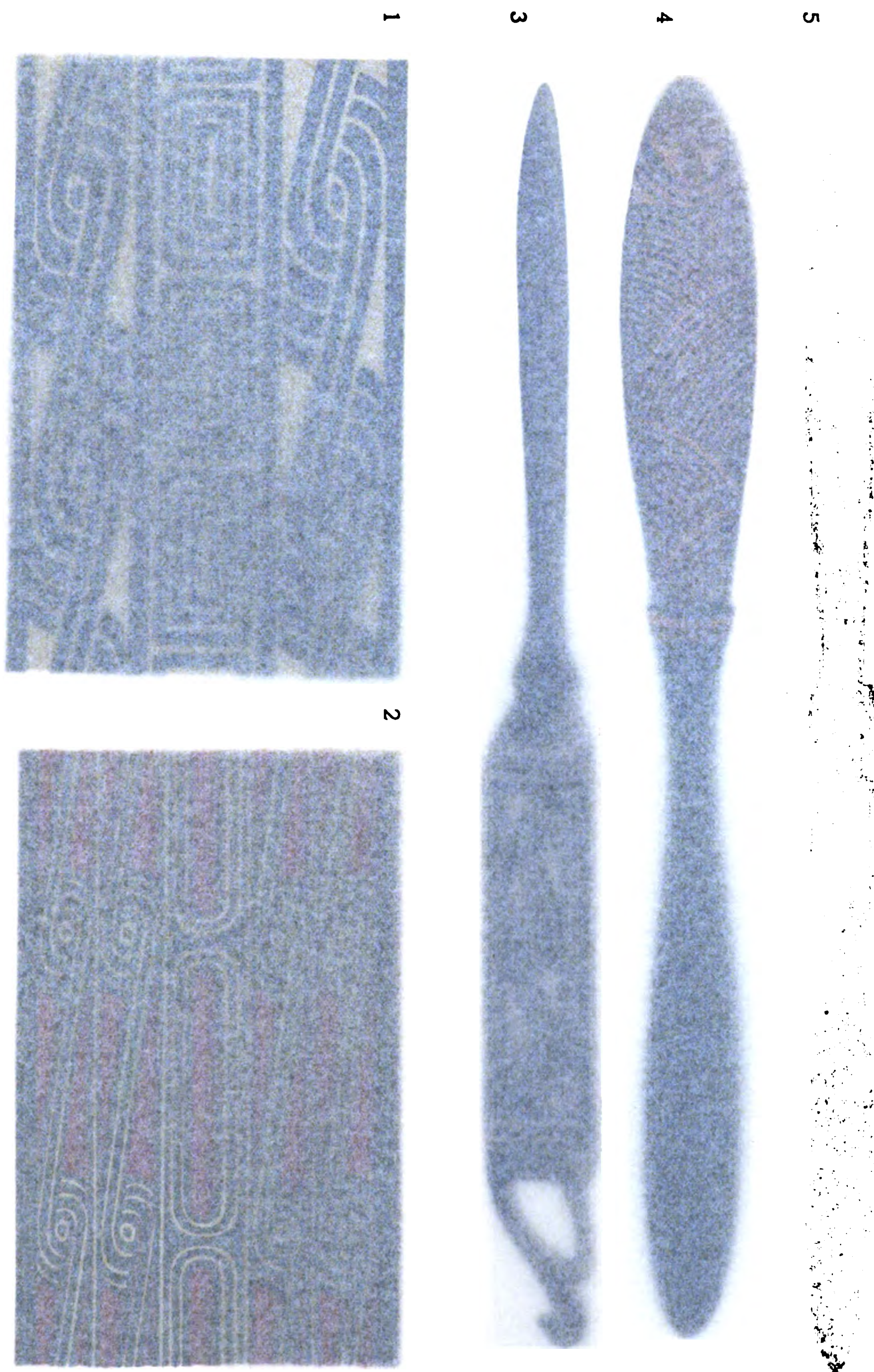
krig, talar i sitt nyligen utgifna praktvärk öfver mokos med en kännares vemod om det stora antal praktfullt tatuerade Maori-lik, som han enligt lagens föreskrift var tvungen att låta begrafva omedelbart efter hvarje drabbning och af hvilka han sålunda kunde förskaffa sig endast hastiga skizzer.

Moko-ornamentiken har emellertid ej fullständigt blifvit jordad med de tappra krigare, som burit den på sina ansikten. Dess motiv ha nämligen af Maoris blifvit anbragta i träsnideri på de heliga skrinen, på tatueringsvärktygen och på båtarna. På dessa redskap är det ovedersägligen lättare för en europé att beundra stilen än på de mörka och skrumpnade hufvudena. Kurvorna äro dessutom lika graciösa och utförda med samma fulländade precision i hvartdera materialet. Som prof på den omsorg, naturfolken nedlägga i sitt arbete, äro maori-ornamenten oöfverträffade. Men de värka i alla fall, med all sin värdighet och regelbundenhet, en smula entonigt. Motiven äro få och sammansättningarna förefalla för den flyktiga uppmärksamheten altför litet varierande. Härmed är det dock ej sagdt, att icke snidarena och tatueringskonstnärerna skulle ha förstått att skapa några själfständiga kombinationer af de gamla grundelementen. Det påstås tvärtom, att hvarenda Maori bar ett eget mönster på ansiktet. Uppmärksamheten för de invecklade ornamenten var också hos infödingarna så uppöfvad, att t. ex. ett par hufvuden, som år 1880 hämtades till Aucklands museum efter att i flere tiotal år ha förvarats i England, ännu blefvo igenkända af några gamla Maoris, som sett dem medan deras egare lefde. Den som ej eger denna skarpa syn för linjer och figurer, är emellertid ursäktad, om han ser endast tröttsam upprepning i de otaliga spiralvariationerna.

Känner man uteslutande de snidade föremål, som företrädesvis äro utstälda i de etnografiska museerna, så tror man att Maoris förmått åstadkomma endast en praktfull, men stel och tråkig stil. Det fins emellertid på New Zealand ett ornamentsystem, som är betydligt friare än spiraldekorationen. Man ser det oftast i målningar på trä, men det är någon gång äfven användt vid tatueringar. I British Museum förvaras t. ex. ett hufvud, som ursprungligen varit tatueradt med spiralmönster. Efteråt har man emellertid ofvanpå den gamla dekorationen anbragt en ny, som är utförd i betydligt enklare och lättare manér. Den undre teckningen är icke fullständigt dold, och man har därför i denna unika palimpsest ett godt tillfälle att jämföra de båda ornamentsystemen. De förekomma också i bredd med hvarann i utsmyckningen af förhallarna till de New Zeeländska husen. Pelarena, bjälkarna och taksparrarna äro utskulpterade med tunga spiralornament i mörkt trä, medan mellan dem långa, flammande slingor, uppmålade i rödt och svart, breda sig ut öfver vägg- och takytorna.

* *
*

Maorikonsten är af alla vildfolksstilar den som mest varit föremål för teoretisk diskussion. Framför alt har frågan om spiralmotivets ursprung gett anledning till många stridiga hypoteser. Man har bland annat ledts till att för-

1—2. Ornament från träklubbor. New Guinea. Massim distriktet. British Museum. London.

3—5. Skedar, använda vid beteltuggandet. New Guinea. Massim distriktet. British Museum. London.

[illegible] tvit [illegible] med de tappra [illegible] burit den på sina ansikten. Dess[illegible] namingen af Maoris blef [illegible] träsniderier på de heliga skri-nen, på tatueringsverktygen och på [illegible] [illegible] Pa dessa [illegible] [illegible]

[illegible] Men [illegible] värdig- [illegible] smala en- [illegible] och samman [illegible] den flykt [illegible] litet vari [illegible] är om, [illegible] mön- [illegible] samheten för [illegible] var också [illegible] t. ex. ett [illegible] år [illegible] hämtades [illegible] museum efter att i flera [illegible] förvarats i England, [illegible] nkända af några [illegible]

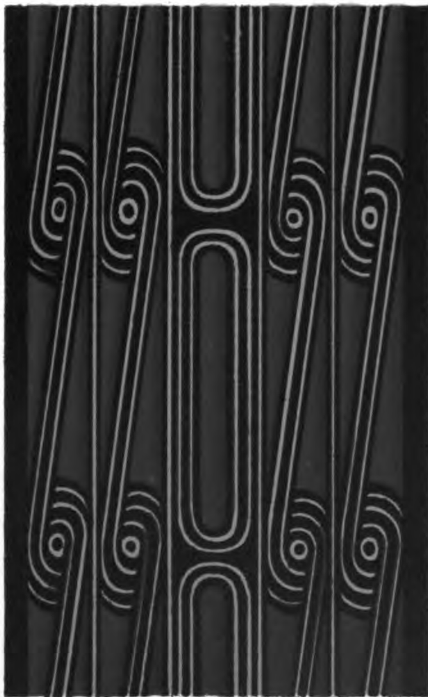
[illegible] a med [illegible] gere lefde. De[illegible] ej egen [illegible] skarpa syn för [illegible] och [illegible] emellertid utstä- [illegible] om [illegible] endast trottsam upp- [illegible] spiraldekorationerna.

K[illegible] utesl[illegible] snidade [illegible], som förut[illegible] äro utställda i [illegible]grafiska [illegible]na, så tror man att [illegible] för[illegible] fullkomma endast en praktfull, [illegible] st[illegible] och trå[illegible]ig stil. Det fins en [illegible] på New Zealand ett ornament[illegible], som är betydligt äldre än spiral[illegible]korationen. Man ser det oftast i [illegible] på trä, men det är någon [illegible] användt vid tatueringar. I [illegible] förvaras t. ex. ett hu[illegible] [illegible] vacit tatuerat [illegible] Ef[illegible] har man [illegible] den gamla dekora-[illegible] en ny, som är utförd i betyd[illegible]are och lättare maner. Den undre [illegible]ningen är icke fullständigt [illegible] man har därför i [illegible] [illegible] ett godt tillfälle att jämföra [illegible] båda ornamentsystemen. De före-komma också i bredd med hvarann i utsmyckningen af förhallarna till de New Zealändska husen. Pelarna, bjälkarna och taksparrarna äro utskulpterade med [illegible] spiralornament i mörkt trä, medan mellan dem långa, flammande slingor, uppmålade i rödt och svart, breda sig ut öfver vägg- och takytorna.

*

Maorikonsten är [illegible] alla vildfolks-stilar den som [illegible] varit föremål för teoretisk[illegible] [illegible]sion. Framför allt har [illegible] spiralmotivets ursprung gett [illegible] till många stridiga hypoteser. Man har bland annat [illegible] till att för-

utsätta ett lån från New Guinea, i hvilket lands ornamentik spiralen jämväl är det viktigaste elementet. Genom det noggranna studium af Papuakonsten, som under de senaste åren bedrifvits i England, har det emellertid framgått med nästan öfvertygande sannolikhet, att de båda stilarna, trots all sin likhet, dock framträdt oberoende af hvarann. Maorispiralens utveckling är tilsvidare oförklarad, — såvida man ej vill anse det som en tillfredsställande förklaring, att man med en konstnärlig instinkt skulle ha funnit ut just det mönster, som bättre än något annat egnar sig till att smycka och framhålla kroppens rundade ytor, näsvingarna, kinderna, skuldrorna och låret. Att spiralen sedermera skulle ha anbragts på redskap och föremål, vore ju endast ett ytterligare exempel på den invärkan af den förherskande teknikens stillagar, som man kan iakttaga i all konstflit. — Om New Guinea-spiralen antager man däremot, att den småningom utvecklats ur altmer stiliserade bilder af en fågel med stor, hornartad näbb och cirkelrundt öga. Här vore det likväl omöjligt att ens i korthet referera denna intressanta utveckling. Det är endast skäl att påpeka, att man genom den finner en vetenskaplig motivering för det intryck af självständighet och egendomlighet, som New Guinea-ornamentiken värkar, äfven då den jämföres med de stilar, som mest öfverensstämma med den till sina grundelement. Dess allmänna karaktär bör för öfrigt, äfven utan någon beskrifning, framgå ur de afbildade värktygen och ornamentprofven (pl. II). I synnerhet ge dekorationerna på de stora träklubborna ett öfvertygande bevis på Papuas' smak.

Man har med skäl förvånat sig öfver att så värkningsfulla och likväl så harmoniska färgsammansättningar kunnat åstadkommas af ett folk, som för öfrigt i hyfsning, — särskildt i snygghet, — står synnerligen lågt, t. o. m. enligt vildfolksmåttstock. Och hvad som förefallit allra besynnerligast, är den fina uppfattning för de dämpade och matta färgernas värkan, som New Guinea-stilen synes vittna om. En engelsk konstnär, Mr Nisbet, har i sin beundran gått så långt, att han t. o. m. framhållit de råa Papuas som de europeiska kulturfolkens öfvermän i fråga om raffineradt färgsinne. För att med visshet kunna tala om en värklig uppskattning hos Papuas af skönheten i de färger och färgsammanställningar, som de använda i sin dekoration, borde man dock veta, att dessa värkligen blifvit föredragna framför alla andra möjliga kombinationer. Af alt att döma, ha Papuas dock ej haft något fritt val att göra. De ha för sina målningar uteslutande varit hänvisade till sådana färgämnen, som anträffats i naturen, särskildt i jordarterna och växtsafterna. Att deras föremål aldrig stöta med skrikande och bjärta färger har därför ursprungligen haft en rent negativ orsak.

Samma naturliga tvång att inskränka sig till några enkla färger har troligtvis öfveralt varit grunden till det harmoniska intryck, som de målade dekorationerna hos vildfolken så ofta värka. Liksom formernas skönhet i den primi-

tiva keramiken,*) har också färgernas samstämmighet i de målade dekorationerna varit bunden vid förfaringssättets ofullkomlighet. När däremot infödingarna lärt sig begagna ett rikare förråd af färger, har deras smak sällan egt styrka nog att motstå lockelsen till nya och oförsiktiga sammanställningar, hvilka ingalunda utfallit lika lyckligt som de gamla. Indianerna ha t. ex., efter det de gjort bekantskap med den europeiska industrin, förmått åstadkomma färgkompositioner, som i sin afskräckande fulhet skulle sticka af t. o. m. i en modern galanteriaffär.

Det är icke nog med att den primitiva konstflitens alster till sin form och färg blifvit alt sämre och sämre, ju mer naturfolken trädt i beröring med civilisationen, de ha också småningom gått miste om det omsorgsfulla utförande, som under stammarnas oberörda tillstånd kommit dem till del. Ornamentiken, den högsta yttringen af naturfolkens konstnärliga lif, synes sålunda dömd till att småningom förfalla och försvinna liksom de gamla sångerna och danserna. Den moderna kulturen, som själf förlorat hvarje egen stil, har också dödat de stilar, den kommit i beröring med. Dess fattigdom kan aldrig framträda med en så förödmjukande tydlighet som då man jämför dess ornamentik med de system, som den undanträngt.

* * *

Af alla den samtida konstlärans problem är intet mer maktpåliggande och gör intet mer anspråk på en tillfredsställande lösning, än det om betingelserna för stilens uppkomst. Det fins kanhända icke någon alldeles allmän och tydlig föreställning om hvad stilen egentligen är. Men det fins i stället ett alt allmännare medvetande om att den är något som vi förlorat och som vi ej kunna lefva lyckliga utan. Missnöjet med det moderna lifvets fulhet kan endast tillväxa, ju mer man blir bekant med den skönhet, som redan de lägre folken förmå inlägga i sin alstring. Man begär att veta, hvarför vi nödgas erkänna oss underlägsna dessa vildar och barbarer. En sådan fråga är icke uteslutande teoretisk och vetenskaplig, den har tvärtom en rent praktisk betydelse. Ty utan att göra oss reda för hur vi förlorat stilen ha vi ej någon möjlighet att återvinna den.

Det är, som vi redan i det föregående haft tillfälle att påpeka, obestridligt, att den primitiva handtvärkarens beroende af material och teknik skyddar honom för brott emot stillagarna. Så länge trögheten och den vidskepligt religiösa vördnaden för gammal häfd förbjuder alla innovationer, vidmakthålles också känslan för egentlighetens fordringar, hvilken den allsmäktiga, respektlöst imiterade moderna industrin nästan fullständigt har utrotat hos oss. Det är därför lätt att förstå, att man numera genom en återgång till de ursprungliga, om man så får säga naiva förfaringssätten sökt att återupplifva respekten för arbetets material och den finkänsliga uppfattningen för teknikens stillagar. Men det vore likväl altför sangviniskt att hoppas, det en sådan reaktion ensam för sig skulle kunna skapa en ny

*) Jfr Skildringar ur Pueblofolkens konstlif.

stil. Det tekniska ursprunglighetstillståndet kan ju aldrig, hur stort dess negativa inflytande än må uppskattas till, ha varit orsak till den rika blomstring, som de dekorativa konsterna uppnått redan hos naturfolken. Endast genom det intresse och den osparda ansträngning, som man på de lägre utvecklingsstadierna egnat åt utsmyckningen af sina redskap, ha dessa kunnat bli så vackra som de äro det. Efter beröringen med civilisationen har emellertid vårdslöshet och likgiltighet vunnit insteg i dekorationen. Denna företeelse beror naturligtvis till en del på att äfven de primitiva småningom lärt sig att bättre än förr värdera sin tid. Men främst härflyter den likväl ur den omgestaltning af lifsvanorna, genom hvilken den dekorativa konsten undanskjutits från dess förherskande plats.

På de lägre utvecklingsstadierna står ornamentiken, liksom alla öfriga konstformer, i det närmaste samband med det religiösa lifvet. På grund af detta samband blir det möjligt för den vilde eller barbariske dekoratören att utföra sitt arbete med en allvarlig hängifvenhet, som han, på sin utvecklingsståndpunkt, aldrig kunde egna åt konsten för dess egen skull. Krukan har hos stammar som puebloindianerna blifvit förskönad och utsmyckad mer än något annat föremål, icke blott därför att den varit så oumbärlig som förnödenhetsartikel, utan främst för att den varit så helig som kultföremål. Och på samma sätt ha inom konstflitens öfriga områden de redskap företrädesvis blifvit rikt dekorerade, som användts vid religiösa förrättningar. Ornamentiken har, liksom dansen, sången och dramat, i sina tidigaste yttringsformer haft att fylla en rituell uppgift. Den bidrager i sin mån till att höja den stämning af fest och andakt, som är gemensam för religionen och konsten. — Härmed står det i samband, att ett så stort antal af de bäst dekorerade föremålen utgjorts af kärl för förvaring af berusningsmedel: betelpåsar, betelskedar hos malajerna och papuas, blandningsskålar för kavaberedning hos polynesierna, pipor hos indianerna o. s. v. Den samfälda berusningen är hos naturfolken, liksom den så länge varit det hos de civiliserade, en social-religiös rit. Alt, som hänför sig till den, har därför erhållit något af religionens hälgd och de religiösa föremålens prakt.

Värkningarna af de religiösa föreställningarna sträcka sig emellertid hos naturfolken så genomgripande utöfver alla lifvets områden, att nästan hvarje föremål, hur trivialt det än kan synas, erhåller en djupare betydelse. De viktigaste redskapen, yxan, hackan och klubban, betraktas och behandlas med vördnad, ja de dyrkas t. o. m. ofta som gudar. De animistiska föreställningarna inlägga därtill sin besjäling i former och dekorationer. De döda föremålen betraktas som lefvande väsen, och nästan hvarje detalj i deras skapnad blir talande och full af mening.

Först när man fullständigt gjort sig reda för det allvarliga förhållande, i hvilket vilden och barbaren står till sina händers värk, kan man fullt förstå de dekorativa konsternas betydelse i deras lif. Man kan då också lätt inse, att

alla dessa stilar ej kunnat öfverlefva den världsåskådning, som gett dem deras enhetlighet. Med alla sina brutala element har de lägre folkens religion likväl egt förtjänsten af att utgöra en sammanfattande och altförklarande princip, som hos många stammar gett en egendomlig karaktär af sträng värdighet åt både lifvets och konstens yttringar. Mer än någonsin förändringarna i tekniska förfaringssätt, har därför också den genomgripande omgestaltningen af naturfolkens lif och åskådning varit ödesdiger för deras engång så blomstrande konstflit.

Det fins naturligtvis intet berättigande för att draga några allmänna slutsatser ur jämförelsen mellan tvänne utvecklingsstadier, som äro så aflägsna från hvarann och så sinsemellan isolerade som det primitiva och det moderna. Men om man utsträcker studiet af den dekorativa konstens historia utöfver hela det mellanliggande området, så skall man endast finna en bekräftelse på den ofta uttalade, men kanske det oaktadt altför ofta glömda sanning, som så tydligt framgår redan ur de lägre folkens konst: att en självständig och egendomlig stil aldrig framkallats af några isoleradt estetiska betingelser.

I trots af de moderna kulturfolkens öfverlägsenhet i estetisk odling har deras konstflit dock ej förmått vinna någon sådan prägel af enhetlig och karaktäristisk stil, som man till sin förvåning finner i så många af de lägre folkens alstring. Den storartade rörelse för konstflitens pånyttfödelse, som från England utbredt sig öfver hela den bildade världen, har, af alt att döma, ännu icke kunnat slå några fasta rötter i det nutida samhällslifvets ogynsamma jordmån. Det är därför kanske ej så inkonsekvent som det för mången synes, att utopin om en ny ålder för konsten så ofta blifvit ställd i samband med drömmarna om en nyskapelse af lifsförhållandena. Den dekorativa konstens främsta målsmän i England ha, som kändt, kombinerat sin estetiska agitation med en allmännare, politisk och social. De ha alla insett det, Ruskin lika väl som William Morris och Walter Crane, att man endast genom att ge åt lifvet och lifvets former en värdigare gestaltning kan hoppas på att vinna värdighet och skönhet, stil med ett ord, för den estetiska alstringen.

VÅRT ARF FRÅN FRIHETSTIDEN.

AF ELIEL VEST.

m man frånser den historiska specialforskningen, har den epok i vår utveckling, som vanligen benämnes frihetstiden, icke varit föremål för det intresse den rätteligen förtjänar. Detta är förklarligt nog. Storhetstidehvarfvet med sina högtspända herskaredrömmar och fredliga såväl som krigiska stordåd å ena sidan, den grantskimrande, vitterhetsidkande gustavianska tidsåldern å den andra ha absorberat uppmärksamheten och behållit brorslotten af eftervärldens undran och samförstånd. En öfvergångsperiod utan i hast skönjbara skapelser och kraftigt värkande resultat, har tiden mellan åren 1719 och 1772 i allmänhet förefallit våra dagars människor enformig och improduktiv. Dess våldsamma partisplittring och våghalsiga experimenterande ha föga tilltalat oss. Och framför alt: man har ej gifvit sig tid att undersöka, i hvilken mån detta så misskända tidehvarf kunnat värka grundläggande för senare epokers statsrättsliga omdaningsarbete och kulturrörelser öfverhufvud.

För den, som gör sig mödan att gå detta jäsande halfsekel närmare in på lifvet, måste det dock blifva klart, att frihetstiden i grund och botten är mycket rik på både intresseväckande och i rent historisk mening betydelsefulla företeelser. I stort taget ställer sig saken för forskaren sålunda, att denna epok i själfva värket är det *moderna* Sveriges och det *moderna* Finlands begynnelsetid, inledningsepoken för vårt århundrades svensk-finska kulturlif i all dess utsträckning.

Med hänsyn härtill eger studiet af frihetstidens inre lif för en riktig förståelse af vår nuvarande odling en bärvidd, som ej bör underskattas. Och af alldeles särskild betydelse är det ju i vara dagar att undersöka, huru djupa rötter den har i det förgångna, den kultur, som tils dato varit och är fullt hemmastadd i detta land.

Härvid är en omständighet af synnerlig vikt att beakta. När man talar om frihetstidens odling hos oss, bör man observera, att denna odling ju på det intimaste sammanhänger med det lif, som under samma period pulserade på andra sidan Bottenhafvet. Att skilja mellan ett frihetstidens Sverige och ett frihetstidens Finland i fråga om kulturelt framåtskridande eller tillbakagående blir endast i vissa *detaljer* en möjlighet. Öfversiktligt taget måste man beträffande *vårt* arf från frihetstiden ständigt utgå från förutsättningen af en ömsesidig samvärkan mellan Sverige och Finland — i flere fall äfven från det faktum, att kulturrörelserna västerom hafvet då såsom så ofta förut och senare direkt återvärkade på ställningar och förhållanden hos oss. Endast sålunda kunna vi vinna en tillräckligt djuptgående inblick i hvad frihetstidens idélif skänkt vårt fosterland.

Hvad har den då gifvit oss, denna period af skiftande brytningar?

Den har framför alt trots alla sina politiska missgrepp alstrat en af de sundaste företeelser statslifvet i detta nu har att uppvisa: *det konstitutionella statsskicket,* bygdt på den jämna maktfördelningens grund. Ytterst reaktionär gentemot det gamla konungadömet var frihetstiden lika ytterligt revolutionär beträffande tron på det oinskränkta ständerväldet. Såsom motsats mot traditionerna om ett svagt begränsadt furstendöme af Guds nåde satte man en opröfvad doktrin om folksuveräniteten såsom basen för all statsmakt. Däraf de hetsiga partibrytningarna, läran om ständernas oansvarighet, konungamaktens rättslöshet o. a. dyl., som hör till tidehvafvets största förvillelser. Men i detta kaos formade sig småningom den tanke, som skulle få sitt första praktiska förvärkligande i regeringsformen af 1772: tanken på en ömsesidig, i lag stadgad samvärkan mellan konung och ständer. Delvis en frukt af det mellan hattar och mössor manövrerande hofpartiets intressen och böjelser, delvis en personlig skapelse af Gustaf III och därigenom i någon mån en svag återklang af de franska idéerna från den äldre regimens dagar, tager denna regeringsform visserligen icke steget ut till fullo. Den lämnar frågan om tiden för ständernas sammankallande helt och hållet öppen, den saknar bl. a. hvarje bestämmelse om ministeransvarighet, och beträffande vissa delar af lagstiftningen är den långt ifrån tydlig i sina uttryck. I Sverige har den ju äfven för längesedan fallit. Men den utgjorde likväl där den grund, på hvilken en nyare tids statslif kunde uppbyggas. Den fastslår det såsom en orubblig sanning, att statsmakten visserligen är en, men dock tvänne: regenten och hans folk; att godtycket och den personliga tillfälligheten äro främmande för en lycklig ledning af nationernas statslif; att land skall med lag byggas. Hos oss har den ju undergått en långvarig pröfning i tidernas stormar. Kompletterad med våra grund-

lagar af senare datum, landtdagsordningen och lagen om motionsrätt, har den visat sig ega den spänstighet och fasthet i fråga om hufvudprinciperna, som måste genomgå ett i självstyrelsens hägn uppfostradt laglydigt folks styrelsenorm. Det är icke utan vemod man erinrar sig, att denna grundlag af 1772 år något mer än en ungdomligt mångfrestande konungs nyck: den är i mycket resultatet af en hel epoks erfarenheter. Och för de generationer, hvilka efter 1808 lefvat och dött i detta land, har den — låt oss säga så — varit det lefvande uttrycket för ett rättsmedvetande, hvilket binder nationen såväl som dess monark.

Det är detta rättsmedvetande och dess i lag framträdande formulering, som frihetstiden alstrat på det politiska gebitet.

Icke utan samband med detta vaknande konstitutionella rättsbegrepp framstår en annan utjämnande kraft såsom en frukt af frihetstidens slitningar. Det är den förändrade sociala åskådning, som under striden om ståndsprivilegierna bröt sig in i det allmänna medvetandet, den nya uppfattningen om allas jämlikhet inför staten, om „bördens“ underlägsenhet inför bildning och duglighet, arbete och uppoffrande patriotism.

1600-talets adel hade såsom bekant genom sina kolossala rikedomar och än kolossalare privilegier på de ofrälses bekostnad höjt sig till en ställning, som icke blott hotade bondens personliga frihet och eganderätt, utan äfven starkt ingrep i de tvänne andra ståndens självständighet och ekonomiska trygghet. Genom Karl XI:s reduktion krossades denna aristokratis materiella underlag, men ståndsprivilegierna förblefvo bestående. När så klassindelningen inom adeln efter envåldets fall upphäfdes, blef det förnämligast den talrika lågadeln, som öfvertog ledningen af statens och samhällets angelägenheter. Denna lågadel lefde af rikets ämbeten, hade uteslutande rätt till de flesta af dem och bildade sålunda en stark tjänstemannabyråkrati, hvars intressen och förmånsrättigheter, preciserade genom privilegiebrefvet af år 1723, trykte sin prägel på en god del af frihetstidens offentliga och privata lif.

Det var mot denna byråkrati och dess ensidiga egoism de ofrälse stånden, särskildt borgare och bönder, under 1760-talet förde en energisk kamp för likställighet i alt, som rörde medborgarens sociala tillvara. De lyckades slutligen i den nya konungaförsäkran inrycka en bestämmelse om full jämlikhet i fråga om statens ämbeten och hade därmed åtminstone formelt taget vunnit en seger för de idéer om människovärde, hvilka en senare tid skulle mera detaljeradt förvärkliga. Dessa idéer, nära besläktade med den franska upplysningens „liberté, egalité, fraternité,“ kunde ju icke genomföras med ett enda drag. Men det är frihetstidens förtjänst att hafva öppnat dammarna och på det svensk-finska samhället inympat den fördomsfrihet i sociala åskådningar, som utgör en af vårt moderna kulturlifs drifvande krafter.

Orsaken till denna de opriviligierades revolt emot ståndsförfattningen står emellertid att sökas icke uteslutande i århundradets internationella jämlikhetstanke. Idéerna komma och gå, men för att vinna fotfäste och hemortsrätt hos ett folk erfordra de vissa praktiska förut-

sättningar hos nationen själf. Så äfven här. Frihetstiden betecknar ju de s. k. merkantila principernas kulmen i norden. Likställande ett lands rikedom med dess tillgång på ädla metaller gingo dessa principer ut därpå, att främst de näringsgrenar, som ansågos öka denna rikedom, nämligen handeln och industrin, borde gynnas och utvecklas. Det var såsom bekant hattpartiet, som under sina maktdagar kraftigare än någon föregående regering förde de merkantila intressenas talan. Genom sin prohibitiva mönstertulltaxa, frikostiga lån och understöd, förmånsrättigheter och transportlättnader för fabriksidkare, exportpremier, hallrätter, förbud mot utländska varors försäljning o. a. dyl., hvarom hvarje skildring af epokens ekonomiska lif har så mycket att förtälja, sökte detta parti på jordbrukets och andra naturliga näringars bekostnad skapa en inhemsk industri, som framgångsrikt skulle upptaga kampen med den utländska. Systemet hade ju äfven en synbar framgång. Protektionismen firade till en början en lysande triumf genom uppkomsten af en massa fabriker af många slag och en officiell öfverbalans i handeln med utlandet. Men det hela var bygdt på lösan sand. De häjdlösa understöden och bankens däraf beroende nästan obegränsade sedelutgifningsrätt hade till följd ett totalt ruineradt myntväsende, de ständiga ingreppen i den enskildes frihet i förening med osunda konkurrensrestriktioner blefvo i längden olidliga — och resultatet var å ena sidan en storartad statsbankrutt med en massa enskilda fallissement i släptåg, å den andra alt högljuddare rop på en liberalare näringslagstiftning jämte en skarp kritik af läran om det rörliga godsets betydelse såsom värdemätare för nationens rikedom.

De merkantila grundsatserna hade således här såsom annanstädes slutligen gjort ett grundligt fiasco. Men deras inlägg i framåtskridandets stora sak får därför ingalunda underskattas. Denna industrientusiasm, som ursprungligen var så löst grundad i det bestående, hade dock trots de ledsamma kriserna och missräkningarna skapat hvad Sverige och Finland därförinnan icke egt: ett besutet borgarstånd, en medelklass i vår tids bemärkelse. De borgerliga näringarnas anseende, som i äldre tider varit det minsta möjliga, växte under industrialismens skydd, med rikedomen följde så småningom inflytande, bildningsbehof och politiskt intresse. Så framträder denna nya klass af medborgare såsom en betydande faktor i samhället, ställer sig i opposition mot den gängse uppfattningen om adelns privilegier samt gör sig till en förkämpe för politisk och social likställighet. Den omhvälfning i det allmänna tänkesättet rörande ståndsprinciperna, som ofvan antyddes, egde följaktligen sina naturliga förutsättningar i en förändrad, mera borgerligt anlagd kultur, hvars rötter gingo djupt in i familje- och näringslifvet och om hvars lifskraft det 19:de seklet icke kunnat misstaga sig.

Men äfven i andra afseenden äro frihetstidens industriella sträfvanden förtjänta af annat än idel klagovisor. Dessa sträfvanden, hvilka temporärt förfelade sitt hufvudsyfte att göra Sverige och Finland till industriländer af rang, lade likväl i dessa af naturen torftigt utrustade länder grunden till en storindustri i

senare tiders bemärkelse. Man hade spänt bågen för högt — och den brast. Men de första altför djärfva experimenten hade med alla sina bittra erfarenheter blifvit en hälsosam lärdom. Man hade blifvit vis af skadan och tog varligare i hädanefter. Flere af de anläggningar, som gått under i den stora krisen, kunde långsamt och försiktigt resas på nytt, man började delvis om från början, men anspråkslösare, efter sundare principer och med mindre feberaktigt jäktande efter stora resultat i förtid. Så växte där upp på spillrorna af det gamla en ny fabriksvärksamhet, drifven af det forna varma intresset, men modererad af motgångarna och baserad på de naturliga hjälpkällor landet och dess invånare kunde erbjuda. Och sålunda framträder i en mognare tidsålder genom de af frihetstiden gifna förutsättningarna en industri, som under tidernas växlande skiften steg för steg nått högre blomstring och tryggare framtidsutsikter.

Såsom bekant var det icke blott på det industriella området epokens från föregående sekel ärfda merkantila doktriner gjorde sig gällande. Äfven handeln var ju föremål för ett ytterst minutiöst reglementerande, som redan 1600-talets statsmän med ifver hade utbildat efter samtida mönster. Hvem har icke hört talas om det märkliga produktplakatet af 1724, en efterbildning af engelsmännens navigationsakt, som förbjöd främmande nationer att till landet införa andra produkter än de, hvilka tillvärkades eller växte hos dem själfva eller i deras kolonier? Hvilket äldre stadssamhälle i vårt land bevarar ej bland sina urkunder talrika erinringar om den karaktäristiska indelningen i stapelstäder och uppstäder, om bondeseglationens och landthandelns vedermödor och monopolväsendet och kompaniprivilegierna o. a. dyl., som så vältaligt vittnar om tidehvarfvets naiva välvilja mot det allmänna på den enskildes bekostnad? Att tålamodet slutligen skulle brista hos de många· förfördelade och tillbakasatta, att en storm af nya tankar och viljor slutligen skulle kasta sig öfver systemets alla enskildheter — detta kan ej förvåna eftervärlden. Med angreppen mot handelslagstiftningen förenade sig då naturenligt den ofvan påpekade oppositionsrörelsen på den industriella företagsamhetens gebit, och de häftiga strider, som i hithörande spörsmål utkämpades vid nästan alla af ständerväldets riksdagar, höra ju till våra häfders celebraste och mest intressanta objekt. Näringsfrihetens stora tanke börjar bryta bygd bland protektionismens djupa snår. Där alstras slutligen en helt ny ekonomisk skola, hvars främste utan utländska ingifvelser arbetande man i norden innehade ett anspråkslöst österbottniskt prästgäll och hvars hufvudläror utmynnade i öfvertygelsen om arbetets öfverlägsenhet öfver penningen såsom värdemätare, i medvetandet om frihetens företräden framför tvånget såsom basen för ett folks nationella välstånd. Så föddes under frihetstiden den sunda, utvecklingskraftiga åskådning i fråga om medlen för väckande och bibehållande af materiell välmåga, på hvilken äfven den generation som är bygt det mesta af sina segrar i det ekonomiska framåtskridandets intresse.

Detta är ingalunda det minsta frihetstiden skänkt oss. Det är ju icke bety-

delselöst för ett folks framtid, huru bred och fast den materiella basis är, på hvilken det står. Den ideella lyftningen i dess håg och sinnen, dess patriotiska känsla af självbevarelse och fri självbestämningsrätt mäkta icke ensamma trotsa stormarna och oblida ödens våld. Fattigdom innebär svaghet för nationen såväl som för den enskilde. Men i känslan af ekonomisk styrka ligger redan i och för sig en sporre och en säker bakgrund för kulturarbetets ostörda energi.

Det är någonting egendomligt med frihetstiden: den gör vid första betraktandet så litet som möjligt skäl för benämningen *frihets*tid; den företer ett vimmel af upprörande partiförtryck, passioneradt reglementerande, utbildadt privilegieväsende och mångsidig inskränkning af den enskildes fria rörelseförmåga — och dock blir konsekvensen af dess kulturlif sist och slutligen en rad af lysande segrar för individualitetens, upplysningens och humanitetens stora sak. Floden rinner lugn och fri med sitt gifna lopp, sedan den hopklämd mellan klipporna arbetat sig fram genom obygden — ynglingen mognar till man, sedan han pröfvat sina krafter på växlande uppgifter och skiftande lockelser. Frihetstiden är, såsom en författare riktigt uttrykt sig, ungdomstiden i det moderna nordiska samhällets utveckling: dess framtidssegrar äro resultaten af bittra erfarenheter, hvilka ej förmått bryta nationens fysiska och andliga spänstighet.

Dock — ej i allo äro tidehvarfvets segrar af denna indirekta art. Det är åtminstone inom tre af den mänskliga odlingens hufvudsfärer frihetstiden *medvetet* bryter med äldre dagars ofullkomlighet och frambringar skapelser af bestående värde, inom vetenskapen, skönliteraturen och publicistiken. Man skall knappast misstaga sig, om man säger, att ingen föregående eller senare epok i norden haft att på en gång framvisa så många vetenskapsmän — däribland flere med europeiskt rykte — som decennierna närmast före Gustaf III:s regeringstid. Slår man upp det första bästa öfversiktsarbete rörande 1700-talets nordiska forskning, förvånas man öfver såväl mängden af namn som mångsidigheten af de vetenskapliga intressena. Historie och statistik, rättsvetenskap och nationalekonomi, språkforskning, medicin, matematik, geografi och framför alt olika arter af naturvetenskap äro rikt representerade, kring de ledande andarna sluter sig en talrik skara medarbetare, och den storhet, som tiden ej direkt lyckades vinna på statslifvets eller det ekonomiska arbetets fält, vann den i så mycket större utsträckning på tankens, det upphöjda vetandets. Ty hvad som karaktäriserar denna vetenskap är något annat än det karolinska seklets storhetsdrömmar och auktoritetstro. Det är det kritiska tillvägagåendet, det ärliga sanningssökandet, som utan fruktan för den patriotiska fåfängans protester uppoffrar förutfattade meningar och älsklingsteorier, det är det lugna aktgifvandet på förhandenvarande företeelser och däraf beroende systematisering, det är den praktiska, på fosterlandets förkofran riktade blick, som spanar vetenskapens uppgift långt utom studerkammaren och de dammiga arkiven. Sant är väl, att t. ex. naturvetenskapen oftare än tanken på dess eget bästa hade bort tillåta trädde i den hvardagliga nyttans tjänst;

sant är, att villfarelser vid bedömandet af de ledande idéerna i folkens lif äfven nu uppburos af den historiska forskningen; och förnekas kan icke, att juridiken ej sällan underordnade sina rön under de herskandes nycker. Men må man å andra sidan erinra sig, att denna tids minne är förenadt med minnet af en sådan man som Carl von Linné och hans många efterföljare hos oss såväl som i Sverige; att en rent nationel, nykter historieskrifning efterträdde de fantastiska sagohäfderna och angaf den väg, hvilken vår specielt finländska häfdaforskning kort efteråt inslog i och med H. G. Porthans uppträdande, samt att en af frihetstidens mest storartade skapelser är Svea Rikes lag af år 1734 — denna lag, hvilken den dag som är ej ännu sagt sitt sista ord i vårt land.

Så blir frihetstiden på detta gebit banbrytande och grundläggande, och samma frigörelsens ande, som vi spårat i andra af epokens kulturrörelser, möter oss äfven här, ehuru mera fullödig, mera medveten och framsynt.

Tidens vittra produktion eger, betraktad ur estetisk synpunkt, icke samma betydelse för eftervärlden som dess vetenskapliga. Dess alster läsas numera hufvudsakligen blott af literaturhistorikern, dess tendenser synas oss ofta främmande, och dess motiv tilltala oss icke. Någon finskspråkig skönliteratur i egentlig mening egde frihetstiden icke, och om en inhemsk svensk vitterhet från samma tid kunna vi ju strängt taget icke tala. Frågan kan här gälla blott hvad som på hithörande områden åstadkoms i Sverige och direkt eller indirekt influerat på det literära arbetet i senare dagars Finland. Och trots ofvannämda omständigheter får denna det Dahlinska tidehvarfvets produktion ej betraktas såsom i historisk bemärkelse värdelös. Ty dessa glömda diktvärk hafva åtminstone i ett afseende ledt vår svenska vitterhet in på nya banor. Understödd af en fosterländsk språkforskning, blir dikten vid denna tid ett medel för det svenska tungomålets rykt och ans, frigör det från en hop utländskt glitter och ådagalägger praktiskt dess förmåga af kraftig och själfständig utveckling. En medhjälpare härvidlag finner skönliteraturen i den svenska periodiska prässen, som först nu, ammad af de politiska, ekonomiska och vittra intressena, träder fram såsom en liten makt i samhället, visserligen anspråkslös och osäker, men dock redan tillräckligt vaken för att vinna uppmärksamhet och inflytande. Sveriges och Finlands första tryckfrihetsförordning, den af år 1766, var väl långt ifrån till fullo egnad att lösa den svåra frågan om gränserna för den allmänna opinionens uttryck. Underliga ha äfven såväl dess som senare tryckfrihetslagars öden varit, särskildt hos oss. Men skyddad med *grundlagshälgd*, blef den dock denna första tryckfrihetslag ett allvarligt och betydelsefullt inlägg för principen om det fria ordets rätt — en rätt, hvars vidmakthållande det moderna samhället måste betrakta såsom en af sina dyrbaraste uppgifter.

Hvad alt har frihetstiden således gifvit oss, direkt eller indirekt? Våra konstitutionella rättsbegrepp, det borgerliga jämlikhetssamhället, vårt ekonomiska frihetsideal, vår fria forskning, vårt själfständiga svenska språk, vårt fria ord — mycket af alt detta visserligen blott i

ofullkomliga begynnelseformer, men dock genomandadt af ett lif, som ej var födt för stunden. Frihetstiden har lagt grunden till vår kultur, sådan den nu är, mänskovänlig, respektfull gentemot personlighetens och det sociala oberoendets fordringar, principfast i fråga om det ömsesidiga samarbetet mellan folket och dess monark. Frihetstiden har påbörjat upplysningens och broderskapets reformer i det allmänna medvetandet, i stat och samhälle. Sådana reformer genomföras ej under en enda människoålder. Men där grunden är hälsobringande och fast, där växer furan hög och rak i stormen.

Ett vackert drag hos frihetstidens kulturarbete må vi till sist observera. Det är det patriotiska, det nationella i dess syften. Vi spåra det bl. a. i det ekonomiska nydaningsintresset, i naturvetenskapernas allmännyttiga, för fosterlandets natur och folk och näringsarbete varmt hängifna sträfvanden, i historieskrifningens klara blick för de nordiska folkens forntid och lifsuppgifter, i den yttre politikens småningom skeende emancipation från eröfringstankarna och krigarärans toma glans. Patriotism af denna art har det ju funnits både förut och efteråt i norden. Men den har sällan lifvats af samma ungdomligt storslagna begär att reparera skadorna och läka såren som då. Och detta är ju egnadt att förläna de många villfarelserna och våghalsiga experimenten en försonande belysning.

Patriotism i våra dagars mening må vi icke söka i frihetstidens Finland. Idéerna lefva ju generationernas lif, frihetstidens folk kunde icke känna alldeles såsom vi. Vår fosterlandskärlek är mera påvärkad af det internationella utbytet folken emellan, af förbrödringstankarna och en stigande upplysnings tolerans — men äfven däraf, att vi i själfva värket ega ofantligt mycket mera att omhulda och värna än de, på hvilkas grafvar vi vuxit upp till frie män. Men det är emellertid trots alt detta ur det förgångnas pånyttfödelsearbete vårt folks varma intresse för fosterlandets öden vuxit fram. Och vi ega således äfven i detta afseende att i frihetstidens nyvaknade lif söka ursprunget till nutidens patriotiska energi.

Det vore för en historiker, som egde tid och tillfälle därtill, en mer än vanligt tacksam uppgift att i detalj söka utveckla det ämne, som här i korta drag blifvit behandladt.*) Uppgiften vore tacksam ej blott i vanlig literär bemärkelse. Äro vi med rätta stolta öfver den kultur, som för närvarande blomstrar i våra bygder, så må denna stolthet ej förleda oss till glömska af förgångna släktens mödor och erfarenheter, på hvilka vi bygt. Den framtidstro vi så väl behöfva har att hämta en god del af sin must och näring ur medvetandet om att vår finländska kulturs rötter äro

*) Våra specialarbeten i frihetstidens häfder observera endast obetydligt den här berörda arfsfrågan. För dem, som intressera sig för hithörande spörsmål, kan särskildt rekommenderas en i Sverige nyligen utgifven studie af prof. *Ludvig Stavenov: Frihetstiden, dess epoker och kulturlif,* hvars innehåll äfven i det föregående blifvit beaktadt. Förf. har naturligtvis blicken hufvudsakligen riktad på rent svenska förhållanden under frihetstiden. Men boken är läsvärd i och för sig, och hvad som gäller Sverige gäller ju härvidlag alltid i någon mån äfven Finland.

djupa nog för att hålla stammen frisk och lifskraftig — om än några af bladen skakas af stormen och gulna och falla af. De äro dessa rötters inbördes förgreningar så mångfaldiga och så intimt sammanvuxna med den jord, på hvilken vi lefva, att om de ryktes bort, blott det toma, döda hällebärget blefve kvar. De mastträd, som skjutit fram ur sådana rötter, tillhöra framtiden. Må detta vara oss en tröst, när orkanen brottas med deras i sekler bepröfvade stammar!

STJERNHJELM, DEN FINSKA SKALDE-KONSTENS FADER.

En påminnelse af ROLF LAGERBORG.

Den finska skaldekonsten saknar alt ännu en kanoniserad „fader".

Egentligen vet jag ej, hvad nytta man har af en sådan herre, kreerad af en sen eftervärld. Men han hör nu engång till saken vid hvarje bättre skaldekonst, skänker den en prägel af gammalt och ärevördigt. Och hvarför skulle vi vara sämre än andra?

Så kom det sig, att jag en vacker dag började se mig om efter en glorrik fader till den finska skaldekonsten.

Wäinämöinen var min första tanke.

Namnet är stort. Och från hedenhös. Men just därför duger han ej: icke kan vår färska kultur datera sin konstpoesi från så långt tillbaka. Vidare är han en sådan en gammal sagofigur, redan i sagan lastgammal och föga galant: utan all framgång hos könet. Så det faderskapet skulle icke gå i folk.

Agricola, Valentinus Thomae, Olaus Georgii Suomalaenius, Hemming i Masku och andra, psalmister och krönikeförfattare?

Otänkbart: däraf komma utom runovers endast dålig knittel, dålig psalmmeter och meter, som inte alls är meter. Och en skaldekonsts fader måste grunda på antiken.

Så måste det vara, den första finska hexameterns upphof, han är mannen.

Då få vi uppge hoppet om de gamla anorna och flytta oss fram till närmare 1700-talets midt: Abraham Achrenius har härintils betraktats som den förste, hvilken skrifvit finsk hexameter.

Men hans poesi är stilöfning eller gudaktighetsöfning, han är versmakare men icke skald, säga de lärde. Och han har ingen klang i sitt namn och icke någon finsk filologi på sitt samvete. Ty också filologi hör till en skaldekonsts fader.

Jag började redan förtvifla.

Men just då mitt missmod nått sin höjd: den finska konstpoesin är af så nytt datum, att hvarje „recherche de paternité“ tilsvidare stöter på patrull, — just då gjorde slumpen, att jag fann honom, vår man.

Det lysande namnet, den store skalden, den förste finske filologen, den förste som böjt finskan i klassisk form, — altnog den finska skaldekonstens gudabenådade fader: *Georg Stjernhjelm.*

Han och ingen annan.

* * *

Det är i sin Discursus Astro-Poeticus Mixtus et Comicus etc. Stjernhjelm dokumenterar sin legitimitet. Vi måste förutskicka några ord om detta opus, skall en nutida läsare uppfatta något alls.

„Discursus“ är ett dramatiskt skämt utan något egentligt inre sammanhang, ett uppkok på politiskt skvaller och rykten för dagen: en revy. Det tillkom a:o 1664 — Stjernhjelm var då stockholmsbo — sannolikt för att illustrera någon festivitet. Det är skrifvet på en massa språk och blandspråk: en art komisk poesi, den makaronska,[1]) som af våra förfäder mycket gouterades. Trots denna sin lätta och efemära halt är „Discursus“ en märklig och rasande rolig dikt: i sitt slag måhända ouppnådd i Sveriges literatur.

Bland den brokiga mängden af uppträdande personnager — mest gudar, muser och planeter — införas ock personifikationer af Finland och Ryssland. Deras andraganden är det för oss väsentliga, — och de skola alltid ega, de ega dessvärre särdeles nu mera än kuriositetens intressse.

Då jag nu går att meddela texten, sker det med den uttryckliga förmaning, att man ej må skylla Stjernhjelm för hvad man ej begriper, att man framför alt ej må betvifla Stjernhjelms kunskap i finskan. Ty det vore förspild möda: hans kompetens i den vägen är styrkt och det af den högsta auktoriteten.

[1]) Ursprungligen om uppblandning af latinet med andra språk i poesi, sedermera om all poesi på flere, med hvarandra växlande språk. Den egentligt s. k. makaronska poesin använder ej latinet för sig, blandadt med modernt språk för sig, såsom fallet är i „Discursus“, utan latiniserar det moderna språket, t. ex:

„Aschâ vermischtâ Biero et hinc inde gestreutâ
Per Tischos quidam ceperunt reibere Zähnos
Et rursus claro sibi Biero ausspülere Mundum.“

Den komiska värkan af denna poesi hvilar på en primitiv kontrast, hvars nära släktingar möta öfveralt på komikens område från Molière till „Bakom Kuopio.“ Men nog om detta.

Professorn i finska språket och literaturen vid vårt universitet har nämligen grundligt känt Stjernhjelm på pulsen vis-à-vis hans finska;[2]) och af denna pröfning framgår, att Stjernhjelm är icke blott den förste högvetenskaplige finske filologen, utan äfven upptäckaren af vår stora nationella gloire: den ungerska kusinagen!

Emellertid har icke ens vår professor till fullo begripit Stjernhjelm (jfr. noten 4), och det är således antagligt att versernas enskildheter och finesser skola undgå de fleste.[3]) Men andemeningen måste alla förstå. Ty denna är så finsk, oförändrad genom tiderna, att endast Runeberg skänkt oss maken!

Må läsaren själf döma:[4])

BOOTES DE SUSRIA.[5])

Pergite nunc, Tivar, Vescos vexate superbos
Iag giör hvad iag kan, quid sic cunctatis
in armis?

[2]) Bl. a. uppdagat hans saknade „Specimen Linguae et Philologiae Finnonicae". Se Setäläs afhandling „Georg Stjernhjelmin kielitieteellisistä ja etenkin Suomen kieltä koskevista tutkimuksista" i Suomi, 3 jakso, 5 osa.

[3]) Se här, till vägledning, det ungefärliga innehållet:

Bootes (ryss): Fortsätt, dansk, att oroa de stolta svenskarna; hvarför dröjer du att gripa till vapen? Norden skall jag nog sköta om, kom möt mig i Stockholm! Söder därom är alt ditt, Finland förblir vårt. Österbotten skall lida nöd, Lappland tjäna oss. Penningar skall du få nog af, dem skall den rike ryssen gifva. Akta ej ditt löfte, hvad betyder ett dödt sigill! Den som vill herska må ej bry sig om „bref, troo, segel och afskedh".

Cepheus (finne): Cepheus är mitt namn; ur iskalla böljan hämtar jag näring. (Ifall du ej känner mitt namn, så vet du ej häller, hvaraf jag har det, d. v. s.) Vet du hvaraf mitt namn kommer, så vet du ock hvem jag är. [Syftar på etymologin Finland-Fiendeland]. Oföränderligt gynnar och lyder jag Sveriges krona. Tig du ryss; (också jag springer efter dig, d. v. s.) också mig har du till ovän. Nog skall jag köra bort dig, din f-n; kom, kom bara fort. Kanske inbillar du dig att svenskarna [?] skola fly åt f-ders? Den herrn känner du bättre, tag du din tillflykt till honom, (eller: må han taga dig) din hund; nog skall du få löpa. Icke vill jag hafva något med ryssen att göra, alla dj-rs o. s. v. ryss. (Ordlekar på tvänne rader). Kör med ditt lass till Ladoga, [och icke till någon Östersjöhamn] du late Bootes. Viborgska kitteln [hvarom sägnen ännu lefver] kokar dig; Kexholm injagar fruktan; Nöteborg håller dig i schack med sin strida ström. Förgäfves kallar du danskarna till hjälp, oredlige moskovit. Bort du förb-de Judas, fly, spring snabbare än vanligt, löp hos dina hälgon.

Bootes flyr skrämd.

[4]) „Discursus" utgafs första gången i tryck 1818 af Hammarsköld; vidare 1835 samt af Hanselli 1871; större delen af det utdrag, hvarom här är fråga, af Setälä 1892 (se noten 2).

Hammarsköld känner endast ett manuskript (i Upsala Univ. Bibl. Palmsköldiana); han konjekturerar och förändrar ortografin. Upplagan 1835 följer Hammarsköld. Hanselli uppger ej sin källa, men synes uteslutande begagnat Hammarskölds ms., hvaraf han ger en trognare kopia.

Setälä sammanställer och väljer ur ytterligare trenne korrumperade Upsalamss. (N. 1125 och cod. V. 5). Hans redaktion är, ehuruväl den tils dato bästa, öfvervägande obegriplig.

Jag har haft turen stöta på tvänne härintils obegagnade mss., relativt utmärkta båda: Linköpings stiftsbibl. Älfviana T. VIII 4° och Upsala univ. Bibl. V. 28. Texten återgifves här exakt enligt det senare; i noten 6) lämnas några afvikande ställen ur Linköp. ms.

[5]) Hvarför Bootes valts till ryssens pseudonym liksom Cepheus till finnens, öfvergår

Strenuus ad boream fuero, kom, med mig i Kostholm.
Alt thet söder är titt, Lanfindia nostra manebit,
Notbia skall lijda nöd, venerabitur Alpia nostros;
Penningar skal tu få nog, dives dabit illa Bootes.
Achta ey låfven och ord, quid inanis jura sigilli?
Qui regnare velit, pas på bref, troo, segel och afskiedh.

CEPHEUS DE LANFINDIA.[6])

Cepheus är mitt nambn, gelidis ego nutrior undis.
Si nomen nescis nec noscis mix minum nimi.
Perpetuo boreae faveo pareoque coronae,
Venämies ol sinä vait minä jucxen, ia sino peräs?
Kyl mino piex sinum perkele pois, tule nyt, tule noppist.
Kan skie du billar dig in wåra grannar the löpa the fanners
Känner du den, ta den sinä sabaki kyl sinä jucxet.

min fattning. Namnförvrängningarna: Susria: Russia; Tivar: Jutar; Vescos: Svecos; Kostholm: Stockholm; Lanfindia: Finlandia; Notbia: Botnia; Alpia: Lappia; Susrus: Russus; Schumso: Muscho; Holmkexia: Kexholmia; Schemso: Mosche.

[6]) Linköpings ms. (jfr. noten 4) företer delvis afvikande text i Cepheus tal; så:
å raden 2 nijme i st. för nimi;
„ „ 4 Vennemes i st. för venämies, perhest i st. för peräs; därtill saknas skiljetecken efter jucxen och perhest;
„ „ 6 tu pilla tig i st. för du billar dig, krannar i st. för grannar;
„ „ 8 hole se Rys kack perkelem assia Russi i st. för huoli etc;
„ „ 9 heeta tu i st. för heeter du;
„ „ 10 afskummade i st. för och skummade;
„ „ 12 Viburgen kattila koka tig än i st. för Viburin etc;
„ „ 13 Fick i st. för Feck;
„ „ 15 låta i st. för luta.

En minae huoli de rys kain perkelen assia Prussi
Susrus heeter du rätt, ett sus in rure paterno
Eller och ett afskraap af svijn och skummade skumso.
Med ditt lass till ladoga köör, du late Bootes!
Viburin katila käitä sinum, Holmkexia terret
Feck tu skam rapidas arcet Noteburga per undas
Accerses Tivos nil proficis improbe Skemso.
Tivarna luta väl än mene pois sinä perkele judas
Ocius aufuge, pois jucx pois löp hoos Sancte Niclas.

BOOTES, SCHUMSO.

Onder äst tu som fanen i fäldt, tu bijtande Cepheu
Bättre är knopa sig hem, giöra fergade piskor i Novgård.

* * *

Det är med mästarhand Stjernhjelm i några få drag ger både ryssens och finnens karaktäristika. Hvilken lefvande bild af ryssen, skrytsam, slug och slapp: i Bootes tal komma alla hans svagheter, hela „schirokaja natura“ i dagen.

Likaså igenfinnas det finska folklynnets grunddrag: rättframheten framför alt. Och den där troheten. Och sympatin för grannen: „sabaki“.

Att märka är vidare lokalfärgen i det makaronska språket, bättre än någonstädes på sin plats i vår landsmans mun. Och rikta vi vår blick på dikdens finska allena: den finskan måste bringa det mest enrådigt svenska hjärta att klappa. Sådan ha vi hört henne från barndomsdar, sådan är finskan allas vårt modersmål, ett språk våra mödrar och mormödrar dagligen talat — minus svordomarna — och tala, ett språk vi älska och värmas af — — —

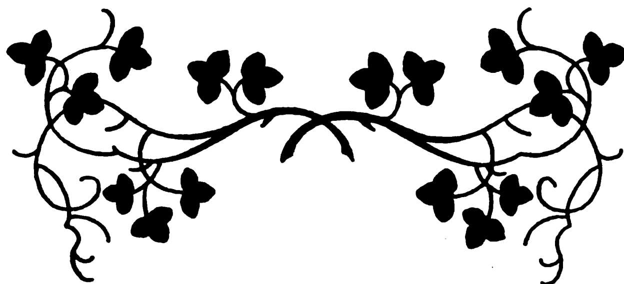
Det är äkta Finland, det är af den granens susning vi hälst lyssna till i dessa Stjernhjelms verser. Och är grundtonen i „Hercules“, såsom kritici funnit, typiskt svensk, icke ger Stjernhjelm här efter i kärnfinskhet: han har för visso uträttat alt hvad man kan begära af en den finska skaldekonstens fader.

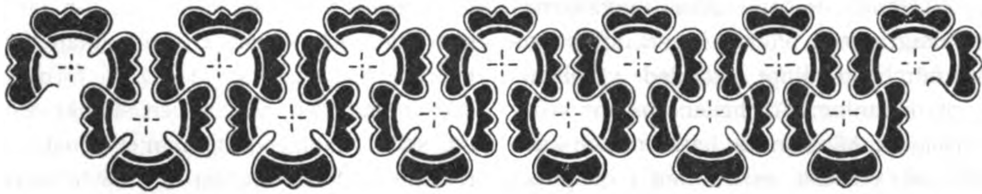
Skall detta likväl af en högre kritik bestridas? Måhända.

Det vore då på grund af att Stjernhjelms initiativ icke gjort epok, att han icke lyckats framälska en finsk konstpoesi. Ty huru är det bevändt med faderskapet, när barnet icke ser dagen på 200 år?

Skulden till denna felslagning bär modern Finland allena. Den finska Musan är väl icke ofruktsam, men hon alstrar endast bondbarn: för en Stjernhjelms konstförfarna famntag är hon ännu för menlös.

Men Stjernhjelm har gjort sitt. Och i hvarje fall är han, — såsom den där djupt fattat och pregnant uttrykt vår ställnings och vårt sinnes egendomligheter, — i hvarje fall är han vår.

DEN ANTIKA KONSTPROSAN*)

OCH GRUNDDRAGEN AF DESS HISTORIA.

AF J. V. BJÖRKSTÉN.

„Die antike Kunstprosa vom VI Jahrhundert vor Chr. bis in die Zeit der Renässance" (Leipzig 1898) af Eduard Norden.

„Konstprosan och dess öde" (i „Vestnik Jevropy" november 1898) af T. Zielinski.

I.

Den antika literaturen skiljer sig från den nyare i formelt hänseende därigenom, att den lägger ojämförligt högre värde på framställningens form: en antik literaturhistoria, som negligerar den stilistiska utvecklingen, är likaså ovetenskaplig som en stilhistoria, hvilken ej förblir i ständig beröring med den literära utvecklingen. Värk som blott på grund af sitt innehåll voro värdefulla, utan att förete konstnärlig fulländning i formen, räknade antiken ännu mindre än vi till den egentliga literaturen: de blefvo inskränkta till den lilla kretsen af facklärda. Men sådana värk voro öfverhufvudtaget sällsynta, ty i allmänhet sträfvade äfven företrädarne för de exakta vetenskaperna att skrifva elegant, emedan de blott sålunda hoppades kunna intressera vidare kretsar. Man kan till och med säga, att det i den klassiska forntiden beredde skriftställarne större möda att skrifva konstlöst än konstnärligt; så stor var traditionens uppfostran och, framför alt, anlagets makt.

*) I inledningen till denna uppsats har jag refererat Norden, hvars omfattande (960 pagina) arbete synes mig ha alla förtjänster utom att det är alt annat än lättläst och näppeligen torde kunna intressera andra än filologer och literaturhistoriker ex professo. I framställningen af den grekiska konstprosan har jag följt dels Zielinski dels Norden, i framställningen af den romerska förnämligast Norden.

„Denna de stilistiska maximernas genomgripande olikhet i teori och praxis är nämligen djupt grundad i folkens karaktärsanlag. För hellenerne var skönhetssinnet, känslan för harmoni och kraften till plastisk gestaltning i ouppnådt mått egen. Konst var hela deras lif, och dess stämpel har adlat alla alster af den grekiska anden. Genom romarne öfvergick den till barbarfolken, och först med det estetiska civiliserandet af „Orbis terrarum" hade den grekiska anden uppfylt sin kulturmission."

„Men ej öfveralt skulle den komma att finna en lika gynsam jordmån, där den kunde nedlägga sina frön. Hellenernes närmaste själsfränder voro romarne: i kraft af sin goda vilja och sin afpassningsförmåga tillegnade desse sig — åtminstone till en viss grad — grekernes känsliga sinne för det rent formsköna; och då hos dem ännu mera än hos grekerne förefans en trängtan till det patetiska och grandiosa, så egde de de båda egenskaper, hvilkas förening gör det förklarligt, att talarekonsten i gamla tiden utöfvade en värklig trollmakt på människornas sinnen. För sådan påvärkan ha de germaniska folken ej visat sig vara emottagliga. Känsligare är det romaniska örat såväl för det sirliga som för det patetiska talets välljud. Blott i Italien, där folket ännu i dag talar i välbygda perioder, kunde humanismen födas, blott i Frankrike finna så hänrykt emottagande, under det att den bland de germaniska folken blott långsamt banade sig väg, och, hvilket just är betecknande, i en från den ursprungliga förändrad gestalt."

Grekerne ej blott egde sitt för språkets skönhet känsliga sinne, utan den med alstringsgåfvan i evigt förbund stående naturen hade äfven skänkt dem ett språk, hvilket såsom intet annat var i stånd att förkroppsliga de finaste känslorörelser i plastiska former. Att nationernas karaktär återspeglar sig i deras språk har redan W. von Humboldt ådagalagt. Grekernes språk var altigenom musikaliskt. Rytmen hade för detta folk, „hvars ord var musik", en utomordentlig betydelse. De grekiska ordens accent var väsentligen musikalisk; ju närmare ett folk häri står grekerne, desto lättare kan det uppfatta hela melodin i en grekisk sats, i prosa och i vers. Denna rent yttre känsla väckes snarare hos romaner än hos germaner, hos hvilka accentens musikaliska moment vida mera träder tillbaka för det exspiratoriska*) än hos de förstnämda. „I latinet synes, åtminstone i gamla tiden, det musikaliska momentet ej ha alldeles saknats, men det var ingalunda så starkt utvecklade som i det grekiska språket."

Det är självfallet, att såväl hos grekerne som hos romarne stil måste framför alt bli utarbetad på talarekonstens område; ty blott här förefinnes tillräckligt variationer på samma tema, blott här ter sig den konstnärliga skapelsen full-

*) Med exspiratorisk accent förstår man tonvikt, ljudstyrka, den större eller mindre styrka, hvarmed en språkljud bildande luftström framdrifves. En accent af detta slag är ej ovilkorligen förbunden med en af det musikaliska slaget. I det svenska ordet *kalla* t. ex. ligger den exspiratoriska accenten på den första, den högre musikaliska accenten på den andra stafvelsen.

ständig, omfattande komposition och föredrag, och blott här blir, under samvärkan emellan talaren och hans åhörare, kontroll möjlig öfver den oratoriska tekniken. Och redan af de båda antika folkens anlag var det en nödvändig följd, att retoriken skulle hos dem komma att intaga en central ställning i lif och undervisning. Lägga vi härtill, att i Grekland och Rom (i motsats till hvad mer eller mindre förhållandet är i den nyare tidens samhällen och äfven hos oss) ett egentligt statslif förekom, i kraft af hvilket mängden ej blott såsom en död massa sattes i rörelse af några få ledare, utan där hvarje del af det hela hade självständigt lif och självständig rörelse, så begripa vi, att talarekonsten måste komma att utgöra hela samfundslifvets drifvande hjul, att talaren måste bli icke blott statsman i detta ords alla möjliga nyanser, utan till och med intaga skaldens och den egentlige folklärarens ställe. Klart är det äfven, att den antika vältaligheten till hela sin art måste vara olik den moderna. „För hellenerne gestaltade sig alt, hvad de kände, sade, bildade, till konstvärk. Men konstens väsende efter antik uppfattning ligger ej i det genialiska skapandet, utan i underordnandet af det individuella viljandet och kunnandet under en sträng lagbundenhet; just däri ligger det stora i den grekiska konstens utveckling, att till och med de strängaste grundregler aldrig ledde till godtyckliga bestämmelser och ofrihet, utan fastmera tjänade därtill att innanför lagen förläna konstnärens skapande ande en så mycket större frihet.“ I denna mening var ock vältaligheten under den antika tiden medveten konst, under det att „naturvältaligheten“ var ett rent akademiskt begrepp, som aldrig öfverfördes från teori till praxis. Därtill kommer ännu en åtskilnad. Vår tids predikanter, advokater, parlamentstalare vilja främst öfvertyga genom sakliga grunder; huruvida åhöraren därvid känner nöje, är för dem mindre viktigt och ofta likgiltigt. „Däremot spekulerade den antika talaren dessutom på sin publiks lidelsefullhet och skönhetssinne; den förra tillmötesgick han genom att frammana affekter, det senare tillgodosåg han genom konstfullt, ofta ända till det raffinerade gränsande, föredrag; ty mängden begärde ej blott på teatern, utan äfven på forum *delectatio,* nöje; beträffande de olika slagen af tal var fråga altså icke *om*, utan *huru mycket* delectatio var tillåtligt.“

„Retoriken kunde, med den centrala ställning den intog i det antika tänkandet och handlandet, ej förbli inskränkt till det egentliga talet, utan sträkte med nödvändighet efterhand sitt inflytande till alla slag af literatur, äfven till poesin. Det kom slutligen därhän, att *eloquentia,* vältalighet, var lika betydande med det, som vi kalla „literatur“. Genom öfvermåttet af detta inflytande gick poesins och prosans sanna väsende hos de båda folken till spillo. Ty blott om grekernes stora tid gäller hvad Wilhelm von Humboldt prisar som deras mest karaktäristiska drag, „deras afsky för alt omåttligt och öfverdrifvet, benägenheten att under inbillningskraftens hela rörlighet och frihet, känslans hela skenbara obundenhet dock hålla alt, som hos dem tog gestalt, innanför jämnmåttets och harmonins gränser. De

egde i högre grad än något annat folk takt och smak." Men liksom den bildande konsten småningom nedsjönk från sin sublima höjd, liksom grandios patos och smaklösa utstofferingar trädde i stället för lugn storhet och enkelhet, så „förvildades" ock talets stil genom manéret."

Blott på den grekiska prosans blomstringstid låter det af Cicero anförda yttrandet af en grekisk vis tillämpa sig, att *konsten bör värka som natur;* därmed var det förbi från det ögonblick, då konsten blef själfändamål, då den prållystet stälde sig till hopens begapande. Denna utvecklings historia, hvilken i sina hufvuddrag här skall sysselsätta oss, är en historia om den långsamma urartningen, som går parallelt med de båda folkens urartning. „Men lik Helios har ej häller den helleniska skönheten glanslös nedgått i Orkus: vi möta stora män, som bemöda sig att häjda förfallet, andra, som förståndigt vilja sluta en kompromiss emellan den gamla härlighetens ideal och en urartad samtids realism, vi se världshistoriens mest storartade skådespel, den sjunkande hedendomens kamp med den ungdomligt sig resande religionen äfven afspegla sig på stilhistoriens skådeplats, och den, som ej i medeltiden vill se ett utflöde från antiken, må låta den behaga sig som föregångare till renässansen."

Som konstprosans första representant ansåg hela antiken *Gorgias.* Sålunda vore tiden för dess uppkomst bekant för oss med i dylika fall sällsynt bestämdhet: den vore år 427 f. Kr. I anledning af en af de oräkneliga inre fäjder, som rasade i det forna Grekland under hela tiden för dess politiska tillvara, hade den kände sofisten blifvit sänd till Aten för att begära hjälp emot oroliga grannar. I folkförsamlingen höll han ett tal om nödvändigheten att sluta förbund och väkte med det sina lättrörda åhörares hänförelse; ett förbund blef värkligen ingånget, men af större vikt var, att Gorgias tal framkallade en stark, länge fortgående rörelse, hvars resultat var just konstprosan.

„Huru kunde Gorgias så fängsla sitt auditorium? Enklast vore det att gå till själfva talet, men enär det ej finnes i behåll, få vi nöja oss med vår sagesmans berättelse. Denne uttalar sig så här: „Gorgias hänrykte atenarne genom egenarten af sitt oratoriska manér, eftersom de själfva voro väl begåfvade af naturen och älskade vältalighet: han var en af de första, som använde vissa konstiga talfigurer, antiteser, isokoler, retoriska rim och ännu några af samma slag, hvilka då iföljd af sin ovanlighet funno tacksamma åhörare, men numera ringaktas och, då man gjort omåttligt bruk af dem, förlöjligas." Synbart är det lyckligt för Gorgias minne, att hans tal ej är bevaradt; om redan hans landsman, historikern Diodorus Siciliern, vår sagesman, så utlåter sig om det, så skulle ock hos oss tjusningsvillan för längesedan ha skingrats. Men vi söka här ej njutning utan förståelse; efter Diodori klara och bestämda ord ter sig det af honom omförmälda faktum ännu mindre begripligt än förut, då vi ännu kunde tillskrifva Gorgias tal hvilket värde som hälst."

Orsaken till dess framgång låg helt enkelt däri, att det hade retoriska prydnader. Men äro vi af samma åsikt som nyhumanisterna i slutet af förra seklet, hvilka stämplade retoriken som raka motsatsen till natur, måste påståendet, att Gorgias just genom retorisk grannlåt lyckades fängsla sina åhörare, förefalla som en paradox. „Ty figurer i förening med troper utgöra ju retorikens traditionella husgeråd,“ och begreppet natur sammanfaller i fråga om literatur med begreppet nationalitet. Emellertid kan det ådagaläggas, att begreppen retorisk prydnad och nationalitet ej äro oförenliga. „Det fullaste, klaraste uttrycket för nationaliteten på literaturens område är folkvisan; vi taga en sådan på måfå och finna att strax i början förekommer figurlighet:

> Skulle du icke, o du min moder,
> Mig mörka ögonbryn ha gett;
> Skulle du hällre, o du min moder,
> Ett lyckligt öde mig beredt!“

„I denna korta strof ha vi alla figurer, som Diodorus funnit hos Gorgias, och därtill ännu några andra, och alla äro de naturliga; vi få det intrycket, att ej deras förekomst, utan deras frånvara skulle vara emot naturen. Sångaren känner sig olycklig; detta är grundkänslan i visan, en känsla, altför obestämd (för att ej säga oplastisk) för att med ens utmynna i en bestämd tanke. Och så söker hans stämning sig en stödjepunkt och finner den i kontrasten emellan hans olyckliga öde och hans fysiska skönhet, hans enda och tyvärr onyttiga mödernearf. Ja, *kontrast;* detta är den naturligaste form, som känslan kan finna, sökande att ge sig uttryck i tanke. Tanken åter söker att taga sig form i ord. Uttryck i ord af kontrast är det som vi kalla antites. På sådant sätt erhålles visans hufvudfigur; alla öfriga tjäna blott att göra den ännu klarare, ännu uttrycksfullare. Hit hör likheten i antal stafvelser hos antitesens båda lemmar — detta är det ock, som Diodorus kallar „isokol“; vidare upprepning af samma ord i början af lemmarna („anaphora“); vidare enahanda afslutning af båda lemmarna, s. k. retoriskt rim. Stilens teori, denna rationella och intressanta vetenskap, som, uppvuxen ur den experimentala psykologin, med tiden kommer att ersätta vår föråldrade retorik, skall kunna bevisa, att en god del s. k. figurer och troper, öfver hvilka man nu gör sig löjlig, utgör det naturligaste och lagenligaste uttryck för våra affekter. De öfriga ha förnuftig grund såsom medel att göra vårt tal mera begripligt och lättare att lägga på minnet. Altså: icke det figurliga, utan det grå och blomlösa tal, som man nu kallar realistiskt, bör man anse naturstridigt och tanklöst“.

„På sådant sätt blir den ofvan påpekade knuten lyckligen löst; men i stället få vi en annan icke mindre betydande svårighet. Det framgår, att den sicilianska sofistens tal med all sin konst var fullkomligt naturligt; men emellertid heter det, att han förtjuste sitt auditorium just genom *ovanligheten* i sina oratoriska manér. Huru låter detta förlika sig med det förra? Är det väl antagligt, att före Gorgias talet förlorat i naturlighet? I själfva värket är detta den enda lösningen; vid närmare bekantskap med saken förlorar den sin

besynnerlighet. Det är tydligen nödvändigt att med uppmärksamhet beakta denna punkt; här sammanstöta, beskuggande hvarandra inbördes, begreppen: „naturlighet“, „konstnärlighet“, „förkonstling“; här finnes nyckeln till förklaringen af själfva termen „konstprosa“.

Affekten i sig själf är en företeelse i medvetandets sfär, tillgänglig endast för självfiakttagelse; tillgängliga för främmande iakttagelse äro allenast affekternas *uttryck* i rörelser och ord. Af dessa uttryck kalla vi en del naturliga, andra affekterade, konstlade, onaturliga. Hvarigenom motiveras den ena eller den andra benämningen? Tydligen ej endast genom iakttagelse: vi vägledas dessutom ännu af en annan akt, som oaflåtligt i större eller mindre grad beledsagar hvarje iakttagelse — af *abstraktion*. Med tillhjälp af denna frånse vi — ofta omedvetet — tillfälligheter med afseende å kroppskonstitution och temperament, förbättra vi bristfälligheter, ifylla vi det ofullbordade och outtrykta, förkasta vi det öfverdrifna och öfverflödiga, och på sådant sätt afvinna vi ur en massa mer eller mindre felaktiga uttryck ett träffande, rent och ideelt uttryck. Vare sig att det sällan eller aldrig i värkligheten möter oss — blir en människa, som (om i kraft af medfödd begåfning eller medveten reflexion, är likgiltigt) i handling förvärkligar detta uttryck, för oss en konstnär på detta område. Det konstnärliga är sålunda just det naturliga, men naturligheten, vunnen på abstraktionens väg ur en rad likartade, i enahanda grad konkret-naturliga företeelser.

Detta är den första punkten, och redan den ger oss möjlighet att fatta den ofvan påpekade företeelsen, förutsatt nämligen att Gorgias var en sådan konstnär och att han upphöjde till rang af konstnärlighet en för atenarne dittils bara genom sina ofullständiga yttringar bekant naturlighet. Men detta är ännu icke alt; det ges ännu en annan punkt, och den är knapt mindre viktig än den första. Den nyss gifna bestämningen uttrycker endast en *kvalitativ* åtskilnad emellan konstnärlighet såsom abstraherad naturlighet och konkret naturlighet; men vi kunna också uppställa en *kvantitativ* åtskilnad. Hvarje normal människa är begåfvad med en viss känsloeld, som tillåter henne att omfatta en viss uppgift inom området af rent personliga lifsförhållanden; pålägg henne en mera betydande uppgift, och denna eld slocknar. Naturligtvis behöfves en vida större eld än den, som är inlagd i en vanlig människas bröst, för att kunna frammana ett tal i högre stil, ett domstolstal, ett politiskt tal, ett historiskt föredrag, ett filosofiskt andragande; om Gorgias värkligen kunde till först göra det var han i sanning en stor prosakonstnär. Berättelsen om honom är i sådant fall dubbelt begriplig; han intog sina åhörare genom det nya i sitt uppträdande, i det att hittils från den politiska tribunen hållits blott torra, konstlösa tal, och på samma gång hänfördes de därigenom, att de i hans oratoriska manér med ens igenkände just de medel, som fjättrade dem i den deras hjärta närmare stående sfären af personliga förhållanden; grunddraget var det samma, blott måttstocken förstorad ända till det grandiosa. Men huru lyckades detta honom, — antaget nämligen, att

det värkligen lyckades? Icke annorlunda, än hvarje förstoring af måttstock, — medels *analogi*. Konstprosan bör vara genomträngd af affekt, hvars uttryck som vi sett *figurligheten* utgör; genom öfverförandet af uttrycket öfverföres ock det uttrykta, d. v. s. affekt. Sådan prosa bör vara *bildlig*, enär bilden omedelbarare förnimmes och inpräglas, än den abstrakta framställningen eller det förhållande som den symboliserar. Den bör utmärka sig genom omsorgsfullt *urval af ord*, om den skall längre kunna stanna i åhörarnes minne. Den bör utmärka sig genom *arkitektonisk byggnad* i indelningen och förhållandet emellan delarna: då ämnet är mera kompliceradt, förlorar åhöraren lätt tråden och upphör att förstå oss, om vi ej af alla krafter beflita oss om bevarandet af perspektivitet i alla riktningar. Den bör — och detta står i samband med nyss berörda fordran — vara omsorgsfullt *affattad i perioder*, i det att perioden, denna lefvande organism med dess så bestämdt uttrykta subordination af oväsentliga tankar under hufvudtanken, utgör likasom en enhet af utredning, utan hvilken bevisningens eller framställningens byggnad vore likaså försvårad som invecklade algebraiska uträkningar utan inom parentes inneslutna polynom. Den bör slutligen vara *rytmisk;* röstens höjningar och sänkningar äfvensom pauserna böra vara så anordnade, att åhörarens öra ej stötes däraf. Det är ej svårt att öfvertyga sig om, att dessa konstprosans sex element äro, om än efter en vida mindre måttstock, gifna redan i och med folkliteraturen; den första prosakonstnären hämtade dem därifrån, upphöjde dem till högre grad och lämpade dem förmedels analogi till sin jämförelsevis mera mödosamma uppgift.

Altså: iakttagelse, abstraktion, analogi, se där de krafter, förmedels hvilka konstprosan skapas. Klart dock, att den senaste af dem, beträffande medlet för sin värkan, väsentligen skiljer sig från de förra. De nyss beskrifna sex egenskaperna hos den högre stilens konstprosa äro nämligen otänkbara utan djup och kraftig reflexion. Folksången eller sagan kan vara en akt af omedveten skapelse; men talet, berättelsen, afhandlingen äro i samma mån medvetna som konstnärliga. Å andra sidan bör äfven den *medvetet frambragta affekten*, som utgör det inspirerande i det konstnärliga talet, noga åtskiljas från det, som man kunde kalla *affekterthet*. Denna yttrar sig så, att antingen affekt inlägges där den från en normal människas synpunkt ej bör vara eller en eljes modererad och sund affekt uppjagas till de mest ytterliga eller sjukliga öfverdrifter. På sådant sätt erhålles ej konstprosa, utan konstlad prosa. Visserligen innefattar förkonstling ej ensamt detta. Den kan hänföra sig till enhvar af de sex elementen i konstprosan. Men denna punkt är den allra viktigaste: det öfriga hänför sig mer eller mindre till det yttre, men här tränger det osunda till talets själfva hjärta.

Se där de skäl, på grund af hvilka berättelsen om Gorgias och värkan af hans vältalighet på hans „af naturen väl begåfvade och vältalighet älskande“ åhörare blir fullt begriplig, — under förutsättning, att han värkligen var den

prosakonstnär, som vi funnit för godt att anse honom ha varit. „Men att döma af alt, som är oss bekant, producerade Gorgias icke konstprosa, utan konstlad prosa. Visserligen är det tal af honom, hvilket gjorde epok i den atenska vältaligheten, icke i behåll; i stället äro bevarade andra mindre betydande, och de rättfärdiga till fullo bedömandet af de forntida skriftställare, som tadlat honom för tillkrystadt manér. Om dessa kan en öfversättning gifva bara en mycket ofullständig föreställning, redan för den skull, att den ej mäktar återgifva denna säregna, blott för de gamla språken karaktäristiska rytmiskhet, afsedd för ett egendomligt sjungande föredrag. Antitesernas parvis förenade lemmar, bestående af samma eller i det närmaste samma antal ord, hvarvid symmetrin stegras genom retoriska rim i slutet af hvarje lem och därigenom, att de på motsvarande ställen stående orden, så vidt möjligt, bestå af ett lika antal stafvelser, — dessa lemmar äro synbart afsedda för ett högttrafvande och på samma gång moduleradt andragande. Också var det de, som väsentligen gjorde Gorgias namn populärt bland den tidens atenare. De lätt flytande antiteserna blefvo en oundgänglig krydda för enhvar, som pretenderade på stilistisk betydenhet: de inträngde både i den politiska och juridiska vältaligheten, både i historien och filosofin och t. o. m. i tragedin; blott areopagens hårda trappsteg blefvo som förut otillgängliga för hvarje försök att ge konsten rum på rättskipningens område. Och oss förvånar ej denna unga entusiasm hos det mest begåfvade af alla folk i världen: den illustrerar den *första* af de båda lagar, som röra förhållandet emellan konstladt och konstnärligt tal. Illustration till den andra gaf konstprosans vidare öde på grekisk mark."

Vi nämde ofvan, att antiken ansåg Gorgias som den retoriska prosans första representant. Klart är dock, att en så betydelsefull riktning, som den af honom införda vältaligheten, ej kunde uppkomma plötsligt och utan förberedande företeelser (de gorgianska talfigurerna förekommo redan hos Heraklitos, Demokritos och Herodotos).

Gorgias manér gjorde sig varaktigt bofast hos atenarne. „Hela ungdomen var på hans sida och skockade sig omkring honom under de dagar, då han besökte dess fädernestad. Den lät ej häller hans äras glans förblekna; hvarje gång, då från den afgudade lärarens läppar flög någon träffande antites eller djärf metafor, då han på tal om perserkonungen utsade, att denne *fört en armé torrskodd öfver hafvet och en flotta öfver land,* eller då han, talande om gamar, kallade dem *lefvande människogrifter,* applåderade den honom ursinnigt; han kunde vara förvissad om, att hans fras spriddes bland hela den atenska intelligensen och länge hölls i kärt minne. Också har utgången varit denna: båda de anförda uttrycken funno talrika efterapare i den grekisk-romerska literaturens senaste århundraden, och *de lefvande grifterna* till och med öfverlefde den och öfvergingo till Shakespeare, hvilken anvisat dem ett mycket

effektrikt ställe i en monolog i sin Macbeth. Så förhöll sig ungdomen; hvad ålderdomen beträffar kunna vi döma om dess stämning af areopagens föraktfulla hållning gentemot det nya slaget af vältalighet, likasom af komedins, detta det gammalatenska partiets alltid trogna organs, begabberi. Med den förra var det för öfrigt svårt att ej instämma: låt vara, att Gorgias tal var konstladt, tillgjordt, utan innerlighet, låt vara, att hans musa var en sköka (såsom man senare mer än engång benämde den) och låt vara, att hans ord voro klockpingel; men hans teknik var utomordentlig, och denna *tekniska* sida af hans vältalighet kunde ha en mycket stor uppfostrande betydelse. Huru mykket sann, eldig känsla finnes ej hos folket, egnad att flytta bärg, men dess innehafvare behöfver medel att uttrycka den, i stället för att hjälplöst kväfva den i sitt bröst. Men då man framställer själfva medlet, formen, som „törstar efter innehåll", är det då möjligt för folket att afstå från denna gåfva? Och den öfvertygelsen slår rot hos oss, att för Gorgias vältalighet platsen är *skolan,* att det är mycket väl, om den uppväxande ungdomen, tack vare hans teknik, lär sig att ledigt och prydligt uttrycka sig, om den på tankevärksamhetens område rör sig på medarna af hans antiteser. Men med tiden gör lifvet sina fordringar gällande, och då det från skolans lätta vindfällen gäller att gå till värksamhetens solida träd, afbrytes också af sig självt vältalighetens bullersamma, sprakande låga och ger en intensiv, jämn och pålitlig värme. Hade de rätt, försvararne af detta optimistiska sätt att betrakta retoriken? De hade också motståndare, betydande, om ej genom antal så genom beskaffenhet — vi få ej förgäta, att till dem hör Sokrates —, och desse pekade larmande på det frö till förargelse och split, som ligger i det obegränsade väldet öfver språket. Bli ungdomens ännu ostadgade sinnen fästade vid det goda, om man räcker den i händerna medel, lika användbara för dåliga som för goda syften? I räcken ynglingen en form, som „törstar efter innehåll", utan att fråga honom, med hurudant innehåll han vill fylla det; men hvad tänken i göra, om det blir ett dåligt innehåll, farligt för friheten och för fosterlandets goda seder? Härtill ha optimisterna svarat: Detta är en annan sak! I dragen ju försorg om edra söners fysiska kraftutveckling, öfvar dem i brottning och knytnäfskamp; men också här meddelar läraren dem blott tekniken, utan att fråga, till hvilket ändamål de skola använda den förvärfvade styrkan och vigheten. Men om det blefve ett dåligt ändamål, skolen i ej göra gymnastikläraren och hans konst ansvariga därför, utan söka skulden hos dem själfva, som ej bättre vårdat sig om sin sedliga utbildning. Samma är ju förhållandet också här."

Med detta den nya skoldisciplinens svar fördrista vi oss så mycket hällre att instämma, som här blott den estetiska, men ej den etiska sidan af frågan intresserar oss. Den sofistiska vältaligheten intog snart första rummet i skolan; från och med Gorgias epok blef den den källa, som bevattnade det atenska och senare äfven det allmänt-grekiska talets fält i hela dess utsträckning. Och

alt efter den större eller mindre ymmigheten af den bevattnande vätskan uppstå — nedanom den uppskrufvade skolvältaligheten med dess tillgjorda patos, men ofvanom det säfliga borgaretalet med dess frånvaro af all affekt — olika riktningar af konstprosa. I det 5 seklet f. Kr., som sett poesins uppblomstring, var prosans ideal ännu icke uppnådt. Visserligen möter oss i detta sekel historieskrifvaren Thukydides' mäktiga personlighet; men Thukydides' är intressant för oss just därigenom, att han som stilkonstnär personifierar i sig kamp, jäsning. Redan för de gamle var hans stil ett inveckladt problem, emedan han, trots sin anslutning till den sofistiska prosan i enskildheter, i det stora hela stod isolerad. Dionysius af Halikarnassus framställer Thukydides som en högst egensinnig skriftställare, hvilken, gripen af lust att åstadkomma något nytt och ovanligt, alltid tänkte och skref raka motsatsen till det, som normala människor skulle ha tänkt och skrifvit. Detta omdöme är i viss mån berättigadt: Thukydides ville vara altigenom modern; men det moderna sammanföll då med det ovanliga. Han valde, likasom tragikerna, en för lifvet främmande språkform, hvilken senare kritiker träffande kallat den arkaiserande. Men härmed är blott en egenhet angifven: Thukydides har ej nöjt sig med redan förefintligt språkstoff för att till det afpassa sina tankar, utan hans tankar äro för honom hufvudsaken, och där språket ej fogar sig efter dem, skapar han med autokratisk hänsynslöshet det för dem „konforma“ uttrycket. Rättighet därtill gaf honom dem sofistiska teorin om ordbildningar. Med denna ordbildning förbinder sig hos honom ett alldeles heterogent element, också det af sofistiskt ursprung: ett pedantiskt betonande af det språkriktiga. Intrycket af heterogenitet stegras, om vi från orden blicka på satserna. Å ena sidan drifver hans allvarliga tankeriktning honom att (i hvilket afseende ingen af sofisterna är hans föregångare) spränga schematismens fjättrar, i det han i det sirligas ställe sätter det skenbart konstlösa; denna regellöshet är afsiktlig, ty hvarje ändring af formen gifver tanken en nyans. Å andra sidan påträffa vi hos honom i bredd med formlösheten den gorgianska stilkonstens svarfvade fraser: samme skriftställare, som eljes är ända till dunkelhet sparsam på ord, infogar ofta till fromma för den antitetiska satsbyggnaden en för tanken öfverflödig satslem; samme skriftställare, som med afseende å ordställningen, icke för rytmens utan för tankens skull, vågar så mycket, afcirklar stundom på gorgianskt manér parallela satser med den noggrannaste motsvarighet hos de enskilda orden. Vi se i denna stil med nästan plastisk tydlighet det individuellas kamp med det traditionella, slitningen inom en väldig ande, som visserligen framskred på stigar, som hans eget allvarliga skaplynne och ämnets höghet anvisade honom, men som äfven stundom inslog och måste inslå på förut beträdda banor. Enhvar skattar åt tidsandan sin tribut; men den öfverlägsna personligheten ger sig till känna i det sätt, hvarpå den återspeglar tidsandan, och i fråga härom måste man säga, att Thukydides individualitet äfven i stilistiskt afseende är lika beun-

dransvärd som Taciti, den enda i forntiden, som kunde mäta sig med honom och äfven ville det: äfven denne kämpade emot sin tids fördärfvade smak, men skattade äfven stundom åt densamma. Båda voro ensamma, förnämt tillbakadragna naturer, som aldrig sänkte sig ned till sina läsare; båda voro äfven däri stora skriftställare, att de aldrig sade alt, utan städse läto en outtalad tankevärld bakom sina ord upptorna sig för sina läsares själar. Läst blef Thukydides ej mycket, åtminstone af den stora publiken; till och med de gamle voro ense om, att det ej var lätt att reda sig med hans perioder, hvilka ofta sakna perspektiv. „Likväl värderade man honom högt och han förtjänar ännu att värderas: det finnes ingen skriftställare, som mera än han tvingar läsaren att, efter det han genomläst några fraser, göra uppehåll och fördjupa sig i tankar. Och om vi säga, att Thukydides stil är tung, måste vi erinra oss att den framför alt är tankediger."

„Han är ju för resten historiker, och stilen måste, på ofvan anförda grunder, utvecklas främst på vältalighetens område. Också uppblomstrar, under ännu måttligt bevattnande af literaturens åkerfält, den första blygsamma blomman af attisk vältalighet — talaren *Lysias* stränga stil. Denna stil skilde sig föga från den, som var tillåten inför areopagen; vi finna i den alla element till konstnärligt tal, men vi finna dem i jämförelsevis svagt mått: talaren vinnlägger sig mera om noggrannhet i teckning än om klarhet i kolorit. För att undvika färgprakt låter han ej affekten uppdrifvas; för att undvika dunkelhet bygger han ej komplicerade perioder. Sorgfälligt lämpande sin uppgift efter sina krafter, har han fullständigt redt sig med den och uppnått något i sitt slag fullkomligt, liknande det som det 15 seklets med honom befryndade italienska målare, Rafaels föregångare, uppnådde, hvilkas kyska skönhet fängslar oss, till dess vi erinra oss Vatikanens stanser och det sixtinska kapellets sibyllor. I båda fallen har dock konsten gått framåt, till andra idéer, hvilka det blef möjligt att nå endast genom intensivare påvärkan från den källa, som i båda fallen bevattnade det af konstnären bevattnade fältet — genom intensivare påvärkan af skolan."

Genom omedelbar undervisning samt genom uppställandet af nya regler och mönster fulländade *Isokrates* vältalighetens skolmässiga utbildning. Därigenom erhöll han den största betydelse icke blott för talarekonsten, utan äfven för det mänskliga släktets bildning i allmänhet; ty alla det grekiska folkets senare mest betydande prosaiska skriftställare samt Cicero och många andra romerska talare bildade sitt föredrag efter hans föreskrifter och mönster; äfven på senare tider och andra nationer inverkade han, likasom de flesta nyare italienska skriftställare, genom språkets rytm och musik. Han var lärjunge till Gorgias och lånade af denne talets teknik; „men hans vältalighet stod närmare lifvet och var mindre konstlad än lärarens; han afstod från många yttre medel, hvaraf Gorgias så gärna betjänade sig; i stället — och häri ligger hans hufvudförtjänst — koncentrerade han sin uppmärksamhet på periodiseringen.

Tack vare hans bemödanden i denna riktning, utvecklade det grekiska språket hela rikedomen, hela mångfalden af sina konstruktioner; omtänksamt grupperande talets oväsentligare element kring de väsentligare, bjöd han sina åhörare på massor af perioder, lätta, rymliga, klara, liknande kolonnaderna i de portiker, som omgåfvo torget i hans fädernestad. Talets form nådde nu sin fullkomlighet och behöfde bara innehåll, för att skönhetens ideal skulle vara realiseradt. Detta innehåll lät ej länge vänta på sig; det gafs genom Atens återuppväkta politiska lif; men icke Isokrates, skolans representant, hvilken redan af fysiska skäl var förhindrad att taga omedelbar del i sin fädernestads politiska lif, blef det beskärdt att fullborda sammangjutningen af konst och lif. Detta var ett värk af de senaste och jämte Isokrates de yppersta af det fria Atens politiska talare — *Demostenes* och *Aeschines*. För konstprosans historiker stå dessa två oförsonliga fiender i bredd med hvarandra, — den förre som representant för den ***kraftiga,*** den senare som representant för den ***vackra*** stilen i talarekonsten, och jämförelse med den italienska målarekonstens Dioskurer*) erbjuder sig af sig självt."

„Atenarne kunde aldrig hämta sig från det nederlag, som Filip tillfogade dem; ingen skenbar själfständighet kunde gifva dem politiskt lif, och äfven deras vältalighet begynte taga sitt innehåll från de båda föregående seklen. Om de öfriga grekiska staterna är också intet att säga; sådan var nu engång de antika folkens karaktär, att blott politisk själfständighet och republikansk jämlikhet kunde tjäna som lifvande atmosfär för talangerna. Detta gäller isynnerhet konstprosan: dess hufvudorgan var den fritt inför folkförsamlingen och domstolen talande oratorns ord; den var altså oupplösligt förbunden med politiskt lif, i hvilket den i skolan förvärfvade färdigheten och insikten tillämpades och kontrollerades."

Lifvet försvann, men skolan kvarstod. För lärjungen, som flitigt studerat under sin lärares ledning den tekniska sidan af vältaligheten, återstod numera blott: att fortsätta i lifvet det, som han gjorde i skolan, koncentrera sig på formen, utarbeta den till virtuositet och vidare samla omkring sig ett auditorium af sysslolösa människor, icke för att bibringa dem någon värklig undervisning och förmå dem till ett eller annat beslut, utan blott för att tjäna som föremål för deras förtjusta häpnad. Så skedde ock. Jag öfverlämnar åt musikkännare att bedöma, huruvida man med Zielinski kan som parallel härtill betrakta instrumentalmusikens utveckling efter Schumann och Chopin. „I dessa två genier har instrumentalmusiken sagt sitt sista ord åt vår själ; hädanefter vänder den sig till vårt öra. Virtuoser uppträda och söka hänföra oss genom sin teknik, och vi gå att höra dem, utan att på förhand fråga oss, hvad de komma att spela — till den grad har innehållet blifvit oss likgiltigt. Försök bara att säga, att något själfullt stycke från någon gammal repertoar, till och med om det utföres af en medelmåtta, är intressantare, än virtuosmässigt utförda nutida baga-

*) Mikael Angelo och Rafael.

teller — och man skall anse er som fallen från en annan planet. Kanske detta är ett godt; kanske detta hänrykkande genom teknik är ett oundgängligt vilkor för någon musikens pånyttfödelse, som det tjugonde seklet tillämnar oss; i hvarje händelse är den af oss upplefvade perioden af musikalisk retorik fullkomligt analog med den retoriska vältalighet, som utbredde sig i hela Grekland i tredje seklet f. Kr."

Den egentliga korruptionen uppstod ej på attisk mark (ännu *Demetrius af Phaleron*, „den siste attiske talare som förtjänar att nämnas," företer reminiscenser från konstens storhetstid): var det en gång en jonier från Sicilien, som genom maneret förgått sig emot naturen, så var det nu jonier från *Asien*, som gingo vidare på denna bana. Fördenskull erhöll denna riktning benämningen „asianism"; men densamma var äfven i en djupare mening berättigad. Vältaligheten är det omedelbaraste uttryck för nationalkaraktären; likasom i den attiska vältaligheten det måttfulla och graciösa hos attikerna återspeglade sig, så gaf sig äfven *levitas asiaticorum* uttryck i „asianismen". För öfrigt särskiljde redan de gamle i den två stilar, motsvarande nationalkaraktärens båda sidor. Följande deras anvisning, enär ingen af asianismens representanter är bevarad åt oss, kalla vi den ena af dem den *lekande*, den andra den *yppiga* stilen. „Den lekande ansluter sig nära till Gorgias' manér: samma korta lemmar, bestående af två eller tre ord, med mycket lätt förnimbar rytm. Den yppiga stilen åter ansluter sig till Isokrates; den ger företräde åt långa och sammansatta perioder. Gemensamt kännetecken för dem var innehållslöshet och falsk patos, lika egendomlig för den förras sliskiga grace som för den senares uppstyltade svulstighet; men om man jämför de båda manéren med afseende å deras uppfostrande betydelse, måste man ge företräde åt den senare. Den yppiga stilen var beaktansvärd därigenom, att den bevarade alla af föregående generationer utarbetade tekniska företräden, under det att den lekande bar på sig en tydlig prägel af urartning."

„Då vi här skildra det hufvudsakliga af konstprosans utveckling, måste vi lämna å sido dess bikanaler. En af dem förtjänar dock att i korthet erinras om. Det politiska lifvet, som för alltid utdött på det grekiska fastalandet, bibehöll sig på ön Rhodos; den rhodiska republiken utvecklade sig och vann under den följande tiden en makt, som någorlunda påminde om Venedigs under medeltiden. Här fann talarekonsten en tillflyktsort; bland annat veta vi, att Aeschines efter Atens fall öfverflyttade hit och blef lärare åt den rhodiska ungdomen, som sålunda bekantgjordes med hans „vackra" stil. Sålänge asianismen herskade i hela den öfriga grekiska världen, fortfor den vackra stilens vältalighet att blomstra på Rhodos."

„Reaktion emot asianismen inträdde i 2 seklet; dess uppkomst står i samband med den grekiska filologins framsteg". Kännande sin rika skaparekraft begynna att aftaga, skådar den grekiska musan sig tillbaka för att samla de håfvor, som hon tidigare så lättsinnigt kringströdt. „Man inrättar bibliotek; man börjar undersöka de skatter, som hopats i deras

rymliga förvaringsrum. Studiet omfattade naturligtvis främst diktarekonstens monumentala värk, såsom varande de högst värderade; men snart kom turen också till prosaikerna. Några årtionden förgingo, och det flitiga studiet framkallade behof af efterhärmning. I denna klart formulerade fordran, — den nämligen, att prosan skulle som sitt mönster erkänna för längesedan förgångna tiders konstprosa, — låg den omförmälda reaktionen emot asianismen, hvilken just nu kom i dåligt rop; och enär som mönster — och därvidlag kunde ej råda någon tvekan — förklarades det 4 seklets attiska skriftställare, så kallades den nya riktningen *atticism*. Dess uppkomst hade det mest afgörande inflytande på den grekiska prosans vidare öde: ***hela dess utveckling var betingad af atticismens täflingskamp med asianismen.***"

„Hvilkendera af de båda rivaliserande riktningarna förtjänar mera sympatier? I första ögonblicket känner man sig tveksam om, huru svaret bör utfalla. Å ena sidan sträng, kraftig, vacker stil, å andra sidan — val emellan två sjukliga manér, det lekande och det yppiga. Å ena sidan konst, grundad på naturlighet, å andra sidan — förkonstling. Men vid närmare bekantskap med den nya riktningens karaktär måste sympatierna för densamma betydligt svalna. Orsakerna härtill äro tre."

„Den *första* är af principiell karaktär. Det gifves två fördomar, hvilka, ehuru hvarandra motsatta, lika fördärfligt inverka på framåtskridandet; den ena yttrar sig däri, att det förgångnas ideal betraktas såsom något utlefvadt och oförenligt med lifvets kraf på fruktbringande impulser; den andra åter yttrar sig däri, att detta ideal tvärtom betraktas som en norm, i hvars ram värksamheten skall inpassas. En medelväg går sanningen, som förkunnar, att det förgångnas ideal ej bör förgätas, utan att det bör influera på värksamheten, ***men icke som norm utan som frö,*** för att göra densamma fruktbärande." Denna sanning tyktes vara okänd för atticisterna. Deras lösen var *efterhärmning*. „Sålunda var den nya riktningens första brist den, att den från början omöjliggjorde hvarje originalitet på konstprosans område."

„Den *andra* bristen var af en mera praktisk karaktär." Enär, såsom ofvan framhållits, valet af ord är ett af konstprosans viktigaste element, är omsorgsfullhet i detta afseende fullt begriplig; den möda man gör sig härvidlag är dessutom en bildande öfning. „Men så betraktades saken ej af atticisterna. I deras ögon var det framför alt viktigt, att i det konstnärliga talet ej ett enda ord finge användas, hvilket ej kunde legitimeras genom hänvisning till attiska förebilder. För att uppfatta hela det trångbröstade i detta förbud, behöfver man bara erinra sig, att emellan dessa förebilder och atticismen låg en tidrymd af två århundraden, under hvilkas förlopp det attiska språket hunnit bli allmäntgrekiskt och grekiskt världsspråk; det säger sig självt, att detta språk måst förändras på det mest väsentliga sätt. Nu blir det språk, som i 4 århundradet varit lefvande, ämne för ett omsorgsfullt metodiskt studium; ordböcker författas, i hvilka attiska ord sammanställas med dem i betydelse motsvarande „helleniska", d. ä. allmänt-grekiska; minnesvirtuoser

framträda, som sätta en ära uti att kunna promt besvara en dem förelagd fråga om hvar ett visst ord förekommer hos den eller den attiske skriftställaren. Obestridligen hade denna sak också sin goda sida: det attiska språket egde många företräden, som det allmänt-grekiska ej tagit vara på; det vara mera egenartadt, mera poetiskt, mera djupsinnigt. Alt detta skulle till fullo ha rättfärdigat dess omsorgsfulla studium; men atticisterna nöjde sig ej härmed; de uppreste en godtycklig skiljovägg emellan de sinas konstprosa och det nu existerande lefvande språket, och därigenom dömde de den förra till evigt vegeterande i förkonstlingens halfmörker."

„Den *tredje* bristen betingades af själfva den reaktionära karaktären hos atticismen". Asianismen prisgafs nu åt fördömelse, och om skriftställare dömde man helt enkelt och radikalt: de voro desto bättre och mönstergillare, ju mindre de liknade asianerna och tvärtom. Från denna synpunkt tyktes till och med Demostenes och Aeschines ej förtjäna att gälla för värkliga klassiker; allra mest var man förtjust i Lysias stränga stil; denne, som ej ens till börden varit atenare, förklarades för den rätta inkarnationen af andan i det attiska talet. „Visserligen utgjorde dessa atticismens praerafaeliter, om man så får uttrycka sig, partiets yttersta flygel; dess kärna utgjordes af förståndigare, måttfullare människor, hvilka funno alt godt, som bar prägeln af attisk ande, och i allmänhet taget kan atticismen, om man vill illustrera den från måleriets historia, snarast jämföras med Carraccis bolognisKa skola; likasom denna, i strid emot sitt sekels manér, rekommenderade flitigt studium af renässansens stora mästare, så var ock atticismen, med dess benägenhet för imitation af 4 seklets oratorer, en protest emot asianismens öfverdrifter, som hotat förjaga sanning och allvar från den grekiska prosan".

De romerska literaturhistorikerna ha låtit den latinska literaturen begynna från den tidpunkt, då den inträdde i den grekiska literaturens sfär: äfven de reaktionäraste stilarkaisterna aktade sig för att röra vid det som låg bortom Cato. De bevarade resterna af den förliterära prosan, hvilka hänföra sig dels till böner dels till lagar, synas gifva vid handen, att det i Rom gafs en tid, då den gräns, som skiljer prosa från poesi, ännu ej förefans. I dessa, likasom ännu i de tolf taflornas lag, råder „ett slags formlöshet, som man ovilkorligen jämför med de kyklopiska murarna". Men tillika, hvilken kraft och naturlighet, hvilken vördnadsvärdhet och helighet, hvilket äkta italiskt (ej italienskt) väsende, hvilka rika löften för framtiden!

Konstnärlighet i den romerska literaturen är otvifvelaktigt en produkt af dess förbindelse med den helleniska. I detta afseende tillkom asianismen och atticismen en långt betydelsefullare uppgift, än den de hade med afseende å sin miliö och sin tid. Den tid, då striden emellan dessa riktningar pågick som hetast, sammanföll nämligen med den, då det dittils råa, men mäktiga och efter bildning törstande Rom, hvilket redan i 1 seklet f. Kr. „tvang alla städer att på sig rikta sina blickar", begynte alt mera

och mera göra sig bekant med grekernes andliga värld.

Beträffande graden af det inflytande, som de rivaliserande riktningarna voro egnade att utöfva på Rom, bör framför alt märkas, att „materiella företräden funnos på asianismens sida. Den var ett helt århundrade äldre; Roms bekantskap med Grekland begynte på de puniska krigens tid, då atticismen ännu ej fans till. Men ännu viktigare var, att asianismen var stark genom sin teknik, atticismen genom sina förebilder". Om tekniken hade under många generationer skrifvits en massa band; men, förkortad till ytterlighet för skolans behof, inrymdes den bekvämt i en liten bok, som lätt kunde öfversättas till ett annat språk. „Däremot var det ej lätt att tolka på latin förebilderna: Lysias, Demostenes, Aeschines, hvilka vid öfversättning skulle förlorat hela sin arom, som atticisterna så högt värderade. Med andra ord: asianismen var möjlig också i öfversättning till latin; atticismen var fastrotad vid det grekiska språkets jordmån, hvaraf dess egenart var betingad".

„Man skulle tycka, att under sådana förhållanden asianismens seger i Rom var betryggad; icke desto mindre gick det annorlunda, om än icke så snart".

„Här gör sig gällande hvad man kunde kalla västerländsk synpunkt i fråga om medlet att tillegna sig främmande kultur. Visserligen är kulturen framför alt innehåll och intresserar oss just såsom sådant; men såsom innehåll är den mer eller mindre trångt förbunden med formen. I uppfattningen af vikten af detta samband märker man en åtskilnad emellan östern och västern. Västern begär innehållet tillsammans med formen, d. v. s. det folks språk, af hvilket den emottager kultur; östern däremot begär innehållet omstöpt i dess egen form".

„Rom fordrade innehållet tillsammans med formen, och fick hvartdera på följande sätt:

I början mötte den grekiska bildningen i Rom lika mycket motstånd som sympati: Scipionerna omfattade den med begärlighet; men i stället vände det gammal-romerska partiets ledare, Cato den äldre, sig med vämjelse från den och väntade intet godt af dess inympande på Rom. „Låt bara detta folk till oss öfverlämna sin literatur", — säger han profetiskt till sin son, — „och det skall i grund fördärfva oss". Naturen och historien hade utrustat Roms eget språk med oefterhärmlig kraft och uttrycksfullhet, hvarigenom det ock var lämpligt att i alla tider vara ett devisernas och epigrafernas språk; dessa egenskaper framträdde synnerligen tydligt i jämförelse med det grekiska talets ordflöde. Kontrasten var slående; grekiska tolkar voro nödsakade att gå till en hel sats för att återgifva det, som Cato uttrykte med ett ord: „detta beror därpå", förklarade han stolt, „att hos oss orden komma från hjärtat, men hos er från läpparna". Men tiden tog ut sin rätt; viktiga angelägenheter afgjordes i senaten och folkförsamlingen, och det med tillhjälp af vältaligheten. Man kunde utan teoretiska insikter reda sig, där den dagliga erfarenheten anvisade en pålitlig väg, men hurudan denna erfarenhet var, synes däraf, att självfva Cato begynte lära sig grekiska och i sina tal följa den grekiska teknikens anvisningar, hvadan den romerska

vältaligheten, likasom den romerska konstprosan öfverhufvudtaget börjar med honom (naturligtvis bör ordet konst här tagas mycket relativt). Hans tal förete en egendomlig förening af moget och kärnfullt innehåll med elevaktig form. Så — för att ge en föreställning om denna — har han inpräglat i minnet regeln, att begreppet vinner i kraft, om man återger det med två eller flere synonyma ord; men han tillämpar den stundom på följande sätt: „jag vet, att hos de flesta människor under inflytande af lycka, sällhet, välgång själen förhäfver sig och högmodet och förmätenheten ökas och tillväxer“.

„Sålunda blef af själfva Cato den gammalromerska fördämningen slutligen genombruten; den grekiska vältaligheten gör sig alt mera hemmastadd i världens hufvudstad — till en början den asianska. Dock kunde densamma i det republikanska Rom ej bestå som den rent tekniska virtuositet, som den var i det dåtida Grekland: själfva lifvet fylde den med innehåll. Vi veta, att den ryktbare *Cajus Gracchus* hade till lärare en asian, och de bevarade fragmenten af hans tal ådagalägga till fullo hans vältalighets asianska ursprung; bland annat talar den olycklige tribunen i det ögonblick, då han såg sitt lifs alla förhoppningar grusade, så till det honom förrådande folket: „Hvart skall jag olycklige bege mig, hvar söka en tillflyktsort? I Capitolium? Det är purpradt af min broders blod. Eller hemma? För att se i tårar och sorg min olyckliga moder?“ I detta utrop hade genom lång vana vunnen teknik lika mycken andel som sann känsla.“

„Men C. Gracchus hade gått i grekisk skola, d. v. s. han hade, efter att ha gjort sig fullt mäktig det grekiska språket, länge, parallelt med teoretiska studier, under sin lärares ledning öfvat sig i deklamation, d. v. s. i skoltal öfver uppfunna temata. Samma skola genomgick äfven den förnämsta af den följande generationens talare, Crassus; denna skola var, trots asianismens styggelser, metodisk och fruktbringande; efter att ha inhämtat det grekiska språket, gjorde den unge talaren sig förtrogen med den grekiska literaturen, i hvilken han fann en massa afbildande material — också oafsedt förebilder. Så veta vi om Crassus, att han var en af sin tids mest bildade människor, och att han — hvilket är ännu viktigare — erkände och framhöll o undgängligheten af allmän bildning också för talaren. Men redan på hans tid blef det retoriska studiet betydligt underlättadt. Vi ha sett, att asianismens kraft låg just i den lätthet, med hvilken den kunde omstöpas i ett annat folks språk; också underlät den ej att begagna sig af sin styrka. Grekiska frigifne (d. v. s. trälar af grekisk börd, hvilka inhämtat latin i sina herrars hus och blifvit frigifna) blefvo de naturliga förmedlarne emellan den grekiska och den romerska kulturvärlden; och nu uppstår och ökas altjämt, tack vare publikens välvilliga förhållande, klassen af s. k. latinska retorer. Till grund för undervisningen lade de en liten lärobok, öfversatt af dem från grekiskan; där funno eleverna den retoriska teknikens regler och exempel till dem — de senare stundom författade af lärarne själfve. Sålunda framträdde „innehållet utan form“, lärdom utan det

språk, hvarpå den skapats; i betraktande af detta innehålls rent tekniska karaktär kunde man från en annan synpunkt kalla det också form utan innehåll; men vi säga hällre, att innehållet utan form erbjöds Rom på de billigaste vilkor; kunde man väl vänta att Rom skulle afvisa det"?

„Och Rom afvisade det — genom ett af dess censorer år 91 f. Kr. utfärdadt edikt;*) af dessa var en den ofvan nämde oratorn Crassus. Det lider intet tvifvel, att delvis också politiska skäl dikterade Crassi och hans kollegers tillvägagående. Vältaligheten var en politisk makt; i det man gjorde den beroende af kännedom af grekiska språket, fråntog man demokraterna den eller åtminstone koncentrerade man den i det aristokratiska partiets händer. Men alt hvad vi veta om Crassus vittnar om, att hos honom i första planet stodo hans ofvan antydda åsikter: „de latinska retorerna" voro odågor och uppfostrade odågor; blott bildade personer kunde rätt betjäna sig af talarekonsten, och blott kunskap i grekiska språket öppnade tillträde till bildning. Sålunda förklaras den i sitt slag enstaka stående tilldragelsen: år 91 stängdes Roms alla latinska talareskolor, och endast de grekiska fingo kvarstå. De latinska skoleleverna voro nödsakade att söka sig andra lärare; detta var af mykken vikt, i ty att en af dem var Cicero".

*) Detta edikt var af ungefär följande lydelse: „Man har besvärat sig hos oss öfver att utbredare af ett nytt slags bildning uppträdt, hvilka sammankalla ungdomen till sig i skola; de kalla sig latinska retorer och hålla hos sig ungdom dagarna i ända. Våra förfäder ha anvisat läroämnen för sina barn och skolor, som de böra besöka; dessa nyheter, som strida emot våra bruk och våra förfäders föreskrifter, förtjäna ej uppmuntran och äro ej lagenliga. För den skull ha vi aktat nödigt att tillkännagifva vår mening för såväl dem, som hålla, som dem, som besöka dessa skolor, nämligen att vi ogilla denna sak".

Vi äro nu vid begynnelsen af den latinska literaturens klassiska period (till början af kejsartiden). Om vi betrakta denna literatur i dess helhet, så finna vi, att hufvudsträfvandet går ut på största möjliga elegans i språk och stil. Men anmärkningsvärdt är, att *samtidigt som det latinska skriftspråket nådde sin högsta stilistiska formfulländning, detsamma* — hvilket torde förvåna läsaren — *var fattigast på ordförråd* — en följd af de ensidiga puristiska teorier, som gjorde sig gällande. Hand i hand med bemödandena om renhet och skönhet i språket gick sträfvandet till högsta fulländning af stilen efter grekiska mönster: endast om *valet* af dessa förefans tvekan. Det är genom Cicero som den stora sammansmältningsprocessen på det formella området fullbordades: under det vi ännu i slutet af den föregående epoken kunna iakttaga en om förståelse af äkta hellenisk formskönhet föga vittnande blandning, har en oupplöslig förbindelse nu trädt i stället. *Förädlandet af det italiska robur genom importeradt grekiskt behag* var århundradets stora värk. Naturligtvis kom detta förädlande äfven den grekiska literaturen till godo; ty den beundran, som egnades den gamla attiska härligheten af världens herskarinna, gaf de *klassicistiska* sträfvandena, som utgingo från grekerne själfve, en kraftig impuls och ett mäktigt stöd.

Genom det nyssnämda ediktet hade en gräns blifvit lagd för asianismens uteslutande inflytande; i sig själf var den dock ej ännu förkastad. I likhet

med Gracchus var också hans närmaste efterträdare, „kungen på forum", Hortensius, asian; äfven Cicero var i början af sin juridiska värksamhet varmt tillgifven asianismen, hvilken han var ej så litet tack skyldig för sin snabba tankegång och sin smidiga tunga. Men hemkommen från en längre studieresa, hvars hufvudmål varit Mindre Asien, men hvarunder han ock på Rhodos gjort bekantskap med den „vackra" stilen, var han lidelsefullt intagen af denna. „Hans ideal voro hädanefter de store attiske mästarne, i synnerhet de för längesedan försonade fienderna, Demostenes och Aeschines". Så utvecklar han sig hastigt till den „suveräna konstnär", som med fulländadt mästerskap i praxis omsätter en af konstens högsta fordringar, den att „riktigt fördela ljus och skugga och blott sparsamt använda de bjärta, på känslan starkt värkande, färgerna". Sitt eldiga temperaments „geniala djärfheter" tyglar han genom den stränga grekiska formskönheten. Men de bli ej „förkrympta"; ty de stora atenarne voro ej för honom, såsom för atticisterna, norm, utan „frön, hvarmed han befruktade sin ande *för att skapa det latinska talets konstprosa*".

Af tidehvarfvets historieskrifvare äro Caesar, Sallustius och Livius de mest intressanta, också i stilistiskt afseende. *Caesar* står de extrema atticisterna betydligt närmare än Cicero. Under det Pompejus lät på svulstigt sätt förhärliga sina framgångar i mitridatiska kriget, skref Caesar kallt och sakligt, anseende det under sin värdighet att prålande-retoriskt berömma sig af sina bedrifter. Men just för den skull tycka vi oss än i dag höra det *sermo imperatorius,* som forntiden så beundrade, dundra emot oss från talen i hans commentarie, „denna den demokratiska generalens militäriska rapport till sitt folk" (såsom Momsen kallar dem). Rent af fientligt förhåller sig till den ciceronianska stilen *Sallustius*. En historieskrifvare med hans djupa allvar kunde bland romarne känna sig sympatiskt berörd endast af Cato, „den vältaligaste bland romarne", och bland de grekiske historieskrifvarne känna sig dragen endast till Thukydides. De retoriska effektmedlens glitter är för honom motbjudande. Han lägger visserligen stor vikt på formen; men ej för att afcirkla sköna perioder, såsom Cicero och ciceronianerne — han undviker tvärtom afsiktligt det rytmiska i diktionen, — utan för att uppnå sitt stilideal *brevitas, korthet*, egendomligt för honom som för Thukydides och Tacitus. För sina motståndare var Sallustius *homovita scriptisque monstrosus*, men för Martialis är han *primus Roma Sallustius in historia* och för sin själsfrände Tacitus *rerum romanarum florentissimus auctor*. Däremot är tidehvarfvets tredje store historieskrifvare *Livius* likaså varm anhängare till Cicero som förklarad motståndare till Sallustius, hvilken han tadlade för „affekterad, ända till dunkelhet stegrad korthet". Hans stils mest betecknande egenskaper äro, enligt Qvintilianus, *clarissimus candor* och *lactea ubertas;* enhvar, som läst hans romerska historia, har utan tvifvel fäst sig vid den behagliga bredden: han behöfver en sats, där Sallustius och Tacitus komma till rätta med ett par ord; af yttre effektmedel gör han, äfven i talen, måttligt

bruk. Skönt och träffande, såsom alltid, har Petrarca bedömt honom: „quo studio putandus est arsisse T. Livius Patavinus opus ipse mole mirabile stupendumque praesertim, quia in eo nihil raptim et tumultuario ut aiunt stilo, sed tanta maiestate sententiarum tantaque verborum modestia complevit omnia, ut ab arte eloquentiae non multum abesse videantur".

Asianismen är nu bragt till tystnad för ett helt århundrade. Atticismen fann, att denna omhvälfning kom den väl till pass, och slog i sin tur rötter i Rom. Det förstås, att det tilsvidare var den moderata atticismen: den ytterliga atticismen hade naturligtvis ingen betydelse för människor, hvilka talade ej på grekiska, utan på latin. Men också i denna moderata form skilde den sig nog skarpt, icke blott från asianismen, utan ock från det i den ciceronianska vältaligheten förkroppsligade idealet. Här frö, där norm; också blefvo, i kraft af atticismens reaktionära karaktär, såsom normgifvande af en del atticister förklarade de tidigare skriftställarne och talarne i det fjärde seklet, isynnerhet Lysias med hans stränga stil. Kamp med atticisterna upptog de sista åren af Ciceros lif, så vidt de voro egnade åt literaturen. Då hans bemödande ej kröntes af framgång, kände atticisterna sig som segrare i Rom och förkunnade stolt genom sin hufvudteorektiker *Dionysius Halicarnassus* sin tillfredsställelse öfver förjagandet af den asianska „skökan".

Men Dionysius visade sig vara en falsk profet. „Den moderna vältaligheten" var genom hela sin beskaffenhet altför väl berättigad till existens, hade med altför stor nödvändighet uppvuxit ur de båda nationernas lif, för att länge dväljas i sina „asiatiska hålor". Med alla sina „utväxter" var den ett väsentligt uttryck för människor, som ej mera kunde tala och skrifva som Lysias och Demostenes, emedan de ej tänkte som de; tiderna hade förändrats och människorna med dem, denna eviga sanning hade altjämt ånyo förkunnats af asianerna. Desse togo åter revanche, och hela den vidare utvecklingen af den grekisk-romerska konstprosan stod under inflytande af striden emellan de båda riktningarna.

Och det altmera urartande Rom var så mycket mera egnadt att utgöra den naturliga tummelplatsen för den fortsatta täflingskampen som för literaturen, i och med den monarkiska principens fastställande, inträdt vilkor, fullkomligt analoga med dem vi skönja i Grekland efter Alexander den Store. Visserligen kom det äntligen vunna lugnet literaturen till godo, åtminstone hvad dess expansion beträffar: kanske på ingen tid skrifvits mera. Framdeles behöfde men ej såsom på Varros och Ciceros tid uppsöka landtlifvets stillhet för att *procul negotiis* egna sig åt literär värksamhet: vapnen hvilade, Hermes och muserna kunde, under kejsarens och de stores hägn, hålla sitt intåg i staden. Och icke mera i resignation, i känsla af att man uppoffrade något bättre, sysselsatte man sig med vetenskap och literatur; dessa blefvo nu — mera än de någosin tidigare varit det — själfändamål. Äfven i kvalitativt hänseende äro bland skuggsidorna ljusare att anteckna. Literaturen blef individuellare och därför, i vårt tycke, modernare än den föregående tidens.

„Öfverhufvudtaget måste nu karaktärerna utbilda sig med bestämd, individuell prägel: ty hade fristaten kräft den enskildes uppgående i gemensamhetskänslan, afsöndrade sig i monarkin, då denna känsla upphörde, individen såsom ett i sig slutet, genom sin egenart existensberättigadt, väsende från massan, likasom förhållandet varit i Hellas efter den makedoniska tidens begynnelse. Följden var, att författarne begynte fästa mera afseende vid det individuella äfven hos de af dem skildrade personligheterna. Härigenom vann förmågan af *psykologisk analys,* konsten att karaktärisera i styrka. Sallustius, öfvergångstidens representant, är den första som skådat djupt in i själslifvet; honom följa kejsartidens stora historieskrifvare". Men i det hela taget hade literaturen dyrt nog köpt den fristad, som beskärdes den under denna tid. *Hvad den vann i expansion förlorade den i halt.* Den friskhet och ursprunglighet, som den hittils bevarat genom den omedelbara kontakten med det politiska lifvet, gick förlorad.

Naturligtvis påvärkades talarekonsten starkast och synbarast af förändringen i förhållandena. Dess urartning ställa flere af den tidens skriftställare i samband med en allmän naturlag (så Seneca, Velleius; redan Cicero hade uttalat sig i samma riktning). Andra lade hufvudvikten på det tilltagande sedefördärfvet såsom grund till talarekonstens förfall. Till bottnet af saken trängde Tacitus: De stora republikanska tumulten voro det stoff, af hvilka vältaligheten antändts, för att vidare slå ut i klara lågor (hvartill vi för öfrigt finna motstycken i de nyare staternas, isynnerhet i Englands och Frankrikes historia). „Ty, säger han, med förhållandenas storhet växer andens kraft, och ingen förmår höja ett tal till anseende och glans, utan att han finner en motsvarande process". „Den praktiska följden af förändringen i förhållandena var, att vältaligheten från forum och kurian, där den numera var så godt som öfverflödig, drog sig tillbaka till hörsalen: *eloquentia* blef *declamatio.* Det är ett betecknande sammanträffande, att om Demetrius af Phaleron, från hvilken man daterade den grekiska talarekonstens urartning, säges, att han från torget förflyttade den i hörsalen, och att det på hans tid blef brukligt att tala öfver fingerade ämnen: det samma finner sin tillämpning på den romerska talarekonsten under kejsartiden".

Då tribunen förlorade sin ledande ställning, intogs dess plats af skolan och boken. Skolan i Grekland frambragte asianism, boken atticism; hvardera återfinna vi i Rom. Skolan hänförde sig till samtiden, boken till forntiden. Representanterna för skolvältaligheten kallade sig „nya" (neoterister), representanterna för den bokliga vältaligheten kallade sig „gamla" (arkaister).

„Skolan var likartad i rikets båda hälfter; i västra hälften förekom visserligen mycket latin (det crassiska förbudet emot den latinska talareskolan hade för längesedan upphäfts); men detta betydde föga, då andan var densamma. Gå vi till den bokliga vältaligheten, sökte redan på Ciceros tid romerska arkaister, i likhet med grekiska, efterapa (ehuru naturligtvis på latin) det fjärde seklets attiska skriftställare, hvadan vi ha full rätt att kalla också dem atticister; men

under kejsartiden hade romarne redan sin klassiska literatur, de grekiska förebilderna kunde man ersätta med latinska. Sålunda utvecklar sig ur den romerska atticismen en inhemsk nationell riktning, för hvilken beteckningen „atticism“ ej mera är lämplig; vi utbyta den i stället emot termen „klassicism“, utsträckande den äfven till den grekiska atticismen, för hvilken den äfven låter sig användas. „Till en början skola vi sysselsätta oss med klassicismens öde“.

Då ett folk uppnått en viss höjd af kultur, visar erfarenheten, att en reaktion inträder, hvars företrädare med ett slags romantiskt svärmeri söka sina ideal i den gamla goda tiden. Däraf förklarar det sig, att klassicismen, trots sin afsaknad af utvecklingsförmåga, kunde bestå i kampen med asianismen. Det var visserligen värdt erkännande, att man sökte lägga en gräns för modestilens ofog; men följden var att de fleste anhängare af den reaktionära riktningen skrefvo i en värkligt „mumieartad“ stil. Blott få var det gifvet att undvika öfverdrifter och att inträнga i de gamla förebildernas anda. Desse tillhöra de moderata klassicisternas läger.

De moderata klassicisternas banérförare var på romersk grund den ryktbare *Quintilianus*. Ehuru denne är en förbittrad motståndare till de extrema asianerna, gillar han ej de arkaiserande excesserna och gör de moderata asianerna betydliga eftergifter. Hans ståndpunkt emellan de båda rivalerna var i det hela densamma som Ciceros, i det han likasom denne söker medla emellan dem. — Till det moderata lägret hörde äfven de mest ansedda grekiska klassicisterna under kejsartiden, *Plutarkos, Arrianus, Dio Cassius* och *Dexippos;* „endast *Lukianos* vacklar emellan de båda partierna, såsom det ock anstod hans ostadiga och flyktiga, ehuru glänsande talang. De upprätthöllo med heder atticismens rykte, till dess deras kristne efterföljare togo hand om det — såsom vi framdeles få se“.

Emellertid erbjuder oss asianismen som literaturhistorisk företeelse betydligt större intresse. Naturligtvis voro här, likasom i klassicismen, grekerne de tongifvande; men redan i 1 århundradet e. Kr. upptogo latinarne täflingskampen med dem. „Kejsartiden blef asianismens andra blomstringstid, och man måste medgifva: denna framgång var ej alldeles oförtjänt; om den asianska musan fängslade publiken, var det, emedan den värkligen hade fängslande drag. Vi få dock själffallet lämna å sido ytterlighetsmännen inom partiet, talare som sjungit och dansat på estraden och totalt förlorat förmågan att skilja värkligheten från sina fantasier. „Hvarför ser du så dystert på mig, Severus“? utropade engång i egenskap af advokat en i domsalen för tidigt införd fosterson af skolan; „jag ämnade ej häller göra det“ — genmälde denne helt lugnt, — „men för öfrigt, — om det står så i pappret, må gå“, — och under publikens gapskratt blickade han på honom så vildt han kunde. Om dessa asianismens fanatiker är det ej värdt att tala; vi hålla oss till dem, som trykt sin prägel på sin tid — och ej blott på sin tid“.

Betraktar man närmare den skrud, i hvilken denna asianism „prålande utstälde sig till hopens begapande, för åhörarnes

clamor och *plausus* offrande alt, till och med sin värdighet", så finner man, att den utgör en fortsättning af den tidigare asianismen. Här likasom där: deklamatorisk patos, pointerade sentenser, sönderhackad satsbyggnad, fullständig rytmisering, sjungande föredrag, prosans uppgående i poesin, „förvändande af natur", „sjuklighet". Man ville visserligen det goda, men höll vanligen af brist på estetisk omdömesförmåga det dåliga eller mindre goda för godt, däraf bristen på moderation och „förvändandet af naturen". Därför jämför Qvintilianus smaken för denna talarekonst med den för missbildade kroppar; då man erinrar sig förkärleken för dvärgar, som på den tiden var fashionabel i den högsta societén, måste man anse jämförelsen slående. Under det motpartiet predikade återgång till naturen, var de modernas slagord *ingenium, „geni"*, hvilket själf skapar sig regler.

I alla tider har „geniets" gnista mest glänsande framblixtrat i korta, slående, öfverraskande, pikanta pointer: därför var i denna tidsålder, som i det poetiska epigrammet nådde sin literära fulländning, *den pointerade sentensen det mest karaktäristiska för denna vältalighet och därmed för största delen af kejsartidens literatur*. Sentensen, hvars stamträd man kan leda ända till Gorgias antiteser och isokoler, gälde för talets högsta fulländning; för att kunna briljera med den utbredde man sig öfver till saken ej hörande omständigheter, lät man talets öfriga delar gärna vara simpla och låga; „non multas plerique sententias dicunt, sed omnia tamqvam sententias", såsom Qvintilianus uttalar sig. För att i deklamatorernas tycke vara lyckad, skulle sentensen vara *brevis, kort, dulcis, ljuflig*, d. v. s. „utöfva på örat och sinnena en angenäm, kittlande retelse", och framför alt *vågad* utöfver det normala, så att den „stod på farlig spets vid brant sluttning", hvilket gälde för *sublimt;* det var om sådana vågade („praecipites", „abruptae", „pendentes") sentenser som Seneca sade, att man ej visste, om man skulle beundra dem eller skratta åt dem; ty *„från det sublima till det löjliga är det bara ett steg"*. *) Dock var, menar Seneca, en viss dristighet erforderlig; „ty det är ingen förtjänst, om den, som intet vågar, gör intet felsteg." På samma uppfattning tyder en *sentens* af Plinius om klassicistisk talare, hvilken visserligen var *rectus* och *sanus*, men föga *grandis* och *ornatus: „denne felar ej — utom därigenom, att han ej felar."* Just därför, att man i sentensen sökte inrymma det största möjliga innehåll i det minsta möjliga antal ord, äro de bästa sentenserna oftast oöfversättliga; man kan svårligen nöjaktigt återgifva t. ex. *portum ignoranti nullus ventus suus*. — I nyaste tid är sentensens mästare *Friedrich Nietsche;* sådana sentenser af honom som t. ex.: „ja, jag bröt äktenskapet, men först bröt äktenskapet mig" eller: „engång drog jag denna slutsats, men nu drager den mig" kunna bäst ge läsaren en föreställning om, huru den asianska vältalighetens sentens var beskaffad. — Ett annat medel att fängsla publiken var den s. k. „ekfrasen", d. v. s. beskrifningen på något natursceneri, någon tafla, någon „skönhet" o. s. v. Därvid

*) En af Napoleon I ofta upprepad fras.

var hufvudsaken samklangen emellan tonen i beskrifningen och de beskrifna föremålen. Detta element hade en stor framtid för sig: de naturbeskrifningar, som så fängsla oss t. ex. hos Turgenjeff, härstamma i rak linje från den asianska retorikens „ekfraser“. Alla dess öfriga konstgrepp förbigå vi: blott det anmärka vi, att själfva uppställandet af tema var beräknadt på att möjligast kraftigt inverka på fantasin. Härom några ord. Hvad som för konstprosan blef värklig vältalighet, blef för asianismens konstlade prosa *fiktiv* vältalighet: oratorn försatte sig i en inbillad miliö, fördjupade sig i sin fantastiska belägenhets säregenheter och höll sålunda ett kvasi-politiskt eller kvasi-juridiskt tal. Till miliö valde man, naturligtvis, den mest effektfulla, den rikaste på hvarjehanda slags konflikter. Efter den atenska härens skymfliga reträtt från Syracusae ber en sårad soldat, oförmögen att fortsätta marschen, anföraren döda honom: „För Guds skull, gör det, Nikias, gör det min far! O att du finge återse Aten!“ Den armlöse kämpen, som öfvertygat sig om sin hustrus trolöshet, fordrar, att sonen skall döda henne, och vill ej veta af honom, då han vägrar; sonen försvarar sig. Alt detta påminner om en scen i „Les Miserables“ af Victor Hugo, där hjälten, en f. d. galerslaf, men numera en af alla aktad mär, grubblar, om han ej, ehuru han komme att förstöra sin och många andras lycka, borde yppa sin hemlighet, då för det af honom engång föröfvade dådet en annan kommer på de anklagades bänk, eller om en scen i Fr. Coppées „Le coupable“, där hjälten måste hålla ett anklagelsetal emot den anklagade, i hvilken han igenkänt sin son. Alt detta är äkta blommor af den asianska vältaligheten i 2 seklet e. Kr.“

„I själfva värket har asianismen gifvit upphof till *romanen;* alla grekiska och romerska romanister voro asianer. Och den nutida romanen, huru mycket den än må afvika från den forn-grekiska, härstammar i rakt nedstigande led från denna; stamträdet kan uppresas i alla enskildheter.“

Sådan var kejsartidens asianisms allmänna karaktär. Dess yttre öde var också mera skiftande än klassicismens. I första århundradet före Kr. ger den den romerska literaturen en heros i filosofen *Senecas*, denne sentensens oförliknelige mästares person, hvars stil*) var lika

*) Typisk för denna var periodernas upplösning i *minutissimae sententiae.* Dessa i få ord sammanprässade innehållsfulla och pointerade sentenser sättas af honom med förkärlek i slutet af en afdelning, och antiteserna spela naturligtvis därvid en hufvudroll; så slutar, för att taga ett exempel, en epilog med följande ord: *sic vive cum hominibus, tamquam deus videat; sic loquere cum deo, tamquam homines audiant.* — Om Seneca som stilist fäller Norden följande slutomdöme: „Trots alla fel våga vi påstå, att, utom Tacitus, ingen gjort den moderna stilen på så glänsande sätt till uttryck icke blott för den egna personligheten, utan för hela tiden, — — — —; hvem skulle önska, att denne skriftställare, uppfyld af patos och buren af en manièra grande, skulle i en tid af oerhörda eggelser skrifvit i Ciceros filosofiska skrifters, af lifvet i den stora världen oberörda stil. Just emedan han åt känslorna i ett tidehvarf, i hvilket geni och brott grandiost och förfärligt växlade med hvarandra, såsom senare vid en Caesar Borgias hof, kunde ge ett så väldigt uttryck, höra hans pompösa stilmålerier, hans deklamationer öfver dygdens självförnöjsamhet, lycksaligheten hos den som en klippa i hafvet stående af ödets stormar omhvärfde vise, ande-

teatralisk som hans lif med dess motsatser af sanning och sken; i slutet af seklet ställes den visserligen i skuggan af Qvintilianus, hvilket ej hindrade den att utöfva ett kraftigt inflytande på dennes båda lärjungar, *Plinius d. y.* och isynnerhet på *Tacitus.* Den förre kallar sig visserligen med stolthet en efterhärmare af Cicero (något som man föröfrigt kunde vänta af en elev till Qvintilianus); men samtidigt utlåter han sig förlöjligande om klassicisterna, och i hans „*Panegyricus*", *) detta det mest framstående monument af epideiktisk **) vältalighet från kejsartiden, jaga på asianskt vis antiteserna kvarandra. Den senare, den *subjektivaste* och (genom sin *gravitas* och *sanctitas*) *förnämaste* af kejsartidens skriftställare, torde som stilist näppeligen kunna i korthet mera träffande karaktäriseras än i Nordens slutomdöme: „Taciti stil företer en förening af det bästa ur den moderna (asianska) retoriken med den därmed nära besläktade sallustiska diktionen. Att han måste skrifva en sådan stil, förklarar sig såväl af tideläget som hans individualitet. Tankeuttrycket hos män, hvilkas blick, trots den molnfria närvarande tiden, var ängsligt riktad emot den ovissa framtiden — *urgent imperii fata*, trodde då hela världen —, hvilka i sin sedliga idealism, full af dyster resignation, måste från den förgångna storhetstiden hämta *exempla recti aut salacia mali,* kunde ej vara glädtigt som hos Livius, i hvars värk man tycker sig känna den tidens ljufva lugn". Det är onödigt, säger Niebuhr, att fråga: hvem är Taciti lärare? Tidens smärta lärde honom. „Men Tacitus har i kraft af sin väldiga, ja våldsamma individualitet stegrat denna stil i ständig utveckling till en fulländning, som aldrig åter uppnåddes, just emedan den blott kunde uppbäras af en så mäktig personlighet, hvars like den gamla världens till undergång dömda släkte ej vidare kunde frambringa".

I andra seklet träder asianismen åter tillbaka, denna gång för det antoniuska tidehvarfvets arkaister (de ofvan nämde grekiske skriftställarne); men i tredje århundradet blir den åter herskande i den romerska literaturen, i hvilken under denna tid Afrika innehade den ledande rollen. Här framträder den mycket omdisputerade, bombastiska och på samma gång sirliga s. k. *afrikanska stilen,* med dess hufvudrepresentant *Appulejus,* „den mest virtuosa ordjonglör som världen någon-

atletens segerrika kamp med de alla andra människor underkufvande lidelserna, det oerhörda fördärfvet i religion och sed, till det mest storartade som vi ega från hela forntiden. Den rigorösa Stoas af naturen pompösa beskaffenhet har i Senecas karaktär — såväl människans, hvilken var retor och filosof i en person, som stilistens, hvilken, vandrande afsides från den stora hopen, sökte det ovanliga, ja raffinerade genom sammanträngande af långa tankerader i sensationella pointer — erhållit ett uttryck, som tillförsäkrar hans skrifter en plats i det mänskliga tänkandets historia. Ty hvad i östern den frygiske slafvens (Aesopi) fabler och Marci Aurelii Meditationer blefvo, det blefvo i västern den romerska aristokratens skrifter, en källa till tröst och uppbyggelse för dem, hvilkas ande ej var nog enkel att förstå det naturligt mänskliga i den nya läran".

*) Panegyricus (gr. ord) loftal. Plinii „Panegyricus", som ännu finnes i behåll, är ett loftal öfver kejsar Trajanus.

**) Epideixis (gr. ord, egentligen uppvisande) profstycke, prunkande tal; däraf adjektivet epideiktisk.

sin skådat". Den „afrikanska" stilen — denna urartning af asianismen på romersk grund — var den asianska prosans andra barndom; åter träffar man parvis förenade lemmar med retoriska rim och lika antal ord och t. o. m. stafvelser; men alla dessa grannlåter hopas i häjdlöst öfvermått, med barnslig åtrå efter alt trolskt och bizart. Med alla sina stilorgier är Appulejus den sista originella personligheten i den romerska literaturen, och hans inflytande på konstprosans vidare utveckling har ej varit alldeles obetydligt. Hädanefter undantränger det maneraktiga och bizarra helt och hållet det normala (ännu Appelejus skrifver stundom enkelt och klart), i öfverensstämmelse med *„alt stilistiskt barbaris trossats, att man måste tatuera sig för att vara skön"*.

SOMMARNATT.

AF HANS HECHT.

(ÖFVERSÄTTNING FRÅN FÖRF:S MANUSKRIPT AF H. LBG.)

Doktor Erik Schuberth trodde att en promenad ut i den milda sommarnatten skulle lugna honom. Öfver skogstopparna steg månen upp. Tornklockans djupa toner dallrade genom den mjuka stillheten. Hon slog ett.

Han läste ånyo igenom det sista af de skrifna bladen framför sig. Så ref han det midt i tu, kramade det hastigt tillsammans och kastade det i papperskorgen. Han kände sig egendomligt upprörd. Lampan flämtade matt och ville slockna. Han blåste ut den och gick.

Tvärs öfver torget, förbi brunnen, in i en smutsig gränd och ut genom den gamla stadsporten, som ledde till fält och nattfuktiga ängar. Han vandrade planlöst framåt och nådde slutligen de första husen af en liten villaförstad. De lågo där, förnämt skilda från hvarandra genom stora trädgårdar. Taken glänste som matt silfver i månskenet. En bred omsorgsfullt anlagd gata ledde fram mellan doftande häckar. Erik vek af från den. Han märkte att hans vandring tagit en bestämd riktning.

En tät löfdunge låg framför honom. Och stigen? — Han fann stigen. Vissnadt vinterlöf betäkte marken, träd och buskar böjde sig i täta bågar däröfver. Det doftade fuktigt, svalt, kryddadt.

— Det är min väg, hade Elma sagt. Löfvet ligger kvar från vinter till vinter.

Om dagen sofver solskenet på det, om natten månskenet.

Erik hörde hennes röst, hennes späda, höga, klara röst. — Han smög sig på tåspetsarna från skugga till skugga, för att icke väcka månskenet.

Endast en smal vägg af nedhängande björkgrenar hindrade honom nu att se det lilla slott, i hvilket Birkdorffs bodde.

— Böj undan grenarna. Då kan Ni se min balkong. — Han hörde åter den skära stämman. — Kring muren växer vildt vin och murgrön. Tät, storbladig murgrön. Den klänger upp längs en grön spalier och lägger sig uppe på de gamla stenarna, på det tjocka mjuka mosstäcket, som vuxit öfver dem. Och midt i grönskan har jag låtit bygga en balkong. När jag går ut från mitt sofrum ända fram till gallret, kan jag öfver den lilla åkertäppan se midt in i min skog. Djupt in i det gröna. Djupt in i dunklet — — —

Hon var en af de utvalda! Den renaste af alla.

Erik böjde undan grenarna. Alt var så som Elma beskrifvit det. De stora dubbeldörrarna till balkongen stodo vidöppna. Man skönjde i månskenet de närmast liggande föremålen, draperierna och ljuskronans hvita tyllomhölje . . .

Där skuggan är som tätast, där sofver hon . . .

Alt smälte samman till en underbar harmoni: den tysta natten, det hvita huset, öfvergjutet af månsken, stjärnorna på himmeln och den sofvande jungfrun därinne. Erik njöt af denna harmoni. Han sög den djupt in i sin själ. Och alt som stunderna framskredo, blef han renare till sinnes, liksom förklarad, och alltid var det den sofvande, den i höghet och renhet slumrande, kring hvilken alt förenade sig, hon, som gaf innehåll och tydning åt alt. Han följde hvarje linje af hennes kropp, hvarje veck, som hon i slummer trykte på det hvita linnet. Och ju klarare han för sig gestaltade denna bild, desto skönare och mera förklarad framstälde den sig.

— Om jag nu kunde se henne! — Hon måste ligga där utan att andas, utan att någon kan höra ett andedrag annan än jag. Såsom en döende, hvilken drömmer om uppståndelsen och med vakna sinnen i lycksalighet håller ögonen slutna.

Och vid tanken att se henne kände han en ström af oändlig renhet gjuta sig öfver sina tankar, så att där ingenting annat blef kvar, än troende tillbedjande kärlek.

Han böjde axen tillbaka åt hvardera sidan, närmade sig muren i andlös spänning och klättrade upp på balkongen. Han kände sig såsom frigjord från kroppslig vikt. När han svingat sig öfver bröstvärnet, lyssnade han . . . Intet ljud, icke en rörelse. Långsamt, dröjande vände han blicken mot den öppna dörren.

Han såg henne. — — Hufvudet var vändt emot honom. Armarna korsade öfver bröstet. Han glömde alt. Blott den sofvande — — den sofvande — —

Med ett snabt ljudlöst steg gled han öfver tröskeln. Då rörde hon sig . . . Hon drömde. — Han såg och förnam huru hans närhet ingaf henne en dröm.

De fina läpparna, eljes så strängt slutna, öppnade sig. Munnen vann fyllighet. De små, glesa tänderna syntes. Högra handen grep undan spetsarna, som slöto linnet öfver bröstet. Med den vänstra for hon igenom det långa, mörka upplösta håret. — Och sedan såg han huru hon plötsligt slingrade armarna om hufvudkudden och prässade den tätt mot sina läppar. Huru hon höljde den med heta kyssar — — —

Bort! — Ner! — Långt bort!!

Han nådde uppkörsvägen. Tyst låg det hvita huset bakom honom. Människorna sofvo alla och drömde. — De drömde — —

Erik skrattade plötsligt högt, och en hund började tjuta.

FURSTEN OCH NARREN.

AF

ALCESTE.

Den tiden lefde i Burgund
en hertig efter landets mode,
som tog från bonden gård och grund
och nämdes af sitt hof „den gode“.

Han hade vid sin svit en narr,
bekant för så förvågna vitzer,
att knapt jonglören på sin barr
är mäktig lika djärfva sitser.

En natt, trots kronans dyra prakt
och purpurmantelns hvita kantvärk,
förglömde fursten vett och takt
och fuskade i narrens handtvärk.

Ty det var seden i Burgund,
att landets högtupplyste hertig
fick vara narr, och det i grund,
och därtill grym och obarmhertig. —

Han ropte högt: „Le Glorieux,
„jag vill slå vad, att jag dig narrar,
„och om det lyckas, skall du dö!
„— Hvad nu, din skälm? jag tror du darrar!

„Hör först mitt vad! — Mot detta pris,
„om jag blir narren, vill jag sätta
„ett hundra tusen silfvervliess
„och gyllne bjällror för din hätta.

„Tar du emot det vadet?“ — „Topp!“
skrek narren, glömsk utaf sin våda.
„Vin hit! gutår och botten opp!
„vin hit! vi äro narrar båda!

„Min sista kväll i jordiskt tjäll
„förnöjd jag vill i bägarn blicka;
„min hertig, hell! — jag lefver säll,
„och dör jag, är det med en sticka!“

Och nattens timmar svinna hän,
och solljus morgon äntligt randas; —
dess klara rodnad skär och vän
i vinets dunkla purpur blandas.

„Nu, kära narr, nu skall du dö!“
så mälte hertigen omsider. —
„Hur så då?“ skrek le Glorieux;
„du blir väl narrad, blott det lider!“

„— Men jag har narrat dig, ditt nöt,
„att pimpla rödvin hela natten;
„nu är din hjärna ljum och blöt;
„du drack burgundern liksom vatten.“

„— Ursäkta,“ svarte narren het,
„jag druckit mer än nog; men, herre,
„fast jag är full, mitt hufvud vet,
„att ej det vatten var, dess värre!“

Men hertigen ger tecken blott
ifrån sin snidvärksstol åt vakten,
och ned till källarn i hans slott
den arme saten förs till slakten.

Af trappsteg hundra tjuguett
han hunnit räkna under färden;
här fins ej utväg till reträtt,
nu skall han skiljas hän ur världen.

Förgäfves gråter han och ber;
han endast hån och hårdhet möter;
han bödelsyxan glimma ser,
där mästerman sin slipsten sköter.

Nu knytes för hans blick en duk,
nu skall han ända sina öden;
af vinet yr, af skrämsel sjuk,
förutan bikt han går till döden.

— De skrälla högt, de skumma hvalf,
när bödelns höjda yxa faller
mot skinnet af en nyflådd kalf,
som hänger uti portens galler.

Blod sprutar öfver narrens hals;
han känner, hur dess flöden hetta; —
hvad nu? — den stackarn rörs ej alls! . . . .
han sjunker samman . . . hvad är detta? . . . .

— „Min stackars, stackars, stackars vän!"
— så ropte fursten, — „död af fasa!" —
och grät, som högtuppsatte män,
när de förglömt sin rätt att rasa.

— Då springer narren upp igen,
drar mästermannen i karpusen
och skriker: „Filip, gode vän,
„ro hit med dina hundratusen!"

NYARE BÖCKER OM KONST OCH SKALDER.

AF JOHANNES ÖHQUIST.

EVERT WRANGEL: ESTETISKA STUDIER. OSCAR LEVERTIN: DIKTARE OCH DRÖMMARE.

Hvar och en af oss har någon gång vandrat omkring i de stora museerna, dessa andens kalla och högtidliga mausoleer, där förgångna tiders hjärtestormar och tankestrider i katalogiserad nummerföljd hänga och stå bredvid hvarandra utan annat sammanhang sins emellan än alfabetets eller det yttre formatets. Ingenting kan värka mera stämningsfattigt, mera dödande än dylika rum. Man kommer för att söka upphöjelse och andakt och blir i stället afkyld och desillusionerad. Men det är icke endast den förkrossande mängden, som gör dylika konstsamlingar onjutbara; den värkar endast tröttande. Hvad som först stänger för oss portarna till konstens innersta, hvad som omöjliggör all konstnjutning i dess djupaste mening är det andefattiga och barbariska sätt, på hvilket konstens alster bjudas oss här. De stå framför oss som stumma främmande människor, hvilkas visitkort vi hålla i handen; vi se den hemlighetsfulla glansen i deras ögon och det fina leendet kring deras mun, men ingen varm handtryckning, intet vänligt ord bygger en bro öfver den afgrund, som skiljer oss från dem. Vi känna oss som törstande vandrare, som förgäfves vänta på att en Mosestaf slår den springande källan ur berget.

Det fins böcker som påminna om dylika trots alla hopade skatter fattiga gallerier. De innehålla multa, icke multum. Man vandrar från sida till sida som från sal till sal. Ögat blir trött, men själen törstar och längtar förgäfves. Ingenstädes flammar en ljusare eld som värmer, från intet håll höres den ljufva

sonora klangen i en lefvande röst, som kommer en att plötsligt spritta till: en människa!

På en sådan sorglig museivandring har jag måst tänka, då jag läste *Evert Wrangels* bok „*Estetiska studier*“. Jag vill säga det genast: det är en flitig och antagligen äfven en tillförlitlig bok, men jag har sällan sett trykta blad, som i så påfallande grad bära obegåfningens och den durabla medelmåttans stigma. Ett tjog estetiska system och öfver ett halft hundrade (om icke mer) estetiska specialarbeten ger W. in nuce, med andra ord, hela den tyska estetiken, början de från Fr. Th. Vischer och Köslin ända till Lipps, Volkelt och Wölfflin. Historiken är måhända fullständig och korrekt, men den lämnar efter sig samma intryck som en hastig vandring genom ett mynt- och kopparstickkabinett. I vitrinerna ligger dödt material; men hvilket lif kunde icke en skicklig hand framtrolla ur dem!

Den senare delen af W:s bok innehåller hans egna estetiska undersökningar och literaturhistoriska essay'er. Men äfven här möter oss samma brist på förmåga att skilja det väsentliga från det oväsentliga, att förläna lif åt det skildrade föremålet, samma från tyska professorer hämtade böjelse för blodlösa abstraktioner, föga upplysande paralleler och schematiska inregistreringar efter färdiga schabloner och begrepp. Vill man inse hela W:s oförmåga att i estetiska undersökningar ge ett lefvande, värkligt främjande och fruktbart omdöme, behöfver man blott jämföra hans uppsats om Böcklin med den om samma ämne i Levertins bok. Det är en tröttande väg, till hvilken W. tvingar oss i sin bok. Och då vi anländt till sista sidan äro vi lika glada som då vi ur ett europeiskt konstgalleris tjugo salar träda ut i den fria luften. I hans bok saknas t. o. m. de stilla och ljufva altare, som finnas i hvarje museum och till hvilka de få troende, som icke drifvas dit af nyfikenhet eller filiströst bildningsbegär utan af längtan och kärlek, ständigt återvända.

Men jämte dessa reglementerade offentliga konstgallerier fins det små, slutna och intima samlingar, så underbart vackra och rika som skattkamrar hos en sagokung. Vi behöfva endast skrida öfver deras tröskel för att känna att vi befinna oss i en ny och rikare värld. Vi vandra genom små stämningsfulla rum med mjuka, tysta vrår, öfver hvilka skymningen breder sig, och genom höga luftiga gemak, hvilka lik gotiska katedraler hvälfva sig i mystiskt dunkel. I nischer och på konsoler, på väggar och simsvärk drömma skatter af mildt skimrande marmor eller lysande färger, alt, äfven det minsta, står i riktig belysning och lämplig omgifning, och med ängslig omsorg är alt aflägsnadt, som kunde bringa en falsk ton i stämningen. Det är de få och sällsynta utkorade, som bygga dessa skattkamrar. De äro icke blott andens miljonärer, som med frikostig hand strö ur sitt ymnighetshorn, de äro tillika andens epikureer, som aldrig bli mätta vid tankens sötma och aldrig tröttna att visa oss sina sällsynta och kostliga fynd.

Oscar Levertin är en sådan andens epikuré och hans senaste bok „Diktare och drömmare“ en den vackraste och dyrbaraste skattkammare en andlig fin-

smakare någonsin sammanbragt.*) Levertin vidlåder ingenting af en lärd museumdirektör; han är alltid den habile och älskvärde husvärd, som med lika mycket galanteri som kärlek till sak för oss omkring som ciceron och tolk. När han drar en historisk parallel, eller tillåter sig lyxen af ett citat, sker det nästan nödtvunget, emedan de tränga sig på honom. Hans stora beläsenhet och lifserfarenhet äro en rikedom, med hvilken det lika litet faller honom in att skryta som en kung med det guld han tillfälligtvis har på sig.

Man tänker ofrivilligt på den tyska språkkonstnären Hermann Bahr, då man läser Levertin. Det är samma andens gourmandise och samma lust och virtuositet att fånga den egendomliga doft och blomma, som förlänar ett konstvärk eller en personlighet dess lefvande och oförgängliga behag. Men Bahr är lättare, mera själfsvåldig, om man så vill mera fräck. Han bär icke Levertins praktfulla, ibland något tunga och skramlande skrud och han har intet af den patos som hos Levertin alltid — om ock stundom knapt hörbart — klingar med som grundackord och förlänar åt hans färg ett djup och en glans som värka bedårande. Och han är mera nykter, ironisk och skeptisk, han saknar den hänförelsens gnista, som glöder i Levertins skönhetsdruckna blick. Då Bahr för oss genom sina kritiska bildergallerier, tycker han om att kommentera dem med spetsiga, spirituella och parodoxa aperçyer. Han njuter af alt äkta med fin kännarblick, men i hans inre dallrar ingen sträng med, han må vara än så rörd. Med helt andra känslor vandrar Levertin förbi bilderna i sitt museum. Man kunde tro att han hvarje gång bereder sig genom späkning och bön, innan han beträder denna hälgedom; så högtidlig är hans gång, så medlidande hans blick och så inträngande djup rösten som kallar oss till templet. Och vi känna oss mera upphöjda och allvarligt stämda i de Levertinska palatsens praktfulla, ekande hvalfgångar än i Bahrs graciösa paviljonger. Vi känna oss mera mottagliga för sublima tankar och hälgdagskänslor. Vi lyssna till hans röst snarare med andakt än med kritik. Det stöter oss icke, om vår ciceron under inspirationens rus stundom griper en ton för högt, eller om en gest engång råkar falla utöfver den beherskade elegansens hårfina gräns, vi veta endast att vi vaggas och glida på de mäktigt och ståtligt framrullande vågorna af en stark känsla och ett förtjusande vackert språk. Och om han ock visar de skilda styckena i sin samling i olika belysning, dränker det ena i flammande rödt, medan ett annat ligger i en kyligare blå dager, så vilja vi icke tvista därom och påbörda honom orättvisa. Ty han söker aldrig dölja sanningen, han visar den endast i den skiftande belysningen af sitt eget temperament. Man kunde möjligen önska se ett och annat stycke i hans senaste bok bedömdt från en annan synvinkel och i en annan belysning, men man är icke desto mindre tacksam för de väckelser som öfvertygelsens all-

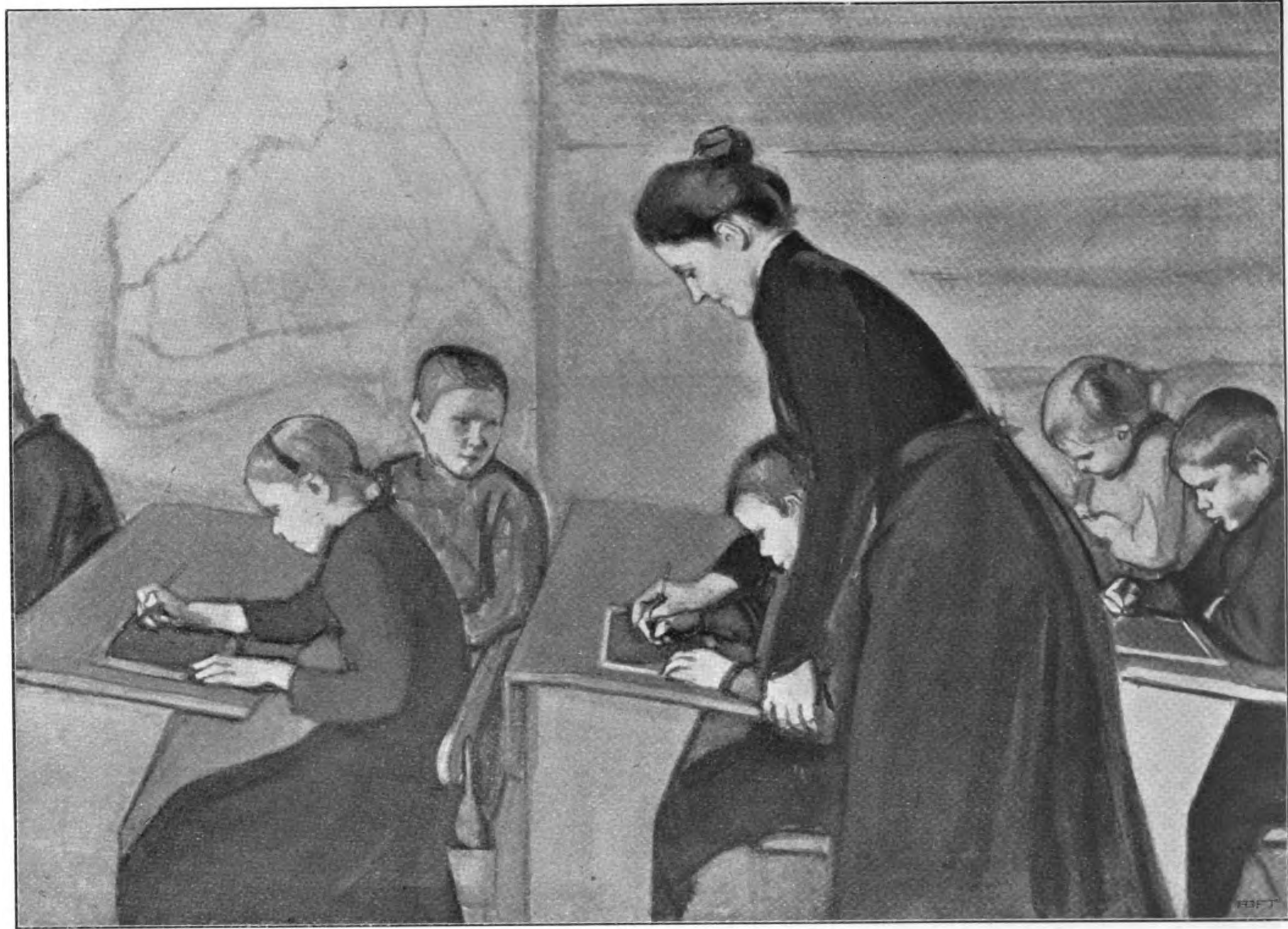
*) Det är en utsökt samling byster och profiler från vidt skilda tider och länder: Lucrez, Dante, Memling, Nietzsche, Böcklin, Klinger, Musset, George Sand, Renan, Goncourt, Huysmans, Rydberg, Snoilsky, Strindberg, Heidenstam.

var, föredragets glans och värme och framför alt en fast och starkt utpräglad personlighets inspirerade flykt framkalla inom oss. Och då man upprepade gånger genomvandrat hans galleri — sådana böcker läser man icke en gång — då känner man sig rikare och friare och gladare, man går förtröstansfullt till sitt eget anspråkslösa värf och ser den gråa hvardagen förskönas af guldet från en aldrig nedgående sol.

STUDIE. TECKNING AF AXEL GALLÉN.

MAGNUS ENCKEL: FOLKSKOLA.

DEKORATIV PANNÅ FÖR FINSKA PAVILJONGEN VID VÄRLDSUTSTÄLLNINGEN I PARIS.

MÅNENS ANLETE I NY BELYSNING.

AF WILHELM RAMSAY.

Utseendet af månens yta, teorier om dess bildning och vilkoren för naturkrafternas spel på densamma höra till ett kapitel af den fysiska astronomin, som framkallat ingående undersökningar och varit föremål för allmänhetens ständiga intresse. Allt sedan kikare uppfunnos, har man försökt genom teckningar och kartor återgifva detaljerna uti konfigurationen af jordens drabant. Talrika publikationer däraf hafva sett dagen, hvar och en uppgjord med begagnande af sin tids modernaste förbättringar af de teleskopiska instrumenten. Granskar man dessa månkartor närmare, finner man emellertid, att de trots den stora möda observatörer och tecknare nedlagt på ett troget återgifvande af det sedda, icke endast i enskildheter utan och i de stora dragen visa betydande afvikelser. Detta kan icke bero på växlingar i den undersökta himlakroppens utseende, ty medan den glödande solen erbjuder oss skådespelet af oafbrutna förändringar, har månens kalla anlete sedan långa tider tillbaka bibehållit samma stelnade drag. Olikheterna hos de äldre afbildningarna af månens yta bero af flere oundvikliga omständigheter, som värka störande på iakttagaren, samt äfven af dennes subjektiva tolkning af det han ser. Man har därför kommit på den tanken att ersätta observatörens tröttnande öga med fotografiapparatens känsliga och fullkomligt troget afbildande plåtar. Försöken i den vägen hafva krönts med mycken

framgång, och för närvarande utgifvas tvänne stora på sådant sätt åstadkomna månatlaser, af Lick-observatoriet i Kalifornien samt af Pariser-observatoriet. Ur den senare äro här nedan meddelade bilder återgifna.

Den fotografiska afbildningen af månens yta grundar sig på följande tillvägagående. Då denna himlakropp som kändt alltid vänder samma sida mot vår planet, och under de skilda skedena af sitt omlopp belyses olika af solen, förflyttas efterhand öfver hela ytan gränsen mellan ljus och mörker. I närheten af denna infalla solstrålarna med stor lutning, i följd hvaraf skuggor och dagar låta reliefförhållandena framträda mycket skarpt. (Fig. 1). Det är detta gränsgebiet som fotograferas. I Paris sker det med ett instrument som gifver afbildningar i den i fig. 1 framstälda storleken. Sedan förstoras på fotografisk väg särskilda partier af de direkt tagna bilderna och utgöra den egentliga månatlasen. Figur 2—5 återgifva karaktäristiska enskildheter af dessa kartor i större skala.

Denna atlas visar oss följande allmänna drag af månytans struktur. De på månen redan för blotta ögat framträdande större fläckarna af grå färgton — de s. k. *hafven* — synas på fotografierna såsom mörka jämna ytor eller slätter. De flesta af dem sammanhänga med hvarandra, medan andra afskiljas genom bärglandskap, hvilka höja sig ända till 6000 m öfver omgifvande haf. (Fig. 2). Deras höjd är beräknad af längden på bärgtopparnas skuggor.

De ljusa partierna af månens yta intagas af högländer, och där finna vi i ofantliga massor de för jordens drabant så karaktäristiska *ringbärgen*. Sådana utgöras af en nästan cirkelrund vall, som kan höja sig ända till 3000—4000 m öfver den innanför densamma belägna slätten. Deras storlek växlar betydligt, från de s. k. vallslätterna med 75—275 km genomskärning till de mindre kratrarna med 1—20 km diameter. Dessa sistnämda äro mycket regelbundna samt ega en brant inåtstupande vägg. Deras botten ligger lägre än marken omkring kratern.

Bland säregna drag i månens anlete böra vidare framhållas de s. k. *strålarna,* hvita strimmor, hvilka utgå från vissa kratrar och uppnå ända till flere hundra kilometers längd (fig. 5) samt de s. k. *rännorna,* små fåror och sprickor, som genomkorsa såväl höjder som slätter (fig 4).

Liksom geologen i jordskorpans nuvarande beskaffenhet spårar dess utvecklingshistoria, så söker „selenologen" (selenos = månen) gifva en förklaring till det säregna tillståndet på månens yta. Studiet däraf grundar sig till större delen på erfarenheter från geologins område, men eger i sin tur en mycket stor betydelse för det rätta förståendet af vissa kapitel af historien om vår planet. Låt oss därför närmare granska några af selenologins hypoteser!

Såsom kändt saknar månen såväl flytande höljen som atmosfär. I full öfverensstämmelse därmed står den fasta ytans topografi. Vi se där icke några fördjupningar, inskärningar, dal- eller bärgformer, som skulle påminna om dem, som äro vanligast på jordytan och uppkomma genom de rinnande vattnens erosion; „rännorna" på månens yta äro sprickor

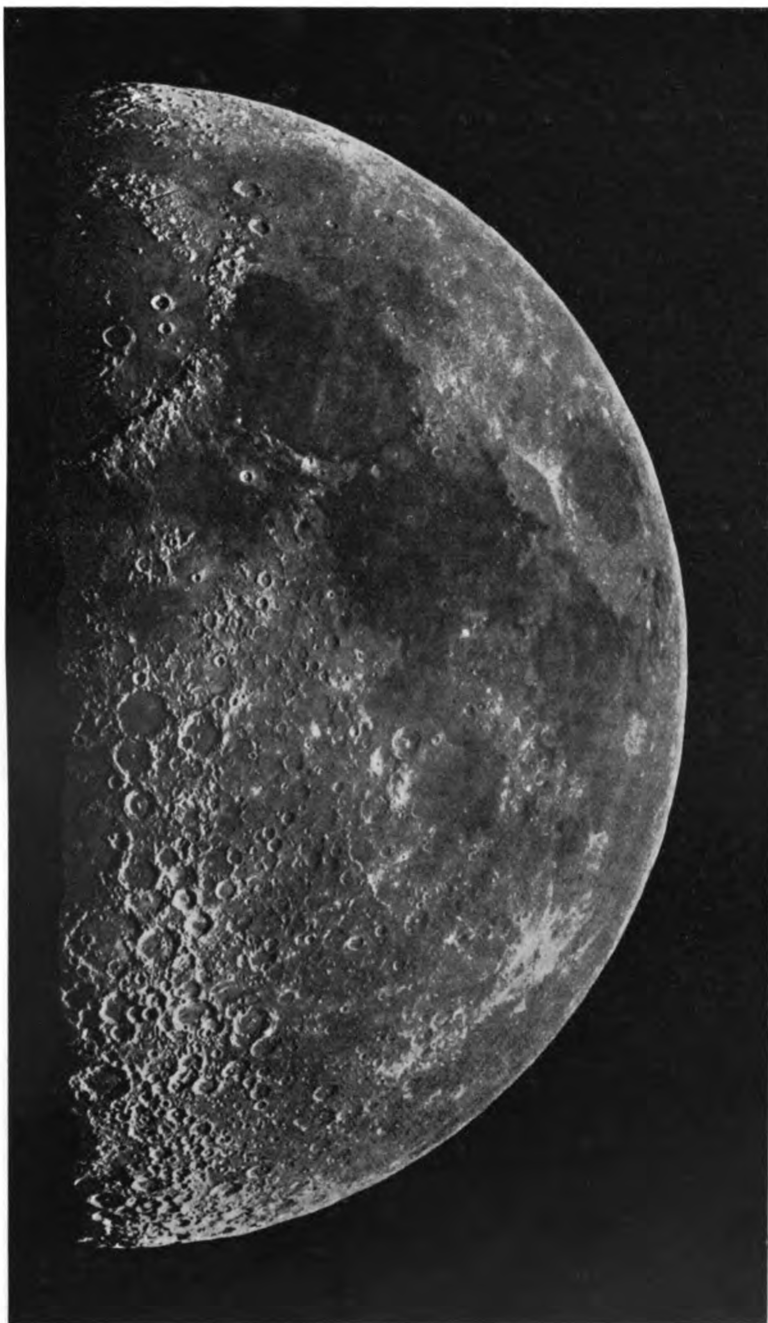

FIG. 1. MÅNEN I FÖRSTA KVARTERET.
(MÅNENS ÖSTRA HÄLFT).

FIG. 2. DETALJ AF MÅNENS YTA: „ALPERNA".

af helt annat ursprung. Ej häller finnas några bildningar motsvarande de lagrade bärgarterna på jordytan, då ju utan atmosfär ingen förvittring kan ega rum, samt de för sedimentbildning nödiga floderna och hafven icke finnas. „Hafven" på månens yta äro nämligen större slätter af mörkare färg; enligt bestämningar af professor Landerer polariseras det från deras yta reflekterade solljuset med samma vinkel som på den kiselsyrerika glasiga vulkaniska bärgarten vitrofyr. Det är följaktligen högst sannolikt, att månen ytterst omgifves just af sådana bärgarter.

Frånvaron af haf och sedimentära bärgartslager äro också orsaken till att vi på månen icke återfinna några företeelser som kunna jämföras med de af veckade lager bildade bärgskedjorna på jorden.

Det för geologins studium intressanta uti månytans struktur besticker sig just i den fullständiga frånvaron af alla företeelser, som på jorden äro ett resultat af de yttre s. k. atmosfäriska krafterna, i det endast inre s. k. vulkaniska krafter medvärkat till daningen af den säregna topografin. Beskaffenheten af månens yta erbjuder ett tillfälle att studera de rena vulkaniska fenomenen, sådana de utveckla sig oberoende af de betydelsefulla inflytanden, som atmosfär och sedimentformationer utöfvat på jordens eruptiva förhållanden. Därpå bero ock de stora olikheter, som jämte många öfverensstämmelser finnas mellan vulkanerna på jorden och dess drabant.

Enligt den framställning af månens historia, som lämnats af Loewy och Puiseux, utgifvare af Pariser-observatoriets månatlas, samt af geologen prof. Suess i Wien, har denna himlakropps yta genomgått följande utvecklingsskeden. De nämda forskarena utgå från antagandet, att månen engång varit glödhet och smältflytande. Småningom afkyldes den så mycket, att stelnade slaggskorpor uppstodo på dess yta, och emedan jordens attraktion åstadkom mycket starka ebb- och flodrörelser i den för öfrigt smältflytande massan, drefvos de kringsimmande slaggpartierna mot hvarandra, tornade upp sig och skötos öfver hvarandra. Efterhand tillväxte de emellertid i utsträckning och tjocklek, så att månen slutligen helt och hållet omgafs af ett stelnadt hölje. Men äfven på detta utöfvade ebb- och flodvågen i den inre glödflytande massan starkt inflytande. Det brast i följd däraf sönder på flere ställen, sprickor uppstodo, ny lava framkvällde på dessa och öfversvämmade vidsträckta områden af ytan.

Man är berättigad att tillskrifva jordens attraktion på månen ofvannämda stora betydelse. Ty då redan månen, hvars massa är en åttiondedel af jordens, kan åstadkomma ebb- och flodvåg i våra haf, huru mycket större måste då icke resultatet af jordens attraktion på månen hafva varit? Det är utan tvifvel den uti dess smältflytande inre framkallade ebb- och flodvågens friktion mot det fasta skalet som i tiden upphäft månens rotation, så att denna nu alltid vänder samma sida mot jorden.

I början var månens fasta hölje icke lika tjockt på alla ställen, och temperaturen under densamma var icke likformig. Ny uppsmältning kunde ega rum på vissa punkter, från hvilka den utbredde sig ända till flere hundra kilometer likformigt

åt alla sidor, så att smälthärdarne fingo nästan cirkelrund omkrets. När deras stelnande vidtog vid ränderna, drefvos de förstbildade slaggmassorna upp till de vilda formationer, hvilka nu vallformigt omgifva de stora, senare stelnade lavaslätterna. Sådana slaggvallar af tusentals meters höjd äro t. ex. Apenninerna, Alperna (fig. 2) och andra bärg kring det nästan cirkelrunda „hafvet“ Mare Imbricum.

När månens skorpa blifvit ännu mäktigare, kunde härdarna för ny uppsmältning icke längre antaga ett så stort omfång. Då uppstodo vallslätterna eller de största ringbärgen (fig. 3), hvilka sedan med aftagande dimensioner bilda öfvergången till de otaliga egentliga kratrarna, och lavakonerna, som beteckna det sista, men mycket intensiva stadiet af vulkanisk värksamhet på månens yta. Det är dessa mindre månvulkaner, som visa likhet med vissa grupper af utslocknade vulkaner på jorden, t. ex. med dem på de flegräiska fälten vid Neapel.

För att förklara den storartade eruptiva värksamhet, hvarmed månens stelnande afslutats, har man tagit en på iakttagelser vid jordens eldsprutande bärg byggd hypotes till hjälp. Sedan långa tider var det bekant, att vattenånga och gaser spelade en framstående roll vid vulkaniska utbrott, och många skarpsinniga försök hafva gjorts att förklara, huru hafsvatten eller grundvatten trängde in till de underjordiska lavahärdarna och framkallade eruptionerna. Sedan man emellertid lärt känna många metallers och äfven glasets förmåga att i smältflytande tillstånd i sig upptaga stora mängder af gaser, hvilka vid stelnandet afgifvas, ofta mycket våldsamt, är det vida enklare och naturligare att förutsätta att de gaser, nämligen vattenånga, kolsyra, klor- och svafvelföreningar m. m., som utströmma vid de eldsprutande bärgen, varit absorberade i de smältflytande massorna i jordens inre. Deras utstötande i samband med eruptionerna, är endast en följd af planetens stelnande. I öfverensstämmelse med denna teori antager man, att månens smältflytande massor också innehöllo stora mängder af gaser, hvilka sedermera vid himlakroppens stelnande utdrefvos och gåfvo anledning till de talrika eruptionerna med åtföljande bildning af kratrar och lavakoner. Att vulkanerna på månen äro så många gånger större än jordens, eger sannolikt sin grund däri, att tyngdkraften där är mycket ringa, och att de afgående gasernas expansion således kunde medföra kraftigare värkan än på jorden, där dessutom de sedimentära bärgartslagren lagt stora hinder i vägen för vulkanismens fria utveckling.

De under beteckningen strålar kända hvita strimmor, som utgå från vissa kratrar (fig. 5) anse Loewy och Puiseux vara utkastad vulkanisk aska, och dess kringspridande, hvilket ej kan ske utan vindar, skulle vara ett bevis för att en om ock tunn atmosfär funnits på månen. Ofvan antydda hypotes om orsakerna till de vulkaniska utbrotten leder ju också till antagandet, att gaser en tid utbredt sig därstädes, sannolikt dock endast öfvergående, ty månens ringa attraktionskraft förmår icke kvarhålla dem.

Geologen Suess anser att strålarna ega ett annat ursprung. De motsvara „fumarolerna“ vid jordens vulkaner, och

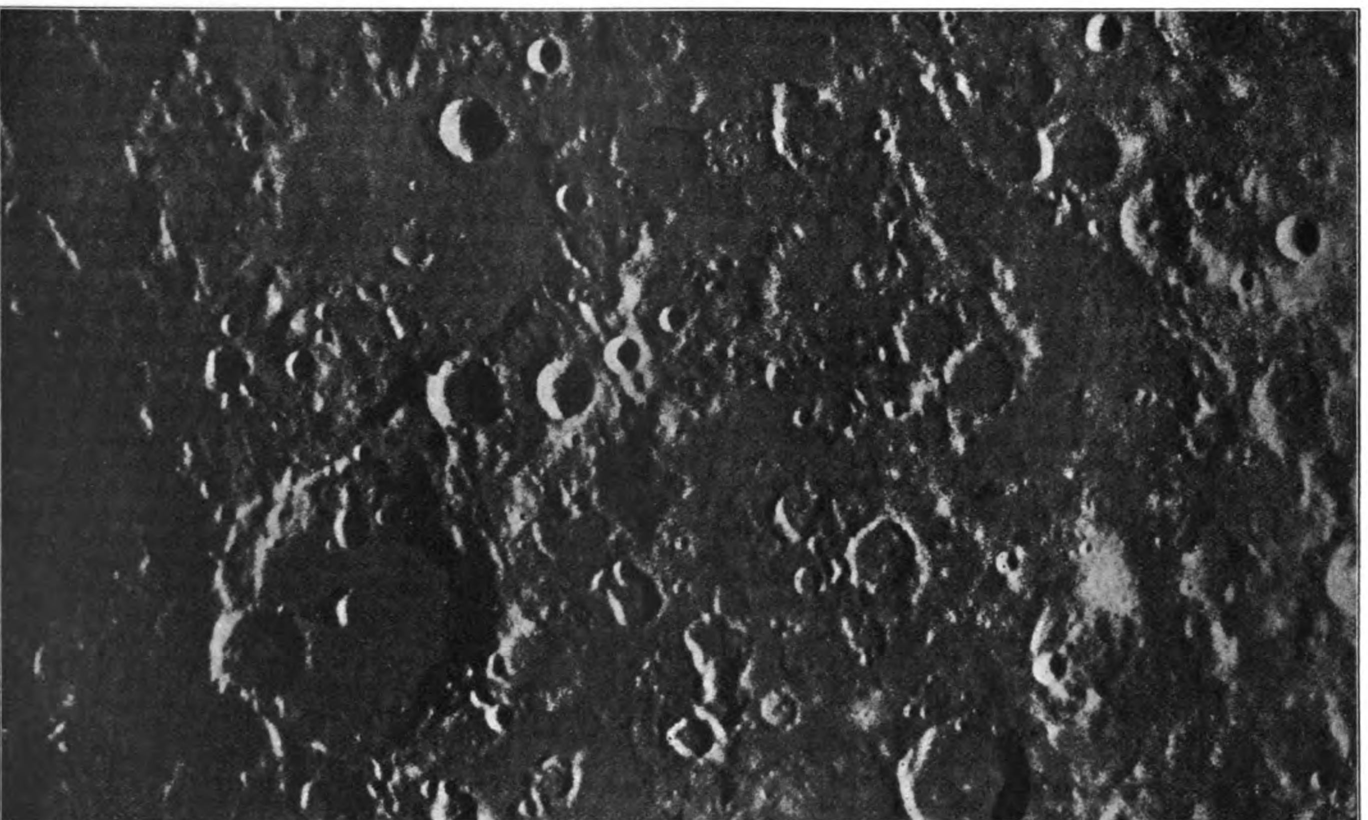

FIG. 3. DETALJ AF MÅNENS YTA: „ALBATEGNIUS“ OCH ANDRA VALLSLÄTTER, RINGBÄRG OCH KRATRAR.

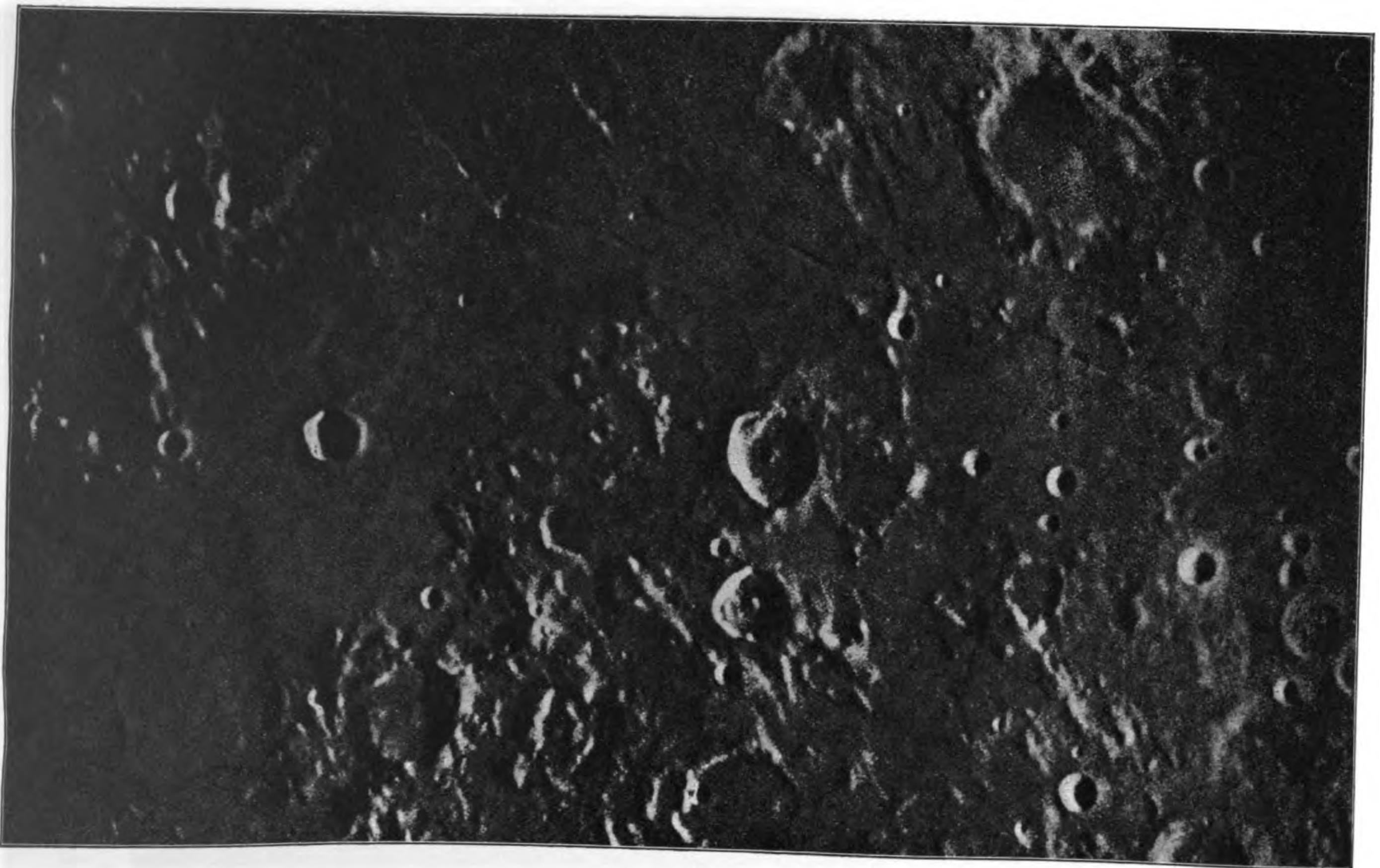

FIG. 4. DETALJ AF MÅNENS YTA, VISANDE S. K. „RÄNNOR“.

FIG. 5. MÅNKRATRARNA „COPERNICUS“ (DE STÖRSTA PÅ BILDEN) OCH “KEPLER“ (TILL HÖGER) OMGIFNA AF S. K. STRÅLAR.

hafva uppkommit därigenom, att på radielt löpande sprickor vid kratrarna framströmmat gaser, som afsatt hvita sublimationsprodukter, såsom borsyra, alun m. m.

Emedan månglobеn är mycket mindre än jordgloben, så har den naturligtvis tidigare förlorat sitt värme. Därför hafva de vulkaniska fenomenen, som kunna ega rum endast så länge himlakroppens inre temperatur öfverstiger bärgarternas smältpunkt, upphört för länge sedan på jordens drabant, medan de här ännu äro i full aktivitet. Men det är icke afgjordt, att fullständig hvila redan inträdt på månen. Enligt Loewy och Puiseux kan i dess djupare inre ännu en högre temperatur råda. Men får därför kanske ännu se nya „strålar" bildas på dess yta, eller nya sprickor („rännor") uppstå på grund af globens sammandragning vid den ännu pågående afkylningen. Vi kunna hoppas, att jämförelser af de nu gjorda fotografiska månatlaserna med framtida iakttagelser skola gifva upplysningar i detta afseende.

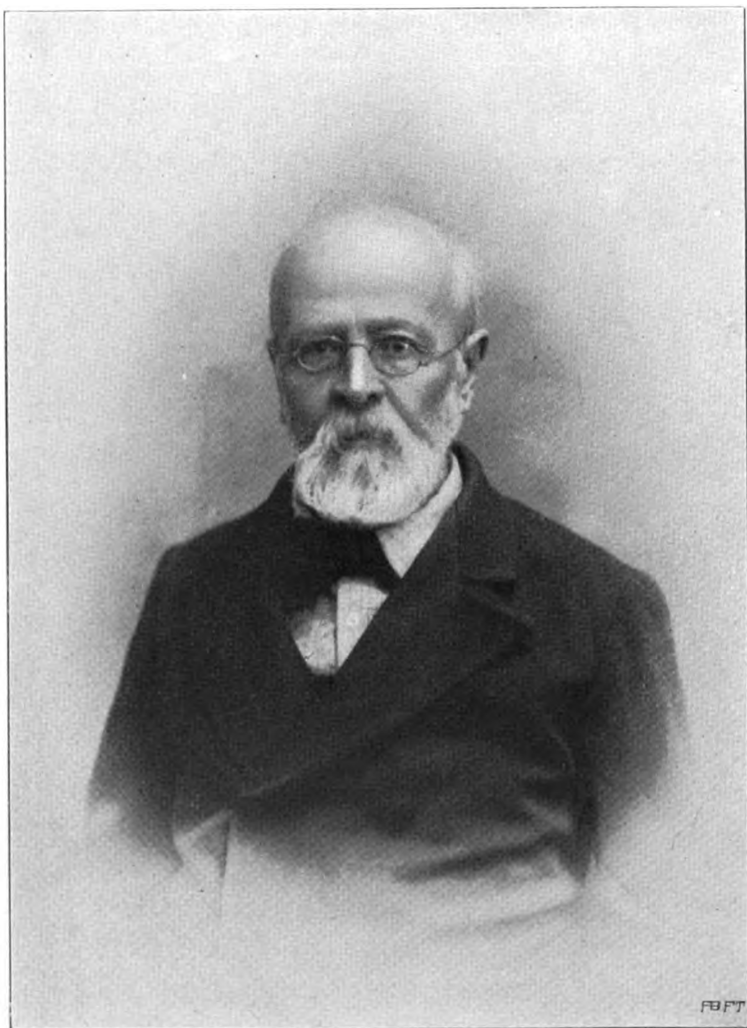

UR „LA BONNE CHANSON“
AF PAUL VERLAINE
ÖFVERSATT AF
BERTA EDELFELT

Det skall då ske en vårdag ljus och skär.
Min lyckas vittne blir den klara solen,
Som strör sitt glitterguld på sidenkjolen
Och på din skönhet, som jag håller kär.

Den höga himlen, lik ett tält i blått,
Skall spännas darrande i djupa våder
Kring pannans matta hvithet, som förråder,
Att all vår längtan sin fullbordan nått.

Och sen, när aftonvindens milda drag
Skall fladdra smekande uti din slöja,
Då skola själfva himlens stjärnor böja
Sig vänligt till oss på vår bröllopsdag.

EMIL v. QVANTEN.

SCENER UR EDDAN.

AF E. VON QVANTEN.

I.*

KORPAGALDER.

I Jotunheim. Molntung, gråkall himmel. Ödslig hed, bevuxen med ljung och småskog. Rundt omkring upptornade fjäll med isjöklar och snövidder. Under en skyhög ask på heden sitter Sigurd. Han har dödat Fåfne och håller på att öfver en eld steka hans hjärta. Bredvid ligger Fåfnes jättedrakkropp utsträckt, och hans skräckhjälm. Längre borta hvilar i ljungen Regin, Fåfnes broder. På afstånd betar Grane, Sigurds häst. Odins korpar, Hugin och Munin, sitta i asken. En valkyrieskara genombryter molnen och sväfvar genom luften långsamt öfver heden.

GHOR AF VALKYRIOR.

Fordom fången Odin satt i
Kalla jättars hem och nöddes
Nidgäld ge åt Ymes ätter.
Då fick Andvare för honom
Dyra rikedomar afstå,
Världsklenoder, kostbarheter,
Dem han in i bärget samlat.
Skatten Reidmar ensam tog, och
Draps af Fåfne, far af sonen.
Fåfne fadersarfvet tog, och

* *Fången Odin satt.* Reidmar hette en jätte, som hade tre söner: Fåfne, Utter och Regin. Odin, Höne och Loke kommo en dag till en fors, vid hvars brädd Utter satt i utterhamn och åt på en lax. De slogo ihjäl Utter, flådde honom och kommo med skinnet till Reidmar, som igenkände sonens hamn, fängslade gudarne och ålade dem att i bot fylla skinnet med guld och äfven hölja det utanpå med guld. Odin sände Loke att anskaffa guldet, medan han själf och Höne

Sveks af Regin, bror af broder;
Sigurd, Sigurd, tag i akt dig!
Den, som gudars hufvudlösen
Vinna vågar, hotar fara.

Rösterna förklinga småningom och valkyriorna försvinna i fjärran. Sigurd lyssnar tyst till sången under det han vänder hjärtat öfver elden.

HUGIN, sakta.

Ser du?

MUNIN, likaså.

Regin? Ja.

HUGIN.

Ur riset
Örat sticker fram.

sutto kvar fångna. — *Andvare.* Loke lånade Rams nät och fångade därmed en gädda, som var dvärgen Andvare, och tvang denne att utlämna alla sina skatter. Blott en ring ville Andvare behålla, men äfven denna tog Loke. Då uttalade Andvare öfver skatten och ringen den förbannelse, att de skulle vara till fördärf åt alla sina egare. När Odin fylt Utterskinnet och utanpå höljt det med guldet, sågs ett enda hårstrå bart. Men Reidmar bjöd gudarne betäcka äfven detta med guld. Då tog Odin fram Andvares sista ring och höljde därmed hårstrået. — *Hundings hårde söner.* Konung Hunding hade i ett fältslag dödat konung Sigmund, Sigurds fader.— *Hjördis.* Sigurds moder. *Fåfnes lifsnerv:* hans hjärta. — *Draken på gnitahed.* Reidmars son och Regins broder Fåfne, som dödat sin fader, hade ensam bemäktigat sig Andvareskatten och bevakade den i drakehamn. *Själf i segern andel har jag.* Regin hade fört Sigurd till Gnitaheden och uppmanat honom att döda Fåfne. — *Själf åt dig jag svärdet hvässte.* Då Sigmund kämpade mot Hunding, brast hans svärd itu mot Odins spjut. Döende bad Sigmund Hjördis gömma stumparne och af dem smidde sedan den konstfärdige Regin åt Sigurd svärdet Gram, som var så hvasst att det klöf en ulltott, som af vattnets ström fördes mot dess egg. — *Skatten Odin tog* etc. Här har jag ihopbundit gudasagan och hjältesagan.

MUNIN.

Och lömska
Ögat blänker.

HUGIN.

Munnen vattnas.

MUNIN.

Nu han blundar.

HUGIN.

Drömmer ren sig
Skatten äga.

MUNIN.

Passom på då!

HUGIN, sakta till Sigurd.

Sigurd!

MUNIN, likaså.

Sigurd!

SIGURD.

Talar asken?

HUGIN.

Gif oss hjärtat!

MUNIN.

Gif oss hjärtat!

SIGURD.

Mat åt valens vänner ger jag
Nog tillräckligt, när jag Hundings
Bålde söner slår till hämd för
Sigmunds död och Hjördis klagan.

Tar med fingret på hjärtat för att känna efter om det är fullstekt.

Flottig fradgar Fåfnes lifsnerv,
Färdig snart är Regins gamman.

HUGIN.

Gif oss hjärtat!

MUNIN.

Gif oss hjärtat!

SIGURD.

Så det aftaldt är, att mina
Fåfnes skatter varda skola,
Men att Regin tillhör hjärtat,
Som från spettet han vill spisa.

HUGIN.

Tag i akt dig!

MUNIN.

Du har svikits.

SIGURD.

Mig var Regin fosterfader
Sen min barndom. Han mig ledde
Hit till bragd och rikedomar.

MUNIN.

Fornvis är Völsungs ättling.

HUGIN.

Framsynt är ej Fåfnesbane.

MUNIN.

Ej du känner den dig fostrat.

HUGIN.

Ej det öde dig han ärnar.

MUNIN.

Hör oss, Sigurd!

HUGIN.

Hör oss, hjälte!

MUNIN.

Natt det var i borgen, furste,
Plötsligt svärd och sköldar klungo
När du föddes, sänd af gudar.
Trädde då till dig de trenne
Helga nornor, redde mäktigt
Dina framtidsödens trådar.
Två dem gyllne spunno, fäste
Dem inunder månens sal och
Bjödo dem att evigt hålla.

SIGURD, lyfter spettet från elden.

Stekt är hjärtat.

HUGIN.

Första nornan
Kvad: Bland hjältar skall du Sigurd,
Ofvan mullen ypperst varda.
Ty allena du skall döda
Draken, som i skräckhjälm rufvar
Gudars guld och etter blåser.
Döna skola landen alla
Af dit ryktes röst så länge
Världen varar.

SIGURD.

Regin komme!

MUNIN.

Andra nornan kvad: På höga
Hindarfjället sofver, klädd i
Stålblå brynja, Odins dotter.
Vafurlågor henne vakta.
Lågan upp mot himlen slår, och
Haf och jord och himmel gifva
Återsken. Dit skall du, Sigurd,
Rida och den fagra väcka,
Bjuda Fåfnes skatt, att huld mot
Dig hon varder.

HUGIN.

Men den tredje
Nornan, Sigurd, spann helt tyst en
Olyckstråd och fäste nederst
Den hos Hel. Tag dig till vara.
Regin bjöd dig Fåfne dräpa,
Altför feg att själf det våga.
Nu han tänker äfven svika
Dig, när kraft och mod han äta
Fått af egen broders hjärta,
Som dig själf han steka låtit.

MUNIN, hastigt.

Regin vaknat!

HUGIN.

Regin nalkas.

Det prasslar i ljungen, snåren böjas åt sidan och emellan grenarne späjar försiktigt Regin. När han varseblifvit Fåfnes liflösa kropp, elden och det stekta hjärtat, stiger han fram till Sigurd.

SIGURD.

Död är Fåfne.

REGIN.

Hell dig, hjälte!

SIGURD.

Stekt är hjärtat.

REGIN.

Väl dig, furste!

SIGURD.

Väl, om värkligt väl du menar.

REGIN.

Själf i segern andel har jag.

SIGURD.

Du dig gömde, medan jag i
Fåfnes hjärtblod svärdet vätte.

REGIN.

Själf åt dig jag svärdet hvässte.

SIGURD.

Mod är större makt än svärdet.
Mod och trofast hjärta sämjas,
Men den feges håg är trolös.
Ovisst ofta är hvad oss i
Andras bröst blef länge buret;
Oklok man tror vänner vara
Dem som le och fagrast tala.

REGIN, misstänksamt.

Detta af dig själf ej tog du.

HUGIN, ropar från asken.

Sigurd!

MUNIN, likaså.

Sigurd!

HUGIN.

Hugg gråhårig
Niding ned!

MUNIN.

Til Hel låt båda
Brödren följas!

REGIN, varseblir korparne.

Valhalls budskap!
Nu har skatten jag förlorat.

SIGURD.

Nu har, Regin, själf du dömt dig.

Sigurd drager sitt svärd och ger banesår åt Regin, som faller och blir liggande bredvid Fåfne.

REGIN, döende.

Skatten Odin tog, och Balder
Föll för blinde broderns bågskott.
Skatten Loke tog, och bunden
Blef med egna sonens tarmar.
Skatten Reidmar tog, och jätten
Och hans hela hus föröddes.
Sigurd, Sigurd Fåfnesbane,
Hör mit ord! Låt guldet ligga,
Annars tur'n hos dig är inne!

SIGURD.

Godt är guld åt kämpar dela,
Godt att ha åt Hel som gåfva.
Ingen ödets domar undflyr.

HUGIN.

Gif oss hjärtat!

MUNIN.

Gif oss hjärtat!

Regin dör. Sigurd kastar hjärtat åt korparne, som försvinna. Därefter intränger Sigurd i Fåfnes boning, tager två kistor fulla med guld och klenodier, klöfjar med dem Granes bogar och rider bort öfver heden.

II.*

SIGURD OCH BRYNHILD.

Nu är det i fornsångerna förtaladt, att sedan Sigurd dräpt Fåfne och bemäktigat sig hans skatter, red han från Jotunheim och kom till morgonrodnans land, hvars beherskare är alfkonungen Delling. Där såg Sigurd ett högt fjäll. På fjället låg en borg, borgen kringrändes af vafurlågor och öfverst fladdrade ett stridsbanér. När Sigurd hunnit till fjällets fot, sprängde han uppför, så att stengrunden dånade, och stannade utanför borgen. Sigurd ropade att bli insläpt, men ingen svarade. Då red Sigurd genom elden och fann i borgasalen en man, som låg och sof med alla härvapnen på sig. Sigurd aflyfte hjälmen från hans hufvud och såg nu, att det var Brynhild. Gyllne lockar rullade ur hjälmen och flöto kring den sofvandes skuldror. Men brynjan satt fast som vore den hopgrodd med hullet. Sigurd uppskar med svärdet Gram brynjan uppifrån halsöppningen och ut genom båda ärmarne, hvarpå han tog den af henne.

Då vaknade Brynhild, satte sig upp och frågade:

Hvarifrån kom bullret, jag nyss hörde i sömnen? Hvad bet i brynjan och löste mig ur blåa bojorna? Hvem väckte kämpmön ur tunga dvalan?

Sigurd svarade:

Bullret, du hörde, kom från Granes hofvar, då jag sprängde uppför fjället. Gram, mitt svärd, skar sönder blåa brynjan. Sigmunds son, Sigurd, väckte dig ur långa dvalan.

Brynhild sporde:

Huru kom du genom elden?

Sigurd svarade:

Mitt mod och Sleipnes blod hjälpte mig.

Brynhild sade:

Det fins blott *en* hjälte i världen, som kunnat rida genom min eld. Det är han som dödat Fåfne.

Sigurd svarade:

Sigurd Fåfnesbane kallar man mig. Död är den gamle draken och skatten klöfjar Granes bogar.

Då uppstod Brynhild och kvad:

Hell dig, o Dag,
Och dina söner,
Hell dig, o Natt,
Och dina döttrar!
Med blida ögon
Oss bägge skåden!

Hell eder, Åsar,
Och er, Åsynjor!
Hell eder, sköna
Jord och himmel!
Kraft och seger
Skänken oss båda!

Nu satte sig Sigurd hos Brynhild och bad henne lära honom visdom, emedan hon kände tidender från alla världar.

Då talade Brynhild:

Skåda ut från min borg, o Sigurd, och låt dina blickar fritt flyga. Här närmast oss ser du morgonrodnadens rike, ur hvilket Dag med Sol åker upp för att bära fram ljuset. Du kan höra

* *Sleipnes blod.* Sigurds häst Grane härstammade från Odins häst Sleipne. — *Si här det bästa ljus* etc. Är en tillämpning af en gammal sång i indernas Rig-Veda.

väckelsesången, hvilken morgonrodnadens alfer som bäst uppstämma.

Sigurd hörde i detsamma klara röster klinga:

Si här det bästa ljus bland ljusen
kommer!
Ett brokigt försken födts och vidt sig
breder.
Sitt rum åt Sol har modern Natten
afstått
Och visat vägen, som hon vandra
bjudits.

I glans hon nalkas, jublets ledarinna.
Den strålande har öppnat rymdens
dörrar.
I rörelse hon alla världar sätter
Och väcker upp ur dvalan alla väsen.

Stån upp, stån upp! Si lifvets ande
kommer!
Det svarta mörkret viker. Solen kommer!
Årvakes ljusa man och Allsvins hofvar
I morgonrodnans portar glänsa redan.

När sången tystnat, fortsatte Brynhild:

Där uppe på midten af Sols väg tyckes dig se likasom en hoprullad sky. Men det är ulfjätten Sköll, som passar på Sol för att uppsluka henne. Då skyndar Sol ned till Västersalar, där hon emottages af aftonrodnadsfursten Billing och hans skaror, varnerne, som sträcka fram sina gyllene lansar för att skydda henne mot de gygjor och ulfjättar, hvilka störta fram ur Järnskogen, som hon måste förbitåga innan hon hinner till Billings hall.

Blicka nu omkring dig, Sigurd, uppåt och nedåt och åt alla sidor, och du skådar den stora Asken, i hvilken världarne hänga som mogna frukter. Högst uppe skimra Åsaheim, Vanaheim och Ljusalfheim, med sina gudaborgar, från hvika Bäfrast, den skimrande bron, stupar ned till de andra världarne. Vid brohufvudet vaktar Himdall på Gulltopps rygg och stöter i Gjallarhorn för hvarje gång rimtursarne framstorma eller enhärjarne draga upp till Odins blåa borg och Frejas gyllne sal. Rätt under Åsaheim sväfvar det härliga Midgård med Mannaheim, som Odin och hans bröder skapade i tidens morgon, då de själfva ännu voro unga. Men på ömsesidor om Midgård ligga gudavärldarnes och Mannaheims gemensamma fiendevärldar, Jotunheim och Svartalfheim. Du kan höra hit det vreda sorlet från jättar och dvärgar för att du har slagit Fåfne och eröfrat skatten. Sänk nu dina blickar, o Sigurd, ned i underjorden, och du ser Asken där utsträcka sina väldiga rötter till de tre världskällorna, Urds heliga lifskälla, Mimes vishetsbrunn och Hvergelmes bittra dödsvatten. Dit rider hvarje dag Odin i spetsen för åsarne för att hålla ting hos Urd och hennes systrar. Dit komma då de aflidnas skaror och vända sedan därifrån åt olika håll, en del till gudavärldarne, en annan till Helheim och en tredje till Niflheim, som ligger gent öfver Muspelheim, som är den nionde världen.

Ännu en ting, o Sigurd, vill jag visa dig. Om du blickar skarpt utmed synranden, upptäcker du skepnader, hvilka se ut som toppar af moln, hvilka uppsticka ur Storhafvet, som omgifver Midgård. Det är hufvudena på de jättemör, som hålla världskvarnen i

gång. De gå på hafvets botten och kringvrida kvarnstenarne, som mala Ymes kött till den mull, i hvilken asken skjuter sina rötter. När vattnet forsar i öfre kvarnstenens öga, uppstår ebb vid Midgårds stränder; när vattnet brusar upp från den undre kvarnstenen, uppkommer flod. Men vattnet är intet annat än Ymes blod. Om natten, när jättemörna äro sömntunga, går kvarnen torr, stenarna gnida mot hvarandra och oräkneliga gnistor spraka ur kvarnen. Det är stjärnorna, som blinka i världstaket. Då sänker sig Odin genom Askens grenar ned till Mimes brunn för att späja och lyssna. Han hör Balder tungt sucka hos Hel. Han hör Nidhugg gnaga på världsträdets rot, som hänger ned i Hvergelme. Han hör Loke skaka sina kedjor, Fenrisulfven tjuta och Midgårdsormen piska med stjärten sina sidor. Skall den stora striden snart begynna? Är stunden måhända redan inne? Han ser på botten i Mimes brunn sitt ena öga, som han satt i pant för världshemligheten. Skall han slutligen, själf döende, lyckas rädda sin son och grundlägga ett nytt gudavälde.

Sedan Brynhild sålunda begåfvat Sigurd med visdom, förlänte hon honom med hemlighetsfulla kraftiga runor, hämtade från väsendena och tingen, från åsar, alfer och vise vaner, från Gugnes spjutspets, Sols sköld och Allsvins hofvar. Brynhild lade runorna i ett horn fullt med mjöd, kredensade, bjöd Sigurd dricka och kvad:

Segerrunor dig jag räcker
Att du städs' i strid må segra.
Rista dem på svärdets fäste,
Dem kring blåa udden slinga.

Stormens runor dig jag skänker,
Att du bärgar dig på hafvet;
Bränn dem in på höga stäfven,
Etsa dem med eld i åran.

Dig jag ger målrunor, Sigurd,
Att du mäktigt mäla månde,
När i furstars lag du sitter
Eller håller ting med folken.

Heliga hugrunor, Sigurd,
Dig jag ger uti ditt hjärta,
Att i ädelmod och trohet
Främst du ibland alla vare.

Sigurd fattade Brynhilds hand tillika med mjödhornet, satte henne i sitt knä; kysste henne och sade:

Ingen kvinna fins fagrare född än du, och jag svär att dig vill jag ega, eller ingen annan.

Brynhild svarade:

Dig vill jag hälst ega, valde jag än bland alla män.

Och de stadfäste detta med eder. De öfverenskommo, att Sigurd skulle rida bort för att återbörda sin faders konungarike. Därefter skulle han återvända för att hemföra Brynhild. Brynhild utlade för honom den väg, han hade att följa. Den ledde förbi Gjukungarnes borg, som låg i närheten af aftonrodnans land. Där härskade drottning Grimhild med sina djärfve söner Gunnar kung och Högne kung och dottren Gudrun. Där skulle Sigurd rasta och ingå fostbrödraskap med Gjukesönerne.

När nu Sigurd skulle säga Brynhild farväl, tog han från Fåfnes skatter den ring, som kallades Andvarandut och satte honom på Brynhilds arm. Då öfverfölls Brynhild af en rysning.

Därefter sade hon:

Underliga, stora syner sväfva för mina blickar, o Sigurd!

Sigurd frågade:

Hvad är det du ser, o Brynhild?

Brynhild svarade:

Jag ser hvad jag minst kunnat ana och vänta. Jag ser dig, Sigurd, såsom man åt drottning Grimhilds dotter Gudrun, och mig själf såsom Gunnar Gjukesons drottning.

Sigurd sade:

Ser du någonting mer, o Brynhild?

Brynhild svarade:

Jag ser djupa försåt och väldiga strider, som stunda. Ingen skall få godt af det guld, Andvare egde.

Sigurd sporde:

Kan du se hvilka Sigurd Fåfnesbanes sista öden varda skola?

Brynhild svarade:

Du kommer att dö ung och svikas. Själf skall jag stå dig efter lifvet. Nu ser jag ingenting mera.

Sigurd sade:

Annat hade du förkunnat, om du annat skådat.

Då kastade sig Brynhild Sigurd om halsen och talade:

O, Sigurd, grymmare är att skiljas från dig än att sargas af svärd. Rid ej bort! Stanna hos mig! Här i min borg skola vi sälla vara. Genom mina vafurlågor intränger ingen och intet. Hit nå ej svek, ej sot, ej död, ej dagarnes och årenas växlingar. Här lefva vi i oföränderlig ungdoms fagra morgonrodnadsskimmer. Vi se i fjärran dagrar och skuggor och människors och jättars och gudars strider. Men vi taga ingen del i dem. De endast draga förbi oss som skiftande drömmar och spel, medan vi själfva skyddade njuta hvarandra. Så lefva vi ostörda här tills åldrarne utlöpa, Asken begynt vissna och makternas afton är inne.

Sigurd teg stilla en stund. Därpå svarade han:

Illa skulle det anstå mig, om jag af feghet flydde för ödet. Själf har du redan förkunnat mig min bana och utrustat mig med visdom och krafter.

När Sigurd så talat, åker Sol fram på himlavägen. Ljuset kringflyter världarne. Portarne i Valhall slås upp och enhärjarne tåga ut på Idavallen för att begynna dagens täflingar. En skara rimtursar stormar mot himlabron, men häjdas af Heimdall, som stöter i sitt horn. Härrop och svärdsklang ljuda genom den gyllenblå morgonluften. Sigurd svingar sig hastigt upp på Grane och sträcker ut från Brynhilds borg.

Brynhild ropar:

Sigurd! Sigurd!

Men han hör henne icke längre och hennes röst förlorar sig i det växande kampdånet från världarne.

Brynhild gjorde nu ett löfte att tillhöra endast den, som rede genom hennes eld, ty hon tänkte, att Sigurd vore den ende, som kunde göra detta, och finge hon ej honom, ville hon ej ega någon annan.

III.*

BRYNHILD OCH GUDRUN.

Storhafvets strand i närheten af Gjukungarnes borg. Höga fjäll, som stupa brant ned i djupet Häftig åskstorm. Fjällryggarne fullsatta med landvettar, stora och små, några som ödlor och drakar, andra som jättefåglar med utslagna vingar, som glappa för stormen. Nedanför i bränningarna skaror af Rans husfolk, som rida upp och ned i vågsvallen. Hafvets hrus och åskans dån genomskäras af skarpa tillrop mellan landvettarne och Rans folk.

RANS FOLK.

Komma de?

LANDVETTARNE.

Ännu ej.

RANS FOLK.

Hurtigt
Vifta Räsvälgs jättevingar.

LANDVETTARNE.

Blanka glimma valmörs svärd från
Himlafjällen.

* *Räsvälgs jättevingar.* Räsvälg, jätten, som sitter längst borta vid himlaranden och åstadkommer vind och storm genom att vifta med sitt vingbar. — *Valmörsvärd.* Valkyriornas svärd, blixtarne. — *Himlafjällen.* Åskmolnen. — *Svalldjurssvanar.* Drakarne; *bränningshästar* detsamma. — *Segersvärdet.* Konung Völsung, Odins sonson och Sigurds farfader, efter hvilken hela ätten benämdes, bygde sig en härlig sal, i hvars midt stod en apel, hvars grenar öfverskuggade salens tak. Då Völsung firade sin dotter Signys bröllop med konung Siggeir i Götaland, inträdde i salen en enögd gammal man, som var ingen annan än Odin, stötte ett svärd ända till hjaltet i apelns stam och sade att den som förmådde utdraga det skulle ega det. Völsungs son, Sigmund, var den ende, som förmådde göra detta. Det var samma svärd, som sedan, i Sigmunds kamp med Konung Hunding, brast i tu mot Odins spjut och slutligen af Regin omsmiddes till Sigurds berömda svärd, Gram.

RANS FOLK.

Fästligt skumma
Öges kittlar, såsom förr då
Loke log i gudars gille.

LANDVETTARNE, med ett gemensamt anskri.

Nu!

RANS FOLK, likaledes.

De komma!

LANDVETTARNE, med ett nytt anskri.

Drottningarna!

Ur mörkret, som åskmolnen utbreda öfver hafvet, sticker fram en väldig flotta drakskepp, som styr in mot land. På en i hafvet utskjutande klippudde framila Gudrun och Brynhild, täflande om hvem som skall hinna först. Deras hår och kläder flyga för stormen. Bakom Gudrun en tärna med hennes och Sigurds nyss födde lille son på armen.

GUDRUN, späjande utåt.

Gyllne stäfvar!

BRYNHILD, likaså.

Svarta järnbord!

GUDRUN.

Sigurds sköna svalldjurssvanar!

BRYNHILD.

Gunnars höga bränningshästar!

GUDRUN.

Djärft med molnen täfla seglens
Fulla massor!

BRYNHILD.

Snabt de nalkas!

GUDRUN, jublande.

Främst!

BRUNHILD, häftigt.

Hvem?

GUDRUN.

Sigurd!

BRYNHILD.

Främre kung är
Gunnar.

GUDRUN.

Större hjälte Sigurd!

BRYNHILD.

Mera makt har Gunnar.

GUDRUN.

Mera
Rykte Sigurd. Ensam draken
Slog han. Ensam skatten tog han.

BRYNHILD.

Ensam i min damborg satt jag,
Vafurlågor kring mig brunno.
Jorden skalf och lågan slog mot
Himlem opp. Då trängde Gunnar
Genom elden. Mera dristig
Bragd ej kämpahöfding utfört,
Än då han mig vann.

GUDRUN.

Det säges,
Att ej han den förste var, som
I din trolleld red. Det Sigurd
Var som löste dig ur Odins
Tunga dvala, fast han sedan
Öfvergaf ditt morgonrodnads-
Fagra anlet, dina stora
Himmelsblåa ögon, dina
Lockars rika guld.

BRYNHILD, bittert.

Det säges,
Att när Sigurd kommen var till
Gjukes borg, ej var det dina
Aftonrodnadskinder, dina
Stjärneögon, dina långa
Midnattssvarta lockars nät, som
Honom bundo. List och sejd det
Var. Åt Gjukes dotter Grimhild
Vinna ville Fåfnes skatter.
Trolldryck hon åt gästen bjuder,
Strax han mister sans och minne.

GUDRUN, hotfullt.

Brynhild!

BRYNHILD, likaså.

Gudrun!

GUDRUN, hånfullt.

Ah, om du blott
Visste!

BRYNHILD.

Hvad?

GUDRUN.

Om du blott visste!

BRYNHILD.

Tala! Hot ej dödar.

GUDRUN, häftigt.

Vet då,
Hvad dig hemligt hittills hållits,
Att, när Sigurd jag vardt fäst, det

Aftaldt blef, att han kung Gunnar
Dig att vinna hjälpa skulle.
Tre de voro, djärfve furstar,
Som på giljarfärden följdes,
Gunnar och hans broder Högne
Och den tredje Fåfnesbane.
Gunnar Gote red och sökte
Vafurlågan genomtränga.
Gote vägrade. Då lånte
Sigurd Gunnar gode Grane.
Grane vägrar ock. Då skiftar
Hjälten hamn med Gunnar,
Rider fram, och strax sig lågan
Lägger ned för ryktets älskling.
Du, som löfte gjort, att endast
Den, som lågan genomträngde,
Höra till, nu trodde nödd dig
Konung Gunnars drottning varda.
Men det Sigurd var, o Brynhild,
Sigurd, som i Gunnars skepnad
Friade till dig och låg hos
Dig. För den skull lyser Sigurds
Ära dubbelt. Men du, Brynhild,
Blifvit skänkt en ann af den som
Själf dig mer ej njuta gitte.

BRYNHILD, likblek.

Gälda skall du mig engång din
Svarta lögn!

Åskan bryter med ökad styrka lös midt öfver drottningarnas hufvuden. Stormen rifver upp Gudruns ena klädningssärm, och på hennes arm blir ringen Andvaranaut synlig. Gudrun kastar upp armen, så att ringens guld och kostbara stenar gnistra i blixtarnas sken.

GUDRUN, i vildt raseri pekande på ringen.

Se här beviset!
Denne förr var din. Dig Sigurd
Ringen gaf, då han på fjället
Var hos dig. Du trodde sedan
Dig i brudlig lust med Gunnar
Växla panter. Men det Sigurd
Åter var. Han gaf mig ringen,
Och han bjöd mig honom gömma.

BRYNHILD, dystert.

Ve, att du ej honom lydde,
Ve, att jag i tid ej tydde
Ödets gåta, som mig brydde.

Drakflottan har nått stranden och styrt in i bukten bakom klippudden. Kämparne igenkänna drottningarna och hälsa dem med rop och med svärdsslag på sköldarne. På främsta skeppet, som är Sigurds, ses en gyllene sköld fastsurrad i masttoppen.

GUDRUN, pekar med hänförelse mot skeppet.

Där är tecknet, segertecknet!
Återvunnit nu har Sigurd
Sina fäders stolta rike,
Völsungättens höga välde,
Salen, där i apeln fordom
Odin stötte segersvärdet,
Som blott Sigmund lösa kunde
Och som ärfdes sen af Sigurd.

Med stigande hänförelse.

O, dit bort till Söderns sköna
Ljusa land vi fara skola,
Jag och Sigurd, långt, långt hän från
Dig och dina hämdeplaner.
Där skall Sigurd heligt råda,
Sämja tvister, rätter stadga,
Stifta frid och guld och ringar
Dela ut från Fåfnes håfvor.

BRYNHILD.

Aldrig Sigurd skall det landet
Skåda mer — och du ej häller.

Skeppen lägga i land. Gudrun rycker barnet ur tärnans famn och håller det med utsträckta armar upp i luften att ses af Sigurd. Sigurd svingar med ett utrop hjälmen till hälsning och skyndar i land. Gudrun trycker barnet till sitt bröst pch rusar ned från klippan, följd af tärnan. Brynhild beger sig långsamt efter.

IV.*

SIGURD SVIKES.

Medan Sigurd Fåfnesbane och hans svågrar, Gunnar kung och Högne kung, voro stadda på härnadståg till Völsungaland, anföll konung Jörmunrek den gamle Atle, Brynhilds broder, som var kung i Hunaland. Atle sände bud om hjälp till sin svåger Gunnar, och träffade budet honom kort efter konungarnes återkomst från Völsungaland. Gunnar och Högne beslöto hjälpa Atle, och Sigurd beslöt att draga med Gjukungarne. Äfven skulle denna gång drottning Grimhilds yngste son, Guttorm, följa med.

De tågade alla till Hunaland och drogo mot Jörmunrek den Gamle. Slaget stod på en vid hed, och vardt där stor manspillan å ömsesidor. Valkyrior redo i luften ofvanför de stridande och sjöngo:

Vi rida, vi rida,
Vi spänna den vida
Dödsväfven i sky,
När kämparne såras,
När hjältarne kåras
I drabbningens gny.
Af tarmarne grå
Vi ränningen draga,
Af svärdsklingor blå
Vi väfskeden taga,
Och spolen, som ilar
I väfven god,
Är pilar, är pilar,
Som ryka af blod.
Men nederst vi hänga
Och svänga och slänga
Hjärnskålar som lod.
Ur Asken sig sträcker
En blommande gren,
Till väfbom han räcker
Sin glänsande ten.
Där upp vi binda
Storväfven och linda,
Och vinda och vinda,
Hej hopp, i galopp
Sig svingar vår tropp,
Än opp, än ned
Sig störtar vårt led.
I luften vi sväfva
Och väfva och väfva.

Under det att striden pågick starkast, möttes Gunnar kung och Högne kung i pilregnet, och uppstod då följande samtal dem emellan:

GUNNAR.

Såg du Guttorm nyss, den unge?
Gick uti svärdsstormen modigt
Gjukesonen?

HÖGNE.

Ständigt Guttorm
Sigurd följde. Ständigt Sigurd
Guttorm värjde.

GUNNAR.

Värja Sigurd
Ville snart sig själf, men kan ej.

HÖGNE.

Mörk du är, och mörkt du talar.

GUNNAR.

Smädligt tyckes mig det vore,
Droge Sigurd hän med skatten.
Vore Sigurd död, vi båda
Öfver guldet kunde råda.

* *Vi rida, vi rida* etc. En tillämpning af Darradssången i Njáls saga.

HÖGNE.

Vi ha blod med Sigurd blandat,
Svurit honom dyra eder.

GUNNAR.

Icke Guttorm, unge fursten!
Ulf- och ormkött, vildgalts lefver
Honom äta gett vår moder.

HÖGNE.

Mins du, Gunnar, ej när Sigurd
Genom elden red att vinna
Brynhilds hand åt dig?

GUNNAR.

Mig Sigurd
Eder svurit, brutit alla,
När han säkrast bort dem hålla.

HÖGNE.

Dig har, Gunnar, Brynhild eggat!
Grymt den stolta sviken blifvit.
Nu åt dig ej sig hon unnar,
Ej åt Gudrun hjälten Sigurd.

GUNNAR.

Vore Sigurd dräpt, då stode
Vi som hjältar främst bland alla.

HÖGNE.

Väl jag redan ser den dag då,
Liksom Sigurd nu du sviker,
Mig du kommer att besvika,
Löna slätt min brodertrohet.

Därefter skildes de åt. Då slaget begynte, åkte Sol högst på himlen. Då hon närmade sig Västersalar, hade Sigurd Fåfnesbane och Gjukungarne vunnit slaget, och Jormunrek begett sig på återtåg. Öfver slagfältet utbredde sig stillhet. Sol stödde sin röda sköld mot himlaranden. Aftonrodnans alfer trädde ur sina boningar och emottogo henne med en hälsningssång:

Välkommen åter,
Höga Sol,
Med din outtömliga
Skatt af ljus,
Som du skänker
Världen.
Hvila nu en stund
På rosenbädd
Dina hulda lemmar
Och hämta ditt hjärta
Från färdens möda
Och den skräck,
Jättar och gygjor
Vållat.
Sen skall du,
Styrkt af den lätta,
Drömlösa slummern,
Glad vakna,
Och, glömsk af mödor och faror,
Styra ditt glänsande spann
På himlen åter,
Tändande mod
Och älskande kraft
I gudars och människors sinnen.
Engång likväl
Skall ock du, trogna,
Nås af ödet,
Ditt rum stå tomt,
Din väg ej finnas,
Och mörkrets och köldens
Omättliga ulfvar
Frossa på världen.

Långsamt skred Sol bortom synranden och inträdde i Billings hall. Aftonrodnadsalfernas sång förklingade småningom i fjärran under det att tursamörkret utbredde sig öfver heden. På natten vardt Sigurd dräpt af Guttorm, som listat sig bakom honom och stack honom genom ryggen. Innan Sigurd dog, vände han sig om och slungade Gram efter Guttorm, så att han sjönk ned i tvänne delar, hufvud och bål baklänges och ben och fötter framstupa.

V.

SIGURDS SON MÖRDAS.

I Järnskogen. Klart månsken. En liten tjärn, öfver hvilken urgamla jätteträd luta sig. Mellan träden framträda två kämpar.

FÖRSTA KÄMPEN.

Vi stanna här!

ANDRA KÄMPEN.

I skogens rum —

FÖRSTA KÄMPEN, pekande mot vattnet.

Vi dröja där!

ANDRA KÄMPEN.

Vid bölja skum —

FÖRSTA KÄMPEN.

Som gapar stum,
Af ingen mätt,
Som Nifelheims pöl,
Som Nåstrands göl
Mot Nidhuggs ätt.

ANDRA KÄMPEN,

framtager under sin kappa ett spädt barn, på hvars ansikte falla några månstrålar.

Som vänligt kysst
Moders mun,
Han slumrar tyst
I vänlig blund.

FÖRSTA KÄMPEN.

En orm, god vän,
Som listigt höljs
I ägget än,
Att gadden döljs.

ANDRA KÄMPEN.

Se dock, hur huld,
Med kinden röd
Af lifvets glöd,
Med lock af guld!

FÖRSTA KÄMPEN.

En gnista vild
I ljungen spild,
En drake späd,
Som krupit fram
Ur giftig säd
I multnad stam.

ANDRA KÄMPEN.

Nej se, hur täckt
Han knyter käckt,
Sin lilla hand!
I drömmens land
Han växer ren
Och är ej sen.
Han griper fatt
I Fåfnes skatt,
Han svingar svärd
I blodig färd.
Han ger ej fred
Den ättling god
Af Völsungs blod.

FÖRSTA KÄMPEN.

Och Gjukes hus
Han störtar ned
I natt och grus.

Rätt så, var snar,
Du sonen ung
Af Sigurd kung!
Ej hämden spar
För mördad far,
Gör all din flit
För en minut!

Räcker fram båda händerna.

Gif pilten hit!
Han lefvat ut,
Hans dröm är slut.

ANDRA KÄMPEN, häftigt.

Han hotfullt ler,
Hans sömn ej stör!

FÖRSTA KÄMPEN.

Ej natten ser,
Ej skogen hör!

ANDRA KÄMPEN, ser sig skygt omkring.

Hvem vet!

FÖRSTA KÄMPEN.

Din narr!
Blott blad och barr
I ändlös ring
Oss famna kring.
Vår färd vi sträckt
Till dyster sal
I Järnskog sval,
Där dagens ljus
Är ständigt släckt
Och vindens brus
Dör bort förskräckt.
Ej här ges spår,
Ej växer ljud.

ANDRA KÄMPEN.

Men här han går
Den Tyste gud,
Som minnes hårdt
Och hämnas svårt.
Hans skuggan är
I hvalfven här,
Hans är den makt,
Som ek och lind
Och yster vind
Till stumhet bragt.
Han ser, han hör
Och aldrig dör.

FÖRSTA KÄMPEN.

Ej tystnad tom,
Ej skuggors dom
Jag bäfvar för.
För Åsars ätt
Och Valhalls lag
Ej böjer jag
Min egen stig.
Jag dem ej sett,
Ej nå'nsin mig
De tecken gett.
När jag var ung,
För Gjuke kung
Jag stred, ty njugg
Ej fursten var
På guld och hugg
I kraftens dar.
Hans mörke son,
Kung Gunnar, jag
Ej viker från.
Det är min lag.

Drager hastigt svärdet, genomstinger barnet och kastar kroppen ut i vattnet.

ANDRA KÄMPEN.

Det är förbi!

FÖRSTA KÄMPEN.

Ej minsta skri.

ANDRA KÄMPEN.

Hör dock!

FÖRSTA KÄMPEN, lyssnande.

Ett sorl
Jag hör, ett porl
Ur skuggans bädd
I vassens brädd.

ANDRA KÄMPEN.

En månlyst rand
En liten hand —

FÖRSTA KÄMPEN.

Den vinkar matt,
Den ryckes ner
I djupets natt
Och syns ej mer.

ANDRA KÄMPEN.

Ve nattens dåd!

FÖRSTA KÄMPEN.

Hell kungens råd!

ANDRA KÄMPEN.

Ve modrens sorg!

FÖRSTA KÄMPEN.

Hell Gjukes borg!
Ej Sigurds död
Skall bringa nöd,
Ej Völsungs saft
Skall samla kraft,
Ej drakeblod
Skall gå igen
Och hota män
I öfvermod.

ANDRA KÄMPEN, plötsligt pekande mot vattnet.

En syn, en syn!

FÖRSTA KÄMPEN.

Du skådar skyn,
Som skugga ger
I vattnet ner.

ANDRA KÄMPEN.

Jag ser en kropp,
En luftig hamn,
Som stiger opp
Ur böljans famn.

FÖRSTA KÄMPEN.

Jag dimman ser,
Som höjs. Ej mer.

ANDRA KÄMPEN.

En varsel!

FÖRSTA KÄMPEN.

Skrock,
Åt barn till gagn!

ANDRA KÄMPEN.

Nej, nej, se dock!
Mot Odins vagn,
Mot Friggas rock
Han blixtsnabt svingar
Och blod han droppar
Kring skogens toppar
Från jättevingar.
Han månen räcker,
Med natt betäcker.

FÖRSTA KÄMPEN.

En fläkt, en pust,
Strax blef det ljust!
Stå på dig, karl,
En dunst du sett.

ANDRA KÄMPEN.

Det fylgjan var
I Völsungs ätt.

Till Lidskälf klar
Hon sig begett.
Hon var ej blid.
Det bådar strid,
Det bådar kval.

FÖRSTA KÄMPEN.

Du yrar. Kom!
Till borgens sal
Vi vända om.

ANDRA KÄMPEN.

Ja, låt oss gå.

FÖRSTA KÄMPEN.

Stig själf blott på.

Kämparne försvinna mellan träden. Efter en stund framsmyga ljudlöst två varulfvar, uppfiska ur tjärnen liket efter Sigurds lilla son, spisa det på stranden och aflägsna sig ljudlöst som de kommit.

VI.*

GUDRUNS SORG.

Hos konung Alf, Sigurd Fåfnesbanes styffader. Tora, hans dotter, sitter i jungfruburen och sömmar guld i silke. Bredvid henne Gudrun, Sigurd Fåfnesbanes enka, med nedsänkt hufvud och stirrande blick. Det lider på natten. Brinnande facklor kasta öfver båda ett mörkrödt sken.

TORA.

Valfaders öga
I hvila slutits,
Rimfaxe ren
Den kalla daggen
I dalar sänker,
Men Gjukes dotter
I drömmar vakar.

GUDRUN.

År förflutit!

TORA.

Vi suttit troget
Som systrar samman,
Sköldungafränka.
Vi tecknat taflor
Och sömmat borgar
I silket mjuka,
Och kämpars fröjder
Och hjältars öden
I guld vi sydde.

GUDRUN.

År jag väntat.

TORA.

Se hit, o Gudrun!
Valkyriors valhär,
Enhärjas hjälmhär
I duken glimma.

* *Gråhästen*, Vargen. — *I öppnade högen* etc. Jag har här med sagans rätt öfverfört på Sigurd och Gudrun hvad Eddan berättar om Helge och Sigrun, och detta så mycket hällre, som Helge var broder åt Sigurd och äfven, såsom denne, drap Hunding söner och hade hästen Grane, hvilket tyckes visa, att det fans ett stadium i Völsungasagan, då Helge oeh Sigurd voro ett. — *Än ej rör sig i Asken örnen.* Örnen: morgonsolen.

Guldtyngd gångare
Sigurd bär.

GUDRUN, utan att ge akt på Tora.

Hel kring heden
Dödsskymning bredde,
Gråhästen hängde
I blodiga spåren
Då hemåt Gunnar
Och Högne vände.
Från granens grenar
Kraxar likfrätarn:
Ve dem, som eder
Och löften brutit,
Ve dem, som svikit
Furstars balder!

TORA.

Hon hör mig icke.

GUDRUN.

Likmånen blek
I hallen skiner,
När slagen Sigurd
I sorgtåg inbärs.
Ej kan jag mig resa
På sviktande knän,
Ej tala, ej kvida,
Tills Gullrand, ömkande,
Täckelset drar
Från furstens anlet:
Se, syster, din make,
Lägg mun till hans mun,
Som toge du lefvande
Härskarn kring halsen!
Då, såsom regnet
Följer på blixten,
Tårarne störta
Från Gudruns ögon,
Och klagande svara
Gårdens svanar
På hennes verop.

TORA.

Andvares ring och ödets
Våld begrät du.

GUDRUN, häftigt.

Brynhild log,
Det klang i hallen:
Du, Gunnar, trodde
Sigurd svek dig,
Men han skuldlös
Som hvita liljan
I gräset vuxen.
Nätterna tre
Egghvassa svärdet
Han mellan oss båda
I brudsängen lade.
Nu vill jag
Med Sigurd följa.

TORA.

Hon älskade.

GUDRUN, med stigande häftighet.

Nu brinner bålet,
Där völsungahjälten
Dödsskrudad ligger,
Med segerjubel
Brynhild bestiger
Brudbädden röda.
Hon fursten famnar
Till valhallafärd.
Flammorna stiga,
Högt gnäggar Grane,
Smälta guldet
Från bålets bränder
Glödhett droppar
På Gudruns hjärta.

TORA.

Gudrun, Gudrun!

GUDRUN.

Kvällsol sjunker,
Skymning grå
Kring högen sveper.
Hvem nalkas hemligt,
Hvem rider allena
Från Valhalls portar
Längs stjärnestigar
På töcknig spökhäst
Till jorden ned?
Fursten!

TORA.

Drakdödarn?

GUDRUN.

I öppnade högen
Han stämmer nattligt
Med makan möte,
Ej flyr mig modet.

TORA, rysande.

Du gånga vågar
Till andehuset?

GUDRUN.

Välkommen Sigurd,
Välkommen konung!
Men hvad, du dyre,
Stel är din hand,
Frostkall din mun,
Helt af dödsdagg
Slagen din kropp,
Hur skall för slikt jag
Skaffa dig bot?

TORA.

Arma Gudrun!

GUDRUN.

Hvad bjuder fursten?
Får Gudrun aldrig
Gråta mer?
Vållar dig Gudrun
Dödens smärta
När i sorgregn
Han tröstlös sitter?

TORA.

Arma drottning!

GUDRUN.

Nu gläds jag så hjärtligt
Åt gengångarns möte
Som Odins korpar
När val de veta,
Eller daggstänkte
Dagbrynet skåda.
Brudsäng nu
Jag bäddar i grafven
Att hvila njuta
Dig i famnen.
Ro fick du, hjälte,
Förr i min.

TORA.

Otroligt intet
Må längre sägas,
Då du, den lefvande,
Hos den döde
I högen sofver.

GUDRUN, ömt bevekande.

Slumra stilla
Vid Gudruns hjärta!
Än icke rodna

Morgonens vägar,
Än är ej tid, att
Bleke hästen
Luftstigen trampar,
Än ej rör sig
I Asken örnen.

Efter ett plötsligt afbrott.

Ve mig!

TORA.

Hvad spör du?

GUDRUN, med en lyssnande åtbörd.

Ve mig!

TORA.

Hvad hör du?

GUDRUN.

Där uppe ropar
Valkyrian vreda
Och väcker Odin
Och segerfolket,
Förr'n dager bräcker.
Bort flyktar fursten
Till Brynhilds bänkar,
Jag skådar honom
Aldrig mer.

TORA.

Ögat brinner,
Men snö är kinden.

GUDRUN, bittert klagande.

Ve, ve!
Det kvider i skogen,
Det snyftar i vinden,
En liten fågel
Sjunger i linden:
Min far de dräpte
Med mördarhand,
Hans son de dränkte
Vid sjöastrand.
Min mor sitter ensam
I främmande land.

TORA.

En fristad fann du
Hos Sigurds fader.

GUDRUN.

Blott halft hans fader.

TORA.

Ömt älskas Gudrun
Af Sigurds syster.

GUDRUN.

Blott halft hans syster.

TORA.

Du rasar, Gudrun!

GUDRUN, vildt uppfarande.

De komma, de komma.
Dödsjungfrurnas skaror,
Ur molnen de sväfva,
Likväfven de väfva.
Det dånar som svärdsklang,
Det brusar som vågor,
De nalkas alt närmare
Som sprutande lågor.
De svinga omkring mig
Med blickar, som glöda,
I blixtrande brynjor
På gångarne röda.
Eld flammar i håren,
Blod strömmat i spåren.

Faller tillbaka på bänken med vidöppna ögon.

TORA.

Vid Sigurds minne
Dig sansa, Gudrun!

GUDRUN, uppvaknande.

Hvem nämner Sigurd?
Hvad lider tiden?

TORA.

Nu natten rår.

GUDRUN.

Mig tycks jag drömde
Att Gunnars lefver
Och Högnes hjärta
Och Atles hufvud
I hand ja hade.

TORA.

Du drömmer gräsligt.

GUDRUN.

Som nornan bjöd mig.

TORA.

När skall du glömma?

GUDRUN.

När natten flyktat.

TORA.

Och när skall natten
För Gudrun flykta?

GUDRUN.

När Odins öga
I mörker brustit
Och evigt slumra
Å blodig valbädd
Valkyriors skaror,
Då skall det ljusna
För Gudruns blickar.
När sotsvart hane,
Som Heilheim fostrat,
I Valhall galar,
När samman störtat
Åsyniors salar
Och blod och lågor
Kring världen strömma,
Då skall Gudrun
Sin sorg förglömma!

En vindstöt rycker upp burens dörr. I öppningen framträder den mörkblå stjärnehimmeln, och mot denna aftecknar sig en skara hvita kämpahamnar, som långsamt sväfvar uppåt. Längst uppe skimrar ljus från Valhall och ljuder festklang från svärd och harposträngar.

VII.*

GRIMHILDS HELRIDT.

Ingången till Helheim. Tung, töckenaktig skymning. Ur grafhögen utanför helgrinden uppstiger Valan och sätter sig i jättinnehamn på högen. Grimhild anländer, ridande på helhästen, som vid ankomsten vränskar.

VALAN.

Grimhild nalkas.

GRIMHILD.

Valan ser jag.

VALAN, till Grimhild.

Kom du!

GRIMHILD.

Mig du väntat?

VALAN.

Dig i
Nifelheim man väntar.

GRIMHILD.

Tack för
Välkomst!

VALAN.

Dig välkomnar Nidhuggs
Ettergap i likstrandssalar,
Där af ormar tak och väggar
Flätas och af gift som forsar
Bottenlösa golfven fyllas.

GRIMHILD.

Tack. Men svara!

VALAN.

Fråga!

GRIMHILD.

Såg du
Nyss din son, den store ulfven?
Gleipne fjättrar honom. Uddhvasst
Svärdet spärrar upp hans gap, som
Tjuter fradga. Föga lycka
Tycks han njuta.

VALAN.

Fråga mera.

* Trätan mellan Valan och Grimhild är modellerad efter de många grundliga trätor, som förekomma i Eddan, t. ex. Loketrätan på Öges gästabud för gudarne. Tors träta med Hårbard, Atles med Rimgärd o. s. v. I Eddan är det Brynhild som åker till Hel och på vägen växlar ord med en gygja. Men med orätt lastar henne där gygjan. Brynhild hade blifvit på det ömtåligaste förolämpad och sviken. Hon hämnas på dem, som grymt misshandlat henne, men följer sedan frivilligt i döden den ende hon värkligen älskat. „Det är i ljuset af detta storslagna slut", säger Eddans öfversättare. P. Aug. Gödecke, som man måste se det föregående af hennes bana, för att man skall fatta hela djupet af hennes väldiga karaktär, säkert den på en gång skönaste och mest tragiska gestalt, som finnes skildrad i hela Eddadiktningen. Men äkta kvinlig och tragisk är äfven Gudruns figur. I stället för Brynhild och gygjan har jag i sista scenen infört Valan och Grimhild, de kvinliga representanterna för guda- och hjältevärldens fördärf. Valan som bevakar ingången till Helheim, är identisk med Gullveig Ångerbåda, moder till Hel, Midgårdsormen och Fenrisulfven. Grimhild är Völsunga och Gjukeätternas onda ande. Sålunda sammanknytas i sista likasom i första scenen guda- och hjältesagorna med hvarandra.

GRIMHILD.

Var du med, då Åsa Tor på
Fiske for? Det föga feltes,
Att din andre son han fått på
Kroken. Hungrig Midgårdsormen
Högg i agnet.

VALAN.

Fråga mera.

GRIMHILD.

Mäktig mycket är din dotter,
Blåhvit Hel. Men blef hon säll dock,
När hon mjödet brygt och smyckat
Bord och bänk till Balders ankomst?
Sköna Nanna honom följde,
Tröstlös trängtan tär din dotter.

VALAN.

Blef hon mera säll din egen
Dotter, när på bålet Brynhild
Sigurd, följde?

GRIMHILD.

Mäktig härskar,
Gudrun nu som Brunhilds broders,
Konung Atles stolta drottning.
Rika Gunnar kung och Högne
Öfver Fåfnes skatter råda.
Död är Völsungs ätt. Till Gimle
Stiger Gjukeättens ära.

VALAN.

Hm —

GRIMHILD.

Hvad menar du?

VALAN.

Just intet.
Tänkte blott —

GRIMHILD.

På hvad?

VALAN.

Om kanske
Du i förväg veta ville
Om den fest, som konung Atle
Dina bålde söner gifver,
Och om den, som Gudrun sedan
Ger åt Atle.

GRIMHILD.

Ondt allena
Du sen urtid, Vala, spådde.
Trenne gånger dig man brände,
Dock du lefver, fast begrafven.
Tala, sierska! Mig skrämmer
Ej din skumma blick. Berätta!

VALAN.

Gunnar kung och Högne gästa
Konung Atle. Då hör Högnes
Kloka drottning vilsna hundars
Tjut i drömmen. Det betyder
Frändemord. Förstår du Grimhild
Eller hvad?

GRIMHILD.

Berätta mera.

VALAN.

Atle svikit sina svågrar,
Kastats har i ormagården
Konung Gunnar. Högne konung
Fången blifvit. Nu vill Atle
Att de säga, hvar de Fåfnes
Skatter gömt.

GNIMHILD, häftigt.

Berätta mera!

VALAN.

Gunnar kung begär att se sin
Broders hjärta, förr'n han talar.
Men då Högnes käcka hjärta
Gunnar räcks, han ler åt Atle:
Nu dig ingen yppar mer vår
Hemlighet!

GRIMHILD, lugnt.

Berätta mera.

VALAN.

Bundna äro Gunnars armar,
Men med fotens kvistar slår han
Harpans sträng och söfver kring sig
Svarta etterynglet. En dock
Kryper uppför kungens knän och
Långsamt suger sig uti hans
Lefver in.

GRIMHILD.

Ej vek var nånsin
Gjukes son. Berätta mera!

VALAN.

Kostligt graföl Gudrun firar
Öfver fallne kungabröder.
Kräsligt festmål ger hon Atle,
Slaktar hans och sina söner,
Steker köttet och i mjödet
Blandar bloden. Kastar eld i
Borgens alla hörn och stöter
Rusig Atle in i flamman.
Stiger själf på väldigt likbål,
Som med dån sin svarta rökflod
Genom nattens riken vältar.
Slut är Völsungättens saga,
Slut är Gjukeättens ära.
Ingen Fåfnes skatter finner
Förrän Lokes bojor brista,
Muspels söner börjat rasa
Och i Ragnarök alt störtar.

GRIMHILD.

Nu må Nifelheim mig ega.

Grimhild rider in genom Helgrinden, som slår igen efter henne. Valan beger sig tillbaka i grafhögen. Från Hels borg höres en högtidlig kör, som dallrar i dofva, sorgsna tonfall genom den grådisiga luften:

Hvad är dö, och hvad är lefva?
Vara eller icke vara?
Döda, än hos Hel vi lefva,
Lefvande, vi äro döda.

Fins ett slut och fins en början?
Eller fins det intetdera?
Kan af intet något uppstå,
Kan af något intet varda?

Säg, hvi kan det usla låga
Få på fall det ädla, stora?
Eller fins ej stort, ej litet,
Ädelt ej, ej uselt häller?

När skall lif med död försonas?
När förklaras ödets gåta?
Fins det någon, som det känner,
Eller fins det kanske icke?

Kören tystnar. Det mörknar mer och mer. En snöstorm utbryter och hopar drifva på drifva kring Valans grafhög och ingången till Helvärlden. Efter en stund klingar genom stormen och yran Guden Balders lugna, milda stämma:

Hjärtan, som lida,
Hjärtan, som fråga,
En gång kommer
Den Onämnbare,
Dom fäller,
Rätt stadgar,
Som evigt varar.

FRANZ STUCK, MÜNCHEN: PALLAS ATHENE.
(AFFISCH).

MODERN TYSK KONST.

UTSTÄLLNINGEN I DRESDEN 1899.

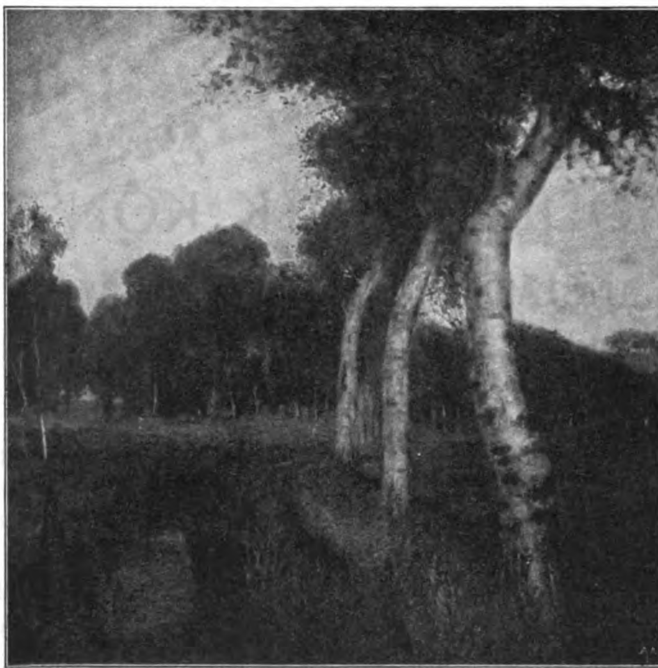
AF HANNA LINDBERG.

Dresden, Nordtysklands gamla konstcentrum sträfvar åter att taga den ledande ställning, som München under Ludvig II eröfrade och länge segerrikt häfdat. På utställningen 1897 stod det första segerrika slaget. Tyst och energiskt förberedd, värkade denna utställning som en uppenbarelse. Från alla håll medgafs att den var anordnad med en expositionskonst, hvars make Nordtyskland ännu icke skådat och München, åtminstone i denna kolossala utsträckning, icke åstadkommit. Såväl konstnärer som publik beredde den en mönstergill öfversikt af den europeiska konsten. Den förmedlade en ingående bekantskap med två nya konstriktningar, nämligen den unga belgiska bildhuggarskolan och den moderna konstindustri, som blomstrat upp i England, Belgien och Amerika. Tillika uppenbarade den det friska lif, som spirat upp i den dittills föga beaktade dresdener-målarskolan. Med ett enda tag ryckte Dresden genom denna makalösa utställning långt framom Berlin och kom München betänkligt nära.

En sådan triumf är den nu pågående konstmässan icke. De stora öfverraskningarna måste redan af den orsaken utebli, att man icke inbjudit utlandet, utan inskränkt sig till tysk nationell konst. Att resultatet likväl kunnat blifva ypperligt, hade berliner-secessessionisterna genom sin vårutställning bevisat; det hade blott behöfts att man i Dresden valt lika försiktigt, att man sållat, sökt

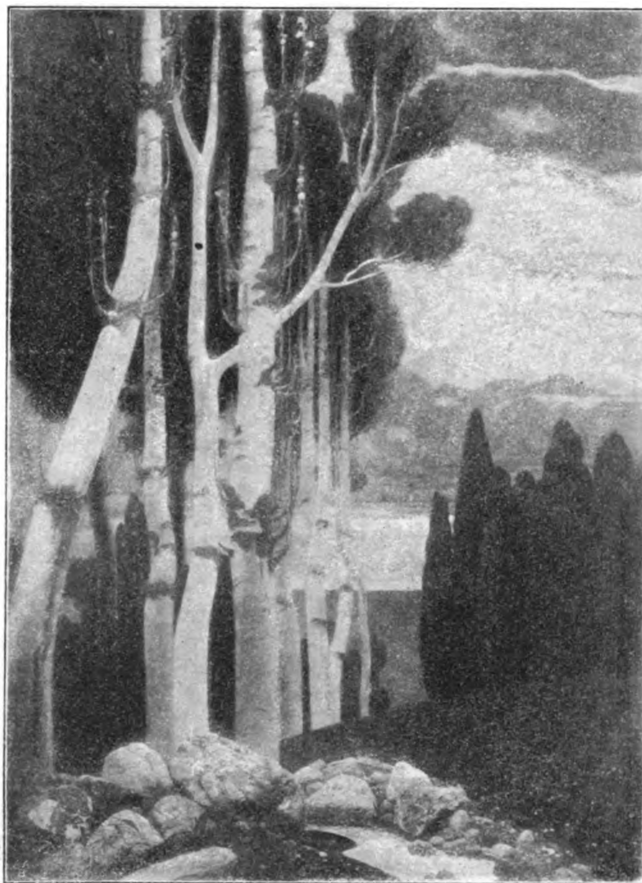
och inskränkt sig till ett lyckligt minimum. Som det nu är, lider dresdenerutställningen af en abnorm utsträckning, ty intet land i världen kan fylla fyratiosex salar med idel primasaker. De förskräckliga gamla tanterna, medelmåttigheten och trivialiteten, hvilka man 1897 så skickligt förstod att komplimentera ut, sticka nu bland alt det sköna in sina platta konterfej, och sålunda kommer det sig att dresdenerutställningen i all sin storslagenhet icke kunnat värja sig för alla utställningars väsenssynd, den, att låta ledan vid det dåliga störa hjärtats tacksamhet och glädje öfver det sköna.

HANS AM ENDE, WORPSWEDE: KÄRRLANDSKAP.

Om man för tio år sedan gjort upp en karta öfver Europas målarkonst, hade alla länder, med undantag af England, burit Frankrikes färger, såsom kolonierna bära moderlandets. Numera finge man tillerkänna dem hvart och ett sin egendomliga nyans, Tyskland icke minst. Detta land, som sällan frambringar de stora, epokgörande ideerna, men assimilerar med sig och fullkomnar hvad det drar till sig utifrån, har genom fransmännens teknik och engelsmännens ide om konsten, såsom uttryck för varandets grundide, skapat sin egenartade, sökande konst, — en konst, som tillkommit på meditationens väg, och värkar på nerver och förstånd, mera än på sinnena och den omedelbara känslan. Böcklin och Klinger äro mästarena, som ledt det unga släktet, Stuck, Skarbina, Jernblog, von Uhde och de andra. Den sista friska gren det unga trädet skjutit, är målarskolan i Worpswede. Efter sina lärospån inom landskapsmåleriet håller den på att nå konstens höjd i förhärligandet af människokroppen. Nära Hamburg i Worpswede, där vattendunsterna göra ljusreflexerna djupa och granna, där gräset är saftigare än annanstans och horisonten förlorar sig i det oändliga, hafva dessa unga konstnärer och konstnärinnor slagit upp sina nomadtjäll och sända från denna tysta vrå sin andes barn ut i världen. De fäste genast uppmärksamheten vid sig genom sitt allvar,

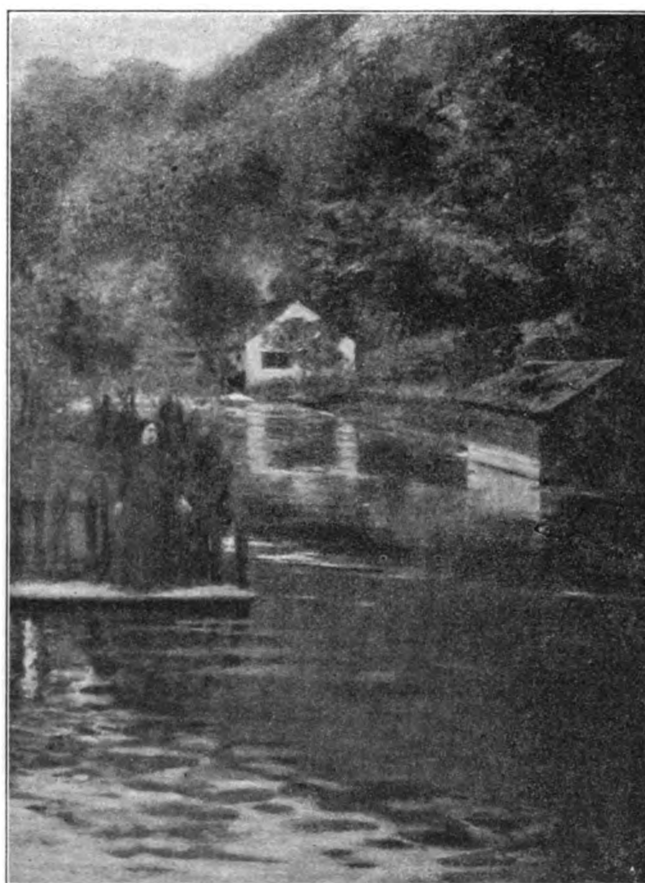
eller rättare sin kärlek i arbetet och sitt friska mod att våga alt. På dresdener-utställningen varsnar man huru individerna altmer börja framträda ur arten. *Hans am Ende* försöker sig på alla konstområden, men hans landskap, som slöja, fördöljande och förhöjande öfver naturen. *Vogler* sträfvar såsom hans mästare Klinger till människan, såsom naturens mest fulländade uppenbarelseform och konstens värdigaste föremål. Huru trött man än är af utställningsbarbariet,

HANS UNGER, DRESDEN: SICILIANSKT LANDSKAP.

alla bära vittnesbörd om Worpswedes egendomliga skönhet, återspegla klarast hans naturdyrkan, hans ungdom och friskhet. Träden stå grönskande djupa af safter, den fuktiga kärrtufvan doftar och dunsten lägger sig som en lätt där det ena intrycket förjagar det andra, glömmer man sig själf och alt annat framför hans tafla „die Heimkehr". Medan skymningen sakta sänker sig öfver den tysta, aningsfulla naturen, stå en man och en kvinna framför hvar-

andra i det ögonblick, då Bibeln säger att människorna icke se hvarandra som i en spegel, utan ansikte mot ansikte. Hemkomst . . . återseende . . . Huru hafva dessa människor gått ifrån hvar-

FRANZ SKARBINA, BERLIN: VID KVARNDAMMEN.

andra, huru hafva de åter mötts, huru präglar vemodet så starkt deras ungdom, hvad hoppas de af framtiden och hvad skall den bringa dem? Alt detta frågar man denna vackra tafla, som om man väntade på svar.

Bredvid dessa konstnärer, hvilkas storhet består i naiviteten, eller förmågan att lätt och träffande återge likheten, förefalla berlinarene beräknande och sökande, vare sig de bekänna sig till den symbolistiske *Anton von Werner* eller den tingens yttre utseende konstaterande *Liebermann.* Många af dem utställa landskap från Mark Brandenburg och en förtjänst om landvinning för den konstnärliga njutningen är dem alla gemen-

sam. Genom att använda sin talang till förhärligande af slättens, martallens, sandens monotoni, hafva de öppnat sina medmänniskors ögon äfven för denna sida af naturens mångskiftande skönhet. *Skarbina* utställer en af sina vackraste taflor, en kvarndamm med höga stränder, där högsommarens hetta och vattnets svalka fylla sinnet med välbehag. — München representeras talrikt af „die Genossenschaftler med *von Lenbach* och af secessionisterna med *Stuck* i spetsen, — de två partier som i tiden principielt bekämpade hvarandra såsom de äldre och de yngre. Stuck ställer bland annat ut en affisch „Pallas Athene“, hvilken användes vid annonsering af en Münchener-utställning. Öfver honom har naturen utgjutit talangernas ymnighetshorn, men hans snille är en fauns och hans taflor sinligt förståeliga, men föga själsdjupa. — De äldre målarena från Düsseldorf fylka sig omkring den gamle *Ed. von Gebhardt* och de unga kring den hypermoderne *Olof Jernblog*. — *Grefve Kalckreuth,* den mest bemärkte af målarene från Karlsruhe, utställer en föga originelt konciperad, men vackert utförd trilogi „*Vårt lif varar 70 år*“. Weimaranerna med Schillers dotterson, *friherre von Gleichen-Russwurm* såsom sin oldtfar, lägga framför alt annat an på smak och behag i sina målningar. Minst sentimental och elegantast af dem är *Sartorio,* vid hvars „*Madonna med Änglar*“ blicken gärna dröjer. Nämna vi hamburgarena med *Mohrbutter* och holsteinarna med *Hans Olde,* torde de olika grupperna med sina ledare vara angifna. Bland dresdenermålarena utmärker sig *Hans Unger,* en bländande kolorist, och den unge *Richard Müller*. Hans „Barmhärtighetssyster“ är liksom en symbol för det nya århundradets längtan, lugn och helhet. De fasta dragen, de bruna ögonens stadiga blick anger människan med energin att lefva en djup öfvertygelse.

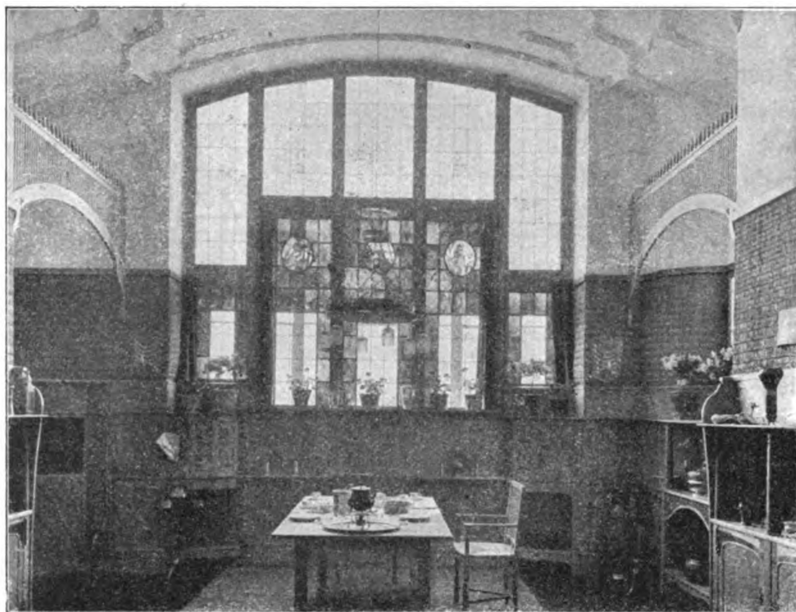

SARTORIO, WEIMAR: MADONNA MED ÄNGLAR.

Det fins saker, som blott böra ses och icke beskrifvas. Till dem höra de tre separatutställningar, som ansluta sig till dresdenerexpositionen. Den första ger en tämligen komplett bild af Lukas Cranachs kärnfulla konst och är till-

kommen för att lösa vissa teoretiska och historiska tvistefrågor. Den andra, till hvilken furstar och världens store lämnat bidrag, framställer Meissner-porslinet i hela dess utveckling från älsta till yngsta tider. Den tredje åskådliggör slutligen den moderna konstindustrin genom inredningen af en hel våning.

Hvad som däremot tål omtalas och beskrifvas är utställningen af skulptören, gravören, målaren *Klingers* senaste värk, och det emedan de i konception och ide äro minst lika intressanta som i utförandet. Specielt gäller detta hans stora, efter sju års intensivt arbete slutförda tafla, „Kristus i Olympen". Denna tafla förenar i sig arkitektur, skulptur och må-

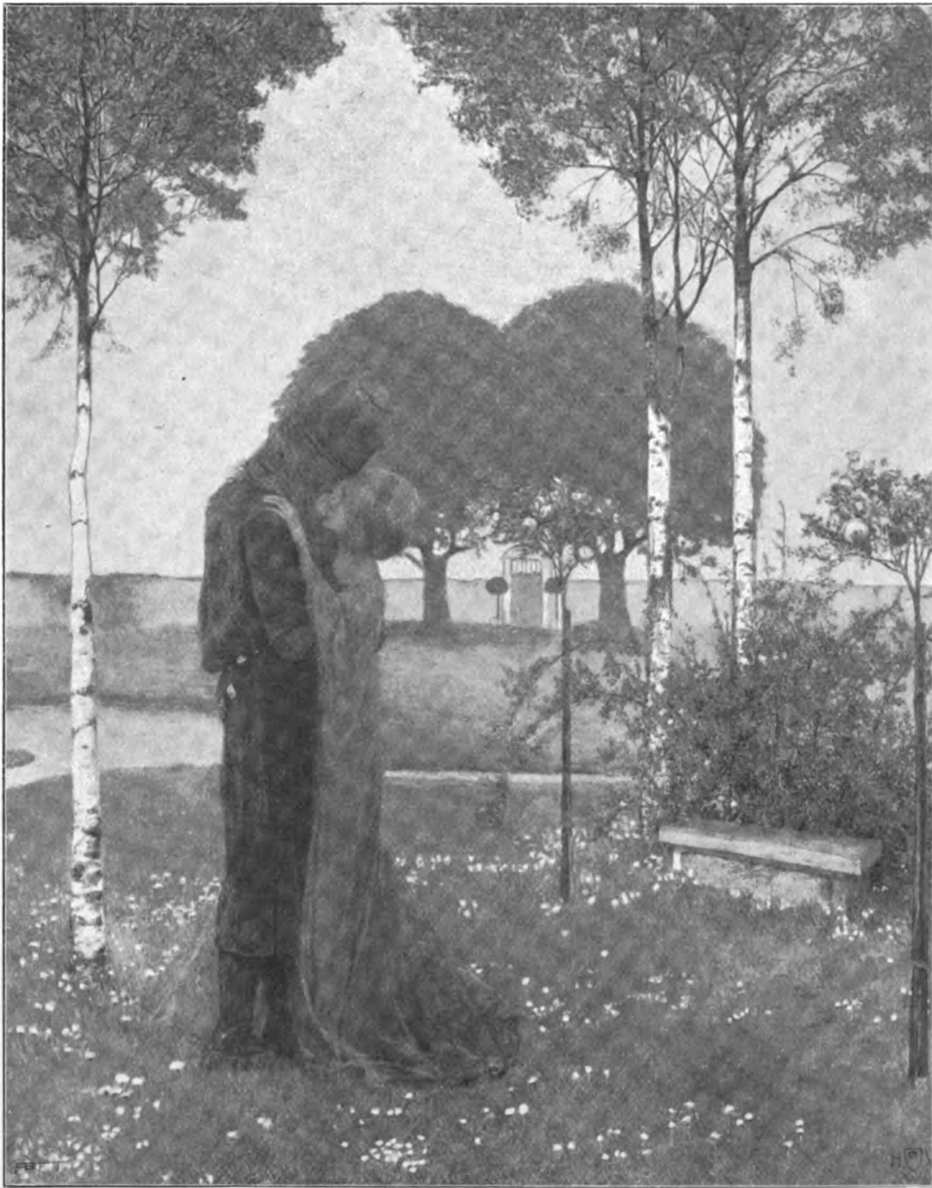
ARKITEKT MARTIN DÜLFER, MÜNCHEN. MATSAL I ETT LANDTHUS.

1. Golf af rödt tegel från mosaikfabriken St. Lissa.
2. Panel med skåp, nischer och bårdhylla af ljus polerad furu, med blåjärnbeslag, utförd af Pössenbacher, München; beslagen af Steiniken & Lohr, München. Virket finårigt, långsamt vuxet, från de högsta bärgen i Langgrün, Baiern, torkadt i tre år.
3. Därofvanför fibermattbeklädnad; öfversta delen hvit
4. Öfver dörrarna dekorativa landskap af Urban, München
5. Nisch med grå marmorkamin af Bardiglio Fiorito, med inlagda onyxplattor, utförd af Zwisler och Baumeister, München.
6. Vid sidorna konstglasinläggning på guldgrund (salamandrar) af målaren Alfred Oppenheim, München, utförd af Steiniken & Lohr, München.
7. Trägaller såsom afslutning af nischen.
8. Femdeladt fönster med marmoreradt glas och tre inläggningar (tupp, katt, löfgroda) af Oppenheimer, utförd af Steiniken & Lohr, München.
9. Krona för elektriskt ljus och väggstakar af smidt koppar, utförd af Steiniken & Lohr, München.
10. Bord och stolar af ljus polerad furu, utf af Pössenbacher, München
11. Bordservis i drifvet tenn, utförd af Kaiser, Berlin.

LEOPOLD v. KALCKREUTH, KARLSRUHE:
VÅRT LIF VARAR SJUTTIO ÅR.

HEINRICH VOGLER, WORPSWEDE; HEMKOMST.

leri, koncentrerade för att uttrycka en enhetlig ide. Naturligtvis hafva kritici och konsthistoriker skyndat till för att ytterligare gifva denna ide ordets pregnans, och emedan den är tillräckligt stor och djup för att erbjuda mer än ett problem, har den tolkats på lika många sätt, som det funnits tolkare. Då konstnären själf är den enda som envist tiger och anser sig i konstvärket ha sagt nog, återstår det för en pietetsfull kritiker endast att lämna en trogen beskrifning af taflan, utan egna tillsatser hvarken till förklarande eller invecklande.

Klinger indelar sin tafla lodrätt och vågrätt: två palmstammar af svartbrokig marmor afskilja smala sidostycken och undertill ansluter sig en predella. Denna indelning betingas af ämnets behandling. Hufvudbilden framställer Jesu segerrika intåg i Olympen; i de två sidostyckena förtonar motivet, och predellan för oss till Hades. Nederst vid sockelns rand äro plastiska figurer anbragta. Om deras användning i förening med arkitektur och måleri, säger Klinger i sin bok „Måleri och teckning“: I hvarje monumentalrum hafva vi ett behof att vid de arkitektoniska nedre partierna söka plastiska värk, hvilka i form af bekräftande karaktärer eller sinnet stämmande grupper förmedla öfvergången till de öfre delarnas fantasivärk“. Här har han på sin arkitektoniskt uppbygda monumentala tafla tillämpat detta uttalande, som i hans skrift hänför sig till Signorellis kapell i Orvieto. De båda skulpturvärken sammanfatta såsom stämning de två hufvudmakterna i den strid, som utgör taflans motiv: den ena uttrycker sorgen öfver den döende hedendomen, den andra hoppet om de nya sedliga idealen.

I hufvudbilden för oss konstnären till Olympos. Genom pinielunden skimrar Zeus strålande tempel, palmer, myrten och lager omhägna den plats, där gudarna samlats. Hafvet blånar i fjärran, rosenhäckarna rodna och underbara blommor dofta i gräset. Då inträffar något sällsamt. En högväxt, aftärd främling i en dräkt af guldbrokad, träder med långsamma steg fram till Zeus tron. I hans spår skjuta violer upp, bakom honom bära fyra allvarliga kvinnor ett svart kors. Främlingen är Jesus Kristus; de fyra kvinnorna kunna vi tänka oss såsom kristendomens hufvuddygder: rättvisa, sanning, ödmjukhet och hängifvenhet.

Den asketiske främlingens inträde värkar mäktigt på de församlade gudarna. Vrede, förskräckelse, häpnad, ovilja afspegla sig i deras anleten. Situationens allvar uppfatta endast Zeus och Eros. Gudafadern vacklar på sin tron; med ena handen griper han i den skrumpna kroppen, med den andra stöder han sig mot Ganymedes, den sköna ynglingen, som lutar sig mot hans knän. I lycklig okunnighet om den annalkande världsbranden sträcker Bachus nektarbägaren mot främlingen, som utan att vända blicken från Zeus, med en handrörelse visar honom tillbaka. Eros däremot inser farans hela vidd. Med en vredgad blick på inkräktaren, räcker han ljungelden åt Zeus, medan hans maka, Psyche, tillbedjande nedfaller framför Kristus.

Från de häfdvunna typer, genom hvilka dylika ämnen framstälts, afvika

Klingers gestalter i hvarje linje. Zeus — en utlefvad gubbe — förråder endast genom sina ädla anletsdrag det gudomliga. Han rynkar pannan och stirrar ordlöst på främlingen; med sina ögonbryn har han förut skakat molnen, men nu är själfva hans blick vanmäktig, ja, hans hvita hår flyger tillbaka, som utginge en stormvind från den annalkande. Hos Eros träder framför alt den råa styrkan fram; det grofva ansiktet, inramadt af vildt svart hår, blir ännu fulare genom den bleka vrede som präglar det. Från honom, den sinliga kärleken och våldet, vänder sig Psyche — själen — för att söka en tillflyktsort vid Jesu fötter. Hennes figur har konstnären fattat djupast och vackrast. Visserligen har han icke bildat henne efter de modellfigurer vi blifvit vana att finna i de antika och moderna grupperna af Amor och Psyche. Men desto innerligare uttrycker hennes aftärda kropp och det besjälade anletet den ide, som konstnären velat symbolisera: själens sträfvan att afkasta materiens ok och hennes längtan efter det öfversinliga idealet. Hon förkroppsligar å ena sidan den multnande kulturens hopp om pånyttfödelse och å andra sidan bildar hon bandet mellan hedendom och kristendom, om än lika lätt lösligt, som hennes blå mantel, hvilken vid makens häftiga rörelse slingrat sig kring hans ben.

Rådlöshet och brist på energi kännetecknа öfverhufvudtaget alla gudar, med undantag af Eros. Hero skådar med armarna i sidorna ringaktande förbi de kristna kvinnorna, Pallas Athene vänder sig föraktfullt bort och Afrodite stryker, spotskt leende, sitt gyllene hår. De tre gudinnorna, som en gång täflade om Paris äpple och de allvarliga korsbärerskorna bilda — jämte Kristus och Zeus samt Amor och Psyche — taflans tredje kontrastgrupp. Å ena sidan den nakna skönheten, i sin självfallenhet förkroppsligande den antika uppfattningen af det öfver godt och ondt höjda, och å andra sidan den allvarliga, kristliga beklädnaden, hvilken markerar nakenheten såsom en synd; å ena sidan den naiva sinligheten, glädjen öfver tillvaron för dess egen skull, å andra sidan den asketiska dygden och självförgätenheten under korsets börda.

Bland de öfriga gudarna står Hermes med sin långa, hvita staf i intressant plastisk ställning — en härlig, högväxt mansgestalt. Apollo stöder sin sköna syster Artemis, som i ett anfall af svaghet nedsjunkit i hans armar. Bakom dem sitter Poseidon nedhukad i slö undergifvenhet, medan hans maka Amfitrite intalar honom mod. Persephone blickar förstenad mot Kristus, som mot det oundvikliga ödet. Mellan hennes knän sofver Hades den rättfärdiges sömn; varnande böjer sig Hephaistos med viktig min ned till dem. Ofvanför står i skimrande rustning Ares-Mars, en figur, som man har lättare att identifiera med en tysk kårstudent än med krigsguden.

Några stämning bildande grupper förfullständiga taflan. Mellan Eros och Ganymedes skönjer man det Dionysiska följet, Pan och några nymfer, hvilka aningslöst hänge sig åt sina ystra lekar. Till höger tråda glädtiga par dansen, och bakom Afrodite gunga amoretter under palmträdets blad. Men bacchan-

RICHARD MÜLLER, DRESDEN: BARMHÄRTIGHETSSYSTER.

tinnorna ana oråd. Likt råttor från ett sjunkande skepp taga två af dem, i den vänstra sidodelen till flykten från de olympiska fälten, där den Dionysiska glädjen snart skall taga ett slut. Bredvid dem sträcka ju redan de arma och elända bedjande händerna upp mot den nye frälsaren; från hafvet stiger en grå dunst upp, omhvärfvande Zeus tempel, världsbranden nalkas och de gamla njutningsglada gudarna blekna inför asketens, medlidandets, förbarmandets religion.

I predellan — underjorden — flammar helvetetselden högt upp, medan Titanerna med rasande klubbslag anfalla Olympens grundmurar. Utan att häjdas af tanken att de själfva med gudarna sjunka i natt och glömska, vilja de ännu i sista ögonblicket taga hämd på Zeus, som störtat dem i Tartarus, där de tills nu vaktats af Hekatoncheirerna. Till vänster hjälpa de kvinliga Titanerna hvarandra att stiga uppåt. Midt emellan de båda grupperna ligger en Titan sugande vid en kvinnas bröst, medan en annan bedjande sträcker händerna uppåt. Äfven till Tartarus har budskapet om frälsningen trängt.

I taflans inramning har Klinger tillfredsstält sin förkärlek för brokig marmor; också har han, för att finna tillräckligt sköna arter och stycken, själf rest omkring i Pyreneerna, Italien och Grekland. Till de lodräta delarna har han användt svart och hvit, till den öfversta listen svart och gul marmor, medan undre delen genombrytes af mörkröda, skära och gröna strimmor. Predellan imiterar stenen, på hvilken de kvinliga Titanerna förefalla att sitta. Ramens nedersta del bildas af grönhvit marmor i olika skiftningar. De plastiska figurerna slutligen, måhända det härligaste af hela monumentet, stå emot grå bakgrund. Figuren till höger har konstnären låtit, i de mot Kristus längtansfullt sträkta händerna hålla den tunga flätan, för att icke en linje af ryggen måtte gå förlorad. Att gestalten hastigt afbrytes nedanom midjan, kan icke bero på annat än att det beundransvärda stycke marmor han velat använda, icke räkt längre.

Hvad man nu i tal och i skrift icke kunnat upphöra att förebrå Klinger är, att de flesta af hans gestalter, främst Kristus, i fulhet skulle öfverträffa alt, hvad den moderna målarkonsten hittills frambragt. — Märkvärdigt nog fins det en mängd folk, som envisas att lefva på föråldrade konstideal och indentifiera dem med det absolut sköna. Man behöfver naturligtvis blott förblanda det täcka, leende och sentimentala med det sköna, för att en aftärd asketgestalt skall förefalla ful. — Men äfven om det varit Klingers bestämda afsikt att göra sin Kristus ful i ordets kroppsliga bemärkelse, så hade Bibelns egna ord gifvit honom fullt skäl därtill, ty profeten Jesaias säger i 52 kapitlets 13 och 14 vers:

Si, min tjänare skall visligen regera och skall upphöjd och ganska högt uppsatt varda, så att månge skola förarga sig öfver honom, efter Hans skapnad är ledare än andra människors och Hans anseende än människors barns.

Och i 53 kapitlets 2 vers:

Ty Han rinner upp såsom en vidja och såsom en rot utur torr jord; Han hafver ingen skapnad eller dägelighet;

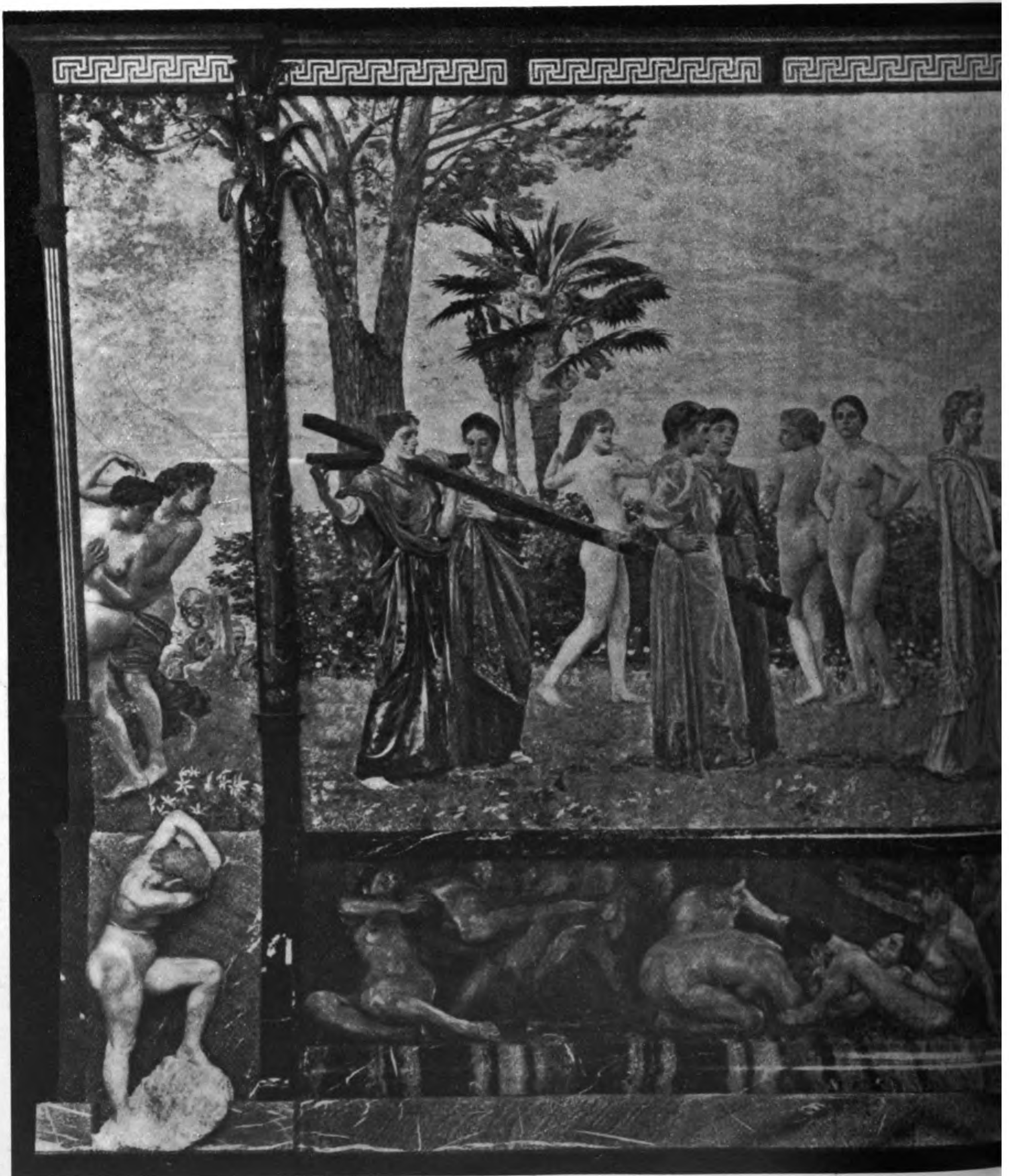
vi sågo Honom, men där var ingen den skapnad, som oss kunde behaga.

„Gudarna se ut som ett degenereradt människosläkte". — Visserligen pointerar Klinger hos dem det afsigkomna, så att de framstå blott såsom en reflex af den forna gudahärligheten, men så har han äfven skildrat dem i Olympens sista ålderparoxysm. Vid den tid, då Fidias mäjslade sin olympiske Zeus, sin Athena Parthenos och sin kvinna från Lemnos, då strålade Olympen i segrande skönhet. Men när Lukianos utgöt sin satirs galla öfver de gamla gudarna och den kristne kejsaren Konstantin besegrade den hedniske kejsaren Maxentius, då var också Olympen blott en skugga af sin forna glans. Och det är denna period Klinger skildrar.

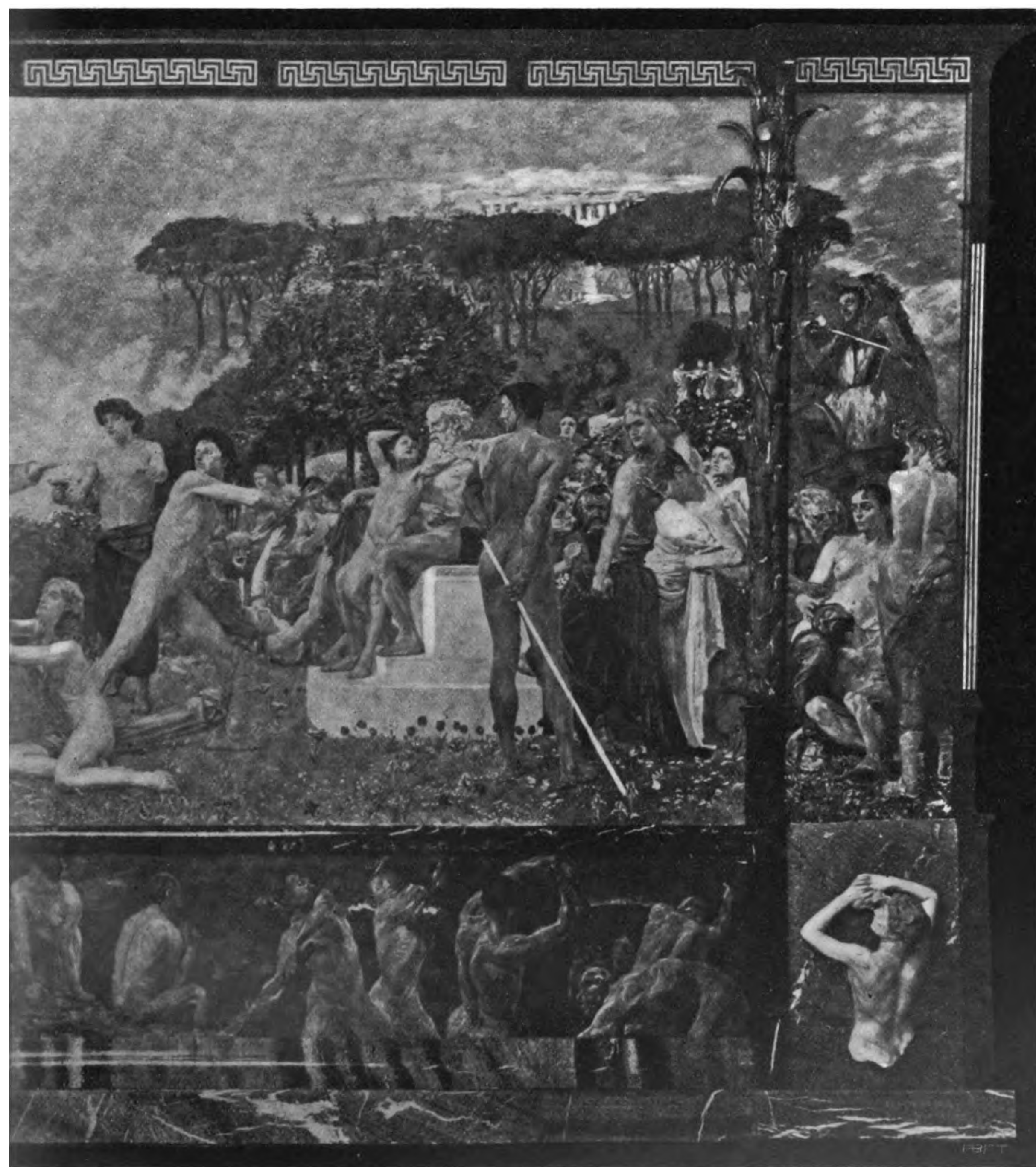
Hvad man däremot med rätta kan anmärka emot hans tafla, är dess freskoartade torrhet i färgen. Klinger har själf sagt att dess monumentala värkan i rummet tvungit honom att dämpa sin saftiga pensel; men man kan likväl icke värja sig för öfvertygelsen att hans beräkning dessvärre varit falsk. — Vidare är han för mycket bildhuggare, för att icke söka sin glädje i utarbetandet af de enskilda figurerna och det så, att många af dem — till exempel de tre gudinnorna till vänster — kunde stå för sig själfva. Men genom intensiteten i hufvudfigurerna och en viss pathos i anordningen — den Klingerska konstens kännemärke — har det dock lyckats honom att koncentrera de enskilda grupperna omkring en enda grundide. — I predellans våldsamt upprörda scener har han skapat värk, som värdigt påminna om liknande framställningar hos Signorelli och Michel Angelo.

Öfverhufvudtaget är Klingers Kristus i Olympen en af de mest storslagna skapelser inom Tysklands monumentala konst. I dess förening af de tre bildande konsterna till en enda samvärkan har hans värk ingen direkt föregångare i konsthistorien. Man kunde säga att det ställer sig jämbördigt vid sidan af det Wagnerska musikdramat.

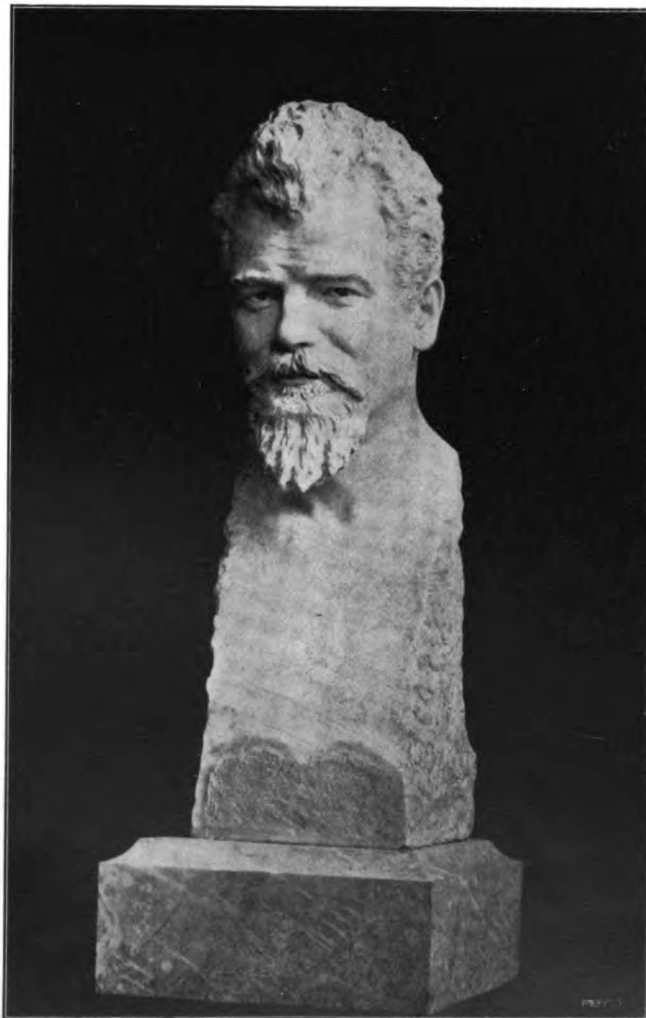

MAX KLINGER, WIEN
(SEPARAT

: KRISTUS I OLYMPEN.
(TSTÄLLNING)

SCHEFFNER: PORTRÄTTBYST AF MAX KLINGER.

J. MANDELSTAM.

DE RYSKA SKALDERNAS UPPFATTNING OM DET FRIA ORDETS MAKT.*)

AF PROF. J. MANDELSTAM.

dén om det fria ordets berättigande har i Ryssland uppstått för icke lång tid tillbaka. Den tidigare gängse uppfattningen kan bäst sammanfattas i det ryska ordspråket: »den egna åsikten är det andra syndafallet». — Ett annat, än mera karaktäristiskt, säger: »Modern till alla olyckor är den *egna* öfvertygelsen».

Ännu i våra dagar kan man höra högt uppsatta personer, uttala dylika åsikter; naturligtvis voro sådana idéer än mera rådande före det adertonde århundradet; då gälde de som grundsatser för lifvet.

Och detta kan man lätt förstå, då man kommer ihåg, att hvarje individuell åskådning enligt lag var fullkomligt utesluten ur lifvet. Den världsliga och den andliga regeringen gingo hand i hand, riktande hela sin värksamhet på att förkväfva hvarje yttrande, som vågade skilja sig ifrån de af traditionens anda föreskrifna. Och mycket skarpa straff följde på själfständiga uttalanden. — Alt detta är, tänker jag, välbekant. Med rätta talar man om Peter den stores kamp emot det gamla Rysslands intill märg

*) Föredrag hållet den 7 december i universitetets solennitetssal till förmån för Ateneum.

och ben inrotade traditioner. Fastän själf despot, — han var till exempel i stånd att rycka ut tänder på damer, som vägrade att hörsamma hans inbjudning —, bjöd han till, att på bästa sätt försöka utveckla folkets individuella begåfning, såväl dess moraliska som dess intellektuella krafter och egenheter. Man kan säga att Peter den store var den första af Rysslands härskare, som bröt den exklusiva auktoritet, kyrkan haft i det gamla Ryssland.

Redan genast efter Peters död uttalar sig i saken den kända ryska satirikern *Kantemir* i en satir, däri han beskrifver huru stor själasörjarens smärta är, när han ser ungdomen företaga sig att själf läsa och tolka bibeln. Ungdomen var ju så dygdig och lydig och följde ju så snällt alla prästerskapets råd. Nu inträder fördärfvet i lifvet. Bittert gråter han öfver denna förfärliga förändring och beklagar sig öfver, att alla inkomster man hittills haft nu taga slut, sedan folket icke mera står under prästerskapets auktoritet.

Då uppträder den för Rysslands utveckling så betydelsefulla och stora skalden och lärde *Lomonosoff*, som skapar det ryska skriftspråket.

Nu blir det möjligt för nya tankar och känslor att träda fram i dagsljuset. Hans oförgätliga förtjänst består däri, att han bereder vägen för tankens frigörande, åtminstone i ett afseende, nämligen inom vetenskapen. Med hänförelse öppnade han porten till vetenskapens hälgedom och visade de vidder, som därifrån utbredde sig. Men man fruktade likväl och var så fjärran från den värkliga sanningen, att det stora vetenskapliga snillet, Lomonosoff själf, ehuru i allmänhet fördomsfri, blef mäkta förgrymmad och förolämpad, när en tysk lärd och akademiker kom fram med teorin, att det ryska riket var grundadt af skandinaver. Han angrep denna teori som ett mot Ryssland riktadt fientligt angrepp. Men dock sade han, att han ej ville vara ens guds narr, och förblef alltid själfständig.

Så följer Katarina den andras tid. Förhållandena blifva litet bättre och kejsarinnan själf, som personligen var bekant med snillen, sådana som Diderot, för att ej tala om hennes andra filosofiska och literära bekantskaper från upplysningstiden, skref bland annat komedier och satirer, hvilkas innehåll utföll långt ifrån smickrande för hennas omgifning, hofdamerna och herrarne. Hon framhöll ofta att ordet vore fritt, att hon ville höra allmänhetens rättframma uttalanden om förhållandena, om hennes åtgärder och planer. Och hennes inflytande ha vi att tacka för, att *Derschavin* skapade dikter, i hvilka han besjöng ordets makt och moraliskt välgörande kraft. Han själf stod ej så högt, att han kunnat öfverskåda literaturens och poesins betydelse; han yttrade till exempel att poesin är uppfriskande, »som på sommaren kall limonad»; men ändå uttalar han sig i en dikt på ett sätt, som bevisar att han väl förstår hvad sanningen i ordet betyder. Han lägger i kejsarinnans mun följande ord: äfven monarker kunna misstaga

sig; de äro människor likasom alla andra, och för dem är smicker mycket skadligare än för andra dödliga. Om skalden vill bevara aktningen för sig själf, får han icke dagtinga med sitt samvete.

Under senare delen af sin regering glömde Katarina bort alt hvad hon i början förfäktat. Hennes ord förblefvo tomt prat, emedan hennes handlingar ej motsvarade hennes löften. — Det blef mycket svårt, då det fria ordet behandlades som förbrytelse, och då man som lön för sin öfvertygelse hade i utsikt att motse förvisning.

Men ordet kunde ej kväfvas: — idén om dess berättigande hade redan fått rotfäste.

På ett eller annat sätt, hufvudsakligen indirekt, på omvägar, — i satirer ock komedier hafva författarena dock kunnat uttala sig. — Isynnerhet hittade man på att skratta ut personer, som ej ville begripa hur förnedrande för människovärdet det var, att förneka naturens högsta gåfva — friheten. — Det katarinska tidehvarfvet är af stor betydelse ej så mycket därför att Katarina själf så platoniskt hade deltagit i dessa sträfvanden, men därför att under hennes regeringstid lefde personer, som förstodo att väcka till lif och medvetande det, som instinktivt låg nedlagdt i hvarje människosjäl. —

Med alt högre röst börja skriftställarne taga det fria ordets hälgd i försvar. — Man framställde för allmänheten lifvets skuggsidor som en följd af, att det fria ordet och den offentliga meningen voro undertrykta. Bland andra kända författare uppträder *Gribojedoff* med sin komedi: »Förnuftets förbannelse».

— För att gifva ett begrepp om detta arbete, vill jag anföra par, tre ställen därur, som stå i närmaste samband med vår fråga. — Komedins hjälte, Tschatski, gör ett anfall emot mörkrets våld, emot fördärf, som uppstår i brist af öfvertygelse, emot smicker, kryperi, emot jakt efter titlar och fruktan för hvar och en, som i rang står högre, emot hyckleri och skenhelighet, och därför anser man honom för en mycket farlig person, en upprorsmakare och revolutionär, som ej erkänner öfverheten. Tschatskis önskan att ställa sig i idéns tjänst och ej böja sig för personligheten framkallar förskräckelse hos omgifningen. Hans entusiastiska tal för frihet, aktning för laglig, personlig frihet och för lagens hälgd anses för galenskap och sedligt fördärf, — och han blir utpekad som sinnesrubbad och utesluten ur sällskapslifvet. —

Man tycker ej om personer, sådana som Tschatski. — Tacknämlig är den slags moral, som predikas af komedins andra hjälte — herr *Moltschalin* — Stortigaren, (tiga betyder på ryska »moltschatj»), — som förklarar att han som »tschinovnik», ämbetsman, ej har rättighet att kritisera ens en uppsats, skrifven af en högre uppsatt tjänsteman. »Jag understår mig icke att hafva en egen åsikt, då jag ej har en högre rang». Sådana principer bilda grundvalen för ett ordnadt samhälle. Hvilken smärta måste ej författaren med ett vaket samvete ha känt, då

han låter Moltschanin utropa: »min far har i sitt testamente anbefalt mig, att jag skall underordna mig alla människor utan undantag: först och främst husvärden, under hvars tak jag bor, min förman, under hvars ledning jag står, hans tjänare, som borstar mina kläder, portieren och gårdskarlen, på det jag måtte undvika alla obehagligheter, — äfven gårdskarlens *hund* måste jag bemöta förekommande, för att den ej skall bita mig».

Alla som göra tvärtom, äro, som sagdt, farliga. Fara härleder sig, enligt herr *Famusoffs*, den högste ämbetsmannens utsago, däraf, att man *läser böcker*. Häraf komma pesten och alla olyckor. För att undvika alt detta onda, måste man, säger han, bränna upp alla böcker. — Hans goda vän, öfverste *Skalosoub*, föreslår att man som lärare skall anställa fältväblar. —

I Tschatskis person begråter författaren bittert, att hvar och en, som ej vill underordna sig lögnens, bedrägeriets och hyckleriets herravälde, men som uttalar sanningen, blir betraktad som mordbrännare och mördare. —

Ordets makt växer och växer, — det dröjer ej länge, innan en annan skald, Schukovski ställer sig i de kämpandes led för att med ordets makt öfvervinna mörkrets våld.

Visserligen är hans motstånd passivt: hans karaktär är för vek, hans sinne för romantiskt och blygt, men han uppfattar dock till fullo det fria ordets betydelse och vikten af att vara dess tolk. — Om ett land, säger han, skall vara lyckligt och lugnt, måste alt som hör till människans själslif nödvändigt få utveckla sig fritt, utan tryck.

I sitt skådespel »Camoens» framställer han en skriftställares lidanden, en skriftställares, som offrar sitt lif i det fria ordets tjänst och som lön därför skördar — rättigheten att bli tiggare. — Han säger: »skaldens själ mognar genom lidanden». Jag älskade den heliga sanningen och min röst var dess röst. Odödlig är tanken, det lefvande fröet kan ej gå förloradt». Det öfverensstämmer med den ovanligt ädla och sympatiska skalden Rylejeffs dikt, som utkommit fjorton år tidigare. Den lyder i Alfr. Jensens öfversättning:

Till fullo vet jag att fördärf
skall förestå enhvar, som djärf
på fanan folkets frihet skrifver.
Af ödet redan dömd jag är,
Men säg mig, fader, hvar och när
man utan offer frigjord blifver!
Jag dör för älskad fosterjord,
Och under bördan glad jag dignar,
ty, fader, tro mitt sista ord:
Mitt olycksöde jag välsignar! . . .

Då Schukoffskis Camoens anförtror en ung skald sin smärta öfver, att de makthafvande i sitt afundsjuka hat hämma ordets makt, att han själf ligger här blind, bortglömd, att hans fria ord intet har förmått värka på dessa blytunga sinnen, ej med sina harmonier får fängsla de döfstumma, så svarar den unga skalden:

»Jag vill vara en stark vinge, som till höjden uppsvingar de minas hjärtan, morgonrodnaden, som förkunnar den nya dagens seger, en låga som

får stora tankar att uppflamma, sanningens härold, en bot för sjuka själar utan tro» . . . Och då svarar honom den gamle skalden: »min son, bli orubblig — ordet är gud för jordens heliga tankar, låt ej din själ somna!»

Och hans efterföljare somnade icke . . .

Det kommer en tid, då snillena äro stolta öfver, att ej uttala sig på befallning, utan följa sin äras och sitt samvetes röst.

Främst, som lärare för alla andra, står *Puschkin,* hvars hundraårsminne för några månader sedan firades öfver hela den bildade världen.

Denna skald ställer på en lärare i ordets tjänst de största fordringar. — Endast den, som i moraliskt hänseende står högre än allmänheten, eger rätt att lära andra. Denna moraliska öfverlägsenhet tillvinner man sig endast genom en smärtsam, ofta kvalfull kamp med sig själf för vinnande af det sanna och det goda. Skaldens kamp med sig själf symboliserar han på följande sätt. Han är i öknen, hans själ försmäktar af törst. Då kommer till honom en ängel, han berör med sitt finger hans ögon — de uppslås, och han skådar en oanad skönhet. Serafen vidrör hans öra — han hör liksom röster från himmeln och förnimmer gräset på jorden växa. Serafen rycker nu ut hans tunga, hans falska, fega tunga, och gifver honom i stället ormens gadd. — Slutligen drager ängeln fram sitt svärd och skär bort hans hjärta, hans bäfvande, förskräkta hjärta och lägger på dess plats ett glödande kol. — Döende dignar då den lemlästade till jorden, och se, då förnimmer han från höjden Guds röst, som talar:

»Statt upp, profet, kring haf och land
Gack ut, min viljas bud du känne,
Och med det hälga ordets brand
Du människornas hjärtan bränne!»

(Öfvers. af B. Mörner).

Altså: *hjärtan bränna* lyder Guds bud. — Ordet är vapnet, hvarmed själar skola höjas —; med lögner väckas själar icke, — endast med sanningens ord. — Men för mången ter sig sanningen obekväm, ty många gå smygvägar, då deras mål är att vinna jordens låga skatter, — och det kan man endast genom att trampa sanningen under sina fötter. Som värktyg för planens realiserande användes af dessa människor hufvudsakligen smicker inför makthafvande och angifvelser mot dem, hvilka ega det fria ordet i sitt våld. — Om dessa herrar säger poeten:

Ej smickrare, min vän, jag är,
Han måste Tsaren ofärd bringa,
Inom själfhärskarmaktens sfär
Han kärleksmakten vill förringa.

Han säger så: förakta du
Ditt folk! Förkväf naturens stämma,
Ej tarfvas här upplysning ju,
Den är ett ondt, som man bör dämma.

O, ve! det land, där käckt en slaf,
En smickrare till tronen stiger,
Men den *Gud* skaldens gåfva gaf,
Blott hänger hufvudet och — tiger! . . .

(Öfvers. af B. Mörner).

Genom dessa herrar fick Puschkin lida mycket. En del af dem, d. v. s. de högste, talade rent af osanning, eller gjorde angifvelser, andra, till

exempel censorerna, såväl de högre, såsom en gendarmchef, som de lägre begagnade sig af indirekta medel för att få det värkliga förhållandet förhemligadt för Kejsaren. Till dessa herrar censorer vänder sig Puschkin bland annat i följande utdrag ur sitt »Bref till en censor».

»En censor måste vara en ärlig medborgare;. hans uppgift är helig; han måste besitta ett sundt och ett upplyst hufvud. Vanligtvis är just han den man, som skall vörda tronen; men andras öfvertygelse måste han dock respektera.

Han öfvervakar sedligheten, följer lagen, älskar fosterlandet; han måste kunna bära ansvaret för sina gärningar. Sin rygg får han ej kröka för högre uppsatta: han får ej vara dum, ej orättrådig.

Men du min portvakt och förföljare, du är dum, du är feg. Hvarför ger du oss ej ro? Då du borde tänka efter, stryker du helt enkelt öfver, utan att förstå oss. Hvitt kallar du svart, enligt eget godtycke; sanningsord nämner du uppror — och satirer paskill. — Du har afgjort saken, — men hos hvem skola vi anmäla vårt missnöje? O, barbar, hvem har ej förbannat dig, och bilan, som du svingar öfver det fria ordet. — Såsom en eunuck vandrar du ibland oss, utan att kunna uppskatta hvarken förnuft eller känsla, eller det ädla ordet. Öfveralt sår du misstro, och alt betraktar du som gift. — Och dock har du ju intet att frukta! Den som har lust att skämta öfver regeringen och öfver vissa personer, låter sina alster gå andra vägar — ej genom censuren — och de spridas vida omkring. — Skola vi då återgå till gamla tider, då man ej vågade uttala ordet fosterland — och prässen och människorna måste krypa?

Hör således, Censor, om du måste tjäna . . . och din tjänst är Kejsaren nödvändig, så skaffa dig hälst en klokare sekreterare!»

Tyvärr har under tidernas lopp en mellanvägg vuxit upp emellan folket och Tsaren, en mellanvägg, som hindrar den sistnämda att se folkets värkliga behof och läge. Denna mellanvägg är byråkratin, samma byråkrati, om hvilken grefve Aleksej Tolstoj yttrar:

»Byråkratins hydra må
för fanders fara . . .
Och själfve Tsaren sanning då
få höra bara».

Puschkin ville inte vara slaf under en af honom obegriplig befallning, utan tjäna ett förnuftigt samhälles betingelser . . . Tankar, säger han, är ett stort ord, och hvad betyder en människas storhet utan tanke . . . Må tanken bli fri, såsom människan är det . . .

Men elaka människor läto ej honom tala vidare. Skalden tvingades att tiga, hans läppar tillslötos, han blef mördad . . . Men i hans ställe höjer sin röst en annan skald, som tillfullo uppskattat Puschkins betydelse och de förskräckliga följder, hans nedtystande komme att medföra. *Lermontoff* vänder sig till det fria ordets bödel med följande dikt (öfvers. af B. Mörner):

Stolta yngel utaf fäder,
Hvilkas ära köpts med skam,
Du, hvars ära det blott gläder
att till tronen hinna fram.

Medan sanning käckt I strypen
fegt i lagens skydd I krypen,
Gud dock lefver, och han känner,
känner Er och Edra vänner.

Bödlar, friheten I kväfven,
blott för snillets blixt I bäfven.
Edra brott han genomskådar!
Mördarhord, som himlen hånar,
allt ditt smutsblod ej utplånar
skaldens blod, som vid dig lådar.

Vidare visar han i en dikt, huru människor ikläda sig fromhetens mask för att desto lättare uppnå låga, egennyttiga mål. Men man måste tvinga dem att tiga, som genom det kärlek- och sanningbjudande ordet vilja bringa dessa nedrigheter i dagen. Det är ju en helt enkel lära: dem som vi älska, vilja vi ej tillfoga något ondt; tvärtom vilja vi hjälpa dem. Om vi vilja vara rättvisa, så beröfva vi dem intet, tvärtom vilja vi skydda dem emot alla angrepp. Men denna lära väkte ond blod hos ofvannämda personer, emedan de insågo att de därigenom skulle blifva tvungna att afsäga sig många personliga fördelar på nästans bekostnad. De stötte således ifrån sig skalden — han måste aflägsna sig. — Men hans ord kunde de ej fråntaga honom. Han bevarar tron på sin läras sanning och renhet.

»Profeten» kallas dikten och lyder i grefve Birger Mörners öfversättning:

Sen af den väldige en dag
Jag undfått siarens förmåga, —
I mänskoögon läser jag
Blott bittert hat och laster låga.
När så all värld jag ropat ut
En evig kärleks höga lära, —
Emot mitt hufvud storm bröt ut,
Jag stenades af mina kära.

Jag strödde aska i mitt hår,
Jag flydde ut från stadens vimmel . . .
Som fågeln sedan år från år
Jag närt mig under öknens himmel.

Då bjöd uti sin allmakt Gud
Hvart ting mig underdånigt vara,
Och därför tindra på mitt bud
Därute alla stjärnor klara . . .

Men vänder jag till stadens larm
En stund från heta ökensanden,
Då ropa gråskägg ut med harm
till barnen, pekande med handen:

Se tiggarn där och lär däraf,
Han var för stolt, för bra, för präktig . . .
Den narren, tänk, han föregaf
sig vara sänd af Gud allsmäktig.

Betrakta honom barn, och se
Hur blek, hur usel där han skrider.
Hans trasor se, hans armod se
Se — hur förakt han lider!

I en annan dikt skildrar han, hur främmande han känner sig midt i det sällskap, som är samladt för att fira nyårsaftonen. Han vill göra upp räkningen med det förflutna och han påminner sig flydda sköna, klara dagar, då alt var så ungt, så godt, så innerligt, och så ljust. Det förgångna förefaller honom som en grön ö, en oas i öknen. — Ofrivilligt gör han en jämförelse mellan det som var och det som är. — Han ser omkring sig dessa själlösa människor, som iklädt sig höflighetens mask. Då sammanprässas hans hjärta af motvilja och vämjelse, och han gripes af lust att

midt i ansiktet på dessa människor kasta en dikt full af bitterhet och hån. —

Han häjdar sig, ty han kommer i håg att det ju är förbjudet ... Men huru viktigt det vore att utropa det, som skalden kände, förkunnas af hans efterföljare, den vidtberömda *Gogol.* »Ofta», säger han, »möta vi i lifvet lågsinta och nedriga människor, och likgiltiga gå vi förbi dem. Man blir van vid dem, man betraktar dem såsom vanliga mäniskor, och dessa odjur växa alt större och större, om de ej genom ordet bringas i sin rätta belysning. — Men sedan det skett, frågar man sig: finnes det värkligen sådana människor? Och en rysning går därvid genom alla lemmar» ... — och se, det var ordet som gjort detta. — Och dock, säger den bekanta satirikern *Schtschedrin:* »till följd af ett grufligt missförstånd betraktas literaturen af regeringen såsom en slags prydnadsartikel, och eftersom för mycket bjäfs värkar illa på ögat, så är det alt skäl att knappa in på den». —

Men inom den bildade världen har frihetsidén redan för länge sedan fått rotfäste och mognar alt framgent. — Ofvannämda skriftställares inflytande har tvungit till och med regeringen att taga deras ord och åsikter med i räkningen. Hård var kampen å ömse sidor; storartade krafter gingo å ena sidan förlorade, men ändå kommer segern att falla på ordets sida. — Hvad som i går ej lät uttala sig, det förkunnar man i dag fritt. Hvad som i dag är förbjudet, det kan i morgon gå för sig utan svårigheter. — Sådan är lifvets oundgängliga gång, och sådant är det genomgående draget i ordets historia. — För 50 år sedan blef Turgenieff inspärrad af polisen därför att han hade skrifvit en nekrolog öfver Gogol, där han framstälde denna skriftställares betydelse. Naturligtvis voro äfven Gogols arbeten den tiden förbjuden frukt. Och nu erkänner man officielt såväl Turgenieff som Gogol själf bland de störste män Ryssland alstrat, fastän det ju ännu bland de så kallade stora officiella pedagogerna, folkets uppfostrare, kan finnas flere, som långt ifrån äro tillfreds med dessa skriftställare.

Hvilket utlåtande om ordet hafva vi då af *Gogol?* Han säger att ordet är det, hvarmed han ernått alt hvad han för Rysslands väl har gjort.

Och hvad har han då gjort? Han har afslöjat hela sin samtids gräsliga godtycke och våldsmakt, dess mutsystem och byråkratiska anda, dess självsvåld och tygellöshet, dess samhällsskick utan ransakning och dom, dess förtryck af de svagare genom de starkare, alla dessa dygder, som ända till Alexander II:s tider gingo under täckmanteln af att »alt var i sin ordning». Såsom det skulle vara.

Alla dessa vackra egenskaper skulle nog snart återvända för att ostördt frodas, om ej det fria ordet vore. — Det är det fria ordet, som skall lära folket att ej tåla den rättslöshet och det godtycke som utöfvas mot detsamma. Det fria ordet är det som skall lära folket att önska slippa ur sitt förnedrande läge genom att aflägsna godtycket och få till stånd en fast, lagbunden ordning, i hvars skydd

folkets rätt kan nå Tsaren och Tsarens befallningar ej förlora sin kraft på vägen till folket.

Dem som ej äro vänner af dessa principer utmålar Gogol i sitt bekanta skådespel »Revisorn». — Han låter borgmästaren, hvars hela lif utgöres af en lång rad skurkstreck, utropa: »Hur i all världen skall det nu gå med mig! De komma att utbasunera hela historien. Det värsta är att den där skrifvaren, kluddaren kommer att sätta in mig i sin komedi. Han kommer ej att skona mig för min rangs skull, och alla komma att skratta och applådera. — Ve er, skrifvare och liberala, ni djäfvulens afföda! Jag ville söndermala er och med denna hackelse vaddera djäfvulens öfverrock» . . .

De som ingenting annat frukta, de som hela lifvet igenom bedragit, de frukta ordets makt . . . Och så måste det vara.

På ett annat ställe säger Gogol, att de, som ej förstå ordets betydelse, kalla komedier och satirer lappri. — »Men min själ kunde, då jag hörde sådana yttranden fällas om ordet, ej förbli lugn. Jag bäfvade, när jag såg huru många människor det finnes, som ej begripa saken, som äro så förslafvade, så förstockade, att ordet ej ens förändrar ett drag i deras ansikte, fastän det bringar andra människor till tårar . . .

Lappri! Nationer ha försvunnit från jorden. städer ha blifvit utjämnade med marken, men dessa lapprisaker ha blifvit kvar och upprepas ända i våra dagar. Och visa kejsare låna dem sitt öra och kloka regenter lyssna till dem och sköna åldringar och ädla ynglingar längta efter dem.

— Lappri! Och dock eger ordet makt, att liksom genom ett trollslag förvandla stora folksamlingar till en jublande enhet, där allas känslor uppgå i en enda, alt blir till en människa, alla sammansmälta i samma stämning, alla bli bröder och systrar och brista ut i dånande bifallsyttringar. Lappri! Men nu träda ur hopen några, som tröttnat vid världen, som redan velat begå självmord . . . Nu känna de sig åter försonade med lifvet och åter bedja de himmeln skänka dem lidande och olyckor, blott dem må vara förunnadt att lefva och svalka sig vid ordets källa! . . . Lappri! Ack! världen skulle förgås utan detta »lappri». Lifvet skulle vara öde och själarna mögla bort». Anförandet slutas med en uppmaning till ordets väktare att oförskräkt gå sin bana fram.

Lifvet bjuder kamp, stå upp, o, skald, med ordets makt!

Samma upprop utslungas sedan af Schukoffsky och många, många andra . . . Tidens knapphet tillåter mig ej att uppehålla mig vid dem alla. Jag anför endast några af dem. Turgenieff säger:

»I dagar af tvifvel, i dagar af tunga tankar öfver fosterlandets öde var du, ensamt du, mitt stöd, min styrka, du mäktiga, sanningstalande, fria ryska språk! — Vore icke du, huru fölle vi icke i förtviflan, då vi begrundade hvad hos oss väl vore möjligt . . .»

Med det ryska språket förstår han naturligtvis alla de sköna tankar och

känslor, som under tidernas lopp uttalats i Ryssland.

Af grefve *Alexej Tolstoj* må i detta sammanhang anföras dikten »Johannes Damascenus», hvars hufvudinnehåll är följande:

Johannes, kalifens medregent, afstår från alla hedersposter, all ståt, rikedom och prakt, och besluter att gå i kloster för att i dess stillhet och ensamhet fritt kunna hänge sig åt skaldens kallelse i det fria ordets tjänst.

Men i stället för att i klostret finna efterlängtad ro, möta honom här nya stängsel och svårigheter: han blir helt och hållet förbjuden att ge luft åt sin skapelselängtan. Han lider de grymmaste kval, då anden törstar efter att få uttala sanning och rätt och han tvingas att tiga. Han kämpar med sig själf; redan håller han på att tröttna och ge efter, men han återvinner sin kraft. Då hör han en röst: som talar:

Förvisso vredgas Gud, när fria tanken
I band och bojor stäcks,
Fri föddes ju i mänskosjälen tanken,
Den ej af bojor släcks.
Hvem häjdar stormen, som från bärgets spetsar
Mot steppen styr sitt tåg?
Hvar är den starke, som mot stormen hetsar
Tillbaka hafvets våg? . . .

Johan skall lida sitt straff, och straffet är redan bestämdt, men om natten ser föreståndaren Guds moder, som säger till honom:

Hvi hatar Johan, du, mig svara,
Hans böners ljud från himmeln gå,
Och fromma äro de ju bara,
Blott kval de vilja lindra få. —
Hvi hatar, gamle, du den källa,
Som folkens törst ju släcka kan? —
Låt ordens källsprång, då du kan,
Helt fritt och utan tvång få rinna,
Att mänskotanken vid dess röst
Må vederkvickelse där finna
Och mänskosorgen finna tröst.

Så snart dagen gryr, skyndar föreståndaren till Johannes och erkänner sitt fel, sägande: förlåt hvad jag felat, i mitt råa oförstånd har jag gjort dig orätt.

Hvilken hugsvalande tröst ordet kan innebära skildras äfven af *Turgenieff,* i en gripande berättelse från lifegenskapstiden:

En elak godsegarinna fördrifver från sin egendom två vänner, som ej kunde godkänna det barbariska kroppsstraff, värdinnan lät tillämpa på sina underhafvande. — Utan barmhärtighet afhyser hon nu dessa båda människor, lämnande dem vind för våg. Svår är vännernas belägenhet, men den ena af dem citerar, fastän hans hjärta vill brista, några ord, lånade af Derschavin ur en Davids psalm:

Er plikt är att rädda de oskyldiga o. s. v. ord, som lindra hans smärta.

Sådana ord äro droppar af ädla mäns hjärteblod, och huru djupt måste vi ej känna med, till exempel *Nekrasoff,* som, då censorn återsänder honom ett öfverkorsadt korrekturark, utbrister: narr, detta är ju mitt hjärteblod!

Tankar och ord, yttrar en af slavofilerna, *Ivan Aksakoff,* äro något som man ej kan fråntaga en människa, utan att hon förlorar sin mänsklighet.

Beröfvas hon dem, så blir hon ett djur».

Och innan jag slutar, vill jag ännu citera en dikt af Konstantin Aksakoff en dikt, i hvilken sammanfattas alt, hvarom alla ofvannämda skalder, hvar för sig talat. — Öfversättningen är prof. O. M. Reuters:

Du tankarnas flamma och fackla,
Du skapelsens under, för oss
Som stapla i mörker och vackla,
Du lyser, ett himmelens bloss.

Och likt ett banér du oss manar
Till kamp emot lögnen på jord,
Och vägen för sanningen banar
Du fria, du heliga ord!

Hvi söker väl makten hos slafven
Sin styrka, sitt skydd och sitt stöd?
Snart byter han bojan mot glafven
Af härskarens hjärteblod röd.

Men friheten värnar allena
Mot svek och mot uppror och mord,
Och du är dess vapen, det rena,
Du fria, du heliga ord!

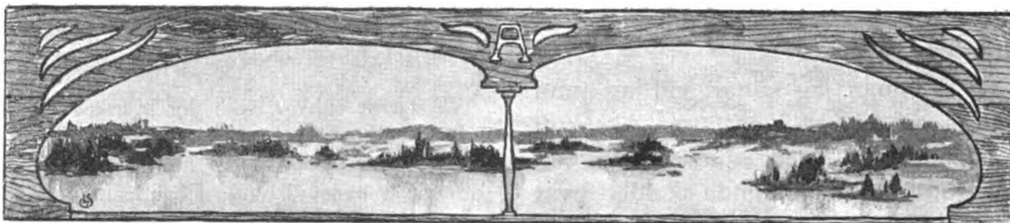
Ve därför enhvar, som dig kränker
Du himlarnas gåfva! Sitt land
han offrar åt slafvarnas ränker,
När dig han vill binda i band.

Men du, endast du, kan oss skyddda
Och rädda den hotande jord —
ljud fritt, och ljud högt i hvar hydda
Du fria, du heliga ord!

Till slut vill jag göra er, ärade damer och herrar, en fråga:

Om det är skriftställarena som uttrycka folkets anda — hvem skall det ryska folket följa, — dem, till hvilkas krets hörde den som hela Rysland med Kejsaren i spetsen nu bringat sin hyllning för hans förtjänster om Rysslands andliga utveckling — Puschkin, — eller dem, som kalla sig patrioter, men som prins Troubetskoj så betecknande har kallat schakaler?

TANKEN ATT I KANADA SAMLA UTVANDRARNE FRÅN FINLAND

AF KONNI ZILLIACUS.

Senaste vinter — den 15:de februari — utfärdades, såsom bekant, det Kejserliga manifest, dessmedels afgörandet i sista hand af lagstiftningsfrågor, berörande på en gång både Finlands och Rysslands intressen, förklarades tillkomma den gemensamma monarken, oberoende af de finska folkrepresentanternas vilja. Det var ingen hemlighet att manifestet tillkommit i främsta rummet för att möjliggöra afgörandet i förslagsställarnes anda, af den från ryskt håll utgångna proposition till ny värnepliktslag för Finland, som förelagts den sammankallade urtima landtdagen. Kändt är också hvilka protester det nämda manifestet framkallat, protester från Finlands senat, från dess ständer, från hela det finska folket, protester i hela den civiliserade världens tidningspräss, och slutligen från de förnämsta representanterna för vetenskap, literatur och konst i alla Europas kulturländer. Och lika väl är det kändt att alla dessa protester afvisades, eller åtminstone blott träffade döfva öron.

Att utgången blifvit sådan, blef naturligtvis mycket snart bekant bland alla samhällslager i Finland. Litet

hvar måste säga sig att detta knappast kunde tolkas annorlunda än såsom ett beslut att genomföra den värnepliktslag monarken låtit förelägga ständerna, likgiltigt om dessa komme att gilla förslaget eller förkasta det. Öfriga möjligheter, som ställdes i utsikt genom Februari-manifestet, behöfva här icke antydas. Värneplikten utom landets gränser, i fem års tid under främmande befäl, var den närmaste, var den, som i högsta grad upprörde folkets sinnen. Och som om detta icke varit tillräckligt, skyndade ett par ryska tidningsorgan att från sin ståndpunkt uttala sig om olika praktiska eventualiteter för de finska värnepliktiga, som komme att tjänstgöra i ryska hären. De skulle i intet afseende få behandlas annorlunda än ryssar, sade man, således icke häller få fritagas från prygelstraffet, sådant det i vissa fall tillämpas inom den ryska armén. Vederbörande skulle icke kunnat uppfinna ett bättre sätt att öka den antipati mot det nya lagförslaget om värneplikt, som från första stund uppstod öfverallt i Finland. Följderna dröjde ingalunda häller att visa sig.

Sedan tjugufem till trettio år har utvandring från Finland pågått, en utvandring, som varierat högst betydligt, men icke mera än ett enda år — ett år då arbetslönerna i hemlandet voro mycket låga, i Förenta Staterna exceptionelt höga — uppgått till så mycket som åtta tusen. Under de senaste åren, som bevittnat en stadig stegring af arbetslönerna i Finland, har emigrationen visat otvätydig tendens att nedgå, en tendens, som under senaste år värkade därhän, att icke flera än omkring två tusen femhundra emigranter afreste från Finland, medan två tusen tvåhundra återvände från Amerika. Utvandringssiffran blef således icke större än omkring trehundra, och då arbetslönerna under innevarande år fortforo att stiga, hoppades man att utvandringen, trots de mindre gynnsamma skörderesultaten, icke häller i år skulle bli af synnerlig betydenhet. Därutinnan missräknade man sig dock så grundligt som möjligt. Redan i februari började antalet emigranter stiga i oroväckande grad. Vinterångarne, som en gång i veckan göra turer mellan Hangö och Hull, voro hvarje resa fyllda till sista platsen af utvandrare, som i regeln, på frågan om orsaken till bortflyttningen, hänlydde på den nya politiska regim, som tycktes på väg att införas i landet. Säkert är att ett mycket stort antal af utvandrarne af detta skäl drifvits till emigrering, ehuru möjligt är att andra omständigheter medvärkat till beslutet.

Under vintern och våren fortgick utvandringen på samma sätt. Hangöbåtarna förde hvarje tur så många emigranter de rymde, antalet steg till bortåt tvåtusen per månad. Det blef klart för litet hvar att totalsumman för året skulle bli ofantligt mycket större än någonsin förut, och däraf föddes tanken att söka göra någonting för dessa hopar, att söka i någon mån minska den förlust landet måste lida genom så öfverhöfvan stark utflyttning, och att på samma gång söka

åvägabringa någonting af praktisk nytta för emigranterna själfva. Uppgifterna såväl från Hangö som längst norrifrån, där den »passlösa» utvandringen öfver gränsen till Sverge eger rum, gåfvo vid handen att ett ovanligt stort antal unga män — sådana, som ännu icke uppnått värnepliktsåldern — i år sökte sig bort från Finland, och detta ökade naturligtvis lusten att göra någonting för att förebygga total förlust för fosterlandet af dessa krafter.

Man sade sig att utvandrarne, såvida de till större del kunde sammanföras i en organisation, i något slags koloni, där de kunde — mutatis mutandis — lefva något så när samma lif som hemma, där såväl de materiella som de andliga sambanden med fosterlandet kunde vidmakthållas, icke skulle gå helt förlorade för Finland. Då individerna kringspridas öfver ett så oerhördt vidsträckt område som den amerikanska kontinenten, är det utan vidare klart att de snart måste uppgå i den omgifvande, förhärskande nationaliteten. Men under betingelser, sådana man icke ansåg det omöjligt att skapa, skulle denna fara till stor del förebyggas, och sålunda en möjlighet beredas för utvandrarne att eventuelt återvända till fosterlandet, om framtiden här finge bevittna en förändring af de förhållanden, som förorsakat emigrationen. Och slutligen ansåg man att en koloni af detta slag äfven skulle ega betydelse såsom ett moraliskt stöd för de hemmavarande. Vissheten om tillvaron af ett framåtgående samhälle på hinsidan oceanen, där enhvar eventuelt vore välkommen, kunde åtminstone i ingen händelse värka nedslående på dem, som icke emigrerat. Saken diskuterades ifrigt i olika kretsar och väckte så stort intresse, att några personer sammansköto de nödiga medlen för en undersökning på ort och ställe af möjligheterna för en koloni af det slag man tänkt sig, hvarefter medlemmar i en kommission utsågos och vidtalades att utföra undersökningen.

Kommissionen anträdde sin resa i juli och styrde först kosan till Newfoundland, hvarom ytterst fördelaktiga beskrifningar tillställts en af kommissionens medlemmar. Om man kunnat tro hälst hälften af de delvis officiösa uppgifterna, skulle Newfoundland vara ett värkligt paradis för europeiska nordbor, som ville grunda ett nytt hem. Men så är i värkligheten ingalunda fallet, utan är ön tvärtom i alla afseenden olämplig för invandrare från Europa. Fiskerierna exploateras redan i så hög grad, att rum ingalunda finnes för nya konkurrenter, och för jordbrukare lämpar sig jordmånen i lika ringa grad som det omilda klimatet. Där och hvar, längs någon å eller flod, förekommer alluvialjord, men i mycket liten utsträckning, annars består jorden så godt som öfverallt af grus, med vatten någon eller några fot under jordytan. Öfverallt, utom närmast kusten, råder yfvig skog, till största del af ett slags dålig gran, men ingenstädes tyckes skogen bli grof, antagligen emedan grunden på ringa djup ständigt är vattendränkt. Så snart träna nå en viss höjd, börja de torka i toppen.

Litet hvarstädes ser man stora sträckor af skog, som sålunda dött, och som ofta därefter härjats af eld — ett det mest tröstlöst ödsliga landskap man gärna kan föreställa sig. Men på samma gång betinga markens fuktighetsförhållanden en särdeles yppig vegetation af allehanda smärre växter, som tillsammans med otaliga granplantor bilda ogenomträngliga snår. De flesta bärgarter, som förekomma på ön, synas därjämte vara mycket snabbt förvittrande, hvarför det ju nog är möjligt att Newfoundland om ett eller annat hundratal år kommer att ega tillräckliga lager jord för anspråkslöst landtbruk i större skala, men för närvarande är detta icke fallet. Till den slutsatsen kom kommissionen enhälligt.

Från Newfoundland ställdes kosan till Kanadas hufvudstad, Ottawa, i hjärtat af landet. I de östra provinserna, närmast Atlantiska kusten, finnes i våra dagar icke längre jord i större sträckor att få, och det som fins är långtifrån den bästa. Nova Scotia, New Brunswick och Quebec höra faktiskt till de sedan längsta tid koloniserade delarna af Kanada, och utgöra därför själffallet icke lämpliga områden för invandrare, som komma i större antal. Visserligen gjordes kommissionen, hvars ankomst tidningspressen icke försummat att omtala, anbud från ett par olika håll på jord, som enligt uppgift skulle lämpat sig mycket väl för finska invandrare — man tycktes i själfva värket hysa ungefär den åsikt, att finnar, såsom härstammande från ett långt åt norr beläget land, borde känna sig mest tilltalade af förhållanden, klimatologiska och andra, som af alla andra betraktats och ännu betraktas såsom särdeles ogynsamma. I hvarje fall, där erbjudanden af antydt slag gjordes, visade dock redan en blick på kartan att de erbjudna landsträckorna voro altför små till arealen, att lämpa sig för en invandring i större skala. Resan fortsattes därför till Ottawa, där pålitliga uppgifter om olika delar af Kanada voro att påräkna, och där dessutom svar stod att finna på frågan huru långt regeringen eventuelt vore böjd att gå i medgifvanden.

Hälst skulle kommissionen naturligtvis underhandlat om något område på Stilla Hafskusten, då ingenting användbart stod att finna på stränderna af Atlanten. På grund af inhämtade uppgifter, som likvisst voro altför sväfvande att förtjäna fullständig tilltro, hade man tänkt sig möjligheten att, antingen på kusten af British Columbia, eller på någon eller några af öarna där utanför, kunna finna ett område, som i olika afseenden skulle lämpa sig för finska emigranter. Men i Ottawa möttes kommissionen af upplysningen att i British Columbia en ministärförändring egt rum, som haft till följd en fullständig omsvängning af politiken beträffande invandrare. Framgent komme icke vidare jord att gratis tilldelas nybyggare, utan måste hvarje acre köpas kontant af regeringen, visserligen till mycket lågt pris, men till pris, som dock för tusental nybyggare skulle uppgå till ett väldigt kapital. Det var tillräckligt

för att göra slut på alla planer rörande British Columbia, särskildt då ännu därtill fogades en officiell upplysning om att i hela provinsen ingen så stor, sammanhängande, odlingsbar sträcka jord stode till buds ens mot betalning, som kommissionen ansåg nödvändig.

Återstod därför blott att tänka på det inre af kontinenten, på de provinser och territorier, som stå direkt under den folkvalda centralregeringen i Kanada. Beträffande dem lämnades kommissionen fullständig valfrihet. Hvar hälst statsjord fans att tillgå, erbjöds det oss att själfva undersöka och välja. Regeringen hade inga skäl att söka invärka på valet, utan var lika villig att bevilja de bästa möjliga vilkor i en trakt som i en annan, vare sig ute på den öppna prärien eller i de mera skogbevuxna distrikten i öster från Klippbärgen.

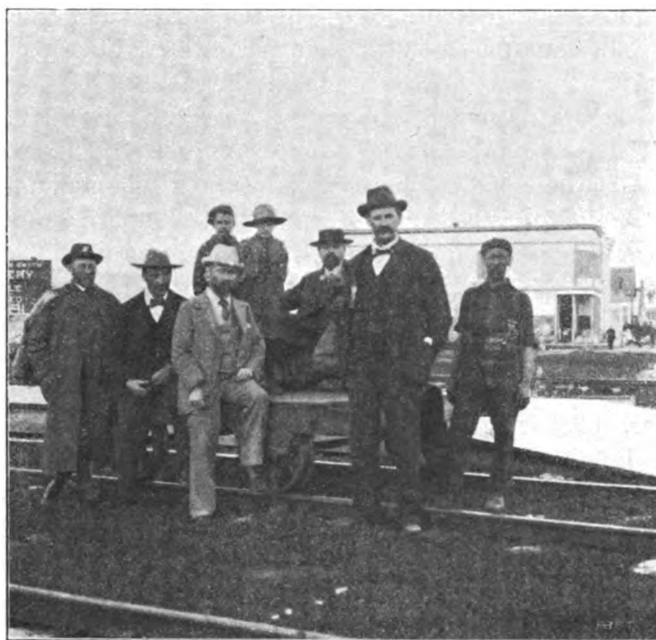

KANADA-KOMMISSIONEN UTE PÅ PRÄRIEN, RED DEER-DISTRIKTET.

Det kunde självfallet icke komma i fråga för kommissionen att personligen undersöka hela, eller ens en större del af västra och nordvästra Kanada, utan gällde det att på grund af de upplysningar, som inhämtats, söka komma till klarhet om hvilken del af det väldiga området, som hade de största fördelar att erbjuda, de bästa vilkoren för utförandet af någon sådan plan man tänkt sig. Under de förberedande diskussionerna hade man ständigt tagit för gifvet att ett rätt betydande kapital i Finland kunde hopbringas för företaget, och därför utgått från synpunkten att detta borde göras mycket omfattande, så att utrymme också kunde beredas för ett större antal af de finnar, som redan finnas i Nord Amerika.

Detta grundvilkor eliminerade redan en mängd trakter, som kunnat komma i fråga, såvida man icke tagit hänsyn till framtida möjlighet för utvidgning. Intet område, där denna möjlighet kunde antagas komma att

genom järnvägsanläggningar och med dem följande odling, eller på annat sätt — bli afskuren, kunde alls komma på tal. Snart enades kommissionen också om olämpligheten för dess ändamål af någon del af de värkliga prärierna, de trälösa, öppna slätterna. Det har redan i Förenta Staterna till fullo bevisats att finnar icke trifvas under sådana förhållanden, som slätten erbjuder. Olikheten med allt hvad finska utvandrare förut vant sig vid, är alltför stor.

FÄRDIGA ATT AFRESA FRÅN RED DEER.

Därmed var begränsningen för kommissionens val uppnådd.

Knappast några andra områden än trakterna norrom Saskatchevanflodens mellersta lopp, mellan staden Prince Albert i öster och Edmonton i väster, och näjderna kring denna flods öfversta del, närmast österom Klippbärgen, uppfyllde hufvudfordringarna. Det vill säga: såvida man icke ville aflägsna sig så långt från järnvägen som två till tre hundra engelska mil, något kommissionen på goda skäl ansåg omöjligt. Hvad de två nämda områdena åter vidkommer, ansåg kommissionen sig först böra undersöka det senare, främst på grund af dess närhet till redan existerande järnvägslinjer och därpå beroende ypperliga afsättningsförhållanden, men också emedan bakom detta område, längre åt nordväst, sträcker sig ett till arealen väldigt distrikt, som icke under en närmare framtid kan komma ifråga för odling och bebyggande,

och som därför på bästa sätt skulle tillgodose möjligheten till framtida utvidgning. Närheten till British Columbia, som självt, tack vare den snabba utvecklingen af dess grufindustri, erbjuder en sällsynt god marknad för alla jordbruksprodukter, och som dessutom förmedlar största delen af utförseln till guldfälten i Alaska, samt därtill förekomsten af delvis mycket god skog i det ifrågasatta området — allt detta talade starkt till dess förmån.

Efter några dagars uppehåll, dels i präritrakterna, dels i södra Alberta, där jordbruk, på grund af det altför torra klimatet, bedrifves med öfvervattning, styrde kommissionen därför kosan till Red Deer stationen, den närmaste till det område, som skulle undersökas. Ihärdigt regn under två till tre veckor befans emellertid hafva fyllt alla floder, bäckar och andra vattendrag till bräddarna, så att de blifvit omöjliga att passera. Kommissionens undersökning kunde därför icke sträcka sig synnerligt långt in i det påtänkta området, men den del, som blef undersökt, motsvarade i de flesta afseenden förväntningarna. Och några halfblods-troppers, som intervjuades, försäkrade enstämmigt att landet längre inåt var af bra nog samma beskaffenhet, ehuru mera skogbevuxet, öfverallt mellan åsarna och kullarna täckt af yppig gräsväxt, rikligt bevattnadt och med ymnig tillgång på fisk i alla sjöar. En hop nybyggare, svenskar och tvänne finnar, som slagit sig ned i utkanten af distriktet, tolf till fjorton engelska mil från järnvägsstationen, bekräftade allt detta beträffande den del af området de kände, och meddelade därutöfver att stenkolsådror på ett par ställen stucko fram i dagen. Studium af geologiska rapporter om trakten gaf senare vid handen att ett stenkolslager på större eller mindre djup underligger hela det område kommissionen spekulerade på. Vid Saskatchevan-floden äro de i dagen liggande ådrorna på ett par ställen af ända till åtta fots mäktighet.

Nybyggarne, af hvilka de första bott sex år i näjden, stodo sig i allmänhet godt, alla utan undantag såsom mjölk- eller rättare gräddleverantörer till statsmäjerierna. Något egentligt jordbruk dref ingen af dem, ehuru deras försök att odla olika slag af säd, rotfrukter o. s. v. utfallit mycket väl. På hvarje nybygge fans en handseparator, som sättes i gång så snart mjölkningen slutats, hvarefter den ännu spenvarma skummjölken gifves åt kalfvarna. Alla dessa uppfödas — med ingen annan utfodring än skummjölk och gräs, eller hö — och äro såsom årsgamla värda omkring femton dollars. Mjölkboskapen erhåller icke häller annat än gräs, färskt eller torkadt, men detta är så näringsrikt, att medelfetthalten hos den till regeringsmäjeriet levererade mjölken, enligt den danska mäjrarens uppgift, stiger till 3,9 %. Det nettopris nybyggarne erhöllo för sin grädde uppgick till femton à nitton cents — 75 till 95 penni — per skålpund smör, ett pris, som vid så ytterst låg produktionskostnad för mjölken,

KANADAKOMMISSIONEN OCH DEN KANADISKA REGERINGENS OMBUD, I BANFF, KLIPPBÄRGEN.

SPEARS. WHITE.

C. MYRSTÉN. KONNI ZILLIACUS. ARTHUR H. BORGSTRÖM.

måste betraktas såsom synnerligt förmånligt.

Totalintrycket af det tilltänkta kolonisationsområdet var därför på det hela mycket fördelaktigt, ehuru invändningar själffallet nog kunna göras. Det är utan vidare klart att Red Deer trakten med ett läge af 2,700 till 3,000 fot öfver hafvet icke besitter något synnerligt varmt klimat. Medeltemperaturen för året torde vara en smula högre än i södra Finland och vintrarna något mindre stränga än här. En svensk, bosatt ett stycke åt öster från järnvägslinjen, uppgaf sig på femton år icke ha förlorat någon skörd genom frost, och alla uppgifter, som stodo till buds, stämde öfverens däri att höstsäd, såväl hvete som råg, går ypperligt i dessa trakter. Vårhvete däremot, det sädesslag, som nästan uteslutande odlas på prärierna, lider vissa år af otillräcklig värme under växtlighetsperioden. Men detta betyder icke mycket i en trakt, där sädesodling egentligen blott kunde komma i fråga för husbehof, medan boskapsskötsel och mäjeridrift blefve hufvudsak.

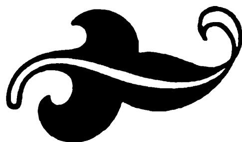
Tillfällen till industriell värksamhet erbjuder området i fråga likaledes. De skoglösa präriernas behof af virke för allehanda ändamål stiger snabbt, och längst i väster, längs Klippbärgen, eger Red Deer-distriktet betydande tillgångar på skog, som lätt kan flottas ned till låglandet. Vattenkraft fins att tillgå på olika ställen i Saskatchevan, ehuru detta icke betyder mycket, då stenkol förekommer så rikligt och så lätt tillgängligt, att det kan säljas för en dollar — fem mark — per ton i Edmonton. För ett kolonisationsföretag af den art man tänkt sig, då kommissionen vidtalades att företaga sin resa, måste Red Deer-distriktet därför anses mycket lämpligt i alla de viktigaste afseenden. Med ett alls icke öfverhöfvan stort kapital kunde där utan svårighet olika företag sättas i gång, som på samma gång skulle erbjuda skälig utsikt till ränta på kapitalet och tillfälle till arbetsförtjänst för sådana invandrare, som af brist på nödiga medel vore hindrade att genast börja jordbruk.

Planen låter tyvärr icke nu utföra sig, därtill har penningebristen i Finland blifvit alldeles för stor. Men gömdt bör härvidlag på inga vilkor få blifva glömdt, ty om vi själfva icke taga saken om hand, komma andra otvifvelaktigt att göra det, utan nödig hänsyn för alla de intressen, som af utvandringen beröras. För att påskynda landets utveckling är det i främsta rummet nödvändigt för Kanadas regering att befolka de väldiga landsträckor, som ännu ligga öde, och bättre invandrare, arbetsdugligare, segare, härdigare än våra emigranter, kunna de icke få. Det veta vederbörande mycket väl och veta tillika att emigrationen, som redan nått en så stor utsträckning, antagligen kommer att bli än starkare. Såväl i de kanadiska som i Förenta Staternas landstigningshamnar föres så noggrann statistik öfver invandrare, att man där har tillgång till mera exakta siffror öfver vår emigration än vi själfva. Vi kunna aldrig erhålla

fullt noggranna uppgifter om den utvandring utan pass, som eger rum från Finland och som särskildt i år varit mycket betydande, men alla sådana emigranter äro inberäknade i den amerikanska totalsumman.

För kanadierna är det därför allt skäl att, å ena sidan söka leda den finska utvandringen till Kanada, å den andra att uppmuntra denna utvandring. Redan nu umgås man där med planer för ett miljonbolag — fem miljoner mark ha föreslagits såsom grundkapital — för hvilket man hoppas kunna utvärka ett betydande regeringsunderstöd och som skulle taga finska utvandrare om hand, så snart de landstiga i Kanada, transportera dem på billigaste vilkor ut till västern, förse dem med gratis jord och i form af lån lämna dem redskap, dragare och kreatur för att genast börja såsom jordbrukare. Sådan handräckning vore naturligtvis af så stort värde för invandrarne, att de gärna kunde betala rätt högt pris därför, det vill säga göra företaget till en mycket lönande affär för dess upphofsmän, medan nybyggaren själf icke vore bunden, utan kunde draga till en annan marknad, om han funne vilkoren för mycket betungande. Regeringen åter, som nu betalar ett slags premium af ända till tjugufem mark för hvarje nybyggare, som förmås att slå sig ned i Kanadas västra provinser, kunde klarligen utan att öfverskrida det årliga premieanslaget, garantera en viss ränta på ett sådant bolags obligationer, så att upphofsmännen lätt kunde erhålla penningar.

Planen är sålunda allt utom svår att utföra, men den borde på inga vilkor få utföras af främlingar. Vi kunna, såsom kändt, ingenting göra för att motvärka den öfverhöfvan starka emigration, som redan vidtagit och som utan tvifvel kommer att ytterligare ökas, såvida farhågorna för militärtjänst utanför Finlands gränser komma att realiseras. Det enda botemedlet vore en radikal förändring af senaste års politik gentemot Finland, så att hvarje medborgare, hög eller låg, framgent som hittills kunde trygga sig vid de lagar han själf varit med om att antaga. Men hvad vi kunde och borde göra, vore att själfva taga de utvandrande om hand. Endast sålunda kunna vi förekomma att jämte dem, som af förhållandena drifvas ur landet, andra, kanske än flera, lockas ut med förespeglingar om större fördelar än eget land någonsin kan erbjuda dem.

ANGEL GANIVET.

IN MEMORIAM

AF WENTZEL HAGELSTAM.

ngel Ganivet, eller som hans fullständiga namn lydde, Angel Ganivet y Garcia var en i mera än ett afseende märklig personlighet. Obekant som man här hos oss är med den spanska literaturen och dess främste representanter i närvarande tid, var det endast en och annan i Helsingfors, som under Ganivets lifstid hade en aning om hvilket stort skalderykte han hade i sitt hemland och hvilka stora själsegenskaper han besatt. Och likväl lefde han här midt ibland oss under två och ett halft års tid. Att han förblef oss främmande och hade föga eller ingen beröring med människorna här berodde på honom själf. Det är icke finnarnas vana att undvika utländingar eller sky deras sällskap, tvärtom torde mången utländsk vetenskapsidkare eller turist med bildning och intressen funnit det lätt att

här stifta bekantskaper och känna sig hemmastadd. Ganivet ville icke komma i beröring med människor här, lika litet som annorstädes, där han vistats. Om man också ej kunde kalla honom enstöring, hade han en utpräglad benägenhet för att isolera sig; han var älskvärd och förekommande mot den, som händelsevis kom i hans väg, men han sökte aldrig upp någon. Jag hade ej lyckan att göra hans bekantskap, och hvad jag vet om honom har jag från andra och tredje hand. „Han hade få vänner och gick nästan alltid ensam", säger hans landsman Nicolas M:a Lopez, som i en privat edition af „Cartas finlandesas" lämnat några biografiska uppgifter om honom. „Han var ingen misantrop, och likväl tillbragte han sin bästa ungdomstid i en förskräckande ensamhet".

Det låg någonting skyggt i hans väsen, och där man såg honom med snabba, elastiska steg vandra utåt gatan värkade han mystiskt på den mötande. För den, som icke kände honom, hade han ingenting tilldragande, hällre tvärtom. „En underlig människa var han", säga de, som kände honom. Denna „underlighet", som ledde till självmord, var väl meddfödd. Hans far, som var militär och målare sköt sig vid unga år, och hans farmor var sjukligt öfverspänd i högsta grad. Hon tillbragte största delen af sitt lif i en enslig liten koja på Sierra Nevadas sluttningar, dit hon drog ut på grund af en uppenbarelse, som hon hade haft om att „det vore orätt att lefva i äktenskap", öfvergifvande sin make och ett endast två månaders gammalt barn. Man och släktingar gjorde fåfänga ansträngningar att förmå henne återvända till hemmet i Granada; hon stannade för alltid kvar i den ensliga bärgsbygden, där hon lefde af allmosor och betraktades af det enkla folket som ett slags hälgon.

Af sina föräldrar ärfde Ganivets fader och sedermera han själf en andel i ett raffinaderi och en kvarn, som i generationer hade utgjort släktens lefvebröd. Ekonomin sköttes med insikt och omsorg af Ganivets moder, hvilken, såsom han själf berättat, var „intelligent och praktisk som en finska". Tidigt faderlös, hade Ganivet sin nobla och karaktärsfasta moder att tacka för en utmärkt uppfostran. „Från barnsben af", säger hans ofvannämde biograf, „lärde han sig att härda sin kropp. Han lekte som en liten titan. Han härdade sig som en spartan". Såsom ännu helt ung råkade han ut för en olycka, som för mycket lång tid höll honom på sjukbädden. Han hade klättrat upp i ett högt fikonträd för att afskära torra grenar. Han störtade ned från trädet och skadade sitt ben så svårt att det var fråga om amputation. Operationen uppsköts, emedan hans tillstånd var så betänkligt att man fruktade för hans lif. Han beslöt att lefva, och hans järnvilja segrade. Till sin omgifnings öfverraskning blef han fullkomligt återställd. Oaktadt det afbräck hans studier lidit genom den långvariga sjukdomen, var han redan vid tjugu års ålder „dubbel doktor", i filosofi och juridik. Han blef nu anställd såsom bibliotekstjänsteman och innehade en tid arkivariebefattning vid Kungliga biblioteket i Madrid. „Hans aktiva natur kunde dock ej förlika sig med denna pergamentskarriär, med ett yrke, som

han förliknade vid myggans lättjefulla arbetsamhet", och genom en ren tillfällighet öfvergick han till den diplomatiska banan. Han hade förberedt en kamrat till examen för inträde i den diplomatiska kåren och fick därunder iden att själf taga samma examen, hvilket han äfven gjorde med största lätthet. Han blef nu utnämd till spansk vice konsul i Antwerpen. Hans ungdomslif i Madrid hade utmärkt sig genom en mängd bisarra infall, kända äfven utom den trånga vänkrets, som omgaf och entusiastiskt beundrade honom. Han hade de mest befängda kärleksäfventyr och var bekant för sin svaghet för könet, täckare i hans hemland än någon annorstädes. Han förälskade sig så i en bildskön cubanska, som sedermera blef hans hustru.

I Antwerpen förde han ett fullkomligt eremitlif. Då han ej var upptagen af sin tjänst, satt han instängd på sitt rum och studerade, „såsom endast han kunde göra det". „Om man säger att han genomläste hela stadsbiblioteket i Antwerpen, därifrån han hade tillåtelse att medföra böcker hem till sig, så har man sagt alt", yttrar Lopez. För att förströ sig köpte han ett piano och på egen hand, utan någon som hälst lärare, lärde han sig spela. I Antwerpen sysslade han icke synnerligt med skriftställeri. Han skref endast ett antal bref och artiklar till tidningen „El Defensor" i Granada. Dessa artiklar äro samlade i en volym, kallad „Granada la bella" och tryckt i Helsingfors 1896 hos J. C. Frenckell & Son. (Det är, såvidt jag vet, den enda bok på spanska, som tryckts hos oss). Efter att i flere år varit bosatt i Antwerpen, utnämdes han till spansk generalkonsul för Ryssland och Finland med stationsort i Helsingfors. Han lefde här i två och ett halft år jämte sin hustru och en liten son, som trots sin minderårighet röjde en anmärkningsvärd intelligens och hvilken han afgudade, samt tvänne systrar. Af systrarna var den yngsta lika skön som begåfvad. Ingendera af dem hade något umgänge i Helsingfors. Deras broder vakade med nästan sjuklig omsorg öfver att de icke blefvo i tillfälle att söka sällskap eller uppmärksammas af nyfikna blickar på gatorna. Han hatade manfolk icke allenast för sina systrars räkning, utan äfven för sin egen. Han hade några få manliga vänner i sitt hemland, men sedan han lämnat det — ingen. Till kvinnorna kände han sig dragen, men med karlar ville han hälst ingenting ha att skaffa.

I Helsingfors hyrde han in sig i en villa i Brunnsparken med sin familj och bodde där strängt isolerad. Från sitt fönster hade han en vid utsikt öfver hafvet, som han älskade. Naturen erbjöd honom det enda tilldragande sällskap. Han har själf omtalat att han i timtal kunde sitta vid sitt fönster, försjunken i beundran af det outgrundliga, mystiska hafvet, där det låg spegellugnt eller höjde sig i vågor. Särskildt älskade han vår nordiska vinter med köld och snö och glittrande rimfrost. När snöstormen yrde fram öfver hafvet, svepande alt i ett ogenomträngligt hvitt, satt han som fastnaglad vid fönstret och stirrade ut, och ju mera vinden rasade, ju mera den liksom pulveriserade drifvorna och sopade dem med sig till ett kokande skum i

skyn, desto mera betagen satt han kvar och bara såg och såg ut i detta kaos, som han längtade att kunna utgrunda och begripa. Det var under sådana stunder skaldeinspirationen kom öfver honom, och han skref dikter af gripande skönhet. Många af dessa dikter på spanska eller franska ligga ännu i dag otryckta hos vänner eller släktingar, och endast mycket få ha blifvit offentliggjorda.

Hans vistelse i Helsingfors utmärktes af en rastlös författareverksamhet. Det var här han på allvar började sysselsätta sig med skriftställeri. De flesta af hans arbeten äro författade här. Det ena digra manuskriptet efter det andra sände han till Spanien, där hans arbeten trycktes, för att skapa honom ett stort literärt namn, hvarom ingen här hade en aning. Ännu efter hans död ha några efterlämnade manuskript blifvit tryckta och utgifna i Madrid.

För den som vill göra den intressanta författarens närmare bekantskap i hans värk och är lycklig nog att kunna läsa dem på originalspråket meddelar jag en förteckning på hans arbeten i kronologisk följd: *„Granada la bella“* (Edicion privada), Helsingfors, 1896; *„Idearium español“*, Granada, 1897; *„La vieja Europa“*, Madrid (?) (Dessa utgöra alla endast studier och utkast). Bland romaner och dramatiska arbeten ha vi att anteckna: *„La conquista del reino de Maya, por el último conquistador espanol Pio Cid*, Madrid, 1897; *Trabajos del infatigable creador Pio Cid.* — (2 tomos). Madrid, 1898. *„La Tragedia*, El Testamento mistico de Pio Cid. Madrid (?); *La Casa eterna*, Comedia. — Madrid (?). Resebref och kulturhistoriska skildringar eller literära studier äro *„Cartas Finlandesas“*, Granada 1898; *„Los hombres del Norte. — Estudio de los escritores rusos, suecos, noruegos, daneses y escandinavos“* (?); *„El libro de Granada“*, Granada, 1899. I „Los hombres del Norte“ uppehåller sig Ganivet äfven vid finsk literatur och författare i Finland. Då detta kapitel naturligtvis erbjuder stort intresse för Ateneums läsare, hoppas jag i ett följande häfte kunna meddela en öfversättning däraf.

Ganivets omdöme om vår literära produktion har nämligen, enligt min tanke, ett visst vitsord, ty han hade tagit kännedom om den, han hade läst och förstått våra främsta literära värk och läst dem med skarpsinne och fin kritisk skärpa. Det skall helt visst förvåna enhvar finne att höra det Ganivet under sin vistelse i Finland lärde sig svenska så grundligt att han på detta språk bl. a. läste och förstod hela Kalevala. Han hade en snart sagdt öfvernaturlig förmåga att lära sig främmande språk. Redan som ung i Madrid hade han till sitt modersmål öfversatt Iliaden från grundspråket, endast för att roa sina vänner. Han diktade själf på franska, som han behärskade fullkomligt. De få närmare bekanta han hade i Helsingfors omtala att han efter några veckors vistelse här nästan obehindradt läste svenska tidningar. Han var au courant med alla på dagordningen stående spörsmål och citerade tidningarnas uttalanden. Och det, oaktadt han hade nästan ingen praktik i språket. Det roade honom att om morgnarna gå på salutorget och samspråka med gummorna

vid stånden. Till och med folkdialekten förstod han passabelt och kunde göra sig förstådd bland allmogen. Af hans kritiska studier i „Hombres del Norte“ framgår att han ej var någon ytlig iakttagare, utan att han värkligen gifvit sig mödan att gå till grunden med hvad han läste. Detta arbete bär vittne om en storartad beläsenhet. Han hade kunnat gifva sina landsmän en skandinavisk literaturhistoria. De kritiska studier han sammanfört i „Hombres del Norte“ hade kräft ett enormt arbete af förstudier. Af de flesta författare, som äga någon betydenhet inom nordisk literatur, hade han läst flere arbeten, och särskildt Ibsen kände han från början till slut. Hans omdömen om hvad han läst likasom om personer och förhållanden visade den skarpaste detaljobservation och på samma gång en klar och vid syn på det hela. När han yttrade sig, var det med en våldsam logik och i koncisa, kategoriska satser. Öppen och uppriktig som han var, lämpade han sig väl minst för „diplomatens“ kall. „Hans öppna karaktär“, säger hans oftanämde biograf, „kände intet socialt hyckleri; aldrig simulerade han, ej häller försökte han behaga någon“. Sådana egenskaper gjorde honom tilldragande och sympatisk, trots hans nästan frånstötande yttre. I ett af sina bref omtalar han själf att en finsk målarinna, som målat hans porträtt, fann i hans utseende en sällsam blandning af egyptisk sacerdot och mor. I själfva värket var han af morisk härkomst. Hans hufvud med den böjda och rymliga pannan och den något tillplattade näsan „hade en viss likhet med en jätteantropoid“. Men hans ögon voro underbart vackra. Blicken var genomträngande hvass, liksom ville han se igenom en, forskande som ville han utransaka hjärtan och njurar, och dock lämnade den ett intryck af melankoli, af en sjuk själs svårmod. Man behöfde blott i förbigående på gatan uppfånga denna blick för att aldrig glömma den. Det är nästan motbjudande att tänka sig att den slocknat för alltid. Den hade sett mera, denna blick, utforskat mera i lifvet än de flestas, och när man erinrar sig den, ville man gärna insöfva sig i tanken att den måhända såg rakt in i evigheten. Ständigt och ständigt plågades han af bristen på harmoni i lifvet. Hvad han förstod, det ville han känna, och hvad han kände ville han förstå. Denna outsägliga tängtan med oupphörliga missräkningar har fått ett vältaligt uttryck i en liten dikt på franska. Jag citerarar den i original:

Chanson andalouse.

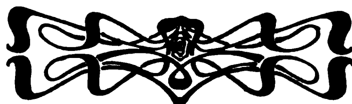
Que je suis seul dans le monde!
A qui puis- je m'approcher?
Quand je trouve l'ombre d'un arbre
Ses feuilles commencent à sécher.

Ogärna lämnade Ganivet Finland, där han funnit sig väl med sina tankar, sina böcker, sin konst och sina vyer öfver hafvet. Han blef utnämd till konsul i Riga. Två månader hade han vistats här, när han en dag ej längre höll ut med lifvet. Han gick ned till floden och kom icke mera tillbaka. Då hans familj någon timme senare anlände till staden, sökte man honom förgäfves. Först påföljande dag fann man hans lik i floden.

För dem, som kände Ganivet närmare, torde hans tidiga frånfälle icke varit alldeles oväntadt, ehuruväl ingen direkt anade att han umgicks med tanken att själf göra slut på sitt lif. Till en vän i Helsingfors hade han yttrat att det aldrig kunde falla honom in att blifva gammal. Om man velat betrakta detta yttrande som ett hugskott allenast, kan man nu icke annat än däri se hans fulla allvar, ytterligare bestyrkt i „Trabajos del infatigable creador Pio Cid", där han säger att fortsättningen på detta arbete „Tragedin eller Pio Cids mystiska testamente", som han hade färdigt i manuskript, ej skulle få utgifvas förrän efter hans död, hvilken snart skulle komma att inträffa.

Om hans sista tider vet man blott föga. Den franske konsuln på platsen har omtalat att Ganivet föreföll honom „underlig". Själf hade han kort före sin död i bref till en vän i Helsingfors beklagat sig öfver sin dystra omgifning i Riga. Han bodde ensam i ett litet hus, där en gammal madam passade upp honom. Dag ut och dag in skvalade regnet ned och rann utmed fönsterrutan. Aldrig hade han känt sig så öfvergifven, aldrig hade lifvet förefallit honom så innehållslöst och tomt. Han längtade tillbaka till Helsingfors, sade han.

Skulle han väl här funnit lifvet värdt att lefva! Ingenting hade han gjort för att kunna stanna kvar här, ehuru det hade stått i hans förmåga. Hans ständiga inre oro manade honom att söka upp nya boningsplatser, och när han hunnit dem, dref honom den inre oron bort igen. Hans outsläckliga åtrå efter harmoni i lifvet förde honom i dödens famn.

NÅGRA DIKTER

AF ANGEL GANIVET

ÖFVERSATTA FRÅN SPANSKAN AF GÖRAN BJÖRKMAN.

—— ——

AUBADE

Dotter af den ljusa Östern,
där du, dold bak bärget, slumrar,
vakna, låt min morgonhälsning
båda dig, att dagen stundar;

„Jag är natten, som med ögon
tåreskumma
solens sista glimt betraktar,
där hon sakta
går bak västerns rand att sjunka.

Du är natten, som med ögon
aningsfulla
ler mot gryningen, då dimman
flyr och skingras,
medan österns synrand purpras.

Jag är skuggan, som ej ödet
hvila unnar,
kärleken, som drömsk förbidar
mön den hvita,
henne, hjärtats enda hugnad.

Mellan skymning stängd och gryning,
jag med tunga
steg den hvita mön blott söker,
ve, som ödet
dömt att för min blick fly undan.

Blott en gång min brud på afstånd
likt en huldra
för mitt tjusta öga skymtat —
nattens tystnad
hägnade Alhambras kullar.

Fram jag lopp: jag var vid målet
för min suckan! . . .
Hvad?! . . . En månglimt blott, ett spöke
något sökte
fridlöst där i trädens skugga . . .

Hör, från kronan af en tårpil,
halft förmultnad,
slår en näktergal i natten;
för hvar ande,
som bär sorg, han hopp förkunnar.

Gladt jag gryningen ock hälsar.
Och du unga
dotter af den ljusa Östern,
träd till fönstret!
Kom, och låt dig bli beundrad!

DEN SÅRADE JÄGAREN

— Jägare, som går till skogen,
korpars näste,
akta dig, ty gömd bland träden
dolsk där dväljes
alla korpars konung, redo
att med näbben
dina ögon dig beröfva,
strax din väg där fram du ställer.

— Jägare, som gick till skogen,
korpars näste,
glad du gick, och nu du sorgsen
återvänder . . .

— Trolskt en trolös mö två ögon
på mig fäste,
och se, rövadt var mitt hjärta.
Därför jag mitt hufvud sänker.

Ja, i falskhet alla korpar
öfverlägsen,
leende en mö mitt hjärtas
dödsdom fällde.
Undren då ej, att jag sorgsen
återvänder.
Ty om än mitt sår ej synes,
döden i mitt bröst jag känner.

ALBUMBLAD

Jag dyrkade en gång en sällsam kvinna,
som hvar så hjärtlöst god,
att friheten hon skänkte sin steglitsa
af idel ädelmod,
se'n först likväl hon afklippt hennes vingar . . .

Guld är ditt hår, som blondt kring pannan faller,
du tjusande tigrinna,
men sten ditt hjärta är, ja, och din ande, . . .
hvar månde den väl sitta?

Jag såg en täck och smidig liten vinda
kring grönklädd tufva sina refvor linda —
då tänkte jag på dig.
Jag såg en ek, som rikt en gång var löfvad,
stå höljd af svampar, hvarje gren beröfvad —
då tänkte jag på mig.
Och eken — så jag drömde — kärlek kände
för vindan och sitt tal till henne vände:
„Kom, väna, kring min hals slå dina armar!
Jag städse vara skall ditt trygga stöd,
blott öfver mig din fägring sig förbarmar
och skyler spåren af, att jag är död.“

VÅRSÅNG

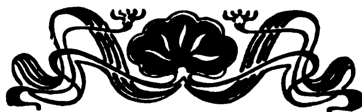
Hjärta, hvem kan din lyckas art mig säga?
Ett ögonblick, som aldrig kommer åter,
en gåta, som sig aldrig tyda låter,
en kärlek, dömd att kyssens sländlif äga!

På nytt ler solen; hjärtat vid dess lågor
svallar af varma vågor.
Ned af sin blomtyngd trädens grenar väga,
och i hvar barm gro frågor:
Hjärta, hvem kan din lyckas art mig säga?

Fåglarne, som i lundens skuggor häcka,
med sina sånger väcka
min mö, som sig åt drömmar öfverlåter,
glömsk af, att de blott räcka
ett ögonblick, som aldrig kommer åter.

Af kasta markerna sin vinterslöja.
Och älskarn vill ej dröja
att söka lyckans ö, som han begråter,
se'n han den knappt hann röja —
en gåta, som sig aldrig tyda låter.

Men när oändlighetens bud oss sändas
med hafvets vindar, tändas
trånader, som din kyss ej upp kan väga . . .
Och se, i djupet ändas
en kärlek, dömd att kyssens sländlif äga.

KVINNAN I DET SOCIALA LIFVET; SOM OGIFT, GIFT, ÄNKA OCH FRÅNSKILD.

AF ANGEL GANIVET.

UR „CARTAS FINLANDESAS“.

ÖFVERS. AF G. L—LL.

När man skrifver om ett folk, är det vanligtvis tillräckligt att tala om mannen. Mannen är den mänskliga varelsen i allmänhet, och hvad man säger om honom, har sin tillämpning på hvartdera könet. Här i Finland är denna regel icke fullt tillämplig, ty kvinnan har gjort sig till en själfständig person.

Kvinnan är en faktor med i räkningen. Hon har sin egna, väl markerade personlighet och förtjänar en särskild psykologisk studie. Jag går därför att skrifva några bref öfver kvinnan, studerande henne från utan till innan. Och mitt värk börjar med det, som är det yttersta, med hennes sociala ställning. Jag skall tala om de ogifta, om de gifta, om änkorna och om de frånskilda; om nunnor kan jag icke tala, emedan sådana ej finnas här.

Den mest kuriösa kvinnotypen är den ogifta, som lefver ensam. Den, som lefver med sin familj, är mer eller mindre lik sig öfveralt; endast att hon här har en utomordentlig frihet att röra sig. Ända från helt små studera gos-

sar och flickor tillsammans i skolan och gå och komma i sällskap. Och denna förening, denna intimitet fortvarar under de sekundära studierna, som grundlägga kvinnans allmänbildning samt under de fakultativa eller universitära, hvilka äfven fullföljas af ett stort antal fröknar. Kvinnan ser i mannen en studiekamrat, en vän, med hvilken hon kan umgås som med en väninna, de fall undantagna, då vänskapen öfvergår till en mer intim känsla, till kärlek. Men denna kärlek är icke en himmelsk gnista, ej en häftig, vansinnig hänryckning; den är en öm och kärleksfull vänskap. Ordet kärlek är sammansatt af *kär* och *lek;* således är kärleken ej annat än en „lek med ömma känslor“, ett skämt utan följder.

Det finnes kvinnor, hvilka falla, men de göra det, emedan de vilja det, efter att ha långsamt öfvertänkt det. Hufvudet är alltid i värksamhet och hjärtat funktionerar som en kronometer. Endast en Herkules skulle våga sig på att försöka omvrida en finsk kvinnas magnetnål.

Ehuru kvinnan här icke är så fri som i Ryssland, saknas det icke unga damer, hvilka förstå åtminstone teoretiskt, fördelarna af en fri förening. Men om de finge i hufvudet att begå en dårskap, skulle de begå den intellektuelt. Klimatets friskhet, understödd af undervisningen, räddar dessa kvinnor från ett passioneradt felsteg; för att bedraga dem, står endast en väg öppen, den vetenskapliga propagandans.

Don Juan måste här förvandla sig till professor, ty donja Ines är öfverhöljd af diplomer. I stället för att deklamera passionerade tirader på vers, måste han diskutera som en sofist. — — — —
— — — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — —

Den finska kvinnan förstår att använda sin frihet. Liksom föräldrarna i Spanien låta sina söner resa att studera i hufvudstaden, hvarest de kunna följa den bana de valt, låter man här äfven döttrarna göra detsamma. Det finnes många fröknar, som lefva ensamma likasom männen; en del komma för att studera eller ansöka tjänster, andra arbeta i publika eller privata ämbetsvärk, ge lektioner i språk, musik och målning. De ha sina vänner och hålla små bjudningar på lediga stunder eller på högtidsdagar. — — — — —
— — — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — —

Af de ogifta kvinnorna här fatta några tycke för det fria lifvet och afskaka sig det maskulina oket; de börja med att tala illa om männen, därpå köpa de en bicyklett och slutligen klippa de håret kort. Det finnes emanciperade dufvor af det slag, som vi kunde kalla „definitivt fula“, hvilka, då de klippa håret, vilja klippa det jämns med hufvudsvålen, men de öfriga, de som ha något att hänga sig fast vid, förlora aldrig hoppet, och de skulle låta håret växa, om någon med intresse och kärlek skulle tillråda det. Jag tror mig till och med ha märkt, att de kvinnor, som hänge sig åt mera vulgära arbeten, ha större böjelse för det sentimentala lifvet. Det prosaiska i deras sysselsättningar beröfvar dem gracen och delikatessen i

uttrycket. Men bakom den frånstötande, maskulina ytan bibehålles den kvinliga naturens konstitutiva ide, den att ge sig och underkasta sig med- eller motvilligt mannens naturliga auktoritet.

Det mest förvånansvärda här är, oaktadt friheten i sederna, den vikt, som man fäster vid förlofningen. En man och en kvinna kunna lära känna hvarandra mycket noggrant, emedan de behandla hvarann som intima vänner, mycket bättre än fästefolk i Spanien, hvilkas relationer äro underkastade tusen vakande ögon; och likväl äro de unga förälskade här ej tillfreds, de vilja se hvarandra ännu närmare, och från vänner öfvergå de till „förlofvade". Under denna rubrik i de svenska bladen, och „kihloissa" i de finska, finnes på första sidan en afdelning, där de förlofvade publicera sina namn tillsammans.

Förlofningen reducerar sig till utbyte af ringar och innefattar inga obligationer. Det fins fröknar, som varit förlofvade tre eller fyra gånger. Men förlofningen har inflytande på de sociala relationerna, ty de förlofvade kunna gå ensamma öfverallt, resa tillsammans, och tillåta sig en eller annan oskyldig expansion. Den unga flickan, som förr hälsade med ett hårdt handslag, kan låta sin hand gå mildare till väga och uttrycka en ljuf ömhet, ordnande den älskades kravatt eller borttagande något smolk från hans ytterplagg. Moralen lider intet, emedan förlofningstiden är en profperiod för kvinnan och denna vet, att giftermålets realiserande står på spel.

När de förlofvade fått nog af att leka (man må icke glömma, att kärleken här är en lek), går man öfver till lysningen och därpå kommer vigseln, som äfven tillkännagifves i en afdelning af „Vigde" på svenska och „Vihityt" på finska. Här publiceras nu, liksom i „Förlofvade" hustruns och mannens namn, och därtill kyrkan, där ceremonin ägt rum. Då börjar kvinnan att handhafva sin egen roll, men utan att så plötsligt byta om lefnadsförhållanden som den spanska kvinnan. I allmänhet är den gifta kvinnan här en stor flanör, ty hon har förvärfvat sig vanan som ogift. Men frånsedt denna svaga punkt, äfvensom att några fruar icke förlika sig med auktoritetsregimen, är den gifta kvinnan utmärkt; fortfar att göra husliga sysslor (detta äfven i välbärgade och högtstälda familjer) och är en medhjälpare åt mannen. Hon är erfaren och lärd som mannen, och är förenad med honom, icke endast genom kärleken eller husliga intressen, utan genom intellektuell gemenskap.

Jag förstår och uppskattar fördelarna af en intellektuell familj i finsk stil, men föredrager den sentimentala familjen à la español. I Spanien påträffar en vetenskapsman eller en konstnär med svårighet en kvinna, som skulle intressera sig för hans arbete. Han måste tänka ensam. Men tänkandet är icke hela lifvet. Det finnes många män, som nästan aldrig tänka, och bland dem, som tänka, finnes det många, som göra det endast då och då. Det intellektuella hos kvinnan är sålunda något sekundärt, om hon förstår den roll hon representerar i mannens lif. Mycket vackert vore att kvinnan, utan att öfvergifva sina naturliga funktioner, skulle inhämta kunskaper med urskiljning. Men om hon vill

studera med en emanciperad eller revolutionär syn på tingen, vore det att föredraga, att hon alls ej lämnade sitt naturliga värksamhetsfält, köket och barnkammaren.

Den finska kvinnan är ännu ej nöjd med sin ställning. Hon afundas ryssinnan och nord-amerikanskan och tror att hon genom studier skall kunna ställa sig i nivå med mannen. Men då hon gifter sig, och stundom redan tidigare, märker hon, att tyranniet ej har sin grund i mannen, utan i den kvinliga naturen, i synnerhet i moderskapet, och hon försöker skaka af sig denna obekväma plikt. Då en kvinna förvärfvar sig exakt medvetande om sina förpliktelser och värkar, icke af instinkt, utan af reflexion och uträkning, reser hon sig mot sin egen natur, hvarest orsaken till hennes mödor och plågor finnes, och förvandlar sig till en smalaxlad och kortbent man, till en estetisk och social kalamitet.

Ehuru man här tydligt märker, att det hårda generationsarbetet hufvudsakligen påbördas de fattigare klasserna och landtbefolkningen, har man ännu ej upphunnit det moderna idealet. Och de lärda och mångspråkkunniga fruntimren afstå, ehuru med väl tydligt missnöje, från att bli familjemödrar. Födelsen af en ny varelse anses här för någonting mera betydelsefullt än i Spanien, och annonseras äfvenledes i tidningarna, liksom alla familjetilldragelser. Man behöfver icke känna någon tidningsman för att publiken må veta af den lyckliga tilldragelsen, ty på första sidan af tidningarna finns en afdelning „Födde" eller „Syntynyt", hvari föräldrarna redogöra för familjeförökningen i entusiastiska termer, såsom allt här göres. Den allvarligaste formen är att med stora bokstäfver sätta „En dotter" eller „En gosse" och därunder moderns och faderns namn samt datum och ort, ty man tillkännager det på hvilken ort man vill, där man har bekanta och vill kungöra sin lycka. Vanligen sätter man i stället för „en flicka" något mera uttrycksfullt, t. ex. „En frisk flicka", „En rask tös", „En nätt flicka" och om det är på finska, „Reipas tyttö"; och i st. f. „gosse", „En rask gosse", „En duktig gosse" eller „Reipas poika" o. s. v. Dessa och liknande företeelser afslöja en viss naivetet och naturlighet, betecknande för primitiva folk, som icke fullt assimilera en något artificiell kulturs förfiningar.

En sak, som tilldrog sig min uppmärksamhet kort efter min ankomst hit, var öfverflödet på änkor. Som änkestadiet på ett visst sätt är ett idealstadium för ett bildadt fruntimmer, kom jag att tänka, att det måste vara förorsakadt af något allvarsamt mysterium. Orsaken är likväl enkel och oskyldig. Till följd af det moderna anciennitetssystemet kan en man icke anständigt underhålla en familj, förrän han redan närmar sig ålderdomen; och här ännu af större skäl, emedan lifvet är dyrare och kvinnans fordringar större. Å andra sidan är den finska kvinnan mycket praktisk och nöjer sig icke endast med att älska, om det bär eller brister. Här har ordspråket *„contigo pan y cebolla"* (med dig bröd och hvitlök) icke sin tillämpning, bl. a. emedan här icke odlas hvitlök; och därtill konserverar

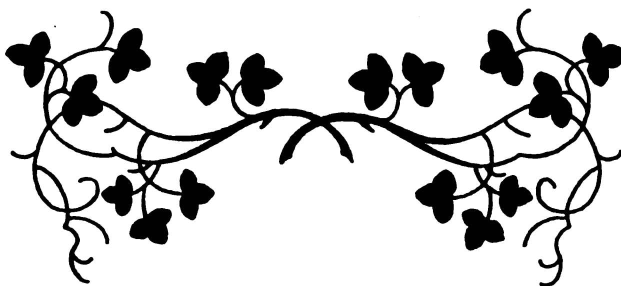
klimatet människorna: i äktenskapet är en femtio-årig man här densamma, som i Spanien en man om trettiofem eller fyratio. De finska kvinnorna ha ingen motvilja för gamla gubbar. En herre på femtio à sextio år och i en god ställning, kan eftersträfva en ung flickas hand, och det, som är det vackraste, inspirera en värklig kärlek, om det är kärlek, som här bär detta namn. Dessa inegala föreningar ha därtill den fördelen att den gamle galanten snart brukar gå under i äfventyret och lämnar sin unga maka med tillgångar att lefva oberoende och i beundransvärda konditioner att förströ sig och vara en prydnad i societeten. Det finnes en uppoffring, en något smärtsam, dens som dör; men samfundet vinner högeligen på saken.

Såväl den gifta kvinnan, som ock änkan njuter af makens titel och sätter den framför namnet; en doktors fru är doktorinna, en presidents presidentska, en kaptens kaptenska och hundratal i samma stil, några oförenliga med kvinnans ställning. Änkorna placera framför dessa titlar ordet „änke"; änkefru är änka i allmänhet och så fins det änkedoktorinna, änkesenatorska, änkeöfverstinna etc. Bruket af titeln är så högtidligt fastställdt, att denna t. o. m. användes i en familj föräldrar och barn emellan. En fru, hvars dotter är gift med en öfverste, frågar t. ex.: har öfverstinnan varit här i dag? Den sociala etiketten har en utomordentligt stor betydelse. Ett namn betyder intet, så länge man ej sätter framför det den titel, som bäraren har.

För att komplettera taflan af de sociala stadierna, skall jag säga några ord om frånskilda kvinnor. I det inre af landet, där sederna äro mer primitiva, där man mycket syndar mot moralen, ehuru mera till följd af okunnighet än af uppsåt, är detta slag af kvinnor okändt. I städerna existerar det som en nödvändig konsekvens af civilisationen. I Spanien ha vi ej någon annan ide om den frånskilda kvinnan än den vi ha fått genom berättelser från grannfolket i norr, hvarest typen är något skandaliserad. Här är äktenskapsskilnaden något naturligt och måste existera, ty den passar så väl in i familjebegreppet. I Spanien vore det ej möjligt att upprätta samskolor, och i Frankrike uppstod för någon tid sedan stor uppståndelse och missnöje till följd af skandaler i kollegiet Cempnis, hvarest man ville försöka systemet. Här studera flickor och gossar tillsammans utan minsta svårighet. Bland fästefolk existerar redan något, som ger tillkänna det passande i att tillåta äktenskapsskilnad; från vänskap går man, såsom vi sågo, öfver till kärlek; när denna slutar, återvänder man till vänskapen, och de, som voro förlofvade, fortsätta att vara goda vänner. En ung dam bevarar omsorgsfullt alla minnen af sina kärleksaffärer och visar dem åt hela världen, till och med åt sina förra fästmäns fruar, med hvilka hon genom dem brukar blifva god vän. Man ser saker, som ange en afundsvärd friskhet.

I fråga om äktenskapsskilnad har mig berättats ett typiskt fall. En fru, som blifvit ledsen vid sin man och förälskat sig i en uppvaktande vän, tar *en famille* frågan till tals, utan tvifvel för att icke se sig i den sorgliga nödvän-

digheten att svika sina plikter. Mannen förstår tydligt den nya psykologiska situationen, och tackande henne för hennes öppenhet, samtycker han till skilnad. Därpå gifter sig frun, och den f. d. mannen, jag vet ej säkert, om han bevistade bröllopet, fortsätter att umgås i de nygiftas hus som en förtrogen vän. Jag förklarar öppet och uppriktigt, att jag tycker om detta sätt att spela med alla korten uppslagna. Spelet besitter ej grace, och de dramatiska författarena skulle befinna sig i en högst bekymmersam belägenhet, ifall hela mänskligheten imiterade de förälskade här. Men för den, som ser dessa förhållanden på afstånd, äro de roande, och han blir t. o. m. förtjust i dem; de framvisa ju så trösterika exempel på kristligt broderskap.

ETT VÄLMENT KRITISKT UTKAST RÖRANDE DE FINSKA KVINNORNAS ESTETISKA EGENSKAPER.

AF ANGEL GANIVET.

ÖFVERSÄTTNING FRÅN SPANSKAN AF G. L— LL.

Spanien är det öfverflöd på vackra kvinnor, men få män, kanske ingen, har kommit sig för att afhandla ett så delikat ämne som den kvinliga estetiken. Då jag nu går att tala om den finska kvinnans skönhet, skall jag uppvisa detta spörsmåls aktuella natur. Spörsmålet är enligt min åsikt minst lika viktigt, som den orientaliska frågan.

Om man anförtrodde åt mig att välja det simplaste förfaringssättet för att reformera en nation, skulle jag utan tvekan förorda ett, som ännu aldrig har praktiserats med fullständig konsekvens: transformationen af mannens estetiska ideer vis-à-vis kvinnan och tvärtom. Ett ombyte af kriterium i detta hänseende medför inom kort en omgestaltning af familjen och samhället.

Af instinkt och vana finna männen kvinnorna vackra. Men hvarken instinkten eller vanan är tillräcklig att fastslå ett estetiskt kriterium. Jag har ett hus, hvarest jag alltid har bott. För mig finnes intet annat, som vore bättre eller vackrare, ty jag känner det t. o. m. med slutna ögon, och alt, som finnes i det, påminner mig om glada eller sorgsna ögonblick i mitt lif. Som ett arkitektoniskt värk är det nästan en monstruositet. Det saknar enhet, proportion och symmetri, och om man vill, är det ett fullkomligt ruckel. Hela världen önskar, att det måtte nedrifvas till förmån för

den publika prydligheten. Och likväl finner jag mig i mitt hus, liksom en doktor Paugloss, i det bästa af alla hus i världen. Hvilket dock icke hindrar mig, ifall man tvingar mig att nedrifva det, att bygga ett nytt, mycket olikt det gamla. Det gamla huset tycker jag om af tradition; jag vill att det skall falla mig i smaken genom att öfverensstämma med mina behof och ideer.

Är detsamma icke äfven fallet med kvinnan? Vi tycka om henne af tradition, ty redan vår syn är gjord för att se henne. Men, om vi kunde omskapa kvinnorna enligt vårt tycke; skulle vi då dana dem sådana de i dag äro, eller skulle vi icke uppfinna en ny modell? Jag har här utskastat i en vulgär form den kvinliga estetikens metafysiska problem. Om vi genom att meditera eller grubbla kunde föreställa oss en kvinna, som vore skönare än den, som i dag existerar, skulle vi ha en jämförelsetyp, efter hvilken vi kunde döma de värkliga kvinnorna. Och kanske komme vi, om vi ej toge i betraktande en utomordentlig eller en snart öfvergående skönhet, till den sorgliga slutsatsen, att de kvinnor, som nu existera i världen, både hvita och gula och svarta, alla, absolut taget, äro fula enligt de fundamentala och eviga principerna i det skönas vetenskap.

I antiken voro männen mer galanta, bättre uppfostrade; de trodde på det kvinliga könets skönhet som på en dogm. Det fans vackra och fula kvinnor, liksom det äfven nu finnes, enligt hvar och ens egen smak. Men alla männen kommo öfverens angående de sakramentala orden: „det vackra könet“. I dag spinnes tråden mycket finare, och det fins doktorer, hvilka analysera kvinnorna likt en kemisk substans eller mäta dem som man mäter tygstycken.

Schopenhauer var den förste, som bröt med traditionen och bemödade sig att öfvertyga oss om kvinnornas konstitutiva fulhet. Och det, som mästaren förklarade i humoristisk form, anstränga sig talrika lärjungar att bekräfta med alla civilisationens instrument och hjälpmedel. För icke länge sedan publicerade en „lärd tysk“, Rudolph Larisch en allvarlig och samvetsgrann studie öfver „kvinnans estetiska ofullkomligheter“ -- „Schönheitsfehler“, -- hvars slutsatser äro helt skräckinjagande.

För Larisch är kvinnan ett monstrum eller ännu värre. Hennes brister äro talrika, men alla subordinera under en hufvudanomali: disproportionen mellan kroppens öfre och nedre hälft. — Om ni gifver åt en bokbindarlärling — säger Larisch — en bok att inbindas och gifver honom i uppdrag att sätta på pärmen en medaljong med värkets titel eller någon annan slags prydnad, så varen säkra om, att han placerar den på midten, ty så fordrar redan den mest elementära estetik. Nåväl, kvinnan bryter mot denna regel. Hennes organiska centrum är abdomen till följd af oundvikliga fysiologiska fordringar, men detta centrum faller för lågt och förstör den kvinliga organismens symmetri.

Vore nu Larisch' teori fundamental, skulle finskorna böra förklaras för skönheter, åtminstone teoretiskt. Ty med den frihet de åtnjuta, genom sina beständiga gatuexerciser befrias de mycket från fetma och förbli tillräckligt smärta. Medan männen ha anlag för embonpoint, äro kvin-

norna i allmänhet magra. Det finnes voluminösa fruntimmer, men åsikterna äro ogynsamma vis-à-vis denna typ, som är lik en symbol af fruktsamheten, för hvilken dessa kvinnor hysa fasa. En kvinna, som har många barn, är „en gammaldags kvinna", som man säger. Största delen af kvinnorna gymnastisera och hängifva sig åt olika grenar af sport för att bibehålla sin smidighet och rörlighet. Det finnes många, som likna en flöjt, och skulle tillfredsställa Larisch, icke genom att ha tyngdpunkten väl belägen, utan genom att absolut sakna den. Af det, som man kan ana sig till af det yttre, drager man den slutsatsen, att runda former totalt saknas, och att gestalten väsentligen är rätlinig, och om de inre delarna djärfves jag hysa samma tanke.

För icke länge sedan uppträdde i Helsingfors en „bailadora", kallad „Estrella de Sevilla", en Carmen Juanita, uppväxt i la Macarena.*) Hon väkte mycket stor uppmärksamhet, icke så mycket för sina danser, som för styrkan i sina undre extremiteter. Man behöfver icke vara mycket elak för att af detta draga den slutsatsen, att de finska kvinnorna äro magra af öfverdrifter; och vore jag en amatöriakttagare, skulle de cyklande fruntimren ge mig tusen tillfällen att konstatera, att denna slutsats öfverensstämmer med mina sinnens vittnesbörd.

Mig förefaller mycket enfaldig den tendens, som i dag ger sig till känna hos kvinnan, att söka estetisk perfektion i proportionernas regelbundenhet. En kvinna är ej en bildstod och kan icke bedömas med alnstickan. Hon är ett lefvande väsen, hvars skönhet födes just af själfva lifvet. En kvinna, som deformerats af öfverdrifvet moderskap, är vackrare än en „Mannweib", likasom en intelligent man, som i förtid åldrats af för mycket andligt arbete, är vackrare än en sprätthök. Kvinnans skönhet består i hennes förmåga att lefva som kvinna och i det värf hon utfört som kvinna.

Den ofullkomlighet, som Larisch påpekar, är att beklaga. Men man kommer att tänka: om kvinnan, sådan hon i dag existerar, förvrider hufvudet på oss karlar; hvad skulle då hända, ifall den suprema skaparen skulle reformera sitt värk, i det att han skulle göra kvinnans öfre hälft kortare eller ock förlänga hennes nedra del, så att kroppen blefve mer proportionell och symmetrisk? Kanhända skulle världen icke kunna bestå i tjugofyra timmar.

Man måste med eller mot sin vilja omfatta åsikten, att kvinnan, sådan hon i dag existerar, icke kan förbättras; att hon icke är fullkomlig, emedan fullkomligheten vore en allvarsam fara för männen. Och därpå ha vi att bedöma den relativa skönheten hos kvinnan inom de skilda raserna eller nationerna, icke enligt en öfverenskommen typ, utan enligt den funktion, som hon har. Som de skönaste kvinnor skola de framstå, hvilka äro de mest kvinliga. Den intellektuella skönheten består ej uti att veta mycket, utan i att veta det som man bör veta. Känslornas skönhet består icke i passionernas styrka, utan i deras naturlighet; den plastiska skönheten icke i det yttres fullkomlighet enligt skulpturtyper, utan i formens öfverensstämmelse med de värk, som konstituera kvinnans eget lif.

*) Förstad till Sevilla.

Enligt de mysogyna psykologerna är kvinnan underlägsen mannen, t. o. m. i skönhet. Men i trots af, att detta vore sanning, (och alla kvinnor tro, att så är) vinnes intet genom att det svagare könet stärker sig och pryder sig med alla maskulina attributer. En kvinna i pantalonger är ej någon man, hon är ett vidunder af fulhet. Kvinnan har endast en väg att följa, för att i förtjänster öfverträffa mannen: att hvarje dag bli alt mer kvinna. I hela norra Europa arbetar man i dag med ifver mot emansipationen. Fråga af hvilken ung dam som hälst här hvilken hennes åsikt är, och hon skall säga, att hon vill vara fri, men icke emanciperad. Äfven om hon skulle önska emancipera sig, skulle hon icke yppa det, ty hon förstår af gjorda försök det löjliga i parodin.

Estetiskt tillfredsställer mig den finska kvinnan icke, emedan hon är för litet kvinlig. Det fins fröknar, icke många, af det slag, som man kallar „dockor". Ibsens drama „Ett Dockhem" har populariserat typen af kvinnan utan karaktär, hvilken slutar med att emancipera sig och öfvergifver sina barn för större förströelsers skull. Men allmännare är den typ, som efterapar mannen. Ur estetisk synpunkt är denna för mig af större betydelse, emedan denna typs egendomligheter kunna ha något värde för en främling, tills han blifvit van vid dem. Men därefter betyder den ej stort.

Det som vid min ankomst till Helsingfors först tilldrog sig min uppmärksamhet hos de finska kvinnorna, var deras något vattenaktiga hvithet. Ehuru de blonda äro de förhärskande, finnes det äfven mörka som andaluciskor, men mera klara. Därefter stack mig typernas variabilitet i ögonen. Vid första anblicken skiljer man den finska typen från den slaviska och den svenska och från de blandade. Finnens gestaltning har en viss likhet med den mongoliska rasens: ögonen, obetydligt skeftstälda och kindknotorna utstående. Den typ, som i skönhet och intellektuella färdigheter är öfverlägsen, är den blandade, den svensk-finska. En annan detalj, som de första dagarna förvånade mig, var den mekaniska regelbundenheten i rörelserna. Min första tjänarinna, som var en ren inföding, kom mig att minnas några annamiter, hvilka för några år sedan drogo omkring, gifvande teaterföreställningar i skilda europeiska städer. Då de hälsa eller tacka t. ex. böja de knäna som ville de sätta sig på hycklorna och vid upprätandet göra de en hastig ansats. Barn, som hälsa så, utveckla mycken grace.

Men sedan de första dagarna förlupit, och man vant sig vid att se nya ansikten, försvinner här liksom annorstädes typolikheterna. Det som kvarstår, och som därför har mera kraft, är det spirituella, det som utstrålar ur hvarje individs inre och återspeglas i det alldagliga lifvet; och här ha vi grunden till det värkliga estetiska omdömet.

Den finska kvinnan är mycket intelligent, jag har väl ej påträffat något eceptionelt geni, men alla stå öfver medelmåttan. De besitta högre bildning än Tysklands, Englands eller Frankrikes kvinnor. Och likväl äro de kvinnor räknade, som framkalla intryck af intellektuell skönhet, ty undervisningen är ej fullkomligt lämpad efter den kvinliga naturen, och de funktioner kvinnan utför i samhället äro i många fall absurda.

På en bjudning blir man presenterad för flere unga damer. Alla ha sitt yrke, ty här arbetar kvinnan liksom mannen. En är gymnastiklärarinna, en annan undervisar i språk, en är renskrifverska i justitieexpeditionen, en annan massör, en kassörska vid en bank och så vidare i samma stil. Yrket betyder föga. Det hufvudsakligaste är att förtjäna pengar. Att säga: „denna unga dam förtjänar bra", är det största loftal öfver den unga damen. Renskrifverskan är dotter till en magistratsperson, språklärarinnan dotter till en grefve; dottern till en doktor eller deputerad står i spetsen för ett kontor.

Alla dessa unga damer, som arbeta för att ha en oberoende börs och för att kunna förströ sig, sitta på parkett i teatern, och därpå begifva de sig tillsammans att supera, ända till klockan ett eller två på morgonen, i någon restaurant på modet. Enligt åsikterna i landet är det nedsättande att sitta på en andra plats i teatern. Men man hyser inga betänkligheter att förtjäna pengar med sysselsättningar, hvilka hos oss stå mindre högt i rop.

Det händer sålunda att kvinnorna studera blott för att förtjäna, och efter att ha inträdt i det yttre och mekaniska lifvet, lida de intryck af rutinen och förlora de estetiska maneren, naturliga hos kvinnor, som göra kvinliga saker: läsa, sy, brodera, vårda blommor och „pelar la pava". Här förstår man ej, huru man flera år å rad kan „pelar la pava". De förlofvade gå tillsammans ut att promenera, men efter några steg stiga de in på en restaurant för att äta och dricka. Den gastronomiska passionen är så tygellös, att alla tillställningar sluta med att man går att äta. Om man på aftonen går på besök, blir man bjuden på kvällsvard. Om en bjudning räcker mycket sent, får man sig till lifs ända till fyra à fem rätter.

Däremot, ehuru det finnes så många intelligenta fruntimmer, finnes det knapt någon, som viste ge ton åt ett sällskap eller underhålla en spirituell konversation. Och orsaken ligger däri, att undervisningen ej är kvinlig, i att kvinnan studerar liksom mannen för att konkurrera med honom. Hon lefver i en ständig motsägelse, emedan hennes utbildning ej står i öfverensstämmelse med hennes natur. Hvarje gång jag talat med någon lärd fru eller fröken har jag erhållit ett pinsamt intryck. Med något mindre kunskaper och med något mer effektiv värme eller med några humana ideer skulle hon bereda enhvar en mycket ren njutning, enhvar som uppdagar den intellektuella skönheten. Men, som ideerna äro torra som „esparto", inlärda på skolbänken, tvingas man att säga det samma, som den franska konstnären Forain, då han kom från en sammankomst af nordamerikanska bloomerister: — „Huru gärna skulle jag icke nu tala med en portvakterska!" Och det mest beklagansvärda är, att dessa torra ideer, som föga eller ej alls förläna någon skönhet åt kvinnans ande, släcka det sparsamma sentimentala ljus, som hos henne finnes, och lämna henne nästan i fullkomligt mörker. Den mest naturliga kvinna förefaller att vara den mest tillgjorda, emedan hon tänker alt, hvad hon säger; hennes handlingar äro reflexiva och ha prägel af att vara „studerade"; hennes koketterier äro oöfverträffligt doktrinala.

Min estetiska åsikt om dessa kvinnor kan sammanfattas i följande termer, icke så gynsamma, som jag önskade att de blifvit: hvad den plastiska skönheten beträffar (vi taga icke i betraktande några utomordentliga skönheter eller det intryck, som någon kvinna, med hvilken man umgåtts intimare, kan ha framkallat, äfvensom fall af frånstötande fulhet) kan man utan fruktan, med lugnt samvete försäkra, att finskan i hvilotillstånd är väl mycket bristfällig, eller bättre sagdt, mindre tilldragande, och, att hon, då hon är i rörelse, vinner mycket, emedan, fastän hon saknar grace, hon besitter styrka och smidighet. Den inre fägringen öfverglänser den yttre, och man påträffar någon gång en andligt skön kvinna. Men till följd af hennes bildning, kanske äfven på grund af henne själf, är den förhärskande karaktären den praktiska, vanligtvis med materiella böjelser. Kärleken har nästanåt mindre betydelse än de alkoholiska dryckerna, hvilka inom hvartdera könet finna försvarare. Det sociala lifvet är vackert, tillföljd af det kvinliga könets utomordentliga intervention, och individuelt framkalla kvinnorna ett behagligt intryck: det att de äro personer, hvilka äro i stånd att lefva oberoende, utan att behöfva råd eller förmyndare. Dagdrifverskorna falla med lätthet igenom. De, som förstå och vilja arbeta, hafva vägen utstakad, och antaget, hvilket ju icke är orimligt, att de skulle göra ett felsteg, falla de för den skull icke i socialt värde, förutsatt, att de fortfara att ärligt lefva af sitt arbete. Den finska kvinnan eftersträfvar intellektuell skönhet; men det som mest höjer henne är hennes värksamhet, vilja och ståndaktighet. Intellektuelt är hon en textbok; och hvad tron beträffar, som så mycket förskönar kvinnans själ, råder jag ingen att komma hit för att söka den. Dessa kvinnors tro är kondenserad i en fras, som Nora, den rebelliska dockan, uttalar, när Torvald försöker återvinna hennes kärlek:

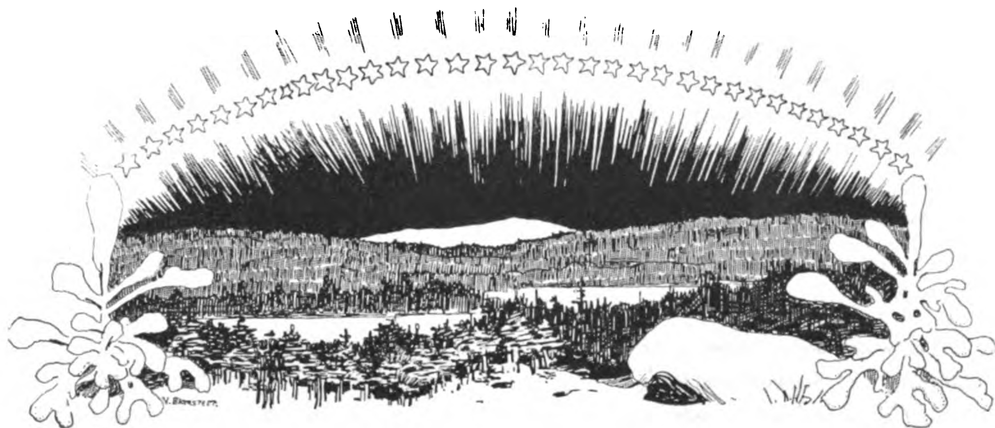
Helmer. — Nora, skall jag alt framgent förbli en främling för dig?

Nora. — Ack Torvald, då måtte det vidunderligaste ske. —

Helmer. — Nämn mig detta det vidunderligaste!

Nora. — Då skulle både du och jag förvandla oss så att — Å, Torvald, jag tror icke längre på något vidunderligt.

UNSER LAND.

FINLANDS NATIONALHYMNE.

VON JOH. LUDV. RUNEBERG.

DEUTSCH VON

VOLRAD EIGENBRODT.

Unser Land, unser Land, unser Vaterland,
Kling laut, du teures Wort!
Es ragt kein Fels zum Himmelsrand,
Es ruht kein Thal, es braust kein Strand,
Geliebet mehr als unser Nord,
Der Väter Heim und Hort.

Dies Land ist arm, und so es sei,
Dem, der für Gold entbrannt.
Der Fremdling fahre stolz vorbei!
Doch dieses Land, wir liebens treu,
Für uns mit Wald und Fels und Strand
Ists doch ein goldnes Land.

FERD. KRISTOFF TILGMANN

Du Land, du unser Vaterland,
Kling laut, o teures Wort!
Kein tiefes Tal, kein grüner Strand,
Kein Berg am fernen Himmelsrand
Ist so geliebt wie du im Nord,
Du unsrer Väter Hort.

Gleichviel wie arm dies Land auch sei
Für den, der Gold begehrt;
Ein Fremdling fahr uns stolz vorbei,
Wir bleiben diesem Lande treu,
Ob Moor und Haide ihm beschert
Ist's uns doch Goldes wert.

Wir lieben unsrer Ströme Braus
Und unsrer Bäche Sang,
Des dunklen Waldes düstren Saus,
Das Sommerlicht, der Sterne Strauss,
Ja, alles was als Schein und Klang
Einmal ans Herz uns drang.

Wir lieben unsrer Ströme Braus,
Der Bäche muntern Sang,
Des Sommers Licht, der Sterne Nacht,
Des dunkeln Waldes düstre Pracht
Und was uns einst zum Herzen drang,
Als Bild und als Gesang.

Hier wogte unsrer Väter Streit
Mit Kopf und Schwert und Pflug,
Hier, hier in hell- und dunkler Zeit,
Wenn rauh das Glück, wenn mildbereit,
Des Finnenvolkes Herze schlug,
Hier trug es was es trug.

Hier tobte unsrer Väter Streit
Mit Schwert, Gedanke, Pflug;
Hier war es, wo in Lust und Leid,
In guter wie in böser Zeit
Des Volkes Herz für Finland schlug,
Hier litt es und ertrug.

Wer zählte wohl der Kämpfe Zahl,
Die dieses Volk bestund,
Wenn Krieg erscholl von Thal zu Thal,
Wenn Kälte kam mit Hungersqual!
Wer mässe all vergossen Blut
Und allen Duldermut!

Wer zählte wohl der Kämpfe Zahl,
Die dieses Volk bestand,
Als Krieg und Frost mit Hungersqual
Das Land durchzog von Tal zu Tal;
Wer mässe all vergossen Blut
Und die Geduld, den Mut!

Und das war hier, wo für uns floss
Dies Blut, hier, uns geweiht.
Hier war es, wo es Glück genoss,
Hier war es, wo es Thränen goss,
Das Volk, das für uns stand im Streit,
Lang, lang vor unsrer Zeit.

Hier war's wo es sein Blut vergoss,
Ja, hier für uns es war;
Hier es das grösste Glück genoss,
Und manche Träne still vergoss,
Dies Volk, das vor uns Tag und Jahr,
Der Bürden Träger war.

Hier ist uns alles traut-bekannt
Und alles hier beschert.
Was auch verhängt des Schicksals Hand
Uns ward ein Land, ein Vaterland!
Was wäre mehr auf Erden wert,
Dass man es liebt und ehrt?

Hier ist uns wohl, hier ist das Land
Wo alles uns beschert;
Was in sich birgt des Schicksals Hand
Uns ist ein Land, ein Vaterland;
Was giebt es hier auf Erden mehr
Das uns so teuer wär?

Und hier, und hier ist dieses Land,
Die Augen sehn es hier.
Wir können heben unsre Hand
Und weisen froh auf See und Strand
Und sagen: sieh das Land vor dir!
Da leben, sterben wir.

Und wohnten wir in Wolkenglanz
Und blauem Himmelsschein,
Wär unser Sein ein Sternentanz,
Wo Leid und Not entschwunden ganz —
Nach diesem armen Land allein
Sollt unser Sehnen sein!

O Land, der tausend Seen Land,
Des Sangs, der Treue Mark,
Du unsres Lebensmeeres Strand,
Der Vorzeit du, der Zukunft Land —
Sei stolz, ob auch dein Boden karg,
Sei frei, sei froh, sei stark!

Dein Blühen, noch im Knospenschoss,
Reift einst aus seinem Zwang.
Aus unsrer Liebe, licht und gross,
Geht einst dir auf dein bessres Los,
Und unser Vaterlandsgesang
Erschallt in höherm Klang.

Und hier vor uns und weit hinaus
Liegt dies so schöne Land;
Wir breiten unsre Arme aus
Und deuten übers Meer hinaus
Und sagen stolz: Sieh, dieses Land
Ist unser Vaterland!

Und wohnten wir im Wolkenschein
In goldumstrahlten Höhn,
Und wär ein Himmel unser Sein,
Befreit von Kummer und von Pein,
Nach diesem armen Land zurück,
Sich sehnte unser Blick.

Du Land der tausend Seen Land,
Des Sanges und der Treu;
Des Lebensmeeres sichrer Strand,
Der Vorzeit und der Zukunft Land;
Ob deiner Armut sei nicht scheu,
Sei stark, sei froh, sei frei!

Du Knospe, in der Blütezeit
Reifst du aus deinem Zwang;
Aus unsrer Liebe bricht befreit
Dein Glanz, dein Licht und deine Freud',
Dann höher noch ertönt der Klang,
Des Landes Volksgesang!

TEOKRITOS IDYLL XV.

KOMPOSITION

AF

KARL FLODIN

TILL FESTEN FÖR ATENEUM DEN 4 DECEMBER 1899.

TEOKRITOS IDYLL XV.

Andante, quasi Marcia.

K. FLODIN
1899.

p — sempre p — mf — p

Herskarinna, som älskar Cyperns härli-ga städer, Så ock Eryx det

f — p

höga, o gyllene A — frodite! Hur blef dig bragt Adonis från

cresc. — — — f

Akerons evi-ga böljor Efter ett solhvarf åter af lätt fram-

mf

svåfvande Horer? Årets gudinnor vent till

längtande dödliga komma; Men dock städse en-

hvar de rikli-ga håfvor beddöma.

f

p cresc.

f

p

Kypris, Di-o-nes dotter! o död-lig-

trem.

dolce.

keten du skänkte åt Be-re-ni-ke, att människobarn,

så sagan förtäl-jer.

p

f

f

p

sempre f

fz

p

Du i fur-stinnans bröst ambrosi-a göt, o gudinna! Nu, o tempel-rika, o mångbeprisa-de Kypris! dig Bere-nikes dotter, Ar-sino-e, tackar och prisar, Hele-na lik i behag; skönt A-donis hon smyckat.

cresc. — *f*

cresc. — *f*

f

sempre f

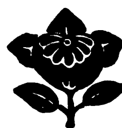
f

dim. *p*

fff

INNEHÅLLSFÖRTECKNING.

ILLUSTRATIONER.

ATENEUM

kostar 12 mark för år och utkommer med **6 häften i året.** Enskilda häften à 2 mark 50 penni. Prenumeration mottages i hvarje bokhandel.

FEMTE OCH SJÄTTE HÄFTETS INNEHÅLL:

ILLUSTRATIONER:

Omslagsvignetterna till **ATENEUM** äro tecknade af VÄINÖ BLOMSTEDT och ALBERT EDELFELT.

